انوار الجليه في كشف حقايق اسرار عليه

بسم الله الرحمن الرحيم

جل جلاله وتعالى شانه اللهم تفردت في وحدانية ذاتك فليس كمثلك شيء انت القاهر على
كل شيء وتوحدت في فردانية صفاتك فليس فوقك شيء ولايت بكنهك
على كل شيء وتز حدديتة وانية صفاتك

بسم الله الرحمن الرحيم

جل جلالك وتعالت نعماؤك اللهم تفردت في وحدانية ذاتك فليس لذاتك شريك ولا يماثلك شيء وانت
القاهر على كل شيء وتوحدت في فردانية صفاتك فليس فوقك شيء ولا اشباه لك وانت القادر
على كل شيء وتقدست في اسمائك فليس قبلك شيء ولا بعدك شيء وانت القائم بكل شيء فلا ضد لك
في ملكك ولا منازع لك في سلطانك ولا مشارك لك في امرك تجليت بانوار جمالك وشارقات
جلالك على هياكل الهويات ومظاهر الانيات فصارت شواهد ودلائل على ربوبيتك وآيات
بينات وبراهين ساطعات على الهيتك وحججا باهرة واشعة لامعة على وحدانيتك وانوار
ساطعة وشهادات ساطعة ناطقة على قيوميتك ودلائل واضحة على قاهريتك
فشهدت الاشياء كلها لاهوتها وناسوتها ملكها وملكوتها امرها وخلقها غيبها وشهادتها
ارضها وسماؤها على انك انت الله الواحد الاحد المتفرد الصمد الحي القيوم الذي ليس
له حد محدود ولا وقت معدود ولا اجل ممدود الثابت الذي لا تغيره صروف الازمان
ولا تفرقه حدوث الاكوان ولا يعوزه صروف الاقران والعالم الذي لم يعزب عن
علمه دقائق الاشياء وجلائلها كلياتها وجزئياتها ظواهرها وبواطنها وانت الظاهر
لكل شيء فاختفيت في [illegible] سبحانك اللهم جل ذكرك وعظم قدسك وتعالى جدك وعز
جارك احتجبت بسبحات جلالك وعظمتك وجهك عن دقائق مشاهدات ابصار عيون الناظرين
من السابقين واللاحقين واختفيت بجلالك وعظمتك عن عميقات افكار بصائر
عقول المتفكرين من الاولين والآخرين واستترت بانوارك القاهرة واضوائك

الباهرة

الباهرة عن جليات مكاشفات سريرات العرفاء الكاملين من ملائكتك المقربين و
انبيائك المرسلين واوليائك الفائزين فكيف على من دونهم بمراحل ومنازل من القرب اليك
والزلفى لديك والتوكل عليك والتسليم لك والانجذاب بسرائرهم اليك والتبتل
بسرائرهم عليك وكيف يدرك صفاتك العلياء وحقيقة اسمائك الحسنى وانت بالمنظر الاعلى
وكمالاتك فوق ما لا يتناهى كيف لا وانت نور الانوار وسر الاسرار كما ورد في الآثار
فاعتبروا يا اولي الابصار لعلكم تعقلون وتعلمون انه كنز مخفي لا ينال غوره ولا يدرك كنهه
ولا يوصف عظمته وكبرياؤه لا يبلغه بعد الهمم ولا يناله غوص الفطن ولا ينتهي اليه البصر ولا
يصل اليه الفكر فسبحانك اللهم حارت في نعت ذاتك وصفاتك عقول العقلاء وفهوم
العلماء وولهت في ادراك جمالك وجلالك انظار الحكماء واسرار العرفاء فلا اعرفك
عرفك حق معرفتك وما احاط بجلالتك وعظمتك علم من علوم عبادك وما بلغ من بلغ اليك حق
البلوغ وما وصل من وصل اليك حق الوصول فيا من تشهد بذاته على وحدانيته وفردانيته
واحتجب بجلالته وعظمته عن ابصار مخلوقاته ومصنوعاته صل على وصائل جودك و[illegible]
وسائر فيضك وفضلك سيما على افضل بريتك واكمل خليقتك صفوة خلقك و
امرك وخلاصة صنعك وابداعك خاتم سفرائك ورسلك وقدوة اصفيائك
واوليائك رحمتك للعالمين وخليفتك في السموات والارضين وحجتك على الاولين
والآخرين اول الاولين في البدايات وآخر الاواخر في النهايات نور الله الذي لا يطفى
ونعمة الله التي لا تحصى وحجة الله التي لا تخفى قطب فلك النبوة والرسالة ومركز دائرة
الخلافة والولاية محمد المبعوث بالحجج الباهرة والآيات القاهرة والبينات الواضحة
والانوار الساطعة على كافة البرية وعامة الخليقة المنعوت بالنعوت الفاخرة والاخلاق
الفاضلة والاوصاف الكريمة والمحامد الجليلة والخصال الحميدة والفعال المرضية والمحا

الجلیلة والمسالک الجلیة والمعارف العلیة وصل علی الشموس الطالعة من صبح الازل والبدور
اللامعة من مطلع الانوار والنجوم الشارقة من منبع الاسرار اعلام الوری وکلمات الله
العلیا وحجة البالغة فی السموات العلا والارضین السفلی الذین بهم تمت الکلمة وکملت
المعرفة وعمت النعمة بجلالتهم قامت الحجة وارتفعت الظلمة واستقامت المحجة و
ببقائهم نظم العدالة وترفع الضلالة وتقوم الفتنة صلوة زاکیة نامیة متواترة متوالیة
متصلة لا انقطاع لابدها ولا انفصام لمددها صلوة تدوم وتتضاعف ابد الابدین و
دهر الداهرین فسبحانک اللهم اهدنا الی صراطک المستقیم الذی انعمته لاولئک الکاملین
الذین کشفت سبحات جلالک عن سرائرهم وضمائرهم ومحوت الظلمات الاوهام و
حجب الاستار عن قلوبهم وبصائرهم حتی وصلوا الی قدس جنابک وبلغوا الی نزهة فنائک
واستغرقوا فی لجج بحار احدیتک وغاصوا فی طمطام یم وحدانیتک فی الجذبوا بکلیتهم
وسرائرهم فی توحیدک واصبحوا فاشرقت الانوار من صبح الازل علی هیاکل سرائرهم و
تلألأت اضواء الشمس الحقیقة ببواطن ضمائرهم وترسخت اشجار الوصول الیک
والقرب لدیک فی حدائق سرائرهم وطلعت شروق صبح الازل عن ذواتهم وانیاتهم ونطقت
بسر القلوب وشهدت العقول عن سرائرهم وبصائرهم فماتوا قبل ان یموتوا فاقامت
جبال انیاتهم عن عیونهم ومشاعرهم وارتحلوا عن دار الغرور الی دار السرور وارواحهم
معلقة بابدانهم فطوبی لهم ثم طوبی لهم وجعلنا اللهم من حزبهم وعشائرهم وخلقنا
باخلاقهم وملکاتهم وارزقنا مقاماتهم ودرجاتهم وسلک بنا مسالکهم وسلمهم واحینا
حیوتهم وامتنا مماتهم والف بیننا وبینهم فی الوصول الی مرضاتک والبلوغ الی الاعمام (؟)
والتسلیم لک والانجذاب الیک والتمتع بالنظر الی وجهک انک ذو من عظیم و
احسان قدیم انک جواد کریم وانت علی کل شیء قدیر حیث سلطان سلاطین الا بعد

ایران وتوران وپادشاه کیوان مقام ملت حنیفة اسلام وایمان صاحبقران
سلیمان شوکت دارا دربان سکندر حشمت وقطب ثابت فلک سلطنت و
خلافت ومرکز قائم عظمت وجلالت اوج بلندپایه آسمان سروری وشهریاری وآفتاب
درخشنده مدار سلطنت وفرمان فرمائی معدن جواهر کلمات صوری ومعنوی ومنبع
ماء حیات فضائل کسبی وجبلی عدالت گستری که از میامن توجهات همایونش خاکدان ایران
را از صدمات متواتره دوران مندرس ومنطمس واز تغلبات متوالیه ارباب
طغیان منهدم ومنعدم گردیده بود طراوت برطراوت افزوده رشک گلستان
ارم گردید صحاری بایره بوادی غابره اش مرغزار وباغستان وجبال شاهقه
وبیشهای بیغوله اش منازل وگلستان گردید عدالت پروری که صیت عدالت
ودادرسی قاف تا قاف عالم را فروگرفته قطاع طریق امن وامان مطموس ومنکوس
گردیده طریق مطموره ویار عدم ونقش بیهوده داوری دادگر وشهریار عدالت
گستر جهان معانی حلم ووقار ومظهر اعظم الطاف نامتناهی حضرت آفریدگار
معدن جواهر جود وکرم ومنبع لآلی سجایا ونسیم شهریار کرم شعاع آفتاب جود
وبخشش بر همه ذرات جهان وجهانیان تابیده واز پرتو وارتحو فیضان کرم احسانش
دلهای ساکنان صفحه غبار روشن گردیده واز رشحات سحائب جود دستش زر وگوهر
دامن دامن واز قطرات ابر مطیر سخاوتش روی جوهر خرمن خرمن خلق گرفته
نافه مشک چینی وفیض عمیمش غیرت افزای در عدن قبله عالم شاهنشاه
اعظم ملاذ امم مالک الملوک العرب والعجم حامی الملة والشریعة وحافظ
والطریقة صاحب السلطنة العظمی والخلافة الکبری والسجایا الصوری و
المزایا العلیا رفیع الهمم شریف الشیم معدن العدالة والشرافة ومنبع الکرم

والسماحة لدیهم لا تنتهی لکبارها وهمته الصغری اجل من الدهر لدی راحة لو ان سعت جودها
علی البرکات الرائدة من البحر السلطان ابن السلطان والخاقان ابن الخاقان الغازی
فی سبیل الله والمجاهد فی دین الله السلطان الاعظم فتحعلی شاه قاجار خلد الله ملکه
و سلطانه وادام الله ظله وبقائه وجعل قاهرا علی الکفرة والاشرار غالبا علی الفسقة و
الفجار باسط بساط العدل والانصاف قالعا للاصول الظلم والجور والاعتساف بالنبی
واله الاخیار الاشراف ازانجا که بدایات توفیقات ربانی و تجلیات تاییدات یزدانی
ابواب فتوحات معارف و حقایق بر عرصه بلند پایه قلبش گشوده و در کشف
اسرار شریعت غرا و فهم غوامض و مشکلات احادیث و اخبار ائمه هدی علیهم
السلام بجد تمام اهتمام و با علمای اخیار و فضلای نامدار در ان ابواب مباحثه و
مذاکره فرموده بتحصیل حقایق معارف و کشف غوامض احادیث اشتغال دارند
و باین جهت مصنفات زیبا و مؤلفات بیشمار در فنون علوم تصنیف و تالیف
یافته اطراف و اقطار عالم را فرو گرفته اند الحق هر یک در حل مشکلات و غوامض
چراغیست فروزنده و در کشف رموز و حقایق آفتابیست درخشنده در صفحات اوراق
هر یک انوار علوم و معارف مثبت و در لمعات ابواب هر یک اسرار معانی و
حقایق مندرج لهذا نتیجه کبری خلافت باهره و نزهه عظمای سلطنت قاهره سلاله خانه
واده عزت و جلالت و نقاوه بارگاه حشمت و عظمت سرور سروران درگاه عظمت و
جلالش امیرزادگان دولت را ملجا و ماوی و بارگاه فلک فرسایش امرای عظام
ملک سلطنت و خلافت را ملاذ و ملجا بزم فرح فزایش رشک گلستان ارم و
و مجلس مسرت بخشایش مشحون از نونهالان ترک و دیلم دل دریا مثالش جواهر
فنون و بحار را معدن و دست بحر نوالش ینابیع جود و کرم را مخزن تلاطم امواج کرم

واحسانش

واحسانش اقطار عالم را فرو گرفته و از ابر مطیر جود و سخایش لمعات جهانیان خرم گردیده اوصاف
جلیله و اخلاق کریمه اش از آن بلندتر که بحیز تقریر و بیان آید و خصال حمیده و ملکات
مرضیه اش از آن بالاتر که در صفحات اوراق اشجار گنجد و یا در صحایف الواح لیل و نهار
تحریر یابد مجلس بهشت آیینش مجمع فضلای عظام و محفل بهجت قرینش مرجع علمای کرام
مالک رقاب امم نایب مناب شاهنشاه اعظم نواب مستطاب فلک جناب معلی
القاب شاهزاده اکرم ظل ظل اللهی علیشاه ادام الله ظله و بقائه و زاد الله عزه
و شوکته و اقباله بمقتضای کلام معجز نظام الولد سر ابیه بتحصیل معارف حقیقه و معالم
دینیه و کشف غوامض و مشکلات احادیث ائمه اثنی عشریه شغف تمام داشته و در عهد
بابه اقتدی عدی فی الکرم ومن یشابه ابه فما ظلم لهذا در حینیکه موکب همایون شاهنشاهی
در سنه هزار و دویست و چهل و پنج هجری مملکت فرح افزای فارس و عربستان را مستقر رایات نصرت
سرادقات جلال فرموده بودند حدیث کمیل ابن زیاد النخعی که در غموض و اشکال مشهور
آفاق است بنظر نواب مستطاب رسیده بعد از تفطن بغموض و بطون و اشکال و اغلاق
آن حدیث شریف باین فقیر قلیل البضاعة المشهور بعلی عبد الله مدرس تبریزی امر
فرمودند که شرحی مستوفی بآن حدیث شریف بنویسم و ما امکن غوامض و اسرار او را
کشف نمایم تا تحفه بارگاه سلطنت و خلافت نماید و باین وسیله مزید توجهات همایون
شاهنشاهی اختصاص یابد زبان حال گویا آمد که آن حدیث شریف لطیف اقبال
و قطره را چه مناسبت با دریا حوض یا دریا اگر بپیوندد خویشی را از بیخ اصل بکند
چون حکم جازم و امر لازم و مامور معذور و میسور معذور و امتثال واجب و انقیاد لازم
است اطاعت حکم جهان کشای ظل همایون شاهنشاهی نموده مباحث و مقدمات و اشارات
و لمعات از مشکوة ولایت و طهارت و اصول حقیقت و معرفت و فواید چند

وحلت استخراج نمودم و هر یک در کشف اسرار و حقایق آن حدیث شریف انوار ساطعه از صبح
ازل بر هیاکل و بصایر تابیده و اظهار رموز و دقایق آن کلام لطیف شعار غایت
از مشرق انوار بر مشاهد ضمایر و اسرار تجلی نموده و با وجود این لطایف و دقایق و
این حقایق و معارف چه بسیار از نتایج انوار توحید از بطون امهات آبا مبادی و
اشراقات متولد گردیده بجد انکشاف و مشاهده آمده اند و چه بسیار از اصول و اسرار
مقامات و درجات عرفان از اصلاب آبای آن مقدمات و لمعات کالشمس فی رابعة
النهار مشاهده و عیان گردیده و چه بسیار از غوامض و مشکلات احادیث و حکایات
ائمه هدی علیهم التحیة والثنا در ذیل این لمعات و اشراقات پرده احتجاب از رخساره
حیا انداخته مشهود خاص و عام گردیده اند و مسمی نموده ام این رساله شریفه را خاقانیة
و این وجیزه کریمه سلطانیه بانوار جلیه در کشف حقایق اسرار علویه و مرتب گردانیدم او را بر عقدتین
و تعبیر نمودم از هر مقدمه ملعه باشارقه والله المستعان و علیه التکلان

بدانکه گاهی بلفظ ما سؤال کرده میشود از ماهیات حقایق متحصله در اعیان
و گاهی سؤال کرده میشود با او از ماهیات مسمیات و مفهومات اشیا اعم از متحققة
الحصول در اعیان اول را ماء حقیقیه گویند دوم را ماء شارحه در جواب اول حدود
حقیقیه واقع میشود در جواب دوم حدود اسمیه و گاهی بر سبیل توسع و یا در نزد
اضطرار رسوم حقیقیه قائم مقام حدود حقیقیه و رسوم اسمیه قائم مقام حدود اسمیه
میشوند و گاهی حدود اسمیه و رسوم اسمیه بعینها میگردند حدود حقیقیه و رسوم حقیقیه
و این معنی در صورتی متصور است که متوقف در نزد معرف در حین تعریف تحقق الوجود
باشد و بعد از آن برهان قائم شود بر وجود او و چنانکه طریقه و دیدن ارباب تصانیف
است در اوایل تصانیفات خود یا در اوایل ابواب و فصول که معنون ساخته اند

از برای

معنی بیان ما هو و هل هو و لم هو در امهات مطالب

بیان حقیقیه ماء شارحه

از برای اثبات هلیه بسیطه از برای موضوعات مسائل از اینجا ظاهر میشود که مطلب ماء شارحه
مقدم است بر مطلب هل بسیطه زیرا که هل بسیطه سؤال کرده میشود از تصدیق بوجود
فی نفسه شیء و از بینات است که تصور شیء مقدم است بر تصدیق بوجود او و ماء حقیقیه
بعکس ماء شارحه است در این باب زیرا که تا مفاد هلیه بسیطه محقق نباشد ماء حقیقیه
متصور نمیشود چنانکه از تعریف ماء حقیقیه منکشف گردید و بسوی این معنی اشاره
نموده است محقق طوسی قدس سره القدوسی در منطق کتاب تجرید بکلام خود شیء و
یتخلل بین مطلبی ما یعنی هل بسیطه واسطه میشود در میانه دو مطلب که ماء شارحه و ماء حقیقیه
باشند و از این بیانات و بینات منکشف میشود در نزد صاحب فطنه که تعریف
حقیقی یعنی تعریفی که افاده میکند معنی غیر حاصل را در اذهان منقسم میشود به پنج قسم
زیرا که تعریف او لا حد است یا رسم و هر یک از اینها تام است یا ناقص و هر یک از این اقسام
اربعه حقیقی است یا اسمی یعنی یا در جواب ماء حقیقیه واقع میشود یا در جواب ماء شارحه
و از اقسام تعریف قسم دیگر است که او را تعریف لفظی گویند و او عبارت است از
تفسیر لفظ بلفظ اشهر از آن لفظ در محاورات اهل لسان اگر چه مستجمع شرایط تعریف
نباشد مثل آنکه بگویند غضنفر اسد است و سعدانه نبت است و از این باب است تعریف
وجود بثبوت و تعریف وجوب بضرورة وجود و تعریف امتناع بضرورت عدم و تعریف
امکان بعدم ضرورت وجود و عدم و همچنین است اکثر امور عامه در علم
کلام از علم الهی مذکور میشوند خلاصه کلام مقصود بالذات در این تعریف تعلیمی
صحیح است از میانه معانی حاصله در اذهان نه حصول معنی غیر حاصل مقدر باشد
و بدانکه از جمله امهات مطالب مطلب لم هو است و با او گاهی سؤال کرده میشود
از حد وسط که سبب حصول تصدیق بثبوت محمول است از برای موضوع در اذهان

اشاره بهلیه بسیطه و مرکبه

اشاره باینکه تعریف پنج قسم است

بیان مطلب لم هو و اقسام

خواهد بود سؤال کرده میشود باو از سبب حصول اکبر از برای اصغر در اذهان خواه جهة علت
در خارج نیز سبب حصول اکبر از برای اصغر باشد یا نه اول بجهت اینکه مشتمل است بر لمیت که
عبارت است از علت حکم در جمیع مشتملات برهان لمی گویند دوم را بجهت اینکه در این قسم
انحصار یافت و تحقق معلول علم بتحقق علت حاصل میشود برهان انی گویند مثال قسم
چرا عالم حادث شد العالم واحد است و چرا محمد ابن عبد الله پیغمبر و علی ابن ابی طالب ع
خلیفه بلا فصل است و تعبیر از این مطلب بواسطه در اثبات و واسطه در تصدیق نیز است
و گاهی سؤال کرده میشود باو از سبب وجود شیء در اعیان خواه سبب علم باشد یا نه مثال
مثال اول چرا سنگ مغناطیس جذاب آهن و چرا آتش مسخن و چرا ممکن محتاج بعلت است
و در جواب گفته میشود که سبب جذابیت مقناطیس و مسخنیت آتش صورت طبیعیه
آنها است و سبب تحقق احتیاج در ممکنات امکان آنها است نه حدوث آنها زیرا که
امکان عبارت است از تساوی دو طرف وجود و عدم و با استلزام تساوی طرفین است
در هر دو صورت اگر محتاج نباشد بعلت ترجیح بلا مرجح لازم می آید و او بدیهی البطلان
بلکه موجب تناقض است و مثال دوم چرا خانه بسیار زود است معالجه میکنی در جواب اول
گفته میشود تا محل سکنی باشد و در جواب دوم گفته میشود تا صحت بیابم و همچنین است سؤال از
غایات عقلیه و غایات طبیعیه بدانکه از بینات است که مطلب لم هو ماخوذ است از
مطلب هل هو بسیط باشد یا مرکبه زیرا که لم هو سؤال از علت وجود فی نفسه است
اگر هل بسیط باشد و از علت وجود رابطی است اگر مرکبه باشد و از بینات است
که تا تصدیق بوجود فی نفسه یا رابطی متحقق نباشد سؤال از علت لا بعینه غیر معقول است
گفته شود آیا حرکت موجود است هر گاه در جواب بگویند یا سائل بگوید بلم هو وهم چنین
گفته میشود آیا عالم محتاج است بعلت یا نه هر گاه بگویند بلی سائل میگوید لم هو سؤال این

معنی

معنی اشاره است کلام محقق طوسی قدس سره القدوس در منطق کتاب تجرید و متصل بهل هو بل
منبعه بطرز هو متصل میشود بهل هو و تابع میشود او را و تفریع نموده است باین معنی بعضی
محققین در منطق اشارات بکلام خود بکلام خود و لا شک ان مطلب بعد هل بالمرتبه
بالقوه او بالفعل مثال زده است شارح اشارات محقق طوسی از برای ما بالفعل بکلام
خود هل القمر منخسف پس هر گاه بگویند بلی سائل میگوید لم هو مثال زده است از برای بالقوه
بکلام خود لم ینخسف القمر زیرا که در این کلام حکم بانخساف بالقوه بکلام خود لم ینخسف القمر
زیرا که در این کلام حکم بانخساف بالقوه است نه بالفعل اصل کلام این است لم ینخسف
القمر پس در جوابش میگویند زمین حایل خواهد شد در میانه آفتاب و جرم قمر منخسف باشد
و بدانکه اگر چه در نظر جلیل از نظر مطلب لم هو از مطالب تصدیقیه است و تصریح نموده
است باین معنی محقق طوسی قدس سره القدوس در شرح منطق اشارات فرموده است
آن محقق در مقام تقسیم مطالب علمیه باصول و فروع که اصول عبارتند از مطالبی
که چاره از آنها نباشد و ممکن نباشد غیر آنها قائم شود در مقام آنها و فروع عبارتند از
مطالب جزئیه که لا بد منها نباشد و تواند که غیر آنها قائم شود مقام آنها قسم اول را امهات
مینامند و آنها در نزد بعضی از منطقیین سه قسم است اول هل هو دوم ما هو سیم لم هو و
هر یک منقسم میشوند بدو قسم چنانکه مبین گردید و بعضی از شراح نیز از امهات شمرده اند
پس در نزد او مطالب چهار است دو قسم از آنها از برای تصور است و آنها ما و ای است
و دو قسم از آنها از برای تصدیق است و آنها هل و لم است و در نزد طایفه اولی
ما از برای تصور است و هل و لم از برای تصدیق تمام شد کلام آن محقق و علامه
حلی رحمة الله علیه نیز در شرح منطق تجرید باین معنی تصریح نموده است ولیکن در نزد
دقیق از نظر منکشف میشود که مطلب لم هو از مطالب تصوریه است نه از مطالب

بیان فرق در میان امهات مطالب و فروع مطالب

بیان آنکه لم هو در تحقیق از لواز مطالب تصوریه است

تصدیق به آنکه واجب الوجود بالذات و ممتنع الوجود بالذات محال است که
بعلت محتاج باشند والا خلاف فرض ثابت میشود پس مطلب لم هو واجب ذاتی و ممتنع
ذاتی مقصود نمیباشد و منحصر میباشد جریان او بممکنات و معلولات و احتیاج ممکنات
بعلت مطلقه بعد از تصور معنی امکان کالبدیهی از فطریات و بدیهیات است مثلا احتیاج [illegible]
آهن و سخونت آب و انفطار ممکن و انخساف قمر بعلت از عدد از بینات و بدیهیات است
و بهیچ وجهی از وجوه محل پرسش و استفتا و قابل جواب و سؤال نیست بلکه سؤال
کننده در این باب مورد سخریه و استهزا و منسوب [illegible] و سواد است زیرا که حاصل
سؤال مثل لمیت سخونت آب مثلا یا علت دارد یا نه و سیاهی جامه آیا علت دارد
یا نه بلکه واجب الوجود بالذات خود یجب فی ذاته خود از علت مستغنی میباشد پس [illegible]
ابتدا مقصود بالذات از سؤال لم هو بیان خصوصیت و مهیات علل است نه تصدیق
بوجود علتی از علل و نه تصدیق بوجود خصوصیتی از علل زیرا که تصدیق بوجود خصوصیت از
خصوصیات علل نیز حاصل است و در حقیقت نزد و شک در این است که خصوصیت
موجوده در مثال افتقار امکان است یا حدوث و در مثال سخونت آتش است یا آفتاب
و در مثال [illegible] در صورتیکه سؤال از حد وسط شود در حقیقت سؤال
از خصوصیت و مهیت حد وسط است نه از حد وسط بوجه اطلاق از آنکه بگویند نفس
حد وسط علت تصدیق به نتیجه نیست بلکه ثبوت حد وسط از برای اصغر علت ثبوت اکبر
از برای اصغر است و از بینات است که ثبوت حد وسط از برای اصغر از باب تصدیقات است
نه از باب تصور جواب آن است که تصدیق گاهی ملاحظه میشود از آن جهت که تصدیق
است و گاهی ملاحظه میشود از آن جهت که معلومی از معلومات و صورتی از صور و تمیز
از ماهیات است و باین اعتبار از باب تصورات است نه از باب تصدیق و باین جهت

اشاره است

اشاره باینکه ای شئ از امهات است یا از فروع

اشاره است محقق طوسی در مباحث اعراض کتاب تجرید و قد یصح تعلق کل من الاعتقاد و العلم بالآخر
و بالآخر یعنی صحت دارد که تصدیق متعلق تصدیق شود و تصور متعلق تصور و تصور متعلق
تصدیق شود و تصدیق متعلق تصور متفطن باش و اخذ کن این دقیق لطیف و این
تدقیق لطیف و این تحقیق شریف را و غنیمت شمار و شارح مقاصد اشارات
محقق طوسی قدس سره القدوسی بانکه او این کلامش صریح است در اینکه مطلب لم هو از
باب تصدیقات است و آخر کلامش مشعر است بر متفطن و باین دقیقه بسط تمام
تحقیق نموده و فرموده انسان محقق را این مقام نکته است ملخص آن نکته این است
که مراد از آنکه گوییم امهات مطالب دو قسم است یکی از برای تصور است و او ماهو است
و یکی از برای تصدیق و اصل هل است و باقی منحصر چند در آن دو قسم و لم هو از
امهات معدود و مندرج باشد در ماهو و کلام شیخ فرموده است و کانه سئل بلم هو عن تمام
حد الاوسط و عن ماهیة السبب اشاره باین نکته است تمام شد ملخص کلام شارح
محقق متفطن باش و بدانکه از جمله مطالب ای شئ است و باو سؤال کرده میشود از
ممیزات شئ ذاتی باشد آن ممیز یا عرضی اول معدود است از مطالب علمیه ثانی چنانکه
شارح سابق الذکر تصریح نموده است پس فصول را از ممیزات ذاتیه اند در جواب ای
واقع میشوند قریبه باشند یا بعیده نه عرضیات خاصه و لکن محل تنازع و تشاجر است
در نزد اهل میزان اینکه ای شئ از امهات است یا از فروع بعضی او را از فروع مطالب شمرده اند
بجهت اینکه گاهی جواب ماهو مشتمل بر همه ذاتیات است پس ماهو قائم میشود در مقام او
و مذکور شده که اصول و امهات قائم مقام ندارند و بعضی از امهات مطالب شمرده اند
بجهت اینکه گاهی ماهو سؤال سؤال از تمام حقیقه مشترکه است و جواب آن را این صورت
جنس است پس مطلب بکر لازم است که باو سؤال از ممیزات ذاتیه واقع شود بلکه از

تتمیم و تکمیل

بما هو سؤال از حد و حقیقه باسمیه و با از تمام حقیقت مختصه شود جواب ما هو در صورت
اول مشتمل میشود بر همه ذاتیات تفصیلا و در صورت ثانیه اجمالا بدانکه
از علم کم الشیء است و با او سؤال کرده میشود از مقدار شیء و کیف الشیء است و با او سؤال
کرده میشود از احوال شیء و این الشیء است و با او سؤال کرده میشود از مکان شیء و متی

اشاره بفروع مطالب

الشیء است و با او سؤال کرده میشود از زمان شیء و من الشیء است و با او سؤال کرده میشود
از عوارض مشخصه شیء و این مذکورات از فروع مطالبند نه از امهات و اصول مطالب اینکه
هل مرکبه قائم میشود در مقام انها و در صورتیکه هویات این مطالب معلوم و لیث ابحاث
بموضوعات مجهول باشند گفته میشود در مقام کم الشیء هل مقداره کذا و در مقام کیف
هو هل هو علی حال کذا و در مقام این هو هل زید فی الدار و هکذا در باقی مانده ها و اما هرگاه
ماهیات انها معلوم نباشند پس هل مرکبه قائم نمیشود در مقام انها مثلا کسیکه دار را نشناسد
نمیتواند بگوید هل زید فی الدار بلکه میگوید این هو و کسیکه سواد را نشناسد نمیتواند بگوید هل
زید اسود بلکه میگوید کیف هو چنین بیان فرموده است محقق سابق الذکر در شرح اشارات

حکمة الهیة

متفطن باش بدانکه در این مقام نکته است شریفه و دقیقه است لطیفه و
مطلبی است عامض و مسئلهٔ است غامض فهمش کما هو حقه بلطیف از سر و تجرید از ذهن محتاج
است و او انیست که اهل مطلب ما هو و هل هو و مطلب ما هو و لم هو متحد میباشند
بانکه محقق گردید که مطلب ما هو تصور حقیقت و ماهیت است و مطلب هل هو تصدیق
بمفاد هلیت بسیطه یا مرکبه یعنی تصدیق بموجودیت فی نفسه شیء و یا تصدیق بموجودیت
شیء از برای شیء است و از بینات است که تصور غیر تصدیق و وجود غیر ماهیت است
و هم چنین محقق گردید که لم هو سؤال از علت و سبب وجود خارجی یا عقلی شیء است و ما هو
سؤال از ماهیت و حقیقت آن شیء است پس این دو مطلب شریف کاملا بیغیر بسیط تام

کلام

تحقیق اتحاد مطلب ما هو و هل هو

کلام میخواهد و این وجیزه گنجایش بسط و بیان و نه این فقیر را مجال کشف و تبیان و لهذا بر وجه اجمال
در بیان مطلب اول میگوییم که براهین عقلیه و حجج برهانیه قائم است بانکه موجود بالذات است در خارج و
متحقق بالاصالة در اعیان اتحاد وجودات است نه اقسام ماهیات و مراد از موجود بالاصالة
و بالذات در اعیان آنست که حیثیت ذات و مرتبه حقیقتش عین حیثیت موجودیت و تحقق
باشد و او را سوای تحقق در اعیان حقیقتی متحقق و متصور نباشد پس حقیقت او عین
موجودیت و موجودیت او عین حقیقتش در خارج میباشد لهذا دور از ذات حاصل نمیشود
شده و الا انقلاب حقیقت ثابت و انسلاب ذات لازم خواهد بود پس تصور و ادراک
حقایق وجودیه و انیات خارجیه منحصر است بشهود و حضور انها در نزد مدرک بعلم
اشراقی حضوری بحیثیکه جهت انکشاف و حضور انها بعینها جهت موجودیت و تحقق است
و جهت علیه الانکشاف جهت علمیت است بعینها جهت منکشفیه و معلومیت است
پس تصور و ادراک حقیقت انها که عبارت از مطلب ما هو است عین حقیقت انها
موجودیت و تحقق است و موجودیت و تحقق انها عین تصدیق بموجودیت و تحقق است
و عین مفاد مطلب هلیت بسیطه است پس تصور حقایق وجودیه عین تصدیق بان حقایق
و تصدیق بانها عین تصور ان حقایق است پس مطلب ما هو و هل هو در حقایق وجودیه متحد و
عین یکدیگرند متفطن باش و بدانکه از این بیان و تبیان منکشف میشود توحید مبدا
اول جلت عظمته مر ذات خود را بحیثیکه قادح در احدیت صرفه نباشد و از مقام شامخ
مراتب توحید مبین خواهد شد که آن توحید اجلا و اقوی مراتب توحید و اعلا و اصفای
درجات معرفت است و از اینجا منکشف میشود معنی آنکه اساطین حکمت و معرفت
گفته اند که علم مجرد عالم بذات و تحقق خود عین است بنحوی که علم و عالم و معلوم
متحد و عین یکدیگر باشند متفطن باش و غنیمت شمار اما بیان مطلب دوم پس بیانش

اوبر وجه اجمال آنست که در لمعات الهیه به بینات شافیه و براهین ساطعه تحقیق نموده ام
و در این وجیزه بر وجه اجمال بیان خواهم نمود که جاعلیت بالذات و مجعولیت بالذات
در میانه حقایق وجودات است نه در میانه مفاهیم و عنوانات ماهیات علاوه بر بینات واضحه
و شواهد عقلیه از بدیهیات و فطریات است که وجود علت فیاضه اقوی و اکمل و اعلا و اتم و اجلا
و اشد است از وجود معلول و مفاض و الا بودی مفیض و مادون مفاض و مفاد ترجیح
بلا مرجح و تخصص بلا مخصص و از باب تحکمات سوفسطائیه و حکومات جزافیه خواهد
بود بلکه در جاحه مستقلات ره خواهد رفت با آنکه موجودات مجعوله امکانیه بذات
مرتبط اند بعلت فیاضه یعنی حقایق متعلقه اند و حقایق و ذوات آنها ذوات ارتباطیه
است پس نسبت آنها بمفیض خود نسبت ضعف بقوت و نسبت نقص بتمام و نسبت
فقر بغنا و نسبت جلوه بمتجلی است والله الغنی و انتم الفقراء و در نزد عقول سلیمه
و اذهان سلیمه منکشف است که اشدیت و اضعفیت و اتمیت و انقصیت در
صورتی متصور میشوند که وجود اقوی و اتم مشتمل باشد بر امثال وجود اضعف
و انقص با چندین علاوه بلکه بمراتب غیر متناهی بنحو اعلا و اشرف و ابهی و اجلا و
اقدس یعنی بنحوی که قادح در احدیت صرفه و ناقص در بساطت حقه علت فیاضه نباشد
بلکه چون چنان است چنین است و چون چنین است چنان است منفطر با نشاء و نهایت
ظهور و وضوح در نزد اذهان سلیمه کمال غموض و بطون دارد و اینست معنی فطرت
اصلیه که ناحج با انسان بلکه همه مخلوقات مفطور بر آن و ان من شیء الا یسبح
بحمده و لکن لا تفقهون تسبیحهم و کل مولود یولد علی الفطرة و لکن ابواه یهودانه و
ینصرانه بسوی این معنی اشاره است کلام خاتم اولیاء علیه آلاف التحیة در بعض
از خطب شریفه خود که در جوامع توحید انشا فرموده اند کل شیء بشیء محیط و

المحيط

بیان اتحاد مطلب با هو هو

اشاره بانکه فقر در موجودات عالم امکان ذاتی است

والمحيط بما احاط منها هو الله الاحد الصمد تا آخر خطبه یعنی هر چیزی بچیزی محیط است و محیط بهمه
اشیاء خدا و احد صمد است و از بدیهیات است که مراد احاطه وجودی و کلمات وجودیه
و احاطه قهاریت و فیاضیت است نه احاطه مکانی بمکانیات و احاطه زمانی بزمانیات
و احاطه کلی بجزئیات و احاطه کل بر اجزاء و بسوی این معنی نیز اشاره است کلام سید
کونین و فخر العالمین ابی عبد الله الحسین علیه السلام در دعای عرفه و کیف یستدل علیک بما هو
فی وجوده مفتقر الیک ا یکون لغیرک من الظهور ما لیس لک یعنی از برای غیر تو ظهوری
ثابت نیست که آن ظهور از برای تو نباشد یعنی ظهور جامع جمیع انحاء ظهورات است و
وجود تو اصل اصیل همه وجودات و نور تو مرتبه جمع جمیع همه انوار است بنحو اعلا و
اشرف و ابهی و اجلا و اقدس و لهذا الظهور غیر تو بر ظهور تو استدلال نتوان کرد
زیرا که ظهور دلیل باید اجلا و اقوی باشد از ظهور مدلول تا منشأ ظهور و انکشاف
او تواند شود و تو ظهورت باخفی لازم نیاید بلکه تو دلیلی است بر همه ظهورات و وجود
تو برهانست بر همه وجودات او لم یکف بربک انه علی کل شیء شهید و از مشکوة
ولایت وارد است ما رأیت شیئا الا و رأیت الله قبله او معه و از این جهت است که دلیل
و برهان را در لسان نبوت از جمله اسماء حسنی شمرده اند و از این جهت است نیز در
ادعیه ماثوره وارد است یا نور النور یا منور النور یا نور کل نور یا نورا فوق کل نور
شواهد عقلیه و دلائل نقلیه بر این لا تعد و لا تحصی است و آنچه که بر وجه اختصار
بیان نمودم از برای صاحبان بصیرت و فطنت کافی و وافی است و من لم یجعل الله
له نورا فما له من نور و از خوض تام در این بیانات و بینات در نزد ارباب اذواق و اذهان
سلیمه و اذهان مستقیمه منکشف میگردد که وجود فیاض اصل است و احاد وجودات
مفاضه فروع و ذات مفیض و مفید حقیقت است و ذات مفاده رشحات و عکوس

وحقیقت جاعل هویات وانیات نور الانوار است و باقی ملطافت و اضوا ایس وجود او بنحو اتم
وکمال سایر وجودات ونحو اکمل واقوی انیات وهویات است بنحو اعلا واشرف وبنهج اجلا
واقدس لهذا او غنی مطلق است وسایر وجودات فقیر مطلق واو تام بلکه فوق التمام است و
باقی فاقوات الذوات ناقص الانیات قاصر الهویات والله الغنی وانتم الفقراء من حکم حکو
غنی را بر خود منحصر فرموده است و فقر را بر سایر اشیا منطبق باشد پس منکشف گردید که مطلب
ماهو ومطلب لم هو بجهتی از جهات وحیثیتی از حیثیات متحد وبدیگر غیر هم به معنی باعتبار
فاعلیت وغایتیت وباعتبار اوسطیت وبرهانیت منطبق ومتلطف باشد وبدانکه صدر
محققین وقدوه الهیین باینکه بسیط غایة نیز وبراهین عقلیه اقامه نموده است براینکه
حقایق وجودیه محال است اینکه مرکب از جنس وفصل باشند بلکه همه حقایق وجودیه از
آن جهت که حقایق وجودیه اند باید بسیط الحقیقه واحدیه الذات باشند ومتفرع ساخته اند
براین معنی اینکه محال است که از برای حقایق وجودیه حدود اسمیه وحد و حقیقیه باشند
زیرا که حدود اسمیه باشند یا حقیقیه از اجناس وفصول مؤلف میباشند پس هر که
ذاتش وجهت حقیقتش معرا از جنس وفصل باشد حدود اسمیه وحد و حقیقیه از برای
او متصور نمیباشد فرموده است که وجود علت فیاضه حد تام است از برای وجود معلول
ووجود معلول حد ناقص است از برای وجود علت فیاضه منطبق ومتلفت باشد که غایة
غموض وبطون وارد واز اینجا ظاهر ومنکشف میشود سر علم واجب الوجود بالذات باشیاء
قبل از ایجاد اشیاء یعنی در مرتبه ذات اقدسش در نزد جمعی کثیر از محققین حکما ومتکلمین
وباجمال باعتبار وتفصیل باعتبار دیگر بلکه در عین اجمال تفصیل ودر عین تفصیل
اجمال در نزد بعضی وبرهان چنانچه باسبط وجوه در کتاب لمعات الهیه بابینات شافیه
وتحقیقات لطیفه وحجج نیره وشواهد نقلیه بیان نموده ام رجوع کن تا رمز انکشاف اسرار

ابن مطالب

نظر بذوات آن مهیات محکوم به امکان یعنی لا اقتضای وجود وعدم است بحقیقیه در مرتبه ذات مهیات
ثابت است چنانکه جمیع سلوب تحصیلیه در آن مرتبه صادق اند واما امکان یعنی لا اقتضا سلب عدولی
یعنی سلب دو طرف وجود وعدم پس مسلم نیست که در مرتبه ذات تحت ثابت باشند بلکه
در مرتبه موجودیت ودر حین موجودیت ثابت میباشند وسلب نقیض امکان بایں دو معنی بوجود
لعدی واعتباریست که از عقلی را عدم اعتبار وجود است واز مقررات است که عدم اعتبار
اعتبار عدم آن نیست منفصل باشد وبدانکه اقتضای مهیات مر لوازم خود را در مرتبه
ودر حین موجودیت است والا پیش از مرتبه موجودیت اقتضای متصور نمیباشند چنانکه
اشاره نمودم ودیگر آنکه غیر حین موجودیت حین معدومیت است چگونه از برای معدوم
در حین معدومیت اقتضا متصور میباشد بانکه اقتضای صفت وجودی است مثبت له موجود
میخواهد اگر بگوئی پس بنا براین وجود ذهنی دخیل میباشد در اقتضای لوازم مهیات واین
منافی است با آنچه گفته اند که وجود خارجی وذهنی را دخلی در اقتضای لوازم مهیات نمیباشد میگوئیم
مراد ایشان خصوص وجود خارجی وخصوص وجود ذهنی است والا مسلم است که وجود مطلق
مطلق وجود را دخلی در اقتضای لوازم نباشد بلکه مقتضای محض وبرهان آنست که هر وصفی
ووجودی از برای شیء نباشد محال است اینکه بصفت اقتضا متصف باشد منفعل باشد
وبدقت تمام تامل کن در آنچه در بیان نمودم زیرا که غایة دقت وغموض دارد پس منکشف
گردید که نفس مهیات من حیث هی محکوم علیه بهیچ حکمی از احکام ایجابیه نباشند یا عدولیه ونه موصوف
بهیچ وصفی از اوصاف حقیقیه باشند باعتباریه خارجیه باشند یا ذهنیه نبوده اند پس
جهات ذوات مهیات جهات موجودیت ومحکوم علیه موجودیت ومنتزع منه موجودیت
ومنشأ بالذات آثار موجودیت نبوده اند وهرگاه از برای مفهوم وجود در زبان
فارسیان بتعبیر از او هستی یا بودن است مصداقات عینیه وحقایق خارجیه باشد

اشاره بلوازم مهیات

جهات ذوات انها عین جهت موجودیت و تحقق باشد و بانفس ذوات خود بحکم علیه [illegible]
و منشأ انتزاع موجودیت و منشأ بالذات آثار وجود میباشند بلکه منحصر باشند در وجود
باین معنی عام اعتباری و افراد اضافیه او در مجرد اضافه بسوی مهیات و اشیاء [illegible]
حاصل میشوند لازم می آید که هیچ شئ از اشیاء متصف بموجودیت و تحقق بلکه بهیچ حکمی
از احکام و صفتی از اوصاف نیز نباشد بدیهة بطلان لازم موجب بطلان
مقدم و بطلان او موجب حقیت مدعا است و او اینست که از برای وجود افراد
خارجیه و حقایق متکثره است که جهات ذوات انها عین جهات موجودیت و تحقق
و جهات موجودیت و تحقق انها بعینها جهات عینیت و خارجیت و منشأیت آثار و
احکام است اخذ کن این برهان محکم البنیان و این حجت شدید الارکان را و عنقریب [illegible]
بیان دیگر در کشف حقیقت این مدعا انشاء الله بیان نمودم که معنی مذکور در حد نفس
خود نه بکلیت موصوف است و نه بجزئیت بلکه نسبت ذات شئ بهر دو مساوی است پس
باید در اتصاف شئ بکلیت و جزئیت بضمیمه از ضمایم محتاج باشد اگر چه انضمام و تقیید
در نزد تعقل از عقل و اعتبار از ذهن باشد و الا ترجیح بلا مرجح ثابت میشود و اگر
ان ضمیمه در حد نفس شئ موصوف بکلیت یا جزئیت نباشد ضمیمه دیگر بخواهد و از برای
استحاله دور یا تسلسل باید منتهی شود بضمیمه که حیثیت ذات شئ بعینها حیثیت کلیت یا
جزئیت باشد و حال آنکه بر تقدیر تسلسل اگر متشخص بالذات ثابت نباشد سلسله از
سر گرفته میشود و با سلاسل غیر متناهیه اگر متشخص بالذات ثابت باشد مطلوب حاصل
میشود و الا لازم می آید که شئ از اشیاء موصوف بکلیت و جزئیت بلکه موصوف بوجود
و خارجیت نیز نباشد زیرا که مقرر است که شئ تا متشخص نشود یوجد و بطلان لازم
از اجلای بدیهیات است و محال است اینکه ان ضمیمه ماهیتی از ماهیات باشد زیرا که

اشاره به برهان دیگر در اثبات اصالة وجود

محقق گردید

محقق گردید که هیچ مهیتی از مهیات در مرتبه ذات شئ از کلیت و جزئیت خالی است پس باید از برای عنوان وجود
افراد خارجیه و حقایق عینیه ثابت باشند که جهات ذوات انها بعینها جهات تشخص [illegible]
باشد و مهیات اشیاء بجهت انضمام حقایق وجودات بانها موصوف بتعین باشند [illegible]
و بدانکه از اینجا منکشف میشود در نزد بصیر محقق و حاذق مدقق که مناط کلیت در مهیات
کلیت در اصل حقیقیه از حقایق وجودیه است و او وجود عقلی است چنانکه مناط جزئیت و تشخص
حقایق خارجیه وجودات است منقطع باشد که بغایت غموض و بطون دارد در مباحث مستقبله [illegible]
خواهد شد و از اینجا ظاهر میشود که هر ما بالعرض باید بما بالذات منتهی شود تا دور یا تسلسل
خلاف فرض لازم نیاید پس معقول بالعرض مثلا معقول بالذات میخواهد و عاقل بالعرض
عاقل بالذات جاعل بالعرض بجاعل بالذات منتهی میشود و مجعول بالعرض بمجعول بالذات و
همچنین در سایر عنوانات حاکیه از حقایق موجودات و معنی بالاصالة و بالذات همان است
که سابقا بیان نمودم و معنی بالعرض و بالتبع مقابل معنی بالاصالة و بالذات است و بالعرض
در حقیقت معنی بالمجاز است و لیکن مجاز برهانی و عرفانی است نه لغوی و عرفی و لهذا گفته اند المهیة
ما شمت و لا تشم رائحة الوجود ازلا و ابدا یعنی که رائحه موجودیت و تحقق بمشام مهیات نرسیده
است و نخواهد رسید پس موجودات حقیقیه و حقایق عینیه بالاصالة و بالذات آحاد وجود است
است نه اقسام مهیات مگر بالعرض و بالتبع و بالمجاز نظیر این مدعا از وجهی زمان و زمانیات است
که در میان هیچ جهت تقدم و تأخر در میان اجزاء زمان بالذات است یعنی اتصاف هر جزء بتقدم
و تأخر بضمیمه و تقییدی محتاج نیست بلکه جهت ذات هر یک عین جهت تقدم و تأخر و حیثیت
تقدم و تأخر هر یک عین حیثیت ذات هر یک از آن اجزاء است و در میانه زمانیات باعتبار
ضمیمه و تقیید بقطعه از قطعات زمان است نه بغیر آن پس هر گاه قطع نظر از قطعات و اجزاء
زمان ماضی و مستقبل و حال با قطع نظر در همه حوادث دفعی الوجود و آنی الحدوث میباشند و

اشاره بانکه مناط کلیت و جزئیت در مهیات وجود است

اشاره بانکه هر ما بالعرض باید بما بالذات منتهی شود

اشاره بانکه تقدم و تأخر در میان افراد زمان ذاتی است و در میانه زمانیات [illegible]

در نشأه القضا و نفرم که میشود و عالم عالم دهر و ثبات جبات شدوا و آدم و خاتم نعت و اجماع بهم رسانند و از
جمله نظایر انوار حسیه و اجسام مستنیره است پس بیش از چگونه انوار حسیه بذوات خود ظاهر و مظهر جهت ذوات
اینها بعینها حجب ظهور و انکشاف و اجسام و الوان باینها ظاهر شد بعین بظهور آن انوار و بنور اینست
اینها میشوند از اینجاست که در لسان نبوت و ولایت بذوات خدا و نه عالم و بحقیقت خاتم و
سایر ذوات قدسیه نور اطلاق فرموده اند زیرا که ذات اقدس خدا و نه احد وجود صرف و صرف
وجود است و وجودات سایر ذوات قدسیه اینها صرفه بعد از کدورات و ظلمات ماده و لواحق ماده
مبرا و مقدس شده و منکشف گردیده حقایق وجودیه ظاهر بذات خود و مظهر سایر اشیا را
و حقیقت و روح معنی نور جز این نیست که ظاهر باشد بنفس خود و مظهر باشد غیر خود را و الا آثار و صفات
است که ناریت و لوکبیت مدخلی در این باب ندارد بلکه نسبت این انوار عرضیه بآن انوار حقیقیه
نسبت ظلمات با نور است پس اینها حقیقت نور و حقیقت نور را مرنه تشبیها و مجاز و کنایه و
استعارة منفطن باشی و بدانکه در معانی الفاظ خصوصیت نشأه از نشأه معتبر نیست
بلکه هر معنی و عنوانی در همه نشأت بوجود آن نشأه موجود است مثلا معنی و ماهیت انسان
در نشأه طبیعت بوجود حسی موجود است و در نشأه مثال بوجود مثالی و در نشأه عقلی بوجود عقلی
و همچنین است معنی لوح و قلم و شمس و قمر و غیر اینها لهذا در لسان نبوت و ولایت دو ملک
مقرب را لوح و قلم گفته اند و حقیقت نبویه را شمس و حقیقت علویه را قمر گفته اند متتبع و متامل
باشی تا معنی ظهر و بطن و ظهر ظهر و بطن بطن تا هفت بطن یا هفتاد بطن را در شأن
قرآن بلکه در شأن کلمات اهل بیت عصمت و طهارت نیز وارد است منکشف شود
و ذو العینین باشی یعنی بهر دو چشم بصر و بصیرت نظر کنی تا در معنی ظاهر بین باطن
بین و همچنین باطن بین ظاهر بین و بعد الله فقط نظر بیکی از دو چشم است وحیث موجب
ظلمت و ضلالت و غفلت از نشأت درجات و وجودات اشیا امور ذهنیه

مورث این شبهات

شبهات و اغلاط است و مزید تحقیق در بر این مقام در مباحث مستقله مذکور خواهد شد منتظر
باشی — بعد الله در نظر بصیر محقق و حاذق مدقق از این انوار ساطعه و

نتیجه ربوبیه و عزه الهیه

بیان اینکه تمام حقیقت واجب الوجود بالذات وجود صرف و صرف وجود است

بینات واضحه منکشف میگردد که حقیقت واجب الوجود بالذات محال است اینکه بغیر از ماهیات
باشد و الا لازم میآید که مرتبه ذاتش خالی از تحصل و فعلیت و عاری از تحقق و موجودیت و
بری از وجوب و تشخص باشد ملازمه از بینات سابقه بنهایت انکشاف دارد پس
لازم میآید که حقیقت مبدا اول جل اسمه در موجودیت و تحصل و در فعلیت و تحقق
بلکه در واجبیت و تشخص بغیر ذات خود که مصداقی از مصادقات حیثیه وجود است محتاج
باشد و از بینات است که وجوب وجود عبارت است از استغنای از غیر در موجودیت
و تحصل و احتیاج بسوی غیر در موجودیت در دو طرف تناقض و تضاد میشوند و بهمین بیان محقق
میشود که حقیقت و ذات مبدا اعلی محال است اینکه مرکب از ماهیت و وجود باشد زیرا که ترکیب
غیر از اینکه ... بلکه محقق میشود که مطلق ترکیب در ذات مبدا اعلی جل اسمه از جمله مستحیلات
و ممتنعات است خارجیه باشند اجزا او یا عقلیه اما اول پس بنهایت انکشاف دارد و

بیان اینکه واجب الوجود بالذات بسیط است من جمیع الجهات و الحیثیات

اما دوم پس میگوییم در بیان او که مراد از اجزا عقلیه جنس و فصل است و مرکب از جنس و
فصل از سنخ ماهیت است نه از سنخ وجود و منکشف گردید که محال است اینکه ذات واجب
الوجود از سنخ ماهیت باشد علاوه بر این احتیاج در تقدم و تجوهر مستلزم احتیاج در وجود
است چنانکه در لمعات الهیه بینات شافیه تحقیق نموده ام خواه بنا بر اصالت وجود باشد
یا بر اصالت ماهیت و از بینات است که احتیاج در وجود منافی وجوب وجود است منفطن باشی
و غنیمت شمار پس منکشف گردید که تمام ذات و حقیقت واجب الوجود بالذات حقیقت
صرف وجود و صرف صرف حقیقت وجود است بسیط است من جمیع الجهات و واحد است
من تمام الحیثیات است مرتبه ذاتش مجرد از مقارنه ماهیات و صرف حقیقتش معرا از مخالطه

قصور است و نقصانات هویات ممکنات است پس همه ذاتش صرف حقیقت وجود و همه
حقیقتش صرف فضایل و کمالات وجود است بتحصل و فعلیتش و اقوی تحصلات و فعلیات و
فضایل و کمالاتش فوق همه فضایل و کمالات است و الا کثرت و نقصان در ذات اقدس لازم آید

اشاره بانکه ذات اقدس در اعلا مراتب تجرد است

میشود و مقارنت ماهیات در حقیقت پاکش هویدا میگردد زیرا که مرتبه فوقیت کمالات در ذات حق
اثبت و اکملیت همه تحصلات و فعلیات نیز از جمله کمالات وجود بلکه فوق همه کمالات وجود است
و این معنی حصول نکند و نقصان در ذاتش اگرچه باعتبار فقدان مرتبه فوق الکمالات باشد
موجب ترکیب در ذات اقدس است زیرا که از بدیهیات است در نزد عقول سلیمه و اذهان مستقیمه
که محال است اینکه حیثیت تحصل و کمال بعینها حیثیت قصور و نقصان باشد زیرا که حیثیت قصور
و نقصان بعدم بر میگردد و حیثیت تحصل و کمال بوجود پس اگر شیء واحد از حیثیت واحده هم ناقص

اشاره بانکه حیثیت کمال و نقصان یکی نمیتوانند شد بلکه دو حیثیت لازم است

و هم کامل و هم قاصر و هم متحصل باشد لازم آید که از حیثیت واحده هم موجود باشد و هم معدوم
و این معنی اجتماع نقیضین است بیان دیگر در کشف حجاب از روی شاهد این معنی آنست
که مرتبه فوقیة کمالات بالتمام است از برای ذات مبدأ اعلا یا ممتنع و هر دو صورت ترکیب در
ذات ثابت میشود زیرا که محال است اینکه شیء واحد از حیثیت واحده هم واجب بالذات باشد
و هم ممکن الوجود بالذات و یا هم واجب الوجود بالذات باشد و هم ممتنع الوجود بالذات زیرا که
در میانه معانی مذکوره که مسمی بمواد ثلث اند در نزد الهیین و منطقیین تعاند ذاتی و انفصال حقیقی
ثابت است بجهت اینکه مقتضی وجوب ذاتی ضرورت وجود و مقتضای امتناع ذاتی ضرورت عدم
و مقتضای امکان ذاتی عدم ضرورت وجود و عدم است پس بینونت کلیه و تنافی ذاتی و تعاند
معنوی در میانه معانی مذکوره ثابت است از اینجا ظاهر میشود در نزد بصیر محقق و
حاذق مدقق و حقیقت آنچه که از اساطین حکمای الهیین موروث است و ان آنست که
واجب الوجود بالذات واجب الوجود من جمیع الجهات و الحیثیات است یعنی همچنانکه ذات

اشاره بانکه واجب الوجود بالذات واجب الوجود من جمیع الجهات و الحیثیات است

وجودش

وجودش واجب است همه صفات او نیز واجب است جمالیه باشد یا جلالیه حقیقیه باشد یا اضافیه
خواه سلبیه ذاتیه باشد یا فعلیه حتی خاصیت عامه و قیومیت مطلقه که همه صفات فعلیه و
اوصاف اضافیه باو بر میگردد نیز از برای او ثابت است نظر بخود ذات خود بعینه بدون اینکه
از جهت خارجه از ذات و بدون اعتبار این اعتبارات زایده بر اصل ذات والا
محذور سابق یعنی ترکیب در ذات ثابت میشود علاوه بر این لازم میآید که در
فیاضیت ناقص و در افاضه فیوضات ناتمام باشد پس در ایجاد اشیا بضمیمه و
متمم محتاج خواهد بود و آن ضمیمه باید ممکن از ممکنات باشد والا تعدد در ذات واجب
الوجود بالذات ثابت میشود و او مبرهن البطلان است چنانچه بعد ازین بیان برهان محکم
البیان و محکم شده بر الارکان برا استحاله این معنی اشاره خواهد شد نقل کلام در آن
آن ممکن میشود پس دور ثابت یا تسلسل شنیع و هر دو مبرهن الفساد و نه کسی نیکو بنیاد بین لازم آید
که هم عالم و هم عالم ثبات باشد و رشته تجدد و حدوث از عالم وجود کنده شود بلکه عوالم فیض
الوجود و دائم الصدور باشند بطلان لازم مثل هدر و عیان و منتفی از بینه و برهان
است زیرا که ممکن بتمام و حدوث و تجدد و لحوق از قصورات امکانات ماهیات
است نه از قبل مفیض خیرات و مفید کمالات و ناتمامی و نقصان از جانب قابلیت
قابل و استعدادات مواد است نه از جهت فاعل انفعالات و فاعل حرکات منفطر

اشاره بانکه واجب الوجود تام بلکه فوق التمام است

و بدانکه از اینجا معلوم میشود که حقیقت واجب الوجود بالذات در وجود و کمالات وجود
تام بلکه فوق التمام است یعنی در قوت وجود و در شدت و عدت کمالات وجود غیر
متناهی بلکه فوق غیر متناهی است بعده غیر متناهی پس مرتبه وجودش اکمل و اقوی مراتب
حقایق وجودیه و حقیقت صرف اش اعلا و اتم حقایق عینیه و کمالات فاضله اش
فوق جمیع کمالات حقیقیه و فضائل وجودیه است فهو بالمنظر الاعلی و بالافق المبین و

تفریع النور برهان الخ

هو نور الانوار و سر الاسرار کما ورد فی الاثار فاعتبروا یا اولی الابصار لعلکم تعقلون

از این انوار ساطعه و اشراقات لامعه حقیقت منکشف میشود و گر نزد صاحبان

برهان عرشی بر توحید واجب الوجود مطلقا

عقول سلیمه و فطرتهای مستقیمه صحیحه حقیقت و حقیقت توحید یعنی لاشریک له فی وجوب

الوجود یعنی شریک بمعنی حقیقت و ذات مبدأ اعلی را در وجوب وجود که عبارت از

تاکد وجود است بیان آنکه اگر فرض شود بر تقدیر تعدد در ذات واجب الوجود بالذات

باهم یکدیگر را آنچه از وجود و کمالات وجود همه آنچه را که دیگری دارد یا نه در صورت

اولی اثنینیت و تعدد مرتفع میشود و در صورت دوم هر دو محدود و مرکب میباشند

زیرا که حیثیت فقدان محال است که حیثیت وجدان باشد خواهی یکی لازم می آید که هیچ یک

واجب الوجود من جمیع الجهات نباشند بلکه در ذات هر یک جهت امکانی یا امتناعی

ثابت شود و ثبوت این برهان محکم البیان اشاره است فقره اولی حدیث فرجه که از

صادق آل محمد مرویست و در کتاب لمعات الهیه باستقصای تمام آن حدیث شریف را

شرح نموده ام اخذ کنی که این حجت شد بدان ارکان را عینیت شمار که اعلا و اجلای براهین

توحید است و شبهه منسوبه باین کمونه را اصلا ورود بر این برهان نیست تا محتاج بجواب

باشد و در ریحان کتاب یازده برهان محکم البیان بر توحید باین معنی اقامه نموده ام و

به وجه بران شبهه بر ظاهر بعضی از براهین وارد است در آن کتاب مستطاب جواب گفته

است رجوع کنی و بدانکه بعد از دقت نظر و کثرت تدبر و خوض تمام و غور تمام در این

لمعات و اشراقات بحد ظهور و انکشاف میرسد که واجب الوجود بالذات در همه فضائل

و کمالات وجودیه من حیث انه وجود متفرد و متوحد است یعنی شریک بمعنی او را در هیچ

کمالی از کمالات وجودیه و در هیچ فضیلتی از فضایل حقیقیه باین معنی که علمش مثلا صرف

صرف علم است و قدرتش قدرت صرفه و صرف قدرت است و حیاتش حیات صرفه و

صرف حیات است

اشاره به توحید بمعنی لاشریک له در معنی کمالات بنحو اشتراک معنوی در نعوت کمالیه بنفسه حالی (?)

و صرف حیات است و بر این قیاس است سایر فضائل و کمالات وجودیه چه آنکه وجودش حقیقت

وجود و صرف وجود است پس او اصل است در وجود و کمالات وجود و باقی فروع عند وا و حقیقت است

در وجود و فضائل وجود و باقی ظلال او هستند و او نور الانوار است و باقی لمعات و اضوا پس نسبت همه

فضائل و کمالات بکمال او نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت و نسبت فقر بغنا و نسبت جلوه

بمتجلی و نسبت ذره باقتاب و نسبت سایه بشخص است نقص را چه نسبت بتمام است و ضعف را چه نسبت

با قوة و فقر را چه مشارکت با غنا است پس نسبت وجودات و کمالات امکانیه بحقیقت

وجود صرف و فضائل و کمالات صرفه او نسبت نیستی بهستی است باین معنی که اگر او وجود است پس

سایر وجودات در جنب او در منزله عدم هستند و اگر او هستی است پس باقی نیست با ولا شی‌اند و بر این

قیاس است سایر نعوت کلیه و اوصاف کمالیه کل شیء هالک الا وجهه لیس فی الدار غیره دیار و در بعض از ادعیه

مأثوره وارد است یا هو یا من لا هو الا هو یعنی ای کسیکه هویت را که حقیقت وجود است بذات پاک

خداوند احد منحصر فرموده اند و از صادق آل محمد مرویست که در جواب زندیق فرموده هو شیء

بحقیقة الشیئیة و با وجود این معنی و اینکه محقق خواهد گردید که جاعلیت و مجعولیت در میان

وجودات ثابت است باین معنی که مجعول بالذات انحاء وجودات است نه اقسام ماهیات پس

وجودات عینیه و موجودات واقعیه و علوم نفس الامریه و علی هذا القیاس در عالم وجود تا بجنسه (?)

بجائی نرسد که معنی قول باشتراک لفظی است در وجود و عوارض وجود چنانکه مذاق

جماعتی از متکلمین و مشرب بعضی از محققین است چه انتها این معنی در حقیقت اثبات اشتراک

معنوی است لکن بنحو تشکیک نه تشکیک عامی نه تشکیک خاصی بلکه مقصود بالذات

از این تحقیق و بیان اثبات فقر ذاتی است در ممکنات هم در مقام وجود عینا و ذهنا مجردا و

مادیا و اینکه جهت غنائی در عالم وجود امکانی متصور نمیتواند شد بلکه همه جهات ممکنات

جهات فقر و همه حیثیات آنها حیثیات احتیاج است و باین دقیقه الهیه اشاره فرموده است خالق

او صباعلیه التحیة والثناء بالکلام خود توحید تمیزه عن خلقه وحکم التمیز بینونة صفة لا بینونة عزلة یعنی
توحید خداوند احد تمیز اوست از خلقش وحکم تمیز مباینت صفتی است نه مباینت عزلتی
زیرا که صفت امر قائم بغیر را گویند پس حقیقت هر صفتی حقیقت تعلقیه و حیثیت ذات نفس
حیثیت افتقاریه است و عزلت مشعر از نحو استقلال و انفراد است ذو العینین باشد
سلب کند از جهت اثبات که از جهت دیگر برزخ باشد و معنی صدق مشحون الحسنیین السنیین
درگوش هوش کرده و مفاد خیر الامور اوسطها را از مشکوة ولایت در داده تحقیق جوهر تعبیر
ساز و بدانکه اشتراک لفظی موجب استقلال نحو طور استلزام استبداد است خواهی بگو هردو
مستلزم تشبیه و تعطیل و موجب تحدید و تقیید نیز بجهت اشتراک قائلین باشتراک لفظی از جهت
فرار از ورطه تشبیه و تعطیل سلب اشتراک معنوی نموده‌اند و از برای غایت تنزیه و تقدیس
باشتراک لفظی قائل شده‌اند غافل از این نحو تقدیس و تنزیه عین تشبیه و تعطیل است و نعم
ما قیل فان قلت بالتنزیه قلت مقیدا وان قلت بالتشبیه قلت محدودا فاستفطن بالشیخ و در مباحث
ماضیه و مستقبله نیک تامل نما و در انا مشکوة نبوت و ولایت غور کن که این مسئله
شریفه الهیه از غوامض مسائل ربوبیه و معضلات رموزات صحیفه الهیه و اسرار خفیه
آثار نبویه است الحمد لله ملهم انوار الحکم والحقایق بدانکه از برای حقیقت و معرفت

اعتذار و بینه

اگرچه مقصود بالذات در این مقامات تحقیق مبادی و مقدمات شیخ حدیث مشهود است
ولکن من باب الکلام یجر الی الکلام و در هر مقامی بیاره نتایج مهمه دیگر از بطون امهات آن
مبادی و مقدمات متولد میشود نیز اشاره مینمایم تا نفعش عام و فیضش تام باشد

خارقه الهیه

بدانکه مجعول بالذات ایجاد وجودات است نه افسام مهیات

بدانکه مجعول بذات از جاعل بالذات بجعل بسیط ایجاد وجودات
است نه افسام مهیات زیرا که محقق گردید که موجود بالحقیقه و متحقق بالاصاله و
متشخص بالذات حقایق وجودات است نه انواع مهیات مگر بالعرض و بالتبع و از ثبتیات

و مهیات

ذهنیات است در نزد معقول سلیمه و اذهان مستقیمه مجعول بالذات بجعل ایجاد که مترتب میشود جعل
اولا و بالذات حقیقتی از حقایق عینیه و اثری از اثبات خارجیه و هویتی از هویات متشخصه
است و مهیات امکانیه چنانکه منکشف گردید در حد ذات خود از عینیت و خارجیت عاری و از تشخص
و هویت خالیند پس چگونه مجعول بالذات و اثر بالذات و مفاض بالذات توانند شد اگر بگوییم
انفس مهیات بعد از صدور از جاعل بجعل بسیط باین صفات موصوف میگویم در جواب که این
کلام معنی محصلی ندارد زیرا که اگر مراد آن مهیات منضم شود و نسبت اینها باوصاف مذکوره
و عدم آن اوصاف مساوی خواهد بود الا آن ضمیمه که جهت عینیت و خارجیت و تشخص است
در حقیقت مجعول بالذات و مفاض بالذات خواهد بود و آن ضمایم باید ایجاد وجودات باشند
نه انواع مهیات زیرا که انضمام مبهم بمبهم موجب تشخص و تقیید اعتبار مفید تحصیل نمیشود اند
شده و نعم ما قیل الکفر ملة واحدة و الظلمة شیخ نار دارند که این برهان محکم البنیان از روح صحیح
و اعتبار راجحی است بر این مدعی و از برای صاحب بصیرت کافی و وافی بل الکفو و واف است
و من لم یجعل الله له نورا فماله من نور و اگر طالب بزیادة ظهور و انکشاف باشد بلمعات الهیه
که در علم توحید نوشته‌ام رجوع کند که این مطلب را مثال اشنی در آن کتاب مستطاب باسطه
وجوه محقق و مبین گردیده نقاب احتجاب از رخساره حیا انداخته مشهود خاص

شارقه عرشیه

و عام گردیده اند بدانکه همچنانکه شیخ مفهومات و مهیات را اسم بشرط شی
است یعنی آن است که مقید باشد بوجود قیدی و دیگر آن است که مقید باشد بعدم آن قید که

اشاره بمعانی لا بشرط و بشرط لا و بشرط شی و در اینکه این معانی از امور نسبیه اند

آن است که نه مقید باشد بوجود قیدی و نه بعدم آن قید مثل حیوان که گاهی مقید میشود
بمعنی ناطق و گاهی بعدم آن و گاهی نه مقید میشود بناطق و نه بعدم آن اول را بشرط
شی گویند و دوم را بشرط لا و سیم را لا بشرط ولکن چون اطلاق و تقیید از امور نسبیه و معانی
اضافیه اند گاهی بشرط لا میباشند نسبت بهمه قیودات و گاهی نسبت ببعضی قیودات هم

لا بشرط و بشرط لا پس در معنی واحد سه اعتبار متحقق میتواند شد نسبت بقیود مختلفه
مثلا انسان ممکن است که بشرط شیء باشد نسبت بعلم و لا بشرط باشد نسبت بضحک و
لا بشرط باشد نسبت بکتابت و همچنین حقایق عینیه و اعیان خارجیه وجود در مرتبه ثابت

اشارة بانکه وجود را سه مرتبه است

است اول حقیقت عینیه بشرط لا است نسبت بهمه قیود و حدود و تعینات اشیاء و او
حقیقت صرف صرف وجود و صرف صرف حقیقت وجود است که تمام ذات و کنه حقیقت
واجب الوجود بالذات و للذات است و او را اصلا تعلقی نیست از تعینات و تقید
بقیدی از قیودات و تحدد بحدی از حدودات متحقق بلکه متصور نمیتواند شد
و مسمی است این مرتبه از وجود در نزد عرفا بهویت غیبیه و غیب مطلق و احدیت صرف
و بحقیقة الحقایق و مقام جمع جمع و مرتبه غیب الغیوب نه اسم است در این مرتبه و نه
رسم و نه نعت است در این مرتبه و نه صفت زیرا که امور مذکوره از سنخ معانی و
مفهوم باشد و این مرتبه از وجود صرف صرف حقیقت عینیه وجود و حقیقت محضه
صرف صرف وجود است و با وجود این چگونه در میزان صحیح و صراط مستقیم عقل تجویز
توان نمود که مرتبه نعت مرتبه منعوت و مرتبه وصف مرتبه موصوف باشد و باین

اشاره بانکه حقیقت وجود بشرط لا مرتبه واجب الوجود بالذات است

معنی اشاره است کلام مولای متقیان در حدیث مشهور و کمال الاخلاص نفی الصفات
عنه و باین معنی خافی نیست بالجمله که محقق و مبرهن است که صفات حقیقیه و نعوت
کمالیه مبدا اعلا جل اسمه عین ذات او بلکه هر صفتی از صفات کمالیه او عین صفت دیگر است
بدون اینکه تزاید و تعدد و تباین متحقق باشد و همچنین است کلام در اسماء حقیقیه او
زیرا که مراد از اسماء مفهومات و عنوانات است نه الفاظ و عبارات لهذا گاه
واقع است که اسم عین مسمی است یا غیر مسمی و از بینات و بدیهیات است که صاحب شعوری
نگوید که الفاظ و عبارات عین مسمیات است و باین معنی اشاره فرموده است

ابو الحسن الرضا ع

ابو الحسن الرضا ع در جواب محمد بن سنان که عرض کرد ما الاسم یعنی چه چیز است اسم فرمودند صفة
لموصوف یعنی اسم عبارت است از صفتی که ثابت شود از برای موصوف و از بینات است
که معانی عقلیه و مفهومات کلیه صفات شوند نه الفاظ و عبارات علاوه بر این اسماء یعنی
الفاظ و عبارات قابل سؤال نیستند که مثل محمد بن سنان محل سؤال خود قرار دهد و
باسم باین معنی نیز اشاره است کلام ابی جعفر ع بعبد الرحمن ابی نجران که کسیکه عبادت

اشاره بمعانی اسماء بانکه اسماء عبارتند از معانی و الفاظ اسماء اسماء اند

کند اسم را نه مسمی را پس بدرستیکه او مشرک و کافر و جاحد است و عبادت نکرده است
نکرده است چیزی را بلکه عبادت کن خداوند واحد یگانه را که مسمی باین اسماء است و
بدرستیکه اسماء صفات میباشند و وصف کرده است خدا بانها ذات خود را
و باین معنی اشاره است نیز کلام صادق آل محمد ع در جواب هشام ابن حکم که عرض کرد
که الله از چه چیز مشتق است فرمود ای هشام الله مشتق است از اله و اله مالوه میخواهد
و اسم غیر مسمی است کسیکه عبادت کند اسم را نه معنی را کافر است و عبادت نکرده است
چیزی را و کسیکه عبادت کند اسم و معنی را کافر است و عبادت کرده است دو چیز را و کسیکه عبادت
کند معنی را نه اسم را پس او موحد است آیا فهمیدی ای هشام عرض کرد زیاد کن ای مولای من فرمود
از برای خدا نود و نه اسم است پس اگر اسم عین مسمی باشد لازم می آید که هر اسمی خدائی
باشد و لکن بدرستیکه ای هشام خدا یگانه حقیقی است که دلالت کرده میشود بر او باین اسماء
و این اسماء غیر اوست و در حدیث دیگر فرموده کسیکه عبادت کند خدا را بتوهم او عبادت
کند اسم را نه مسمی را کافر است و اگر عبادت کند اسم و مسمی را مشرک است و هر که عبادت کند
معنی را نه اسم را بایقاع ساختن اسماء بر او بصفاتیکه وصف کرده است بانها ذات خود را
و عقد کند بر او دل خود را و تکلم کند باو زبان او را در باطن امر و ظاهر امر پس باو از
اصحاب امیر مومنان است وجه اشاره در اول آنست که هشام ابن حکم بلکه غیر او از

اصحاب آنحضرت اجل است از آنکه مشتبه باشد بر ایشان که اسماء بمعنی الفاظ و عبارات که از اضعف
انواع اعراض و از جمله غیر قار الذات و تدریجی الوجود و قائم بنفس انسانی بقیام فیه و قائم بنفس
انسانی بقیام عنه و محتاج بجارحه زبان در تحقق و صدور یعنی سیما باشند که از جمله ذوات
واجب الوجود و سایر ذوات قدسیه ثابته جوهریه است بلکه هیچ صاحب شعور این احتمال را تجویز
نمیکند چه جای از اجلاء اصحاب آنحضرت که مدتها استفاده معالم دینیه و معارف حقیقیه از
ایشان کرده باشند و حال آنکه احادیث که از مشکوة ولایت وارد است در این باب بعضی آنکه
اسم غیر مسمی است در اصول کافی و غیر او بسیار است و بعبارات تام باصحاب خود فرموده‌اند اسم غیر مسمی است
و بمسمی عبادت کنید نه باسم نیز در حدیث اول هشام فرموده که ای اباهشام ای هشام واو عرض کرد
که زیاده کن و من نیز فرموده اله مألوه میخواهد یعنی معنی الصفت است و هر صفتی موصوف میخواهد
چه بسیار است که الف و لام و با صفت نیستند تا موصوف بخواهد بلکه معنی اله و مفهوم او که مطلوب
یا معنی عینیت است موصوف میخواهد و جای دیگر در حدیث دوم است که مراد از ایقاع اسماء که
بسم الله اسماء است بر آن مسمی چو بسیار ظاهر است که معنی محمول است نه لفظ و نه عبارت علاوه
بر این کلام آنحضرت بصفاته التی وصف بها نفسه تعبیر است از برای اسماء محمول از بینات است
که معانی عقلیه و مفهومات کلیه صفات اند نه الفاظ و عبارات متلفظ باشی و بدانکه فرق در میانه
اسم و صفت مثل فرق در میانه عرض و عرضی و فصل و صورت و جنس و ماده باعتبار است یا این معنی
تا هر که ملاحظه شود بشرط لا صفتش گویند و هرگاه ملاحظه شود لابشرط اسمش خوانند تعبیر
از معنی اول بلفظ مبدأ و از معنی ثانی بلفظ مشتق است مثلا معنی علم را باعتبار اول صفت میگویند
و باعتبار دوم اسم و از معنی اول بلفظ علم تعبیر مینمایند و از معنی دوم بلفظ عالم و بر این قیاس است
معنی قدرت و قادر و حیات و حی و امثال و امثال اینها چنانکه فرق در میانه سواد و اسود که اول
عرض است و دوم عرضی نیز باین اعتبار است و همچنین فرق در میانه حیوان بشرط لا که ماده است و حیوان

اشاره بفرق در میان اسم و صفت و عرض و عرضی و جنس و ماده و فصل و صورت

لابشرط

لابشرط که جنس است و ناطق بشرط لا که صورت است و ناطق لابشرط که فصل است نیز باین اعتبار است
متلفظ باشی و بدانکه گاهی در زبان مشکوة نبوت و ولایت بر حقایق وجودیه و موجودات حقیقیه
نیز اسم اطلاق فرموده‌اند و در کتاب اصول کافی از معویة بن عمار مرویست که صادق آل محمد علیهم السلام در تفسیر
یا تأویل آیه شریفه ولله الاسماء الحسنی فادعوه بها یعنی از برای خداوند عز و جل اسمهای نیکو است پس بخوانید
او را بآن اسمها فرموده نحن والله الاسماء الحسنی التی لا یقبل الله من العباد عملا الا بمعرفتنا یعنی بخدا قسم که
مائیم اسماء حسنی خدا که قبول نمیکند از بندگان خود هیچ عملی را مگر بمعرفت ما و در زیارت ششم
مذکور است السلام علی اسم الرضا و از بینات است که مراد صاحب ولایت مطلقه است و در بعضی
احادیث اسماء را در کلام معجز نظام و علم آدم الاسماء کلها بحقایق اشیاء تفسیر فرموده‌اند
و امثال اینها در کلمات مشکوة ولایت لا تعد و لا تحصی است متتبع باشی و بدانکه ممکن است که
این اطلاق باعتبار مظهریت حقایق وجودیه و موجودات حقیقیه باشند از برای اسماء حسنی چنانچه
که بیان نمودیم پس از قبیل تسمیه مظهر باسم ظاهر خواهد بود و لیکن مقتضای تحقیق و تفتیش و مستفاد
از تدقیق و تحقیق آنست که اسم در اصل لغت بمعنی علامت و امارت است و از بینات است که
اطلاق اسماء بر الفاظ و عبارات بجهت اینست که علامات و امارات اند از معانی ذهنیه و بر
معانی عقلیه و مفهومات ذهنیه بعلت اینست که حکایات و عنوانات اند از امور عینیه و هویات
خارجیه پس اطلاق اسماء بر حقایق وجودیه و موجودات حقیقیه نیز باین اعتبار و باین جهت
است بلکه بطریق اولی و الیق است زیرا که حقایق امکانیه و اعیان خارجیه بر اهل تحقیق
و هیچ ذره از ذرات وجود مقید وجودات و آیات و علامات و حکایات اند از کمالات ذاتیه و
نعوت حقیقیه مفیض خیرات و کمالات متلفظ باشی و بدانکه مکرر مذکور گردیده مراتب
وجودات مختلفند بشدت و ضعف و تقدم و تأخر بکمال و نقصان و از بینات است که اول
اثر بقدر خود حکایت از مؤثر خود دارد هر فیض از آثار خود دلالت میکند بر مفیض خود پس اکمل

اشاره بآنکه گاهی در زبان نبوت اطلاق میکنند اسماء را بر حقایق خارجیه

بیان سر اطلاق اسماء بر حقایق وجودیه

داوای موجودات اعلا و اعلای اسما خواهند بود لهذا الخطاب فرموده که نحن الاسماء الحسنی زیرا که
مقام ایشان مقام ولایت مطلقه است که محیط است بهمه اشیا و اقوی و اکمل است از جمیع موجودات
عالم ابداعی باشند یا تکوینی نزولی باشند یا صعودی لهذا از مشکوة ولایت وارد است که نحن صنایع
الله و الخلق بعد صنایع لنا و از این معنی حاکی است لسان بعضی شعرا اسد الله در وجود آید در پس
هر چه بود آمد منقطع باشد و بدانکه در اصطلاح نحویین گاهی اسم در مقابل فعل و حرف گفته میشود — اشاره باصطلاح نحویین در اسم و صفت
و گاهی در مقابل صفت و مراد ایشان از صفت لفظی است که دلالت کند بر ذات مبهمه ماخوذ
باشد با بعضی از صفات خود مثل عالم و قادر و ضارب و قایم و امثال اینها از سایر مشتقات
و خصوصیت ذات در اینها معتبر نباشد و اسم در مقابل صفت در نزد ایشان لفظی است که دلالت
کند بر ذات معینه خواه کلی باشد مثل رجل و اسد و خواه جزئی و خواه مشتق باشد در اصل و صفت
مثل محمد و محمود و خواه جامد مثل انسان و در وضع خود باشند در بعضی از صفات مثل اسود در مار سیاه را
لو بشد و اصلا ماخوذ نباشد مثل جبل و اسد بعد از شناختن این جمله از کلام مکتوبیم وجه عدم منافات
انست که اسما و صفات باعتبار معنی و مفهوم غیر ذات اند زیرا که معنی و مفهوم در حد نفس خود فکر
از موجودیت و معدومیت و عاری از جزئیت و تشخص است و ابای از هیچیک از متقابلات
ندارند و لیکن حقیقت وجود در حد نفس خود موجود و متشخص است یا بمعنی که جهت ذاتش بعینها — بیان اینکه اسما و صفات غیر ذات اند باعتبار معنی و مفهوم و عین ذات اند بحسب وجود و مصداق
موجودیت و تشخص است یعنی حیثیت ذاتش ابای از معدومیت و کلیت دارد باعتبار ذات
و مصداق و بحسب حقیقت وجود عین ذات اند باین معنی که حیثیت وجود و حقیقت ذات اسما و صفات
انست که در میانه وجود و حقیقت ذات که عین وجود صرف و صرف وجود است در میانه مصداق
وجود اسما و صفات بحسب عقل و اعتبار از ذهن نیز مغایرت ثابت بلکه متصور
نیست اینست معنی عینیت صفات چنانکه مذاق و مشرب اساطین حکما و محققین از متکلمین
و مستفاد از مشکوة نبوت و ولایت است نه عینیت بحسب مفهوم چنانکه فخر رازی و غیر او گفت

عدم فرق

عدم فرق در میانه حقیقت و معنی و مصداق و مفهوم خیال کرده اند بهذا اعتراضات واهیه و استدلالات
موهونه در این مقام کرده قایل شده اند باینکه صفات حقیقیه و نعوت کمالیه خدا و مرکبانه زاید
بر ذات مقدس او باین معنی که ذات را وجودی و از برای هریک از آن صفات وجودیست
ان صفات بذات اقدس نسبت اعراض بموضوعات است و بقدم این صفات رفته قدمای ثمانیه در
عالم وجود و ثابت کرده اند ذات را واجب الوجود میدانند و آن صفات را ممکن الوجود پس در حقیقت
این جماعت صفات کمالیه و اوصاف جمالیه واجب الوجود بالذات را از جمله ممکنات میدانند و
این معنی در حقیقت قول باستکمال واجب الوجود بالذات است بممکنات و استفاضه خالق
بالذات است از مخلوقات و این معنی بغایت مستنکر است در نزد عقول سلیمه و اذهان مستقیمه
علاوه بر این منکشف گردیده نسبت وجودات امکانی بفیض خود نسبت نقص بتمام است
فقر بغنا و نسبت ضعف بقوت است صاحب شعوری تجویز نمیکند که نقص مکمل تمام و فقر متمم غنا
و ضعف مکمل قوت باشد در بین این جلوه از تقریر مذهب فساد شد بحمد الله فاقهم و از تقریر بطلانش
کالشمس فی رابعة النهار مشاهد و عیان گردید و ظاهر گردید که حدوث این صفات نیز رفته اند مر دو طایفه
مشبهه اند و در حقیقت بواجب الوجود بالذات معتقد نیستند چنانکه از تقریر مذکور روشن گردید
براهین این مطلب اعلا منکشف میگردد و نیز صفت بمعنی نیابت چنانکه مذهب جماعت از قائلین
بعینیت صفات است و معنی نیابت انست که ذات نایب مناب صفات است باین معنی که آنچه
بر عالم و قادر و حی و مانند اینها از صفات کمالیه مترتب است بر نفس ذات مبدا اعلا مترتب است اگر
چه معانی علم و قدرت و حیات و غیر اینها در آن ذات محقق نباشند از اینجاست که گفته اند خذ الغایات
و اترک المبادی یعنی غایات را اخذ کن و مبادی را بینداز و این رای سخیف در حقیقت قول
بخلو مرتبه ذات اقدس است از صفات حقیقیه و نعوت کمالیه منزه از اعتباریت وجود
و اصالت ماهیت است و بطلان او منکشف گردید متفطن باشی و بدانکه براهین عدیده و حجج

اشاره ببرهان صفت اسماء ذاتیه وصفات حقیقیه

بزه در کتاب لمعات براین مقصد اعلا اقامه نموده ام و در این وجیزه بیک از آن براهین که
سهل المأخذ است اشاره خواهیم کرد و آن اینست که هرگاه صفات حقیقیه و نعوت کمالیه
و اسماء ذاتیه مبدء اعلا عین ذات او نباشند چنانکه بیان نمودیم باشند ترکیب در ذات اقدس
ثابت میشود زیرا که سلب کمال در هر مرتبه از مراتب نقصان است و وجوب وجود
در مرتبه ذات کمال بلکه تأکد کمال است و جهات نقص در آن محقق گردیده محال است اینکه
حیثیت کمال نقصان باشد پس باید دو حیثیت در ذات اقدس ثابت شود و این معنی
عین ترکیب و ترکیب منافی وجوب وجود است چنانکه بسط تمام تحقیق و منکشف گردید
متذکر باش و بدانکه اگرچه این تحقیقات شریفه و این تدقیقات لطیفه از باب الکلام یجر الی الکلام
بمیان آمده و موجب اکثر اطناب از اهمات مطالب ربوبیه و معالم دینیه و معارف حقیقیه و
از مبادی و مقدمات اصل مطلوب نیز هستند چاره از تحقیق و بیان نداشتم لهذا باجمال
و اختصار کوشیدم و اگر میل بزیاده بر این باشد بلمعات الهیه رجوع کن که هر یک از
این مطالب در آن کتاب با بسط وجوه مذکور است

لمعه ربوبیه

بدانکه این مرتبه از وجود که
کنه حقیقت واجب الوجود بالذات و مسمی است در نزد عرفا بغیب الغیوب و احدیت
صرفه و حقیقة الحقایق و مقام جمع الجمع و مسمی است در نزد اشراقیین بمرتبه واحدیت اگر
هرگاه مأخوذ شود با اسماء و صفات مجهول مطلق و ممتنع الاکتناه است از برای غیر

بیان اینکه کنه ذات اقدس مبدء اعلا مدرک غیر او نمیتواند شد

ذات اقدس نه بعلم حصولی ارتسامی و نه بعلم حضوری اشراقی اما اول پس میگوییم
در بیان او که محقق گردیده حقیقت واجب الوجود بالذات صرف حقیقت وجود است
و منکشف گردیده هیچ حقیقتی از حقایق وجودیه در مدارک و اذهان حاصل نمیشود
شده الا انقلاب حقایق ثابت میشود چنانکه مبین گردید و بطلان او از بدیهیات
و بدیهیات است و میگوییم در بیان دوم که از ضروریات است که اکتناه ذات بر بعد او

احاط

احاطه تامه از مدرک است بمدرک متصور نمیباشد و باین معنی که تا تمام ذات مدرک از برای
مدرک حاصل نباشد ادراک تمام ذات حاصل نمیتواند شد و این معنی در صورتی متصور میشود
که تمام ذات مدرک عین ذات مدرک باشد و با احاطه ذات مدرک شود پس اگر کنه ذات
اقدس مدرک غیر باشد لازم می آید که ذات اقدس که تام و فوق التمام و محیط بهمه اشیاء است
محاط شود و این معنی در حقیقت تناقض است و بیان دیگر در کشف این مدعا آنست که معنی ادراک
و علم حصولی شی است از برای شی که موجب انکشاف باشد بلکه حصول فی نفسه مدرک
بالذات باید حصول از برای مدرک بالذات باشد یعنی در حصول از برای مدرک بواسطه
و ضمیمه محتاج نباشد و الا حصول دیگر میخواهد و از برای دفع دور و تسلسل باید منتهی شود

اشاره باینکه ادراک ذات اقدس بوجه ممکن است

بجزئی که حصول فی نفسه او عین حصول از برای مدرک بالذات باشد پس اگر کنه ذات
اقدس مدرک غیر باشد لازم می آید که حقیقت وجود ذات واجب الوجود بالذات از قائم
بنفس فی نفسه و مبدء همه اشیاء است حقیقت رابطیه و وجود رابطی باشد و این معنی نیز در حقیقت
تناقض است و بسوی این لمعه ربوبیه اشاره است در صحیفه الهیه لا یحیطون به علما و در
کلام خاتم انبیاء ما عرفناک حق معرفتک بلکه معرفت او بوجهی با آثار ممکن است بلکه عرفت
آثار از آنجهت که آثار و فیوضات و لمعات و انوار و شعشعات از حقیقت صرفه او
معرفه موثر و مفیض این فیوضات و آثار است چنانکه در بشارات اول تجوز از اجمال
گذشت و در بشارات مستقبله نیز منکشف خواهد شد و لیکن بوجهی نه بکنه و باندازه
فیض نه باندازه مفیض بقدر اثر نه بقدر موثر و بسوی این قسم از معرفت اشاره است
در حدیث قدسی کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لکی اعرف یعنی گنج
پنهانی بودم پس دوست داشتم که شناخته شوم پس آفریدم خلق را تا شناخته شوم
و در کلام خاتم اولیاء من عرف نفسه فقد عرف ربه یعنی کسی شناخت است نفس خود را

اشاره بانکه معرفت آثار معرفت مؤثر است بوجهی

پس بتحقیق شناخته است پروردگار خود را و در کلام دیگر آن معدن علوم ربانی در جواب سائل
ویلک ما کنت اعبد ربا لم اره قال وکیف رأیته قال ویلک لا تدرکه العیون بمشاهدة الابصار
ولکن رأته القلوب بحقایق الایمان یعنی وای بر تو نبودم عبادت کننده کسی را که ندیده ام او را
گفت آن سائل چگونه دیده ای او را فرمود وای بر تو ادراک نمیکنند او را چشمها بمشاهده ابصار
ولکن دیده اند او را دلها بحقیقتهای ایمان منقطع باشد که غایت غموض دارد و وصول
بحق حقیقتی بریاضات علمیه و مجاهدات نفسانیه و بانقطاع بحضرت ربوبیه محتاج
است و بدانکه چون آثار و فیوضات مختلفند بشدت و ضعف و کمال و نقصان و متفاوتند
بقرب و بعد نسبت بمبدأ اعلا و سابقا اشاره نمودیم که همه کمالات و نعوت بحقایق
وجودیه و لمعات نوریه وجود برمیگردند و همه عوارض وجود از آن جهت که وجود است
غیر وجود نیند بحسب مفهوم و عین وجودند باعتبار حقیقت و ذات چنانکه در عین
تشخص با وجود متشخص گردیده و بهمان بیان محقق میشود علم و حیات و قدرت و دیگر صفات
عین حقایق وجودیه اند بحسب حقیقت و ذات اگر چه باعتبار معنی و مفهوم مغایر باشند

اشاره باختلاف مراتب توحید و معرفت

از اینجا ظاهر میشود در نزد صاحب فطنت صحیحه که هر جا وجود رفته است همه صفات
و عوارض وجود نیز رفته است زیرا که تفاوت نیست در میان حقایق وجودات
مگر بشدت و ضعف و کمال و نقصان و بسوی این دقیقه الهیه اشاره است در صحیفه
الهیه وان من شیء الا یسبح بحمده و منطقی باشند بعد مراتب عرفان و ایمان و مقامات
توحید و معرفت خدا و نیز چون مختلف است بشدت و ضعف و کمال و نقصان لاجرم
نسبت هر مرتبه بمرتبه دیگر که در فوق اوست نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت و
نسبت قطره بدریا است و از مشکوة ولایت وارد است که ایمان یعنی معرفت حق جل و علا
ده جزء است و هر جزئی منقسم است بده جزء و ببعض اشخاص یک جزء از ده جزء داده اند

و به بعض

و به بعضی یک جزء تمام داده اند و بعضی دو جزء داده اند تا جمیع ده جزء پس باید ملامت نکند احدی احدی را
پس معرفت اشرف کل حقایق امکانیه بذات و ما دون ذات خود و مکاشفه و مشاهده آن حقیقت
جامعه اقوی و اعلا مراتب توحید و عرفان و اظهر و اجلا درجات کشف و ایقانست کشف تام
از او و معرفت اعلای از او از غیر ذات اقدس محقق بلکه متصور نمیتواند شد از اینجا ظاهر میشود
معنی کلام خاتم انبیا علیه التحیة والثنا من رآنی فقد رأی الحق یعنی کسیکه مرا ببیند پس بتحقیق دیده است
حق را زیرا که مراد از رؤیت او رؤیت حقیقت جامعه و مرتبه واسعه اوست چنانکه فرموده
اوتیت جوامع الکلم یعنی عطا کرده شده ام کلمات جامعه را و مراد از کلمات جامعه کلمات وجودیه است
چنانکه در صحیفه الهیه وارد است لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی
ولو جئنا بمثله مددا پس باید ذات مقدس او مرتبه جمیع حقایق وجودات و موجودات عالم
امکان باشند زیرا که فرموده عطا کرده شده ام کلمات جامعه را خلاصه کلام چون ذات مقدسه
او اشرف و اکمل موجودات امکانی است هم در سر بدایات و هم در سر نهایات سبب اول اشیا
است در کلام اول ما خلق الله نوری و بسوی دوم اشاره است در صحیفه الهیه فکان
قاب قوسین او ادنی پس مشاهده آن حقیقت جامعه و رحمت واسعه منتهی مراتب شهود و

اشاره بانکه اقرب مخلوقات بحق اعرف مخلوقات است بحق و بیان سر این معنی

الذات حق جل و علا و قصوی درجات توحید و معرفت ذات اقدس مبدأ اعلا خواهد
بود و بالجمله این مرتبه از توحید اشاره است کلام معجز نظام خاتم اولیا علیه التحیة والثنا لو کشف
الغطا ما ازددت یقینا زیرا که این کلام لطیف اشاره است بکلام معجز نظام خاتم
اولیا علیه التحیة والثنا و کمال اقربیت بغیر از او بفنا در توحید و موتوا قبل ان تموتوا
در مقام یک عرفتک و عرفت الله بالله است چنانکه از مشکوة ولایت وارد شده و این
مقام که اقوی و اعلا از مراتب سید اوصیا تا سید است زیرا که مرتبه او در سر بدایات
و نهایات ولایت مطلقه و خلافت عامه است که محیط بهمه مراتب و درجات است منطقی باشد

و مزید تحقیق ار برای این مقام در بیان حقیقت و مراتب توحید و در کشف معنی فنا و در توحید

و بقا بتوحید خواهد آمد منتظر باش و لیکن در این حدیث شریف در بادی رای منظر اشکال

بنظر می آید و او انست که اهل عربیت گفته اند که کلمه لو از برای افاده امتناع جزا است بجهت امتناع

شرط چنانکه گفته میشود لو جئتنی لاکرمتک یعنی چون نیامدی گرامی نداشتم پس اگر مراد از غطا

حجب و ستور امکانی باشد لازم می آید که بر تقدیر امتناع کشف حجب و ستور امکانی انتهای

مراتب یقینی حاصل نشود در یراکه از بدیهیات است که مراد از کفر اعدام از دیاد یقینی

قصوی درجات یقینی است که مزید بران متصور نباشد و این معنی باطل و فاسد بلکه از

جمله مستحیلات است زیراکه باوجود بقای حجب و ستور امکانی یقینی حاصل نمیتواند شد چه

جای از منتهای یقین و دیگر آنکه مقام الجناب مقام ولایت مطلقه و خلافت عامه است

که مقتضی است در نزد او و همه حجابات و سرادقات و مضمحل است در جنب او جمیع نزاعات و

اضافات پس لازم می آید که الجناب صاحب این مقام نباشد و یا العیاذ بالله خلاف

واقع فرموده باشد و اگر مراد از غطا غطاء کنه ذات اقدس باشد لازم می آید که امتناع کشف

غطاء کنه ذات موجب زیادتی یقینی باشد زیراکه اگر جزا منفی و نفی نفی بکلمه لو امتناعیه

اثبات است و حال آنکه عکس این معنی یعنی ترتب زیادتی یقینی بر کشف غطا او عدم

از دیاد یقینی بر امتناع کشف اولی و انسب بلکه اوجب و اصوب بجهت آنکه از بدیهیات است که

کشف غطاء ذات موجب زیادتی انکشاف ذات است نه امتناع کشف غطاء ذات

میگوییم جواب این اشکال موقوف است بتمهید سه مقدمه مقدمه اول که گاهی ترتب میباشد

بلکه لو بر طبق جزا که ضد شی بانقیضش اولی است که مترتب باشد بران شرط از جهت

از برای افاده اینکه جزا مترتب است بران شرط بهمه تقادیر تا غایت مبالغه حاصل شود

چنانکه گفته میشود و لو اهنتنی لاکرمتک یعنی اگر اهانت میکردی مرا اکرام میداشتم ترا و از بدیهیات است

کو ترتب

اشاره باشکال در بادی نظر در حدیث لو کشف الغطاء و بیان جواب آن

که ترتب اکرام بر اکرام اولی و انسب از ترتب اکرام بر اهانت که ضد او است و باوجود این معنی

بر اهانت مترتب میسازند تا افاده کنند که اکرام بهمه تقادیر ثابت است و از این قبیل است

کلام بیغمبر صلی الله علیه و آله نعم العبد صهیب لو لم یخف الله لم یعصه یعنی خوب بنده ایست صهیب اگر نترسید

از خدا معصیت نمیکرد او را و از بدیهیات است که ترتب عدم معصیت بر خوف اولی است

از ترتب او بر عدم خوف پس مقصود بالذات اینست که عدم معصیت بهمه تقادیر

ثابت است تا غایت مبالغه حاصل شود منفطن باش مقدمه دوم آنست که مفاد قضیه

شرطیه در نزد منطقیین مجرد تعلیق جزا بر شرط و محض افاده ملازمه و اتصال است در

میانه انها یعنی بر تقدیر تحقق شرط لابد جزا نیز محقق است خواه نفس شرط و جزا

ممکن التحقق باشند در نفس الامر مثل لو کانت الشمس طالعة فالنهار موجود و یا هیچ

یک ممکن التحقق نباشند مثل لو کان زید حمارا لکان ناهقا و یا یکی ممکن التحقق باشد و

دیگری ممتنع التحقق نباشد مثل ان کان زید حمارا لکان الانسان ناطقا لمنذ الکفره الم

و صدق قضیه شرطیه مستلزم نیست صدق شرط و جزا را که در نزد ایشان مسمی بمقدم و تالی

بلکه مناط صدق قضیه شرطیه در نزد ایشان مجرد صحة ترتب تالی است بر مقدم در نفس الامر

از جهة لزوم در شرطیه لزومیه و از جهت اتفاق در شرطیه اتفاقیه پس اگر ترتب تالی بر مقدم

باعتبار لزوم یا اتفاق بحسب نفس الامر در قضیه شرطیه صحیح باشد صادق خواهد بود اگر

چه مقدم و تالی در حد نفس خود کاذب باشند چنانکه در مثال سابق گذشت و الا کاذب خواهد

بود اگرچه مقدم و تالی در حد نفس صادق باشند مثل لو کانت الشمس طالعة فاللیل موجود

از این بیان منکشف گردید که مقدم از آن جهت که مقدم است ملزوم و تالی از آن جهت

که تالی است لازم است و جایز است اینکه لازم اعم از ملزوم باشد مثل حرارت که اعم است

از آفتاب و آتش و با اینکه لازم هر یک از مذکورات است پس تحقق تالی مطلق مستلزم

اشاره بانکه صدق قضیه شرطیه مستلزم صدق مقدم و تالی نیست

تحقق مقدم نمی‌باشد زیرا که وجود عام مستلزم وجود خاص نیست اگرچه انتفاء عام مستلزم انتفاء
خاص است و عکس این معنی در جانب ملزوم ثابت نیست یعنی وجود ملزوم مستلزم وجود لازم است
و الا انفکاک ثابت میشود و انتفاء او مستلزم انتفاء لازم نیست بنحو کلیت و اطراد زیرا که لازم
جایز است اینکه عام باشد و انتفاء خاص مستلزم انتفاء عام نیست لهذا استثناء عین مقدم نتیجه
میدهد عین تالی را و استثناء نقیض تالی نتیجه میدهد نقیض مقدم را و استثناء نقیض مقدم نتیجه
میدهد نقیض تالی را و استثناء عین تالی نتیجه میدهد عین مقدم را منفطن باش مقدمه سیم آنست
که کمال توحید و تمام یقین بر وحدت صرفه و بساطت حقه در صورتی متصور میتواند شد که مسلوب
شود همه انحاء کثرت و منشعب نشود ملاحظه وحدت صرفه و بساطت حقه چنانکه در حدیث مشهور
از مشکوة ولایت وارد است و کمال توحیده الاخلاص له و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه و
سابقا تحقیق نمودیم که اگر کنه ذات اقدس مدرک میشد لازم می‌آید که محاط و محدود شود
و هر محدود لامحاله مرکب و کثرتی مشتمل است اگرچه از جهت نقص و کمال باشد پس اگر کشف غطاء از ذات
ممکن باشد توحید صرف و صرف توحید و یقین تام و تمام یقین بر وحدت صرفه و بساطت حقه
متصور نمیتواند شد لهذا امیر مومنان و مولای متقیان در دعای صباح فرموده است یا من ذا
قدرتک فلا تجاهک و من ذا یعلم ما انت فلا یهابک یعنی کنه قدرت ترا نشناختند از نور تو رسیده
و اگر کنه ذات ترا میدانستند هیبت و سطوت تو از نظرها برداشته میشد و لکن چون کنه قدرت
ترا نشناختند و کنه ذات ترا ندانستند پس از نور رسیده نمود در نزد سطوت و هیبت تو
مقهور و مغلوب گردیدند و از این جهت نیز در دعای حرز یمانی که مشهور بدعای سیفی است
فرموده و لم تعلم لک مائیة و مهیة فتکون للاشیاء المختلفة مجانسا یعنی اگر حقیقت تو معلوم
میشد پس باشیاء مختلفه هم جنس میشدی و ترکیب و کثرت در ذات تو متحقق میشد و
واحد بوحدت صرفه و بسیط ببساطت حقه نمیشدی منفطن باش و بدانکه اگرچه از این

اشاره بانکه در صورت اربعه صورت شش قیاس استثنائی منتج است

بیانات و

بیانات و بیانات در نزد تامل صادق وجوه عدیده در جواب از اشکال مذکور ظاهر و منکشف میشود
و از برای توضیح و تاکید میگوییم جواب اول آنست که این کلام لطیف محتمل است اینکه از قبیل
نعم العبد صهیب لو لم یخف الله لم یعصه و از قبیل قول قائل لو اهنتنی لاکرمتک باشد و مراد از غطاء
غطاء کنه ذات باشد و مقصود غایت مبالغه در کمال و قوت یقین بتوحید ذات اقدس باشد حاصلش
آنست که ترتب عدم ازدیاد یقین بر عدم کشف غطاء البته اولی است از ترتب او بر کشف
غطاء و این معنی از جمله مسلمات و مقبولات است در نزد عامه و از قضایای مشهوره است در
نزد ایشان پس مقصود از این کلام لطیف آنست که عدم ازدیاد یقین بتوحید بهمه
تقادیر ثابت است تا مبالغه حاصل شود منفطن باش جواب دوم آنست که این کلام شریف
بطریقه اهل میزان مستعمل است و مراد از غطاء حجب و اغطیه عالم امکان است و لیکن باستثناء
عین مقدم تا نتیجه دهد عین تالی را یعنی بجذبات توفیقات ربانی و تجلیات تاییدات
یزدانی حجابات و سرادقات عالم امکان حتی تعین ذات خود از نظر بصیرت من برداشته شده
است و حجابی در میانه من و جمال ازلی باقی نمانده است و مرتبه من عرفک و عرفت العبد
از برای من حاصل شده است چنانکه در حدیث سابق در جواب سائل فرموده و لکن لم اعبد ربا
اره و در جواب سوال دوم فرموده لکن رأته القلوب بحقایق الایمان لهذا امر یقین بر یقینی
من در توحید متصور نمیباشد جواب سیم آنست که این کلام لطیف بطریقه اهل عربیه وارد است
و مراد از غطاء غطاء کنه ذات اقدس است یعنی چون کشف غطاء ذات بجهت اینکه واحد
و بسیط من جمیع الجهات و محیط بهمه اشیاء است ممتنع است لهذا توحید من توحید صرف و
صرف توحید و یقین من بر وحدت و بساطت ذات اقدس بمنتهای مراتب و اقصای درجات
رسیده است و اگر کشف غطاء ذات ممکن باشد لامحاله محاط و محدود و منشود و هر محدود
لامحاله مرکب و مشتمل است و کثرت و وحدت در دو طرف تقابل و تعاند اند پس توحید صرف

اشاره بجواب اول از اشکال مذکور

شرح حدیث کشف غطاء

اشاره بجواب دوم

اشاره بجواب سیم

و معرفت و توحید و یقین تام بر وحدت صرفه و بساطت حقه ذات اقدس حق مراد الحجاب است از عدم ازدیاد
یقین در صورتی متحقق میشود که کشف غطا ممتنع التحقق و مستحیل الوقوع باشد متفطن
باش و بدانکه در نزد تامل صادق در این بیان و بنیان ظاهر میشود احتمال این کلام لطیف محمول
باشد بر استثنا نقیض تالی نتیجه دهد نقیض مقدم را چنانکه قاعده اهل میزان است بغیر از کمال و
قوت یقینم دانستم که کنه ذات اقدس محال است اینکه مدرک عقول و افهام باشد متفطن
باش و در مقدمه سیم نیک تامل نما تا مقام توقف و مجال انکار نماند و بدانکه محتمل است که
این حدیث شریف اشاره باشد بمقامات سلوک در مسالک عرفان و بدرجات صعود
در مراتب ایقان منتهای سلوک و صعود در مقام فنا در توحید و بقا بتوحید است بیانش
آنست که از برای سالک مسالک توحید و عرفان در حین سیر و سلوک بسوی حضرت ذو الجلال
متفاوته و مراتب متعدده
درجات مختلفه است بحیثیتی که در هر مرتبه کشف حجابی و نقاب حجابی است و حصول هر مرتبه سابقه
حصول
معد است از برای مرتبه لاحقه و در هر مرتبه حجابی منکشف و نقابی مرتفع و یقینی حاصل است — اشاره بجواب چهارم
که در مرتبه سابقه نبوده است پس در حین سلوک و صعود بسوی حضرت ربوبیت آناً فآناً
یقین در ازدیاد و توحید در اشتداد است تا به منتهی رسد و همه حجابات و سرادقات مرتفع
گردد تا بعد معرفت که عرفت الله بالله چنانکه از مشکوة ولایت وارد است و در نزد عرفا فنا در توحید
مسمی است حاصل شود و خلاصه کلام مراتب کشف غطا و ارتفاع حجب بغایت مختلف و متفاوت
است بنحوی که نسبت بکشف دیگر که در فوق اوست نسبت ضعف بقوت و نسبت نقص بتمام
نسبت قطره بدریا بلکه نسبت ظلمت بنور است بلکه اساطین حکما و محققین عرفا گفته اند که
مادامیکه تعلقات دنیاوی باقی است کشف غطا بالکلیه حاصل نمیشود بلکه بقدر تعلق اگرچه
بغایت قلیل باشد مرتبه حجاب و نقاب باقی است اگرچه بغایت رقیق باشد و باین معنی
اشاره است کلام خداوند سبحانه لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک و ما تأخر یعنی تا بیامرزد خدا از برای تو گناهان

اشاره بانکه هر تعلقی از تعلقات دنیاویه در نزد انبیا و اولیاء از ذنوب و سیئات محسوب میشود

گذشته و آینده

گذشته و آینده ترا و کلام خاتم انبیاء انه لیغان علی قلبی و انی استغفر الله فی کل یوم سبعین مرة و فی روایة مائة مرة
یعنی پرده و رینی وارد میشود بر دل من و از واردانی که غطا و حجاب است از برای دل من و استغفار میکنم در هر روز
هفتاد مرتبه و صد مرتبه نیز وارد است و همه آنچه از مشکوة ولایت وارد است در باب استغفار
از ذنوب و معاصی و در باب اعتراف بسیئات و خطیئات اشارة باین دقیقه است چه بیان
نموده ایم الا از بینات است که انبیاء معصومند از جمیع خطایا و ذنوب و مطهرند از همه زلات
و عیوب و باین دقیقه نیز اشاره است حسنات الابرار سیئات المقربین ملخص کلام در این مقام
آنست که از برای سلاک از انبیاء و اولیاء مادامیکه تعلقات دنیاوی باقی است بسبب مجاهدات نفسانیه
و ریاضات جلیه و اعمال شاقه بدنیه ترقیات کلیه و مشاهدات عقلیه و اتصالات معنویه
بعالم ربوبیت حاصل میشود الا لازم می آید که این مجاهدات و ریاضات و اعمال لغو و عبث
باشند و این معنی منافی حکمت و مصادم فحص و برهان است و چه بسیار رکیک است کلام کسیکه
میگوید که این همه از برای تعلیم و هدایت خلق است زیرا که در جای خود محقق و مبرهن است که
سافل غایت بالذات از برای فعل عالی نمیتواند شد التفات بالذات از عالی نسبت بسافل
الهم الا بالعرض و بالتبع و للارض من کاس الکرام نصیب و این معنی منافی نیست با اینکه از برای
نفوس شریفه و ذوات قدسیه انبیا و اوصیا ایشان در اصل فطرت اتصال معنوی بعالم
ملکوت و جبروت ثابت باشد بلکه عنایت ربانی و مؤید فحص و برهان گشته باید چنین
باشند لهذا در ایام طفولیت بلکه در حین ولادت نیز مصدر معجزات و کرامات و مطلع المعانی
و انوار علوم و معارف میباشند متفطن باش و بدانکه بنابر این توجیه نیز کلمه لو بطریقه عرب مستعمل
است و محتمل است که بطریقه اهل میزان مستعمل باشد و لکن باستثنای نقیض تالی نتیجه دهد نقیض
مقدم را و مراد از غطاء اغطیه و حجب عالم امکان است و الف و لام الغطاء از برای جنس یا استغراق
است یعنی چون هنوز همه حجابات و سرادقات بالکلیه مرتفع نگردیده اند و رقایق از حجب و اغطیه

باقی است لهذا بمجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه و اتصالات معنویه انا فانا در یقینی من تزاید
و در توحیدم زیادتی حاصل میشود که در آن سابق حاصل نبوده است و با وجود آنکه انا فانا در یقین خود
من تزاید دیدم دانستم که بعض غطاء و حجاب بالکلیه مرتفع نگردیده است و لیکن بنا بر این توجیه شاهد
اصل مدعی نخواهد بود متذکر باش مرتبه دوم از مراتب حقیقت وجود وجود مقید است و او عبارت

بیان مرتبه دوم از وجود

است از وجودات مقیده بقیودات ماهیات محدوده بحدود و هویات متعینه بتعینات اعیان ثابته مثل
وجود عقل و نفس و فلک و انسان و ملک و مانند اینها از وجودات متحققه با ماهیات مرتبه سیم از

مرتبه سیم از حقیقت وجود

حقیقت وجود وجود مطلق انبساطی و فیض مقدس اطلاقی و رحمت واسعه حضرت نور الانوار است
و مرتبه ذاتش نه مقید است بحدود و ماهیات و نه مقید است بعدم آن حدود و چون چنین است
پس با همه است با همه و هیچ مرتبه‌ای از مراتب موجودات از رشحه‌ای از رشحات او خالی نیست
بلکه همه جهات و حیثیات تحصل و وجود از او منبعث و از مراتب منبجس است و مرتبه ذاتش
فاقد هیچ مرتبه از مراتب تحصلات و وجودات نیست بلکه همه را دارا است بنحو اقوی و اقدس
و نحو اعلا و اشرف بلکه چون چنین است چنان است پس نظر باطلاق و شمولش با عقل عقل است
با نفس نفس است با فلک فلک است با ملک ملک با حادث حادث است با قدیم قدیم و تا آخر
این معرفت تبعیت و نزول له مقتضی فحص و برهان و شهود در بحث و بیان و مستفاد از مشکوة
نبوت و ولایت است بکمال خود باقی است در ترتیب مظاهر و مرایا در امضاء این مرتبه از وجود

اشاره بانکه ترتیب در میان وجودات در سیر نزول و صعود الاشرف فالاشرف الی الاقص فالاقص متحقق است

بکار خود ثابت است نه هر مظهری از مظاهر اعیان ثابته را صلاحیت مظهریت این مرتبه از وجودات
است و نه هر آینه‌ای از مرایای ماهیات را قابلیت جلوه گاهی این درجه از نور و ظهور است سبو را
جلوه گنجایش دریا و ذره را چه گونه تاب تابش آفتاب است   حوض با دریا اگر پهلو زند
خویش را از بیخ و بن بر کند بلکه مظهر این مرتبه از ظهور در سیر صعودی ثانی عینی ثابت روح اعظم
و در سیر نزولی ثانی عینی ثابت انسان کامل است و تغایر در میانه این دو عینی ثابت در نزد

فحص و برهان

فحص و برهان و در نزد شهود و عرفان و در مشهد شاهد و عیان باعتبار است چنانکه در میانه حقیقت
وجود روح اعظم و حقیقت وجود انسان کامل نیز تغایر باعتبار است لهذا از مشکوة ولایت
وارد است ان لله سبعین الف حجاب من نور و ظلمة لو کشفها لاحرقت سبحات وجهه ما انتهی الیه بصره

اشاره بحدیث ان لله سبعین الف حجاب

من خلقه یعنی از برای خداوند عالم هفتاد هزار حجاب است از نور و ظلمت که هرگاه برداشته شود آن حجابها
هر آینه میسوزاند انوار عظمت و جلالت وجه او هر چیز را که منتهی میشود بسوی او بصر او از خلق و از
بیانات است در نزد صاحب بصیرت که مراد از جمیع مراتب مرتبه موجودات است و مراد از وجه
این مرتبه از وجودات است نه مرتبه ذات احدیت چنانکه مرویست در اصول کافی از صادق آل محمد علیهم السلام
از او پرسیدند که چگونه تفسیر میکنند مفسرین عامه کلام معجز نظام خداوند احد را کل شیء هالک الا وجهه
عرض کردند میگویند مراد از وجه ذات احدیت حق اول است فرمود دروغ گفتند اعتراض بایشان وجهه الذی
یهلکات از برای (?) احادیث دیگر با این مضمون در کتاب اصول کافی و کتاب توحید بسیار
است که از مشکوة ولایت وارد است در تفسیر آیه کریمه فلما تجلی ربه للجبل جعله دکا یعنی زمانیکه تجلی
نمود پروردگار موسی بآن کوه پست کرد آنرا و از ابن اکثیر که فرمود نوری که از شیعیان ما بود تجلی
نمود در کوه طور و پراکنده گردانید او را فرمود نور ملکی بود از ملائکه مقربین و ملائکه مقربین
نیز از شیعیان ما میباشند و اگر مراد از وجه ذات احدیت حق اول باشد نیز مقصود
حاصل است و از این معنی حال انسان معنی از شعرا عجم اگر وزیر بر انداز او نقاب
صفات دو کون سوخته گردد ز تاب پرتو ذات   به پیش نور تجلی ذات محو شود
جهان هست چنان گشته از فروغ صفات دلا آفتاب بر فکن ز روی او مترس علم را سوخته
گردی ز آتش سبحات و از این جهت است که خاتم اوصیا در خطبه جوامع توحید که در
اصول کافی مذکور است فرموده کل شیء محیط و المحیط بما احاط منها هو الله الاحد الصمد
تا آخر خطبه یعنی هر چیزی محیط است و محیط بآنچه که محیط است از اشیاء خداوند یکانه بی نیاز

اشاره بانکه کلیت این وجود عین کلیت در مهیات نیست

است منقطع باشد و بدانکه اطلاق و انبساط این مرتبه از وجود نه از قبیل اطلاق و کلیت معانی و
مهیات است زیرا که این اطلاق و کلیت از غایت ضعف و ابهام است از ضعف بر
هر چاره نشسته و حمل شده و این کلیت و انبساط از فرط تحصل و فعلیت و از غایت شدت و
فوت است عبرتش عیر در جهان تمکنات و باین دقیقه اشاره است آنچه از مشکوة ولایت
وارد است کل لا بعضیه بلکه مراد از اطلاق و انبساط و از کلیت و شمول احاطه وجودی و
انطوا حصولی و شدت فعلیت و فوت تحصل است اما الفاظ و عبارات از بیانش قاصر
و نطق و زبان از تبیانش عاجز است و ان تعدوا نعمة الله لا تحصوها و باین مرتبه از وجود

ذکر بعض از ایات و اخبار که دلالت دارند بر مرتبه سیم از حقیقت وجود

اشاره است در صحیفه الهیه و رحمتی وسعت کل شیء الم تر الی ربک کیف مد الظل و لو شاء
لجعله ساکنا ... دکار خود را جلوه ... منبسط ساخته است ظل وجود را بر همه کل
مهیات و مظاهر انیات و کلمات مشکوة ولایت وارد است مع کل شیء لا بمقارنه و غیر کل شیء
لا بمزایله داخل فی الاشیاء لا کشیء داخل فی شیء و خارج عن الاشیاء لا کشیء خارج عن شیء و در کلام
مشکوة نبوت وارد است انه فوق کل شیء و تحت کل شیء قد ملا عظمته کل شیء فلم یخل منه ارض

اشاره بوجه جمع در میانه ایات و اخبار تنزیه و ایات و اخبار تشبیه

و لا سماء و لا بر و لا بحر و لا هواء و مانند مذکور است از ایات و اخبار که اشاره اند باین مرتبه
از وجود از حد شمار بیرون است متتبع و متامل باشد و بدانکه باین مرتبه از وجود منصب میشود ایات
و اخبار یکه وارد شده در تشبیه و ظواهر انها مقارنت ذات اقدس خدا او غیر احد است با اشیاء
و مرتفع میشود تناقض و تنافی که در میانه ایات و اخبار تنزیه و ایات و اخبار تشبیه در
بادی نظر واقع است فرموده است صدر محققین قدس سره در کتاب شرح توحید از
اصول کافی بدانکه هر گاه در کلام عرفا اطلاق نماید وجود مطلق را بر ذات احدیت مراد
ایشان وجود بمعنی اول یعنی حقیقت بشرط لا از وجود است و مراد ایشان از اطلاق صرافت
و تجرد از قیودات و حدود ذات و مهیات است نه وجود بمعنی سیم و الا لازم می آید بر ایشان

مفاسد شنیعه

مفاسد شنیعه از اتحاد و حلول و تشبیه و اتصاف ذات حق بصفات محدثات و کائنات و بودن
او محل نقائص و افات و عدم فرق در میانه دو مرتبه از وجود منشا اکثر عقاید فاسده و اعتقادات
باطله و شبهات واهیه است و بلکه بعد از تحقیق فرق در میانه این دو مرتبه از وجود منجلی و منکشف
گردید که بعد ظهور و انکشاف می آید التقدیس محض و تنزیه صرف در ذات اقدس مبدا اعلا چنانکه
مقتضای براهین ساطعه و حجج باهره و مذهب و معتقد اساطین حکما و محققین از اصحاب شریعت
غرای اسلام و سایر شرایع حقه است ... خود باقی است ... فلم یجد ل بصیرته و بصره
ید ... الا من ... البصر و ... باین سیم مرتبه از وجود اشاره است کلام بعض از محققین عرفا که
الحق هو العین والوجود المطلق فعله والمقید اثره تمام شد کلام ان محقق متفطن و متلطف
متبحر و باشد که غایت غموض دارد و بخوض تمام و رسوخ تمام و ذوق سلیم و عقل مستقیم و لطف
از سر و تجرد از عقل محتاج است رو بجد اشو ... دیدم هر چیز را شرط است این سبحان الله
از غایت ظهور نهایت خفا و از غایت بروز نهایت کمون دارد بر ... روی پوشش این آفتاب
ظهور او است روپوشی را حجاب چیست پرده پیشی روی آفتاب جز فروغ شعشعه نیست تاب

ایقاظ و تنبیه

اشاره باسامی و عنوانات مرتبه سیم از وجود در ... در لسان نبوت و ولایت

بدانکه تعبیر از این مرتبه از وجود در لسان مشکوة نبوت و ولایت در بعض ...
نزول گاهی برحمت واسعه است و رحمتی وسعت کل شیء و گاهی بمشیت است خلق الله الاشیاء بالمشیة
و خلق المشیة بنفسها و گاهی بنور است اول ما خلق الله نوری و گاهی بعرش است الرحمن
علی العرش استوی و گاهی بامر است و ما امرنا الا واحدة و گاهی بصنع است نحن
صنائع الله و الخلق بعد صنائع لنا زیرا که مقام انسان ... ولایت مطلقه است که محیط
بهمه مراتب است و گاهی بید مبسوطه است و اما ید الله المبسوطة علی عباده بالمغفرة و الرحمة
و گاهی بعقل است اول ما خلق الله العقل و گاهی بقلم است اول ما خلق الله القلم
زیرا که وجود عقل مجعول است نه مهیت ... مذکور که وجود اولا وجود عقل و

ترتیب و نزول و انبساط در مراتب موجودات بجمال خود باقی است و باطلاق فیض وافی منبسط و گاهی از مرتبه
باء چنانکه از خاتم اوصیاء علیه التحیة والثناء وارد است ان جمیع القرآن فی باء بسم الله و نقطه تحت
الباء زیرا که باء اشاره بمرتبه ثانیه از وجود است که مرتبه وجود اطلاقی و انبساطی است چنانکه الف اشاره
است بمرتبه اولی از وجود که مرتبه احدیت صرفه و غیب الغیوب است و تعبیر از مرتبه خود
بنقطه در تحت باء اشاره است باینکه مرتبه ولایت مطلقه خاتم اولیا تابع ولایت مطلقه خاتم
انبیاء است چنانکه فرموده انما انا عبد من عبید محمد و سیر نهایی صعودی تعبیر از این مرتبه از وجود
گاهی بمقام او ادنی است فکان قاب قوسین او ادنی و گاهی بمرتبه لو کشف الغطاء ما ازددت
یقینا و گاهی بآیه کبری و لقد رای من آیات ربه الکبری و گاهی بخلق عظیم انک لعلی خلق عظیم
و گاهی بمقام محمود عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا و تعبیر از این مرتبه از وجود در لسان
عرفا گاهی بحق مخلوق به و گاهی بنفس رحمانی و گاهی بحقیقة الحقایق و گاهی بحضرت الاسماء
و گاهی بمرتبه واحدیت و گاهی بمرتبه احدیت جمع و گاهی بتجلی اول ظهور حق و گاهی ببقاء در توحید
و فنا [illegible] عباراتنا شتی و حسنک واحد و کل الی ذاک الجمال یشیر
بیانات در نزد حاذق محقق و بصیر مدقق بعد از امعان فکر و دقت نظر منکشف میشود که این مرتبه
از وجود فعل مطلق و مجعول اول ذات اقدس مبدأ اول است بیان انکشاف آنست که
در بیانات سابقه محقق گردید که حقیقت واجب الوجود بالذات بسیط من جمیع الجهات
است پس نفس ذات متجلی و فیاض است نه بضمیمه از ضمایم و حیثیتی از حیثیات و الا جهة امکانی
بلکه ترکیب از جهت وجوبی و امکانی در ذات اقدس ثابت میشود و تمام ذات متجلی و
فیاض است نه جزء ذات و الا ترکیب لازم می آید پس باید فیض اول و جلوه اول از
تمام ذات اقدس و جلوه تمام حقیقت مبدأ اول باشد و از بیانات است که اثر تمام ذات
تمام اثر ذات و جلوه تمام ذات تمام جلوه ذات است و تمام ذات چنانکه محقق گردید

اشاره باسامی و عنوانات مرتبه سیم از وجود در سیر نهایی در لسان شریعت و کتاب

اشاره باسامی و عنوانات این مرتبه در لسان عرفا

بیانات از اینجا

اشاره این مرتبه از وجود فعل مطلق و مجعول اول است

صرف صرف

صرف صرف وجود و وجود صرف صرف تام بلکه فوق التمام است در شدت و قوت و تمامیت در
مراتب غیر متناهی است بعده غیر متناهی بلکه فوق غیر متناهی است بعده غیر متناهی پس تمام اثر نیز
باید صرف و تمام باشد و محدودیتی در او محقق نباشد مگر بقدریکه لازم مجعولیت و معلولیت
و مقتضای ترتب و نزول است و او فقدان مرتبه فوقیت هم کمالات و نقصان از درجه
شدت و قوت غیر متناهی مفیض بالذات است زیرا که مجعول بالذات و اثر بالذات حقیقت
تعلقیه حیثیت ارتباطیه است پس حقیقت و حیثیتی از برای او سوای ارتباط و تبعیت متصور
نمیتواند شد پس در محدودیت و صرفیت تابع متبوع و مرتبط الیه خواهد بود مگر بقدریکه نقص
از ترتب و نزول است و او انبساط مبدأ اول تام بلکه فوق التمام است و این مرتبه تام است
بعبارت دیگر میگوییم ذات اقدس مبدأ اول در شدت و عدت هم کمالات غیر متناهی
است و این مرتبه از وجود بحسب عدت کمالات غیر متناهی است نه بحسب شدت و عدت و بعبارت
دیگر میگوییم وجود مبدأ اول صرف صرف و این مرتبه از وجود صرف است و با وجود این
معنی نسبت این مرتبه از وجود بوجود مبدأ اول نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت
و نسبت فقر بغنا است والله الغنی و انتم الفقراء پس منکشف گردید که فیض اول مبدأ اول
فعل مطلق و وجود اطلاقی است و اخذ این برهان بحکم البیان و این محل [illegible] الارکان
و عقیده شمارا مخصوص باین وجیزه است و براهین ساطعه و حجج باهره و شواهد نقلیه
بر این مطلب اعلای بسیار است متتبع و متدبر باش و بدانکه از اینجا ظاهر میشود در نزد اصحاب
بصیرت که این مرتبه از وجود که مرتبه ولایت مطلقه و خلافت عامه است مظهر اسم الله
که اسم جامع است یعنی مقتضی است مر جمیع اسماء عامه و خاصه و کلیه و جزئیه را و لهذا اشتهر
باسم جلاله و مقدم جامع و امام الائمه میتواند شد و وجودات مقیده بر آن منکشف
گردید که این مرتبه از وجود وجود مطلق و فعل مطلق است در هیچ وجودی هیچ کمالی از کمالات

اشاره به برهان این مطلب

اشاره باینکه مظهر اسم جامع یعنی اسم جلاله فیض اول است خواهی بحقه از [illegible] کامل آنست

وجود از حیطه احاطه او بیرون نیست بلکه نسبت همه وجودات و کمالات وجودات مقیده با و نسبت فرعیت
و عکسیت و ظلیت و رشحیت است بسا مرتبه او مرجع همه وجودات و مرتبه تمام و کمال همه فیوضات
و کمالات است و نسبت سایر وجودات و کمالات با و نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت و نسبت
فقر بغنا است چنانکه نسبت او بمرتبه احدیت و غیب الغیوب همین نسبت است بلکه نسبت ذات اقدس
با و مراتب غیر متناهیه اتم و اقوا است از نسبت او با سایر وجودات و کمالات وجودات امکانی
پس منکشف گردید که این مرتبه از وجود صلاحیت دارد که مظهر اسم جامع باشد و وجودات مقیده
از اینجاست که اهل عرفان گفته اند که حقیقت انسان کامل مظهر اسم جامع یعنی اسم جلاله است زیرا که
همین مرتبه از وجود حقیقت انسان کامل است در سیر نهایانی و بر یکسان از سایر اسما حسنی را
خواه کلیه باشند و خواه جزئیه مظهر تام است پادشاهان مظهر شاه حق عارفان مرات الکمال حق
متفطن باشی و بدانکه از این بیانات و تبیانات و از این لمعات و اشراقات نیز منکشف
گردید که این مرتبه از وجود مرتبه بالذات است بفیض ذاتی لذات بلکه جهت ذات الشی بعینها جهت
ارتباط است بمبدا اول و با و مرتبط میشوند سایر هویات و ایات بجاعل حقیقی و فاعل بحق
لهذا گاهی تعبیر میکنند از او بقیومیت و فیاضیت و گاهی بصنع و ابداع و گاهی بایجاد و احداث
و گاهی بمشیت و امر و گاهی برحمت واسعه و نسبت ساریه و گاهی بحقیقة الحقایق و نور الانوار که
نسبت بسایر حقایق و انوار وجودیه و بسوی این دقیقه لطیفه اشاره است در صحیفه الهیه — اشاره بانکه منفصل اول اطلاق و جهت ارتباط اشیاست بمبدا اعلی جل اسمه
و رحمتی وسعت کل شیء انما امره اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون یعنی مشیت ازلیه مرتبه است
امره عبارت از قول کن است و بر قول کن مترتب است وجود اشیاء و مراد از قول کن جهت
ارتباط اشیا است بمبدا اول نه لفظ کاف و نون چنانکه از ابو الحسن ع مرویست که فرمود
بصفوان ابن یحیی در مقام بیان اراده اضافیه و مشیت ثانیه فاراده الله احداثه لا غیر ذالک
یعنی اراده خداوند عالم احداث و ایجاد او است مر اشیا را نه غیر این و نیز فرمودند فاراده الله

الفعل لا غیر

الفعل لا غیر ذالک یقول له کن فیکون بلا لفظ و لا نطق بلسان یعنی اراده خداوند عالم فعل او
نیست که میگوید بفعل موجود باش کاف و نون نیز پس موجود بدون لفظ و بدون نطق
بزبان و چگونه میشود که مراد کاف و نون باشد با وجود اینکه از اقسام فیکون بلکه از اضعف
اقسام اعراض است پس دور یا تسلسل ثابت میشود و باین لطیفه الهیه نیز اشاره است کلام
صادق آل محمد ص خلق الله الاشیاء بالمشیة و خلق المشیة بنفسها و کلام علی ابن موسی الرضا
علیهما السلام خلق الله الصنع و خلق الاشیاء بالصنع متفطن باشی و بدانکه از
اینجا ظاهر میشود سر توحید در صفات اضافیه و اوصاف فعلیة زیرا که همه صفات اضافیه — اشاره بتوحید در صفات اضافیه و اوصاف فعلیه
که عبارتند از صفات وجودیه که اضافیه محضه نیست راجع میشوند در اتصاف بان صفات باسم
بقیومیت مطلقه و فیاضیت عامه برمیگردند زیرا که مراد از قیومیت و فیاضیت جهت
احداث و ایجاد و رابطه صنع و ابداع است و منکشف گردید که این مرتبه از وجود جهت
ارتباط و تعلق همه اشیاء است بمبدا اول و هیچ ارتباط و فیض از حیطه احاطه او بیرون
نیست پس فیضان این مرتبه از وجود از مفیض علی الذات محل اسمیه مناط اتصاف
است بهمه صفات فعلیه و نعوت اضافیه متفطن باشی و بدانکه از اینجا ظاهر میشود
در نزد صاحب فطنت و بصیرت توحید در افعال چنانکه حذاق و مشرب اساطین
حکما و محققین عرفا است و بسوی این معنی اشاره است در کلام مجید و رحمتی وسعت — اشاره بتوحید در افعال
کل شیء و ما امرنا الا واحدة و در کلام منکوه و لا جف القلم بما هو کائن متفطن
باشی و بدانکه حال و حقیقت توحید در صفات اضافیه و توحید در افعال نفس
الامر یک معنی واحد است و او مرتبه وجود اطلاق انبساطی است و تفاوت در میانه اینها
باعتبار است بجهت اینکه فیضان او مناط اتصاف حق اول است بهمه صفات اضافیه
چنانکه مبین گردید توحید در صفات اضافیه است و بجهت اینکه از همه فعل خالق است — اشاره بانکه تغایر در میانه توحید در صفات اضافیه و توحید در افعال بحیثیت است

اشاره باینکه خاتم انبیا رحمة للعالمین

بلکه مرجع جمیع افعال است چنانچه فرمود اعلاه و جمیع فعلها از او حال غیبت بلکه نسبت هر فعلی باو نسبت حقیقی
در شهود است توحید در افعال است و بر منکشف میشود در اینکه خاتم انبیا علیه التحیة و الثنا رحمة
للعالمین است و سر اینکه خاتم اوصیا علیه التحیة و الثنا فرموده است انا ید الله المبسوطة علی عباده بالمغفرة و الرحمة
و معنی کلام شاعر اسد الله در وجود آمد در پس پرده هر چه بود آمد بیان آنکه در اثنا … مذکور

اشارة بانکه شفاعت کبری مخصوص بخاتم انبیا و خاتم اوصیا

گردید این مرتبه از وجود مرتبه ولایت مطلقه مقام خاتم انبیا و خاتم اوصیا علیهما السلام است و ولایت
سایر انبیا و اولیا عکوس و اضواء و رشحات و ظلالند از آن ولایت اطلاق و خلافت کلیه الهیه
در حدیث قدسی وارد است لولاک لما خلقت الافلاک و در کلام مشکوة ولایت وارد است نحن صنائع
الله و الخلق بعد صنائع لنا تفاوت نیست اینکه لام لنا لام غایت باشد یا لام تعلیل زیرا که در
نزد بصیر محقق ثابت و منکشف است که فاعل بالذات غایت بالذات است و غایت بالذات فاعل
بالذات است لهذا اصحاب شفاعت کبری و مقام محمود میباشند و از اعاظم انبیا و رفیعه بر شفاعت

اشاره باینکه با وجود توحید در افعال کثرات غیر محصوره بحسب طول و عرض در عالم وجود متحقق است بلکه تقابل و تضاد نیز در میانه آنها ثابت است

ایشان متمسک و متوسل میشوند متفطن باشید بدانکه با وجود این معنی ترتیب در میانه موجودات
در مراتب صعود و نزول بحال خود باقی و کثرات لا تعد و لا تحصی در موجودات عالم امکان بحسب طول
و عرض وجود ثابت است بلکه علاوه بر کثرت و غیریت تقابل و تنافی نیز در میانه بسیاری از موجودات
واقع است یکی ملک است و دیگری شیطان که در منزله دو نقطه متقابلند یکی آب است و دیگری آتش
که در دو طرف تقابل و تنافی و تضاد یکی انسان است که در مرتبه عالم امکان و جامع جمیع کمالات
اکوان است و دیگری … جامانی که … و قوه … است که در غایت علو تجاوز
امکان و دیگری … است که در غایت انخفاض و نهایت انکسار است کل یوم هو فی شان و لا یشغله شان عن
شان لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی و لو جئنا بمثله مددا
فلطف … تدبر باشی که دقیق المسلک و صعب المنال است فهم کنهش کما ینبغی و وصول بحقیقتش کما هو
بقریحه لطیفه و فطرت ثابته و مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه محتاج است ذو العینین

باشی تا در

باشی تا در عین وحدت بین کثرت بین و در عین کثرت بین وحدت بین بر زخ باشی تا ببینی که جف
القلم بما هو کائن با کل یوم هو فی شان چگونه سر از گریبان وحدت آورده در عین افتراق اجتماع و در عین
اجتماع افتراق دارند رق الزجاج و رقت الخمر فتشابها و تشاکل الامر فکانه خمر و لا قدح و کانه قدح و لا خمر
از صفای می و لطافت جام بهم آمیخت رنگ جام و مدام همه جام است نیست گویی می یا مدام است نیست

تفریع لطیف و تحقیق شریف

گویی جام تفریع لطیف و تحقیق شریف بدانکه توحید در صفات اضافیه و افعال حقیقیه لازم دارد

اشاره بتوحید در فاعلیت و فیاضیت با تحقق فواعل کثیره

توحید در فیاضیت و فاعلیت را چنانکه مقتضای محض برهان و مستفاد از مشکوة نبوت و ولایت
و مذهب و معتقد اساطین حکمت و معرفت است با اعتقاد باینکه در عالم وجود علل متکثره و فواعل
غیر محصوره محقق است و اینکه هر وجودی را اثر خاص مترتب است که بر دیگری مترتب نمیشود چه بسیار
از موجودات که در میانه آنها تباین بلکه تنافی و تضاد ثابت است نمی بینی که اثر آتش سخونت
و اثر آب برودت و اثر هوا رطوبت و اثر زمین یبوست است و تحقق تضاد در میانه این آثار از بدیهیات
هر مرتبه از وجود حکمی دارد گر حفظ مراتب نکنی زندیقی و باین لطیفه الهیه اشاره است در کلام
مجید و ما تشاؤن الا ان یشاء الله و ما رمیت اذ رمیت و لکن الله رمی ببین چگونه مشیت عباد را
مترتب ساخته است بر مشیت دارند و لیکن مشیت ایشان فرع و تبع مشیت اطلاقی الهیه است که
مستجمع جمیع صفات کمال است متفطن و ملتفت باش که در عین سلب مشیت اثبات مشیت فرموده
و در عین اثبات مشیت سلب نموده است و رمی ببین چگونه از مرام در عین اثبات سلب و در عین سلب
اثبات فرموده است و نیز بر آن در کلام معجز نظام حق اول ما اصابک من حسنة فمن الله و ما اصابک من
سیئة فمن نفسک یعنی آنچه را میرسد ترا از حسنه و خیر پس از جانب خدا است و آنچه میرسد ترا از
سیئه و شر پس از جانب نفس خود است و در کلام معجز نظام قل کل من عند الله یعنی بگو همه از جانب خدا است
ببین چگونه اثبات کرده است از برای خود آنچه را که سلب نموده است اول اشاره است باینکه صادر
از ذات اقدس مبدا اول اولا و بالذات فعل مطلق و وجود اطلاقی است که اصلا ترتیب ندارد و
دوم اشاره است بسایر مراتب موجودات که در مراتب طول و عرض و صعود و نزول واقعند

و محدود نه بحد و در جهات و مقید نه بقیود ذات نشات و تصورات و با این جهت ناشی شده است

شرور و سیئات و بعبارت دیگر میگوییم منشأ شرور خصوصیت نشات و حصول تعاند و تضاد — اشاره باینکه منشأ شرور و حصول سیئات نشات است نه وجود چنانکه [illegible]

است در میانه موجودات عالم کون و فساد و الاجهات وجود از الجهت جهات وجود نه بحال

است اینکه منشأ شرور و سیئات باشند مگر بالتبع و بالعرض منقطع باشد و بدانکه ذیل این کلام

طویل است و در این وجیزه نگنجد و اگر میل بسط و تفصیل باشد بلمعات الهیه رجوع کن که بابسط

وجوه در آن کتاب مذکور است و باین لطیفه ربانیه نیز اشاره است در کلام مشکوة ولایت — اشاره بمعنی جبر و تفویض و امر بین الامرین

لا جبر و لا تفویض بل امر بین الامرین مراد از جبر آنست که فاعل همه افعال حتی افعال عباد بلکه افعال

طبایع جسمانیه و مباشر آنها در تاثیر بدون واسطه و مدخلیتی از شیئی از اشیا ذات اقدس خداوند

احدیت و این قول فاسد و رای کاسد مذهب طایفه اشعریه است و مراد از تفویض آنست که عباد

در افعال خود مستقلند و خداوند عالم را هیچ مدخلیتی در افعال ایشان نیست و این مذهب باطل معتقد

طایفه معتزله است و معتقد امامیه و حکما در این مسئله ربوبیه الحسنة بین السیئتین است و او تعالی است

که فاعل و مباشر در افعال و آثار عباد و طبایع است و لکن نه بنحو استقلال و استبداد بلکه بنحو [illegible]

و تبعیت بحیثیته جهات فاعلیت آنها فرع و عکوس و رشحات و اظلال جهت فاعلیت حق

مبدء اول چنانکه افعال آنها نیز بفعل مطلق او و وجودات آنها بوجود او از حیثی نسبت است

و از جهات است که نیز ایجاد فرع وجود و تحقق است پس اگر در وجود مستقل نباشند در ایجاد

چگونه مستقل میتوانند شد از اینجا ظاهر میشود که طایفه معتزله در حقیقت بانقلاب حقایق ممکنه — اشاره باینکه بنابر مذاهب معتزله لازم می آید که ممکن منقلب شود بواجب

بوجوب ذاتی قائل شده اند بعضی عباد را واجب الوجود بالذات دانسته و شرکاء غیر محصوره از برای خداوند یگانه

ثابت کرده اند اخذ کن این معارف الهیه و حقایق عرفانیه را معتقد باش که براهین ساطعه و حجج نیره

مستفاد از آیات قرآنیه و احادیث نبویه و اخبار ائمه طایفه حقه امامیه است و تفاصیل معانی در

لمعات و اشراقات برشته تقریر کشیده ام تا این معارف و حقایق و این لطایف و دقایق

المکشوفة گردد کالشمس فی رابعة النهار مشاهده و عیان گردد غنیمت شمار این نحو از نظم و

ترتیب را این

در ترتیب این قسم از تحقیق و تدقیق و این باب از کشف و بیان و این فصل از توضیح و تبیان را از عنایات

ازلیه و الهامات غیبیه و مواهب ربانیه و تفضلات الهیه است قرة العین باشی تا شکور و ماجور

باشی که امر من را شریک یزدان نمودند و بمذهب ایشان بعضی یقولون ید الله مغلولة غلت ایدیهم

و معتزله بسلک ایشان شریک از برای خداوند احد در فیاضیت استقلالیه و قیومیت استبدادیه شرکا — اشاره ببطلان مذاهب شیعه و یهود و معتزله و اشعریه در [illegible]

ثابت نموده فیاضیت جانبه و قیومیت مطلقه محدوده گردانیدند و در حقیقه بانقلاب حقایق ممکنه

بوجوب ذاتی قائل شده اند زیرا که استقلال در ایجاد فرع استقلال در وجود و استقلال در وجود

مساوق وجوب وجود است و تا شکور باشی بعضی یقولون که ذات اقدس خداوند احد مباشر حرکات و تحریکات

نزول شرور و سیئات است و در حقیقت قائل شوند که ذات اقدس قوه جسمانیه و طبیعت هیولانیه است

زیرا که برهان محکم الیقین ثابت شده الا ارکان قائم است باینکه مبادی حرکات و تحریکات قوای متجدده

جسمانیه و طبایع متغیره هیولانیه است و ذوات کریمه قدسیه و وسایط کلیه الهیه معطل گردانیده

بلکه تعطیل در وجود ثابت کنند ذات اقدس خداوند یگانه فاعل افعال قبیحه و اعمال شنیعه بداند

و در حقیقت منکر شریعت حقه و حکم الهیه باشند خذلهم الله و اخذاهم و جعل النار مثویهم و

ما ایهم [illegible] عبد از شناختن این جمله از رشحات و لمعات بینات واضحه و براهین ساطعه بدانکه — بیان معنی حقیقت و اشاره باقسام

حقیقت معنی ثابت است اولا یا ثابت بالذات است یا ثابت بالغیر و ثابت بالذات و للذات

است و یا ثابت بالذات است نه للذات و مراد از ثابت بالذات و للذات آنست که نفس

ذات شیء مصداق و محکوم علیه ثابت و موجود باشد با قطع نظر از جمیع حیثیات و اعتبارات

خارجه از حاق ذات حقیقه باشند آن جهات و حیثیات بالجمله باعتباریه ثبوتیه باشند

یا سلبیه تعلیقیه باشند یا تقییدیه اگرچه آن جهات و اعتبارات بودن آن ذات باشند این است حق — اشاره بمعنی واجب و سرمدیه و معنی واجب الوجود بالذات

معنی واجب الوجود بالذات و للذات و معنی سرمدیه ذاتیه و ضرورت مطلقه ازلیه که محض

ذات اقدس خداوند یگانه است در نزد محققین و برهان و در مباحث سابقه منکشف گردیده

مصداق و محکوم علیه این معانی صرف صرف حقیقة الوجود و حقیقت صرف صرف وجود است که در قوت
وجود و کمالات وجود غیر متناهی بلکه فوق غیر متناهی است بعده غیر متناهی و مراد از ثابت بالغیر آنست
که نفس ذات شیء مصداق و محکوم علیه ثابت و موجود نباشد بلکه در این معنی بحیثیت تعلیلیه و تقییدیه
هر دو محتاج باشد مانند ماهیات امکانیه است که در حد النفس خود از موجودیت و ثابتیت
عاری باشد پس در موجودیت و ثابتیت بضمیمه وجود محتاجند اگرچه انضمام در ظرف تحلیل عقل
و اعتبار او از ذهن باشد و در مباحث ماضیه محقق گردید که مجعول بالذات اتحاد وجودات
مناقسم ماهیات مگر بالعرض و بالتبع پس وجودات ممکنات بعد از فیضان از علت جاعله
موجودند بنفس خود و ماهیات ممکنات موجودند بهمان وجودات نه بموجودیت دیگر پس
ثابت بالغیر و واجب بالغیر میباشند و از این تقریر منکشف گردید که وجودات ممکنات
ثابت بالذات اند نه بالغیر و نه ثابت بالذات و للذات یعنی در مصداق و محکوم علیه معنی ثابت
بودن بحیثیت تقییدیه محتاج نیستند زیرا که بحد النفس خود موجودند چنانکه در تحقیق اصالة اشاره باینکه حمل ذاتیات بحسب ضرورة ذاتیه و حمل عرضیات بضرورة غیریه است
وجود محقق گردید و بحیثیت تعلیلیه محتاجند زیرا که تا از عینیت جاعله صادر نشوند موجود
نمیتوانست شد و الا واجب خواهند بود نه ممکن پس ضرورت انها ضرورت ذاتیه مطلقه است
نه غیریه و نه ازلیه و از این قبیل است حمل ذاتیات مثل حمل حیوان و ناطق بر انسان و حمل انسان
بر افراد او که مادام الذات ثابت است بدون ضمیمه و تقییدی بخلاف حمل عرضیات مثل ضاحک و
کاتب بر انسان و حمل اسود و ابیض بر جسم که مادام الذات محمول نیستند بلکه بضمیمه و تقییدی
محتاجند و از این تقریر و بیان منکشف گردید که ضرورت سه قسم است اول ضرورت مطلقه اشاره باقسام ضرورت ازلیه و ذاتیه و غیریه است
ذاتیه ازلیه که مخصوص حق جل شانه است پس مبدء اعلی است دوم ضرورت مطلقه ذاتیه که از برای
حقایق وجودیه و ذوات و ذاتیات اشیاء ثابت است سیم ضرورت غیریه و از برای ماهیات
ثابت است باعتبار اتصاف انها بوجودات و از برای عرضیات ثابت است نسبت بموضوعات

منتقل بکلی

این مطالب حاصل آید و مقام تامل و توقف نماید و مزید تحقیقات از برای بعضی این مطالب در این وجیزه
نیز خواهد آمد منتظر باشی و بعد الله در نزد بصیر محقق و حاذق مدقق بعد از تامل صادق منکشف
میشود که مطلب حق هم و هم بهتر در حقایق وجودیه متحد و عین یکدیگرند متفطن باشی سبحان الله
کجا بودیم و کجا افتادیم مبادی منطقیه کجا و غوامض علم الهی کجا ما للتراب و رب الارباب الحمد لله والله اعلم
والصواب اعذرنی و ضمیمه شمارها این نحو از بیان و تبیان از خواص این وجیزه است شعر فه عقلیه
بدانکه نزاع واقع است در اینکه متحقق بالاصالة و موجود بالذات در اعیان آیا وجودات است
یا ماهیات مشائین از حکما و محققین از عرفا و محصلین از متکلمین مذاق و مشرب اول است
و اشراقیین از حکما و غیر محصلین از متکلمین مذهب و معتقد دوم است و مراد از متحقق بالاصالة اشاره بمعنی اصالة وجود و اصالت ماهیت
آنست که نفس ذات شیء متحقق و موجود باشد نه بامر زاید بر ذات یعنی حیث ذاتش بعینها
جهت موجودیت و حیث موجودیتش بعینها حیث ذاتش باشد خواهی بگو متحقق بالاصالة و
موجود بالذات آنست که نفس ذاتش بدون ضمیمه از ضمایم محکوم علیه معنی موجود باشد یعنی مفهوم
معنی وجود و موجود بوده باشد و بالذات آثار وجودیه و احکام خارجیه باشد و غیر آنکه چنین
باشد متحقق بالعرض و موجود بالتبع است چنین شیخ حدیث شریف موقوف بر فهم این معنی
حقیقت است و فهم او کماهو حقه و کما ینبغی موقوف بر تحقیق اصالة وجود بلکه تحقیق اکثر
مطالب الهیه و معارف حقیقیه بر این اصل شریف مبتنی است چنانکه در نزد حذاق مخفی
و دیگر این معارف و حقایق روشن و آشکار است خواستیم بنحوی از اجمال که اصل اصیل
و آن رکن رکین را بیان نمائیم تا اجمالی باقی نماند و از مقاصد و معارف این وجیزه بعضی اشاره به برهان اصالة وجود
بزیاده حواله محتاج نباشد پس میگوئیم بدانکه ماهیت یعنی معقول در جواب ماهو که محکی
و صورت خلاف و در مقابل وجود گفته میشود نه بمعنی ما به الشیء هو هو که وجود در این مرحله
است در مرتبه ذات و در حد نفس نه دارای موجودیت است و نه دارای معدومیت بلکه

و نه دارای کلیت است و نه دارای جزئیت نه دارای وحدت است و نه دارای کثرت بلکه
معری است از هیچیک از مذکورات و غیر مذکورات در کنه ذات او معتبر و مأخوذ نیستند
نه بعنوان تمامیت و نه بعنوان جزئیت بلکه تمام ذات باشند و نه جزو ذات پس مرتبه ذات ماهیت
معری از همه امور مذکوره بلکه از همه لواحق و عوارض خالی است و اینست معنی کلام

اشاره بمعنی المهیة من حیث هی لیست الا هی

المهیة من حیث هی لیست الا هی یعنی از حیثیت ماهیت است یعنی در حینیکه ملحوظ است
بجز ذات و ذاتیات است نیست مگر ذات و ذاتیات پس بحسب تصور و بس نه بحسب تصدیق
حتی تصدیق بثبوت ذاتیات ماهیت از برای او نیز در این مرتبه متصور و متحقق نیست
زیرا که ثبوت شیء از برای شیء فرع ثبوت مثبت له است پس لازم می آید که وجود
در مرتبه ذات و ذاتیات ثابت باشد و این لازم مبرهن الفساد و منزل
الارکان است لهذا جمیع سلوب بسیط بحسب در این مرتبه صادق و فهم سلب
نقیضین نیز در این مرتبه جایز است با این معنی که هیچیک از نقیضین در مرتبه
ذات و ذاتیات معتبر و ثابت نیستند از اینجا منکشف میشود صدق معنی کلام

اشاره بارتفاع نقیضین در مرتبه

المهیة که ارتفاع نقیضین که در مرتبه جایز است با اینکه استحاله او امتناع اجتماع
نقیضین از اوایل بدیهیات است منفطن باش پس منکشف گردید که نسبت ماهیت
نظر بنفس ذاتش بموجودیت و معدومیت و کلیت و جزئیت و غیر اینها مساوی است
با این معنی حیثیت فی ذاته حیث لا اقتضاء بهمه لواحق و عوارض است بسبب تحقق
نه بسبب عدول حتی نسبت بصفت اقتضا زیرا که مرتبه ذات از او نیز خالی است
یعنی او نیز از جمله لواحق متاخره از ذات است اگر بگوئی پس بنابر این لازم
می آید که امکان ذاتی نیز در مرتبه ذات ماهیت ثابت نباشد و این معنی منافی
است با آنچه اتفاق منعقد است بر او که معنی امکان ثابت است از برای ماهیات

اشاره بمعنی امکان ذاتی و سبق او بر وجود

نظر بذات

اشاره بمعنی سر

منفطن باش   بدانکه صاحب مجمع البحرین گفته است که سر امریست که پنهان کرده

اشاره بمعنی سر حدیث

شود از غیر و از این باب است حدیث سر آل محمد علیهم السلام است مکتوبه الذی لا یطلع علیه الا
احد بعضی از شراح حدیث گفته است که سر آل محمد صعب مستصعب است بعضی از آن اسرار
معلوم است از برای ملکه بواسطه وحی و الهام و بعضی دیگر مخصوص آل محمد است و بر زبان احدی
جاری نشده است غیر از ایشان و کلام اسرار است که با نهایا ظاهر شده است از ایشان آثار
ربوبیت و از این جهت اصحاب جهالت و عواقب شک و ارتیاب افاده و ارشاد ضلالت
و غوایت نموده اند و اصحاب یقین و معرفت سالک صراط مستقیم گردیده بسعادت ابدی
پیوسته مثل که اند و مفرطین و غالین و مفرطین در باره ایشان کافر و گمراه گردیدند و صاحب بصیرت
و فطنت و سالک طریق مستوی در باره ایشان باعلاء درجات سعادات رسیدند جمع سر
اسرار است و سریرت نیز بمعنی سر و جمع او سرائر است و سرائر امور را است که پنهان کرده
شوند در قلوب و عقاید و نیات و از این قبیل است کلام خداوند احد یوم تبلی السرائر
و نیز گفته است در ان کتاب در تفسیر آیه شریفه یعلم السر و اخفی سر امریست که پنهان
کرده شود در دل و اخفی امریست که اصلا خطور ننموده بعد از ان و فراموش شده باشد

اشاره بمعنی خفی و معنی او در نزد عرفا

تمام شد کلام صاحب مجمع البحرین صاحب کتاب نفایس الفنون گفته است که سر در نزد
جماعتی لطیفه ایست از لطایف روحانیه محل مشاهدات چنانکه روح لطیفه ایست نورانیه محل
محبت و دل لطیفه است ملکوتیه محل معرفت و طایفه ای از ایشان گفته اند که سر از روح معنی
است نه از شیخ ذوات و اعیان و مراد از او حالتیست مستور در میان بنده و خدا
که غیر از او اطلاع نداشته باشد و گویند که بنده را با خدای سریست و سریست و را اخفی خوانند
چنانکه نص کلام مجید است و ان تجهر بالقول فانه یعلم السر و اخفی سر آنست که غیر خدا و بنده
کسی بر ان مطلع نباشد و سر آنست که بنده را نیز بر ان اطلاع نباشد بلکه مطلع نباشد

بران مکر عالم السر والخفیات و طایفه اول سر را از ذوات و اعیان شمرده‌اند بعضی از ایشان
گفته‌اند که سر بالاتر از روح و قلب است و بعضی گفته‌اند که بالاتر از قلب و پایین‌تر از روح
است چنانکه قلب در نزد طایفه اول بالاتر از نفس و پایین‌تر از روح است صاحب کتاب عوارف
را معتقد آنست که سر امری ورای روح و قلب نیست و سبب قصور و اشتباه کسانی که سر را
فوق روح دانسته‌اند آنست که چون روح بعد از استخلاص کلی از تعلقات قلبی و نفسی
وصفی زاید بر معهود یافتند خیال کردند که سر علیحده دیگر است ورای روح و متفطن نشدند که
اینک آن همان روح است متصف بوصف غریب و سبب اشتباه طایفه دیگر که سر را در تحت روح
و در فوق قلب دانسته‌اند آنست که از برای قلب در نهایات احوال که بالکلیه از ذل اسر
نفس آزاد گردد و از تعلقات هواجس نفسانی و تشبثات وساوس شیطانی خلاص یابد
وصف غریبی یافتند گمان کردند که ذات دیگر است ورای دل و ندانستند که او عین
دل است و لیکن وصفی پیدا کرده است و بعضی دیگر از عرفا گفته‌اند که سر معنی لطیف است ملکوتی
در ضمن روح و عقل را تعبیر از آن متعذر و یا دشوار بود برای دل و زبان از تعبیر از آن معنی چنانکه
زبان ترجمان و معبر دل است عقل ترجمان روح و معبر سر او است و هر معنی که از برای
روح از غیب مکشوف شود و بنظر عیان او را مشاهده کند و خواهد که بطریق مکالمت
و محادثت با دل در میان نهد عقل که ترجمان او است واسطه شود و تعبیر آن از دل تعبیر
کند و لیکن بیشتر معانی مدرکه روح آن بوده که عقل از تقریر آن با دل قاصر آید چنانکه
بیشتر معانی مدرکه دل آن بوده که زبان از تقریر آن عاجز شود پس آن معانی که در روح
باقی بماند و عقل از تعبیر آن قاصر باشد اسرار روح است که دل را بر آنها اطلاع نباشد
و آن معانی که در دل باقی ماند و زبان از تعبیر آن عاجز باشد اسرار دل بوده که مخاطب
بر آن اطلاع نیابد از اینجا است که طایفه از مشایخان بمجرد عقل بعض ارباب نظر و فکر

اشاره بمذهب کسانی که سر را از ذوات و اعیان شمرده‌اند

اشاره بمذهب کسانی که سر را از سنخ معانی شمرده‌اند

اشاره بآنکه عقل ترجمان روح و زبان ترجمان دل است

چون فلاسفه

چون فلاسفه و غیر ایشان از ادراک بیشتر از مدرکات ارواح محروم مانده در مقام انکار آن
مدرکات آمدند زیرا که جمیع روح در تحت احاطه نفس نگنجد و عقل اگرچه مخلوق اول است و شریف
و در صدر آفرینش بحکم اول ما خلق الله العقل مقصد و تفوق یافته اما مرتبه روح بالاتر از
مرتبه او است چه او سبب مقصد را و در عالم خلق است و روح از عالم امر است نه از عالم خلق
و نیز قیام عقل بروح است نه قیام روح بعقل و مثال عقل با روح مثال نور آفتاب است اگرچه شریف
است و لیکن قیامش بجرم آفتاب است و همچنانکه بنور آفتاب محسوسات در زمین ظاهر میشود
بواسطه عقل صور معلومات و معقولات در دل روشن گردد تمام شد کلام صاحب نفایس
الفنون چون بر فواید و دقایق بسیار مشتمل و استفصال این مقصد اعلا منظور بود تمام
کلام او را نقل نمودم تا از برای طالبان حقیقت و معانی سر بصیرت تمام حاصل شود و لیکن
در هر یک از این مذاهب و آرا بوجهی قصوری و ناتمامی است بیان قصور هر یک بوجه کمال بسط
تمام از کلام منجر ابهر نه این وجیزه گنجایش تفصیل و بیان و نه این فقیر را مجال تحقیق
و تبیان لهذا بوجهی از اختصار میگوییم که مقتضای فحص و برهان و مؤدی کشف و عرفان
و مستفاد از کلمات مشکوة ولایت و معدن عصمت آنست که هر یک از سر و روح را
مقامات و درجات است سر سری فوق روح و روح روحی است در فوق سر بلکه هر سر روحی
باعتباری و هر روحی سری است باعتباری همچنانکه حقیقت روح اعظم که خلیفة الله و
مظهر جامع و حقیقت ولایت مطلقه و مرتبه خاتم نبوت است روح الارواح و نور
الانوار است نسبت بتمام مراتب ارواح و انوار چنانکه از مشکوة نبوت وارد است
اول ما خلق الله نوری و در روایت دیگر روحی وارد است و در نزد صاحب بصیرت
از عیان است که مراد از خلق در این حدیث مطلق آفرینش است چنانکه در حدیث
شریف و خلق المشیة بنفسها نیز مراد همین معنی است علاوه خود تصریح نموده‌اند

اشاره بآنکه در هر یک از این مذاهب مذکوره قصوری است

اشاره بآنکه هر یک از سر و روح را مراتب و درجات است

اشاره بانکه روح اعظم اول الارواح است

بانکه روح از عالم امر است نه از عالم خلق بی واسطه در میانه ذات اقدس و حقیقت روح اعظم نحو
نبوده و باین لطیفه ربانیه اشاره است در صحیفه الهیه بکلام معجز نظام و نفخت فیه من روحی یعنی
افاضه کردم در قالب آدم از روح خود و اضافه روح بذات اقدس خود از برای افاده شرف و
تعظیم آن روح است تا اشاره شود بانکه میانه ذات اقدس و روح اعظم واسطه متحقق نیست اگر
ظاهر شود که حقیقت روح اعظم فوق همه حقایق و مراتب امریه و خلقیه است و چیزی در فوق او
متحقق نیست پس باطل شد مذهب کسانیکه گفته اند سر مطلقا در فوق روح است و همچنین آن
حقیقت رفیعه سر الاسرار و باطن البواطن است بیان شکل آنکه عالم محقق و مجتهد مدقق قاضی سعید
قمی قدس سره در شرح حدیث غمامه از مرازم روایت کرده است که صادق آل محمد فرموده امرنا هو الحق

اشاره بانکه روح اعظم سر الاسرار است

وحق الحق وهو الظاهر وهو السر و سر السر و سر المستسر و سر مقنع بالسر یعنی برستیکه امر ما او است حق
وحق حق و او است ظاهر و باطن ظاهر و او است سر و سر سر و سر امر مستسر و سر مقنع بسر و نیز در بصائر
کتاب مرویست که فرمود اما سر لا یفیده الا سر و سر علی سر و سر مقنع بسر یعنی امر ما سریست که افاده نمیکند
او را مگر سر و سریست بر فوق سر و سریست مقنع بسر و در نزد صاحب بصیرت از بیانات مراد
از امر در این دو حدیث ولایت انسان است و ولایت مطلقه و خلافت شامله و مقام خاتم
انبیا و خاتم اوصیا علیهما السلام است چنانکه از احادیث بسیار مستفاد میشود و تفاوتی نیست مگر باعتبار
دو رتبت چنانکه سابقا اشاره نمودم و در کتاب حیوة القلوب مرویست که خداوند عالم
ملائکه سؤال کردند این چه نور است که مشاهده میکنیم فرمود این نوریست از نورهای من که

اشاره بانکه ولایت خاتم اوصیا فوق ولایت خاتم انبیاست

اصلش در عرش و فرعش ... است اما پیغمبریست از محمد است بنده و رسول من و اما امامت
از علی است حجت و خلیفه من و اگر ایشان نبودند هیچ خلقی را نمی آفریدم و نیز در همان کتاب
مرویست که حق تعالی خطاب فرمود بحضرت رسول که ای محمد بدرستیکه آفریدم ترا و علی را
نوری یعنی روحی بدون بدنی پیش از آنکه بیافرینم آسمانها و زمین و عرش و دریا را پس همیشه

بتهلیل و

تهلیل و تمجید میکرد بدو مرا بعظمت و یگانگی یاد مینمودید پس هر دو نور شما را جمع نمودم و یکی گردانیدم
پس آن نور مرا بپاکی و بزرگواری و یگانگی یاد میکرد پس آن نور را بدو قسمت کردم و هر دو را
بدو قسمت کردم تا محمد و علی و حسن و حسین همه شدند پس آفریدم فاطمه را از نوری تنها و در نجی
بی بدنی و آن نور را با اهل بیت ساری و جاری شد منقطع نباشی خلاصه کلام اخبار که دلالت
میکند بر آنکه مقام ایشان مقام سر است غیر محصور است و مقامی در فوق مقام ایشان
متحقق بلکه متصور نیست و حدیث شرح غمامه نص است در آنکه از برای سر درجات و
مقامات است بلکه افاده میکند که سریت ایشان نیز صاحب مقامات و درجات است
بلکه افاده میکند که سر مخصوص بایشان است زیرا که ضمیر فصل و تعریف خبر باتفاق اهل
عربیت افاده حصر میکند و در کلام آنحضرت سر مقنع بالسر اشاره است باصالت و فوقیت
سر خاتم نبوت نسبت بسر ایشان چنانکه رتبه بعد اولی و مرتبه بعد اخری در این و جزوه بیان نمودم
و این معنی منافی نیست با آنچه اشاره نمودم که سر ایشان با سر خاتم نبوت یکی است متحقق

اشاره بانکه حقیقت ولایت مطلقه غیر واحد است و تعددی نیست مگر بتعدد شئون و ضعف

تا در عین کثرت عین وحدت نیز و در عین وحدت عین کثرت نیز و تفاوت در میانه آنها ثابت
و اخبار وحدت و کثرت انوار ایشان که وارد است مرتفع گردد و نیکو تامل نمای در اشارات
سابقه و لمعات ماضیه تا معانی این اخبار و امثال آنها از اخبار و احادیث عالیه بجهت تو کشف
آید و تقابل و تناقض در بادی رای و ظاهر نظر در میانه آثار وارده از مشکوة نبوت و
ولایت متراءی میشود مرتفع گردد و باب رد و تاویل و استعاره و مجاز بسته و گشوده
و الا یا در مقام رد و انکار بر آئی و یا باب تاویل و مجازات قبیحه و استعارات شنیعه
بگشائی و با وجود این بنیادی که گذاشته اند و مزار کیست حاصل کلام از این بیانات و
تبیانات منکشف گردید که مقام سر فوق همه مقامات است پس باطل شد مذهب کسانیکه
گفته اند که مقام روح مطلقا فوق مقام سر است بلکه منکشف گردید که از برای سر مقامات

صدر محققین

توضیح و تفصیل

و درجات است چنانکه از برای روح درجات است منفطن باشی
و قدوه الهیین در کتاب مفاتیح الغیب در مقام بیان اقسام و مراتب جواهر ملکوتیه

بیان اقسام جواهر ملکوتیه

فرموده است که جواهر ملکوتیه دو قسمند قسم اول آنست که او را هیچ وجه تعلقی و ارتباطی
بعالم اجسام نباشد نه بوجه حلول و نه بوجه تدبیر تا استکمال حاصل کند و از غبار نقص بذروه
کمال رسد چه این گروه در ذات خود محتاج بعالم اجسام نباشند و نه در فعل خود و این قسم از
جواهر ملکوتیه را کروبیین یعنی مقربین گویند و در اصطلاح دیگر مفارقات و مجردات نامند

اشاره بملائکه کروبیین

طایفه از ایشان مستغرقند در مشاهده جمال احدیت و متحیرند در ملاحظه عظمت و جلال ربوبیت
واله‌اند در مطالعه جمال صمدیه التفاتی نیست ایشانرا بشیء از اشیا بغیر ذات اقدس حق جل
و علا حتی بذوات و التفات خود گویا بزبان حال ایشان باین مقال گویا است تا در طریق
عشق تو من جان فشان شدم بی جان شدم و لیک جان جهان شدم تا در فنای خویش شدم
نیست آمدم در عالم بقا بخدا جاودان شدم و بسوی این طایفه جلیله اشاره است کلام خاتم
نبوت ان الله ارضا بیضاء مسیرة الشمس فیها ثلثون یوما مثل ایام الدنیا ثلثین مرة مشحونة خلقا
لا یعلمون ان الله خلق آدم و ابلیس یعنی از برای خدا زمینی است سفید آفتاب در او
در یک روز برابر سی روز از روزهای دنیا مملو است آن زمین از خلق و نمیدانند که خدا

اشاره باهل جبروت

آفریده است آدم و شیطانرا و طایفه دیگر از ایشان که مسمایند بجبروت و اهل جبروت اند
آفریده است ایشانرا مبدع اشیا آنرا وسایط جود و رحمت او و وجوه عظمت و جلال او
باشند ایشانند مبادی سلسله موجودات و غایات آنها و منتهی الیه اشواق نفوس
کاینات و نهایات آنها و اکمل و اعلای ایشان روح اعظم است و بسوی او اشاره
است در صحیفه الهیه یوم یقوم الروح و الملائکة صفا یعنی قائم میشود روح در روز
قیامت و ملائکه در برابر او صف میکشند و او را عقل اول و قلم اعلا نیز گویند چنانکه از

از مشکوة ولایت وارد است اول ما خلق الله العقل اول ما خلق الله القلم و بسوی او نیز
اشاره است کلام امیر مومنان ان الروح ملک من الملائکة له سبعون الف وجه و لکل وجه سبعون الف
لسان و لکل لسان سبعون الف لغة یسبح الله بتلک اللغات کلها و یخلق الله من کل تسبیحة
ملکا یطیر مع الملائکة الی یوم القیمة یعنی روح ملکی است از ملائکه او را هفتاد هزار روی است
و از برای هر روی هفتاد هزار زبان است و از برای هر زبانی هفتاد لغت است تنزیه و تسبیح میکند
خدا را بهمه این لغات و میافریند خدای تعالی از هر تسبیح ملکی که پرواز کند با ملائکه تا روز
قیامت و این روح اول طبقه کروبیین است و اقرب ایشان روح القدس است که جبرئیل امین

اشاره بعالم روحانیات

گویند و این طبقه مترتب اند و هر یکی را مقامی معین و تقدم هر یک بر دیگری و تاخر بعضی
از دیگری ذاتی است یعنی حیثیت ذات هر یک بعینها جهت تقدم و حیثیت حقیقت دیگری
بعینها حیثیت تاخر است قسم دوم از جواهر ملکوتیه آنست که او را تعلق باشد بعالم اجسام

اشاره بملکوت اعلا و اسفل

بیکی از آن دو وجه و ایشانرا روحانیات گویند آنچه که از این طایفه مدبر و محرک اجرام سماوی
اند بملکوت اعلا مسمی میباشند و آنچه که از این طایفه متعلق باجسام عنصریه است ملکوت
اسفلش میخوانند و هر یک از این دو قسم اجناس بسیار و طبقات متفاوته و طوایف
مختلفه است بحسب تفاوت طبقات فلکیه و عنصریه و تخالف اجناس آنها و انواع آنها و
اشخاص آنها بسی که در عالم علوی و عالم سفلی متحقق و موجود می باشند مگر اینکه از برای

اشاره بتفسیر آیه شریفه فسبحان الذی بیده ملکوت کل شیء

او جوهریست ملکوتی که مدبر و مقوم اوست چنانکه مدلول کلام معجز نظام فسبحان الذی
بیده ملکوت کل شیء و الیه ترجعون تمام شد کلام آن محقق منفطن باشی و بدانکه [illegible]
آنست بعالم جبروت و مفارقات و ملکوت اشاره ایست بعالم روحانیات و مدبرات
و ملک اشاره ایست بعالم اجسام و مادیات است چنانکه هفتاد هزار وجه در حدیث
سابق اشاره بمراتب موجودات طولی و عرضی عالم مفارقات و هفتاد هزار زبان

اشاره بشرح حدیث هفتاد هزار وجه و هفتاد هزار رو

اشاره بوجود است عالم روحانیات و هفتاد هزار لغت اشاره اشاره بعالم اجسام و نباتات
است و تسبیحات اشاره بحصول صور کائنات و مرکبات است که از ازدواج ابای علوی
و امهات سفلی متولد میگردند خواه بلو بتسبیحات لغات و حصول ملک از هر تسبیح و طیران او
اشاره است بسیر صعودی که منتها الحصول موالید نفس و مبدا وجود کاینات و ملکوتات
است و از آن جمله افراد نوع شریف انسانی است که بحسب فطرت و جبلت و بجهت
مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه از حضیض قصور و نقصان بمقامات رفیعه
و درجات علیه ایقان و عرفان میرسند الیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه از انوار
لمعات و اشراقات ظاهر و منکشف گردید که ارواح و اسرار مراتب متفاوته و درجات

اشاره باینکه هر سری روح و هر روحی سر است

مختلفه است پس سر است در فوق روح و روح است در فوق سر و مبرهنست علی نحو
بلکه هر سر روح است باعتباری و هر روح سر است باعتباری متدبر باش پس آنکه
کسیکه قائل است باینکه سر فوق روح صحیح است بوجهی نه مطلقا و مذهب کسیکه روح
فوق سر است نیز صحیح است بوجهی نه از جمیع وجوه و مذهب کسیکه سر عینی روح است
نیز صحیح است بوجهی نه از جمیع وجوه و مذهب کسیکه نه عین روح است نه غیر ذوات
و اعیان فاسد است اگر مراد ازین از معانی مهیات و اعیان ثابته باشد زیرا که نسبت
مهیات و اعیان ثابته سریت و عدم سریت مساوی است و اگر مراد ازین صور علمیه
و معانی عقلیه باشد صحیح است لیکن کلام در حصر باقی است علاوه بر این در
جای خود محقق و مبرهن است که صور عقلیه با قوه عاقله متحد نند در وجود و تعقل
مگر باعتبار معنی و مفهوم و بر تقدیر قیام صور عقلیه بقوه عاقله وجود فی نفسه آن
صور عینی وجود انها است از برای قوه عاقله پس در سریت و عدم سریت تابع موضوعات
خود میباشند نیز بعینه اعراض قائمه باجسام را سر میگویند

تدقیق و تحقیق

بدانکه

همچنانکه

اشاره باینکه ظهور و بطون از عوارض وجودند من حیث انه وجود میباشند

همچنانکه همه جهات ظهور حقیقت وجود در مظاهر ذره از او و باو متحقق و حاصلند همچنان همه
بطون نیز از او در مظاهر دیگر لهذا در لسان مشکوة نبوت و ولایت بذوات اقدس حق اول تا آخر
اطلاق فرموده اند بلکه مستفاد از کلام معجز نظام هو الاول و الاخر و الظاهر و الباطن آنست که
محصور و مخصوص است و در این حصر و تخصیص اشاره لطیفه است در نزد اصحاب بصیرت و معرفت
باینکه او اصل است از امور مذکوره و باقی فروع و عکوس و رشحات و اظلال نسبت با او
و او تمام بلکه فوق التمام است و باقی ناقصات الذوات قاصرات الابنیات ناقصات
الهویات شده والله الغنی و انتم الفقراء پس منکشف گردید معنی ظهور و بطون مثل معانی
تشخص و وحدت و حیات و قدرت و علیت و معلولیت و مانند اینها از عوارض
وجودند من حیث انه وجود میباشند و تعینی از تعینات مهیات را در این باب اصلا مدخلیت
نمیباشد بخلاف معانی روح و عقل و قلم و لوح و فلک و ملک و مانند اینها که لابد تعینی
از تعینات مهیات را مدخلیت در تحقق اینها میباشد لهذا در هیچ شانی بر ذات اقدس
مبدا اعلا گفته نشده اند بعد از تحقیق این لمعه البهیه معلوم میشود که روح اعظم باعتبار رتبه
تعلیت فیاضه که عبارت از فیض اطلاق وجود است سر بلکه سر الاسرار است و باعتبار
تعین وجودش بتعیینی روحی روح بلکه روح الارواح است خواهی بگو روح اعظم را جهت آن
سوی حق دو جهت است بسوی خلق باعتبار اول سر است و باعتبار دوم روح و سابقا
گوییم که وجود اصل است در تحقق و تحصل و مهیت در این باب بالتبع و بالعرض است
پس وجود باعتبار حقیقت و اصالت مقدم است بر مهیت در تحصل و عینیت در تحقق
و موجودیت و مسلم است این قسم از تقدم و سابقیت در نزد اینکه متقدم بالاصاله و
تقدم بالحقیقه و منافی نیست با اتحاد در موجودیت و عینیت بلکه موکد و محقق او و محصل
و مقدم او است و از این قبیل است تقدم فصل مقسم نسبت بجنس که محصل وجود او

اشاره بوجه صحت هر دو مذهب در باب سر گفته اند [illegible] اعتبار

و مفهوم موجود بذات او است منقطع باشد و بدانکه از اینجا منکشف میشود در نزد اصحاب معرفت
حقیقت مذاق کسیکه قائل است بروجه اطلاق باینکه سر در فوق روح است و حال آنکه
نظر بلاحظه اتحادی که در میانه وجودات و مهیات ثابت است ظاهر میشود حقیقت مذاق کسیکه
بر سر روح است و هر روحی سر آخذ او است و غنیمت شمار و قیاس کن بروح اعظم سایر ارواح را
مراد در این دو اعتبار و چنانکه از این بیانات و تبیانات ظاهر گردید که حجابت سر مقدم
بر حجابت روح متقدم بالاصالت و با وجود این صحیح است اینکه گفته شود هر سر روح
و هر روحی سر است و اینکه سر متقدم است بر روح و روح متقدم است بر سر منقطع باشد

اشاره باینکه روح اعظم از عالم امر است

و بدانکه از اینجا منکشف میشود که همه حجابات سریت و منطوی بفیض اطلاق وجود است که
جهت ارتباط و تعلق همه اشیا است بمبدا اول بر میگردند چنانکه همه حجابات امریت و خلقیت
اشیا باو منتهی میشود پس او است سر مطلق و سایر اسرار نسبت باو اشعه و اظلال و عکوس
و اضواء اند و او است امر مطلق و سایر اوامر رشحات و تجلیات اند نسبت باو و روح اعظم
باعتبار مهیت و تعینش از اقسام قیلولی است نه از اقسام کن و باعتبار اینکه مهیت و تعینش
عین وجود امریست و وجود امری اطلاق حقیقت و وجود او است و جنبه مهیت و تعینش
مضمحل و مستهلک است در جنبه وجود امری از عالم امر شمرده بلکه امر مطلق نامیده شده
و باین لطیفه الهیه اشاره است کلام معجز نظام و یسئلونک عن الروح قل الروح من امر
ربی یعنی سؤال میکنند از تو از روح بگو روح از امر پروردگار منست یعنی بگو روح
از عالم امر است نه از عالم خلق پس جواب مطابق سؤال است نه مقصود ابهام
امر روح است باین معنی که حقیقت او در نزد من مجهول است و نمیدانم حقیقت او را
جز خداوند یگانه و این معنی نهایت بعید است در حق خاتم انبیا علیه التحیة والثنا
زیرا که روح اعظم حقیقت خاتم انبیا است چنانکه از لمعات سابقه منکشف گردید

اشاره باینکه مقام خاتم انبیا مقدم است بر مقام روح اعظم و با وجود این صحیح است اینکه گفته شود مقام هر دو یکیست

بلکه حقیقت

بلکه حقیقت او اصل حقیقت روح اعظم است زیرا که مقام آنجناب مقام کن اول یعنی حقیقت
ولایت مطلقه و رحمت واسعه است در سیر بدایاتی نزولی و مقام او ادنی است در سیر نهایاتی صعودی
و مقام روح اعظم مقام قیلولی یعنی مظهر و مجلای آن فیض مقدس است در سیر بدایاتی نزولی
و قاب قوسین است در سیر نهایاتی صعودی و در نزد بصیر مدقق و حاذق محقق منکشف است
که نسبت در میانه ظهور و مظهر اتحاد است بحسب ذات و عینی مغایرت است بحسب اعتبار و ذهن
چنانکه در میانه مهیت و وجود اتحاد و تغایر باین دو اعتبار متحقق است و لکن وجود را
اصالت است در تحقق و صدور و مهیت را تبعیت و فرعیت لهذا صحیح است اینکه بگوئیم
روح اعظم و عقل اول صادر اول است چنانکه مستفاد از مشکوة ولایت و معتقدات طبیعی

اشاره باینکه روح اعظم و عقل اول صادر اول است نسبت بعالم قیلولی و صادر اول بالاصالة و بالذات فیض اطلاقی وجود است

حکمت است منافی نیست این معنی باینکه بگوئیم صادر اول و مجعول وجود اطلاقی امریست
چنانکه مقتضای تحقیق و برهان و مستفاد از کلام معجز نظام و رحمتی وسعت کل شیء و از
حدیث شریف اول ما خلق الله نوری و خلق المشیة بنفسها ثم خلق الاشیاء بالمشیة است زیرا که
نسبت به قیلولی یعنی بعالم خلق است و دیگر نسبت بکن یعنی بعالم امر خواهی بگو نسبت بخلاف
و دیگر نسبت بآنجناب و در درجات وجود به براهین ساطعه و حجج باهره محقق و ثابت است و در
این وجیزه نیز اشاره خواهیم نمود که روح اعظم از علایق ماده و مادیات مجرد است و هر
مجردی عالم است بذات خود بحیثیتیکه علم و عالم و معلوم عین یکدیگرند که وجود و تشخص
باعتبار معنی و مفهوم پس کنه حقیقت روح اعظم معلوم است از برای آنجناب ثم و از فوق
علوم و حاضر است در نزد او باعتبار ~~معنی و مفهوم پس کنه حقیقت روح اعظم~~ کلی
و اجلای حضور پس سکوت آنجناب در جواب سؤال یهود و استظهار [illegible]
[illegible] روح اعظم ارفع است از آنکه مدرک قلوب غبیه و طبایع بلیده شود
و نعم ما قیل جل جناب الحق ان یکون شریعة لکل وارد [illegible] بیان نمودیم در روح اعظم

روح الارواح ومحیط بهمه مراتب است وسابقا ببرهان محکم البنیان محقق نمودیم که از برای محاط
ادراک کنه محیط متحقق بلکه متصور نمیتواند شد بلکه منکشف گردید که هیچ حقیقتی از حقایق
وجودیه در اذهان حاصل نمیتواند شد بلکه ادراک انها منحصر است بعلم اشراقی وحضوری
پس چگونه از سؤال از کنه حقیقت او که حقیقی‌ترین حقایق وجودیه بلکه اقوی واکمل حقایق
وجودات امکانی است جوابی توان داد که افاده کند حقیقت او را وبود در مدارک
واذهان حاصل سازد لهذا در جواب اکتفا نمود باینکه مرتبه از مرتبه موجودات
امریه است نفرمود [illegible?] امریه است و بسوی این لطیفه الهیه اشاره است کلام معجز نظام

اشاره بتفسیر آیه قل الروح من امر ربی

قل الروح من امر ربی یعنی بگو روح اعظم از عالم امر است نه از عالم خلق منفطی باشد و
بعد از تمامی صادق وبیانات سابقه صحیح است انکه گفته شود که کلمه من در این آیه شریفه ابتدائی است
واشاره است باینکه قوام وتحقق عالم خلق بعالم امر است چنانکه قوام ماده بصورت وقوام
صورت بنفس وقوام نفس بعقل است یعنی بگو روح اعظم ناشی وحاصل از امر پروردگار من است
یعنی قوام وقیامش وتحقق وتحصلش بوده امر است وبعض اطلاق از بیان امر است نه اینکه از جمله عالم امر است
اگرچه این معنی نیز صحیح است ودر نزد عقول سلیمه واذهان مستقیمه بیانش بنحوی از تفصیل
است که عالم یعنی ماسوای ذات مقدس منقسم میشود بعالم امر وعالم خلق الا له الخلق و
الامر تبارک الله رب العالمین وبعالم غیب وعالم شهادت چنانکه فرموده است عالم الغیب
والشهادة وبعالم ملک وملکوت چنانکه فرموده است فسبحان الذی بیده ملکوت کل شیء و
الیه ترجعون وبعالم دنیا واخرت چنانکه فرموده است وان الدار الاخرة لهی الحیوان لو کانوا
یعلمون واین چهار تقسیم باعتباری بیک تقسیم بر میگردند واولی اشاره بآنچه

اشاره بتقسیم ماسوی الله بعالم خلق و...

قبول کند ویا مدرک گردد بیکی از حواس ظاهره عالم خلق وعالم ملک وعالم شهادت و
وعالم دنیا است وهر چیز که نه چنین باشد عالم امر وعالم ملکوت وعالم غیب وعالم اخرت

ومثال این تقسیم

ومثال این تقسیم کلام معجز نظام خداوند یگانه است فلا اقسم بما تبصرون وما لا تبصرون یعنی
نه چنین است قسم میخورم بآنچه می‌بینید وبآنچه نمی‌بینید پس باید بنابر این الفاظ چهارگانه
که در دو طرف تقابل واقعند در ایات مذکوره مترادف باشند پس بنابر این عالم خلق
عالم اجسام وجسمانیات است وعالم امر ماسوای اینها است از عوالم ارواح وعقول ونفوس

اشاره باصطلاح دیگر در عالم امر وعالم خلق

وغیر اینها از عالم سر وخفی واخفی ودر بعضی از اصطلاحات عالم امر وخلق بعضی دیگر گفته شده
واو اینست که موجودات عالم امکان یا محتاج میباشند در وجود وتحصل بماده یا باستعداد
ماده ویا چنین نمیباشند اول را عالم خلق گویند ودوم را عالم امر خواهی بگو هر چیزیکه در
تحصل وجودش بجهات فاعل وقابل هر دو محتاج است بغیر از او بعالم خلق است در ذات
خود وفعل خود هر دو بقابل محتاج باشد ویا در فعل خود محتاج باشد نه در ذات خود
پس بنابر این همه اعراض وهمه صور نوعیه جوهریه ونفوس نباتیه ونفوس حیوانیه
ونفوس انسانیه بلکه نفوس سماویه واجسام عنصریه واجرام فلکیه از عالم خلق میباشند
بخلاف اعتبار اول که در ان اعتبار نفوس بلکه همه صور نوعیه جوهریه نیز از عالم ملکوت
وعالم امر شمرده میشوند زیرا که صور جوهریه اگرچه حالند در اجسام وادراک بحواس
نمیکنند نمیباشند اللهم مگر بقاعده اتحاد ماده وصور نوعیه جوهریه در تحقق ووجود یا بمعنی
که ماده از آن جهت ماده است قوه محض وابهام صرف است وتحصلی ندارد مگر بتحصل صورت
وموصوف میشود بحکمی از احکام امور محصله مگر بتبعیت صورتی از طبایع صوریه ونیز صورت
نیز موصوف نمیشود بتعینات مقداریه واحکام وضعیه مگر بتبعیت ماده پس احکام
هر یک از ماده وصورت بدیگری منعکس میشود اگرچه بالعرض وبالتبع باشد چنانکه احکام
هر یک از جهت وجود دیگری منعکس میشود اگرچه بالعرض باشد پس بنابراین جوهر
جوهریه نیز داخل در سنخ محسوسات میشوند اگرچه بالعرض باشند وبحسب سنخ ذات خود

اشاره باصطلاح سیم در معنی عالم امر و عالم خلق

از عالم ملکوت باشد منفطی باشد وبدانکه هر چیزی که در تحصل و وجودش بجهات قابل محتاج نباشد
امرش ساخته باشد خواه نفس جهات فاعل باشد و یا حاصل باشد از جهات فاعلی بدون آنکه بجهات
قابل محتاج باشد از این بیان و تبیان منکشف گردید که روح اعظم بهر دو اصطلاح از عالم امر است
نه از عالم خلق باشد بحسب حقیقت نه باعتبار مجاز عرفانی باشد یا لغوی منفطی باشد وبدانکه در
این مقام اصطلاح دیگر است و او آنست که عالم امر عبارتست از نفس جهات ارتباط اشیا است
بجاعل حقیقی و فاعل سرمدی و سابقا محقق گردید که جهات ارتباط اشیا است بجاعل حقیقی و فاعل
سرمدی و سابقا محقق گردید که جهات ارتباط اشیا نفس حقایق وجودیه است پس حقایق وجودیه
از آنجهت که حقایق وجودیه اند بدون اعتبار تعین انها بتعین از تعینات جهات عالم امر اند
باتفاوت مراتب مرتبه و درجات متنازله انها بشدت و ضعف و بکمال و نقصان در مراتب
نزول از اینجا ظاهر میشود که همه جهات مترتب بوجود اطلاق انبساطی که حقیقت
جامعه او منبسط و مندرج وازذات بسیط او منجمند و عالم خلق عبارتست از متعلقات و مرتبطات
و تغیر از انها بجمله فیکون چنانکه تعبیر از اول بجمله کن است خواه مجرد باشند یا مادی باشند یا عرض
مخفی نماند که روح اعظم بنابر این اصطلاح از عالم خلق است نه از عالم امر مگر باعتبار یکه سابقا
اشاره نمودیم یعنی بجهة اتحاد ظهور و مظهر و بجهت اضمحلال جنبه تعین او در جنبه تحصل و
استهلاک جهت ماهیت او در جهت وجودش چنانکه سابقا اشاره نمودیم بیان شافی است که
روح اعظم از جمله مفارقات بلکه از جمله مفارقات و مجردات است و کالانی که با مکان عام
از برای مفارقات ممکن است باید بالفعل باشند و جهت قوه و استعدادی و حیثیت تغیر
و انفعالی در انها متحقق نباشد و الا از حد دیات خواهند بود نه از مفارقات و مجردات
زیرا که از معوزات و مسلمات و از محققات و مبرهنات است که همه جهات قوه و استعداد
و همه جنبات تغیر و انفعال بهیولی اولی که مادة المواد و هیولی الهیولات است بر میگردند

وازاو ناشی

وازاو ناشی و با و حاصل لهذا در تعریف بهیولی استعداد را اخذ کرده و در جواب هیولی از او
جوهر مستعد گفته اند و مراد ایشان از استعداد استعداد مطلق و قوه صرف است نه استعداد
خاص و قوه متعینه زیرا که خصوصیات استعدادات از جهات طبایع صور بوده است که تعدد
ذاتی از جهات قوه و استعداد دارند نه از جهت هیولانی اولی پس چگونه در تعریف او
تحدید ماهیت او ماخوذ میتوانند شد منفطی باشد وبدانکه بنابر این عرفی و تحقیق اگرچه روح اعظم
از عالم امر باین معنی شمرده میشود ولی بحقیقت لغوی نه بحقیقت لغوی نه بحقیقت برهانی و مجاز
عرفانی در تحقیق بلکه باصطلاح اول و دوم در عالم امر در عالم خلق
ملخص جواب بهو مایخفیت که روح اعظم از عالم امر است نه از عالم خلق بنابر اصطلاح سیم
حاصل جواب اینست که روح اعظم از امر پروردگار است یعنی قوام و قیامش و تحقق
و تحصلش بوجود امر است که صادر بالذات و مجعول اولست نه این است که نفس امر است
و نه اینست که خود بخود موجود و متحصل و بنفس ذات قائم و متحقق است اگرچه بنابر این
اصطلاح نیز بر معنی اول حمل میتوان نمود و نظر بان اعتبار یکه بیان نمودیم منفطی باشد و نیک
تامل نمای در هر انچه در این مقام رشته تقریر کشیدیم و غنیمت شمار که این بسط و تفصیل و این تحقیق
و تدقیق از مواهب ربانیه و از خصایص این وجیزه است الحمد لله ملهم انوار الحکم و المعارف
بدان که در بیان تحقیق که سابقا محقق گردید که اصل در تحقیق و موجودیت
و در صدور و مجعولیت الخ وجود است نه اقسام ماهیات و نیز منکشف گردید از ازلی
وجود مراتب مترتبه و درجات متنزله است و تفاوت در میانه آن درجات و در سیر نزولی
در سیر طولیه متصورست مگر بشدت و ضعف و بتمام و نقص و سابقیت و مسبوقیت بحیثیکه
سابقیت مرتبه بر مرتبه و مسبوقیت مرتبه بر مرتبه از ذاتیات و مقومات آن مرتبه است
باین معنی که جهة ذات و حقیقت هر یک بعینها جهة سابقیة بالاحقیت است و جهة ذاتیه

شاهد الآخر

اشاره بوجه تعلق وجود بحسب تستان المسرار

اشاره بانکه تقدم و تاخر در میانه مراتب وجود بحسب سیر نزولی ذاتی است

از ذات ان حقایق و اثبات چنانکه سابقیت و مسبوقیت در میانه اجزا و طبقات زمان نیز ذاتی
است یعنی معنی مذکور کرد دید همچنانکه تقدم دیروز بر امروز و تاخر امروز بر دیروز ذاتی هر یک
از این دو طبقه از زمان است بحیثیتیکه اگر امروز متقدم شود دیروز متاخر امروز امروز خواهد
بود و نه دیروز دیروز بلکه حقیقت امروز منقلب بحقیقه دیروز و حقیقه دیروز منقلب
بحقیقت امروز خواهد بود پس امروز دیروز میشود و دیروز امروز و همچنین روح اعظم مثلا
مثلا بر سایر مراتب با دون بنفس ذات خود است نه بضمیمه از ضمایم زیرا که این قسم از تقدم و سابقیت

اشاره بانکه هر سابق در سیر نزولی اشرف و اکمل است از لاحق خود

باعتبار علیت هر سابق است نسبت بلاحق خود و در تعینات سابق منکشف گردید که باید سلسله
علیت منتهی شود بچیزی که علت بالذات باشد یعنی بضمیمه و قیدی محتاج نباشد اگر چه علیتش
علیت منتهی شود بچیزی که علت بالذات باشد یعنی بضمیمه و قیدی محتاج نباشد اگر چه علتش
علتی و منبع علیت علة العلل و مبدء المبادی باشد پس باید تقدم روح اعظم مثلا بر سایر
مراتب ذاتی باشد نسبت بآنها و پس اگر متاخر شود روح اعظم نخواهد بود بلکه روح اعظم غیر روح
اعظم و غیر روح اعظم روح اعظم خواهد بود و از بیانات گذشته این معنی نسبت بملکوت الافلاک
حقایق و بطلان او غنی از بیان و مستغنی از بینه و برهان است و نیز در منازعات سابقه
محقق گردید که وجود علت فیاضه اقوی و اکمل و اجلا و اتم است از وجود معلول و
بعد از انکشاف اعداد ترتب و علیت در میانه مراتب وجود در سیر نزولی ثابت و محقق
باین معنی که سابق علت لاحق و هر لاحق معلول سابق است تا منتهی شود به هیولای اولی
و جهة ذات او یعنی جهت قوه و استعداد است و در حقیقت برزخ است در میانه
موجودات و معدومات لهذا قابل همه صور و هیئات و منشأ المولدات کائنات
و مرکبات است و در جهت صعود و عروج بسوی افق و مبدء اعلا میباشند الا الی الله تصیر

اشاره بانکه هیولای اولی برزخ است در میانه موجودات و معدومات

الامور انا لله و انا الیه راجعون پس منکشف گردید که هر سابق اقوی و اکمل است
از همه مراتب مادون و مرتبه جمع همه موجودات و کمالات مادون است بنحو اشرف و
اعلاو بنحو

واعلاو بنحو اقدس و اقوی و اقرب بفیض اول اشرف و اقوی است نسبت بمادون خود و
باین قیاس و بهمین نسبت متنازل میشوند در قوت و شرافت تا سیر نزولی باخر مراتب

اشاره بمثال لطیف از محسوسات در این

منتهی شود و مثال این معنی لطیف در عالم محسوسات نور آفتاب است که منعکس شود اولا
بجرم ماه و از او منعکس شود بآینه و از او منعکس شود بآب و از او منعکس شود بدیوار تا
آخر مراتب پس بدیهی است که جلوه نور آفتاب اجلا و اظهر و اقوی و اکمل است از نور عکسش که بهمین نسبت
در نور ماه است و نور عکسش اجلا و اظهر است از نور عکس عکسش و بهمین نسبت و قیاس سلسله است
تا بااضعف انوار منتهی شود پس اشرف انوار وجودات و موجودات عقل اول و روح اعظم
است در سیر بدایات و نهایات حقیقت خلیفه معظم و ولی مطلق پیغمبر خاتم انبیا علیه التحیة و الثناء است چنانکه
فرموده است کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین و بعد از نور مقدس خاتم اوصیا علیه التحیة و الثناء است
چنانکه فرموده انا نقطة تحت الباء و انا جنب الله المبسوط مع عباده بالمغفرة و الرحمة و بعد از آن
سایر انوار عقلیه و نفوس قدسیه تا آخر حجب نورانیه و ظلمانیه چنانکه از مشکوة ولایت وارد است
ان لله سبعین الف حجاب من نور و ظلمة منغطی باشی و جنانکه در نزد عارف محقق و

اشاره بانکه در مراتب نزولی کمالات هر مرتبه باید بالفعل باشند و هر مرتبه حاصل کمالات مرتبه سابقه هم خواهد

حاذق مدقق بعد از تحقیق بقدر امعان نظر در منازعات سابقه ظاهر و منکشف است
که هر کمالی از برای هر یک از مراتب هر مرتبه متنازله در سیر نزولی با مکان عام عقلی و منطقی
الست باید در اصل فطرت از برای او بالفعل حاصل باشند و ثبوت کمالات مرتبه سابقه
برای مرتبه لاحقه از جمله ممتنعات و مستحیلات باشد زیرا که تقدم هر مرتبه بر مرتبه
که در تحت او است تا آخر هر مرتبه از مرتبه که در فوق او است از ذاتیات و مقومات
ان مرتبه است چنانکه منکشف گردید در منازعات سابقه بعد از انکشاف آنکه
همه صفات و کمالات بحقایق وجودیه بر میگردند و باوجود متحققند و از او و با او حاصلند
و با او متحدند پس اگر کمالات مرتبه سابقه در مرتبه لاحقه حاصل شوند بعد از آن مرتبه لاحقه

حاصل شوند یعنی اگر مرتبه لاحقه حامل کمالات و اسرار مرتبه سابقه تواند شود انقلاب
حقایق لازم می‌آید پس محال است اینکه مرتبه لاحقه حامل شود اسرار و کمالات مرتبه بعض
را چه جای از کمالات سابقه سابق خود بلکه حامل نمی‌تواند شد مگر آنچه را که لایق مقام
و مرتبه خود باشد از کمالات و اسرار خود و مادون خود و بسوی این لطیفه الهیه اشاره
است آیه کریمه و ما منا الا له مقام معلوم و کلام خاتم اولیا علیه التحیة و الثنا در بعض از
خطب نهج البلاغة منهم سجود لا یرکعون و رکوع لا ینتصبون و صافون لا یتزایلون یعنی
بعضی از ملائکه ساجدند که راکع نمی‌شوند و راکعند که راست نمی‌شوند و صف زده اند که از هم جدا نشوند
مرویست که جبرئیل علیه السلام بحضرت رسالت صلعم عرض کرده که در میانه اسرافیل و خداوند عالم هفتاد
نور است که در هر یک از آنها اگر نزدیک شود اسرافیل هر اینه بسوزاند لوح محفوظ
که در پیش روی اوست و هرگاه اراده ازلی تعلق بگیرد بوجود چیزی در آسمان در
پیشانی اسرافیل نوشته میشود پس نظر میکند باو پس امر میکند مرا اگر از عمل من باشد
و میکائیل را اگر از عمل او باشد و عزرائیل اگر عمل او باشد انحضرت فرمود ای جبرئیل
ترا به چه چیز امر میکند عرض کرد به بادها و حیات فرمود میکائیل را به چه چیز امر میکند عرض
کرد بنباتات فرمود عزرائیل را به چه چیز امر میکند عرض کرد بقبض ارواح سقطی باشی

بیان معنی ابداع و تکوین

و بدانکه موجودات از مهیات ممکنات که در عرض واقعند نیز متفاوتند در قبول فیض
وجودی و کمالات او از مفیض خیرات و کمالات خواه ابداعی باشند خواه تکوینی و مراد از
ابداع آنست که در قبول اصل وجود باستعداد ماده محتاج نباشد مجرد باشند مثل عقول
عرضیه که موسومند در نزد افلاطون و افلاطونیین بمثل الهیه و در نزد اشراقیین بارباب
انواع و در لسان مشکوة نبوت بملائکه مقربین یا مادی مثل بسائط افلاک و فلکیات و کلیات
بسائط عناصر و در نزد مشهور از حکما منافی بنبوت حرکت در صور نوعیه جوهر جسمانیه

مذهب مشهور

اشاره بوجه حقیقت عقلا در وجوب کتمان اسرار

مذهب مشهور و محقق صدر المتالهین و اسطین حکمای متقدمین است بوجهی که بیان شد بوجهی از
از تکوینیات چنانکه در رشحات مستقبله بحمد الله ذکر خواهد آمد و مراد از تکوینی آنست که در قبول اصل
وجود باستعداد ماده محتاج باشند یعنی در استفاضه فیض وجود از مفیض خیرات و وجودات با کمال
استعداد نیز محتاج باشند و امکان ذاتی انها کافی نباشد مثل همه مرکبات عنصریه از معدنیات و نباتات
و حیوانات و مقولات اعراض از کیفیات و کمیات قاره و غیر قاره و غیر انها بانکه آنچه از مهیات
است که مهیت زمان مثلا که بحسب ذاتش قابل نیست مگر وجود غیر قار را و الا زمان نخواهد بود و مهیت فرس قابل
وجود نطق نمیتواند شد و الا انسان خواهد بود نه فرس و مهیات عنصریات محال است که قبول وجود فلکیات

بیان آنکه موجوداتیکه در عرض یکدیگر واقعند بحسب اصل فطرت در وجود و کمالات وجود متفاوتند

نمایند و الا عنصریات نخواهد بود زیرا که سابقا محقق گردید که مهیات منتزعند از وجودات محدوده و انواع
و اطلالند از انحاء وجودات و حکایات و عنوانات اند از انها پس چگونه تصور توان نمود که
وجود وجودات انسانی باشند و مهیت مهیت فرس و بغیر پس بر تقدیر مذکور انقلاب حقایق ثابت میشود
بلکه بعد از تامل صادق منکشف میشود که بر این تقدیر و تجویز لازم می‌آید که مهیات متحقق نباشند
بلکه همه مهیات یک مهیت محض شوند زیرا که بنابر اصالت وجود و اصالت جعل در وجود مهیات منتزع
از وجودات و تابع وجود اند چیزی که نحو بر معانی و ذوات خود چه جای از موجودیت ان مهیات که عبارت
موجودیت وجودات است چنانکه در لمعات الهیه ببسط تمام بیان نموده ام و از تحدید بعض از معانی
نقل در رشحات سابقه نیز این معنی بحد ظهور و انکشاف میرسد اگر چه صحت دارد و نیز اینکه نشود
از تخصص و امتیاز وجودات باعتبار امتیاز مهیات است چنانکه صدر المتالهین در کتب و تصانیف خود
تحقیق نموده است ولی باصالت و لم و در دوم بتبعیت و ان است منقطع بحثش و بدانکه افراد نوع واحد
از کائنات و مرکبات نیز در وجود و کمالات وجود ان نوع متفاوت میباشند بحیثیتی که بحیز حصر
و بیان نمی‌آید تحقیقش بوجه اجمال آنست که افراد نوع واحد باعتبار اختلاف استعدادات مواد
است زیرا که همه افراد مهیت نوعیه در ان مهیت و در لوازم ان مهیت اشتراک دارند و از جهات

است جهت اشتراک جهت امتیاز نمی‌تواند شد پس جهت امتیاز در میانه افراد آن نوع منحصر است بتمیز
واختلاف عوارض آن ماهیت نوعیه واجتماع طایفه از عوارض تا فردی حاصل شود ثم طایفه دیگر ترجیح
بلا مرجح است و مفروض بلکه محقق اینست که اصل ماده مشترک است در میانه همه افراد بلکه محققین
از اساطین حکمت و معرفت گفته‌اند که اصل ماده ما تحت فلک قمر مشترک است در میانه همه بسایط
و مرکبات عنصریه بلکه مقتضای کشف و برهان آنست که اصل ماده یعنی هیولای اولی مشترک است
در میانه همه اجسام فلکیه باشند یا عنصریه بسیط باشند یا مرکبه و تخصصات مواد بسایط فلکیه و عنصریه
باعتبار صور ابداعیه و تخصصات مواد و مرکبات عنصریه باعتبار استعدادات مختلفه است و بزودی

اشاره بانکه انواع ابداعیات باید منحصر در فرد باشند

بتحقیق خواهد رسید پس در هر فرد از نوع واحد تخصصات مختلفه و استعدادات متباینه از یک ماده مشترکه
باید ثابت باشد تا بهر استعداد طایفه از عوارض فردی از آن نوع بعرصه وجود آید از اینجا ظاهر و منکشف
میشود در نزد صاحب بصیرت که کثرت افراد انواع ابداعیات از جمله مستحیلات است بلکه باید منحصر باشند
در فرد واحد و فرد دیگر در حیز امتناع و استحاله باشد متحقق باشد و بدانکه منشأ تخصصات مختلفه و استعدادات
متباینه ماده مشترکه حرکات فلکیه و اوضاع سماویه و انوار کوکبیه و اتصالات کلیه و اختلافات اهویه

اشاره بتفاوت صور و نفوس مرکبات در اصل فطرت بجهت تفاوت امزجه و استعدادات

و تباین امکنه و تخالف اغذیه و تمایز اشربه و ترکیبات مختلفه و امتزاجات متنوعه در میانه بسایط عنصریه
و سایر امور اتفاقیه که عقول و اذهان از حصرش و از احاطه بکنهش عاجز و متحیر میباشند و لیکن بدان
ای طالب حقیقت و معرفت که استعداد معقول بتشکیک است یعنی در او اشتداد و ضعف و از برای او مراتب شدیده و
ضعیف و درجات زایده و ناقصه است چنانکه از برای حرارت و برودت مراتب شدیده و ضعیفه و از برای

اشاره بتفاوت افراد نوع واحد در شدت و ضعف بجهت تفاوت امزجه و استعدادات در شدت و ضعف

رطوبت و یبوست درجات زائده و ناقصه است و بهر استعدادی بازاء او از شدت و ضعف مزاج
مرتب میشود و در آثار بهر مزاجی نفسی مناسب و ملائم او از قوت و ضعف و از تمامیت و نقص
صورتی از مبداء فیاض فایض میشود از این جهة است که صور و نفوس بحسب مراتب مختلفه است
در ضعف و کمال و نقصان در انواع هر یک از معدنیات و نباتات و حیوانات بلکه افراد هر نوعی از آنها

علاوه

علاوه بر مطلق تکثر و امتیاز شدت و کمال و نقصان نیز متفاوت و متفاضل بیرون بعضی از افراد نوع شریف انسانی
را اکمل و اشرف کاینات است یعنی نوع او اتصال معنوی بعالم علوی و ملکوت اعلی دارند و انجیل و تورات
و زبور و قرآن را در نهایت فصاحت و بلاغت میخوانند چنانکه مروی است که حضرت رسالت صلعم
سلیمان و ابوذر و مقداد فرموده‌اند بعد از ائمه مولای ما امیر المؤمنین علی بن ابی طالب در خانه کعبه متولد
گردید عالم شدم و قنداق او را گرفتم پس خواند از برای من تورات را بهتر از آنکه موسی میخواند و انجیل را
خواند بهتر از آنکه عیسی میخواند و زبور را خواند بهتر از آنکه داود میخواند و قرآن را خواند بنحوی که نازل
شده است و بعضی در گهواره سخن ملوکانه چنانکه کلام مجید باین معنی ناطق است درباره
حضرت عیسی و بعضی در پنج سالگی خلیفه مطلق و ولی مطلق و متصرف در عالم ملک میشود مثل قائم
آل محمد علیهم السلام و بعضی را حسب اصل فطرت اذهان ثاقبه و سلیقه مستقیمه و اخلاق حسنه ثابت است
و دیگر را مقابلات مذکورات و بعضی شجاع القلب و سخی الطبع میباشند و از برای بعضی اضداد آن
ملکات ثابت است خلاصه کلام این معنی از غایت ظهور و انکشاف مستغنی از بیان و مستغنی از بینه و برهان
است

اشراق و تنبیه

بدانکه از این بیانات و بینات و از این لمعات و اشراقات ظاهر و منکشف
میشود سر حدوث حوادث متعاقبه آنا فانا و فیضان کمالات اولیه و ثانویه یوما فیوما خوب بلکه از اینجا

اشاره بسر ارتباطات متغیرات بثابت و ربط حادث بقدیم

ظاهر میشود سر ارتباط متغیرات بثابت محض و سر صدور حادثات از قدیم صرف و سر معنی کلام خداوند
احد کل یوم هو فی شأن و سر اختلاف ابداعیات در قبول فیض از مبداء فیاض و الا در اشراقات
سابقه بجای انکشاف آمده واجب الوجود بالذات واجب الوجود من جمیع الجهات و فیاض علی الاطلاق
است و قصوری در فیوضات و فیاضیت او بجمیع الوجوه متحقق بلکه متصور نمیتواند شد بلکه
قصور و ناتمامی از قبیل اختلافات قابلیات کاینات و قوابل مستعدات و اختلاف مراتب و درجات
موجودات است هر چیست از قامت ناسازی اندام ماست ورنه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست
و از اینجا ظاهر میشود بی‌شبهه عدم تنافی و تعارض در میانه کلام معجز نظام کل یوم هو فی شأن و مفاد جف القلم

اشاره بمعنی حدیث القلب

بآنچه گفته شد از مشکوة ولایت وارد است زیرا که اول لطیفه ایست مدرکه و بمعنی اللطیفة و اعلا الانسانی معنی
دراین باب در مباحث سابقه اشاره نمودیم متذکر باش و بدانکه افراد نوع شریف انسانی بعضی از

اشاره بآنکه افراد نوع شریف انسانی در سیر صعودی خود بکمالات متفاوت میشوند بحسب متابعت شرایع حقه و عدم آن

سیر صعودی میشوند بمرتبه عقل بالملکه که مقام تکلیف بمعارف حقیقیه و معالم دینیه و اعمال بدنیه است بحسب
متابعت شریعت حقه و مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه و مقابلات مذکورات در قلوب
ایشان که برزخیست در میانه روح و نفس و مجمع البحرین است در میانه ملک و ملکوت لطیفه
ربانیه حاجز در میانه محسوسات و معقولات احوال عجیبه و اطوار غریبه و اختلافات غیر محصوره حاصل
میشود اگر بتوفیقات ربانی و تاییدات یزدانی اعمال صالحه و افعال حسنه و خصال مرضیه از او بافعال
علمیه و عملیه مطابق شرایع حقه و نوامیس الهیه باشد در آن لطیفه ربانیه صفائی پیدا میشود
حالت [illegible] مستقیم آن کامل و محل انوار عقلیه و مورد واردات غیبیه میشود قد افلح من زکیها
مراد از تزکیه نفس پاک نمودن است از رذائل تعلقات نفسانیه و هواجس نشئات دنیاویه و
مراد از افلاح اتصال اوست بعالم ملکوت و تنور او است بلوامع جبروت و استواء او است
در تحت عرش عظمت و جلال حی لایموت و اگر بجهة وساوس شیطانیه و مشتهیات نفسانیه اعمال
شنیعه و افعال قبیحه و ملکات نفس غیر مرضیه یعنی مخالف شرایع حقه باشد در آن لطیفه
الهیه ظلمت و کدورت ظاهر گردیده از فیوضات عالم معنی محروم مانده ظلمت بر ظلمت میافزاید
ظلمات بعضها فوق بعض ملکه منکوس و معکوس گردیده باطنش باطن شیطانی و صورتش
صورت انسانی و محشور میشود بصورت آنچه محبوب و ملکه راسخه او گردیده است از
صور سباع و خنازیر و وحوش و انعام و غیرها چنانکه از مشکوة ولایت وارد است
مخبر [illegible] و بدانکه [illegible] تشبیه کرده است بعضی از علماء اسلام قلب انسانی را و تعبیر از او
در اصطلاح علم الهی بنفس ناطقه و با مرتبه از مراتب و درجات او است [illegible]
شود بآینه که از اطراف و جوانب و ابر آینه منتقش گردد در او صور مختلفه و [illegible]

متشتته بجهت

متشتته بجهت مقابله او با شخاص کثیره و امور متباینه و همچنین قلب انسانی بجهت ادراکات حواس
ظاهره از سامعه و باصره و شامه و ذائقه و لامسه و ادراکات قوای باطنه از واهمه و متخیله
و ذاکره و خیال و بجهت اسباب باطنیه مثل شهوت و غضب و جوع و عطش و سایر صفات
و ملکات مذمومه یا ملکیه آناً فآناً از حالتی بحالتی منتقل میشود و بصور متباینه و نقوش مختلفه

بیان خاطر که در قلب انسان حاصل میشود

منتقش میگردد لهذا از مشکوة نبوت وارد است ان القلب لاشد تقلبا من القدر فی غلیانه
یعنی بدرستیکه دل انسانی تقلب و انتقالش از حالی بحالی بیشتر و شدیدتر است از دیگ در جوش
بجوش [illegible] آید [illegible] از امور حادثه در قلب انسانی از باب ادراکات است خاطرش نامند و هر
خاطری موجب رغبت و عزم است و هر عزمی محرک است اعضا و جوارح را تا فعل در خارج موجود

بیان معنی الهام و وسواس

شود بعضی از این خواطر داعی است بسوی خیرات امرویه و بعضی داعی است بسوی شرور و مضار اخرویه
خاطر اول را الهام گویند و خاطر دوم را وسواس و هر خاطری بجهت امکانش سببی میخواهد سبب

بیان اینکه سبب الهام ملک و سبب وسواس شیطان است

خاطر اول را در لسان شریعت ملک مینامند و سبب خاطر دوم را شیطان و لطیفه
باو قلب انسانی مستعد قبول الهام ملک میشود توفیقش گویند و جزیکه باو قبول [illegible]
وسواس شیطان میشود اغوا و خذلانش خوانند و شان ملک دائما افاضه خیر و افاده
علم و کشف حق و وعده معروف است و شان شیطان وعده بشر و تخویف [illegible]
و ترغیب بفحشاء و منکر است الشیطان یعدکم الفقر و یامرکم بالفحشاء و از مشکوة نبوت

اشاره بحدیث قلب المؤمن بین اصبعین من اصابع الرحمن

وارد است ان فی القلب لمتان لمة من الملک ایعاد بالخیر و تصدیق بالحق و لمة من الشیطان
ایعاد بالشر و تکذیب بالحق و نهی عن الخیر یعنی بدرستی در دل انسان دو خاطر [illegible] میشود
یکی از ملک و آن وعده بخیر و تصدیق بحق است و دیگری از شیطان و آن وعده بشر و تکذیب
حق و منع از خیر است و نیز از آن جناب وارد است قلب المؤمن بین اصبعین من اصابع
الرحمن یعنی دل مؤمن در میان دو انگشت از انگشتهای خداوند رحمن است و [illegible]

اشاره بوجه عقلا در وجوب کتمان اسرار

و از برای ذات اقدس خداوند یگانه الکن حیوانی از جمله مستحیلات و ممتنعات است پس ملک
بنا بر تفهیم در معانی الفاظ چنانکه محقق و مبرهن و مذهب منصور است حقیقت الکن مخبر ملک
جزئیه و اسطه تغییر و تقلب باشد خواه از سنخ اجسام و جسمانیات باشد و یا از سنخ ملکوت و
روحانیات چنانکه حقیقت قلم نیست مگر جزئیه و اسطه باشد تصویر و نقش شدنی باشد یک
و این جسم باشد یا روح و ملک و حقیقت لوح نیست مگر محل تصویر و نقوش از سنخ اجسام باشد
یا از سنخ ارواح از عالم ملک باشد یا از عالم ملکوت و همچنین تصویر تصویر الفاظ و حروف باشد
یا تصویر حقایق و علوم کلیه باشد از حقایق مصوره و صور علمیه یا جزئیه لهذا در لسان مشکوة
نبوت جبرئیل ملک مقرب لوح و قلم اطلاق فرموده اند چنانکه از مشکوة ولایت وارد است اللوح و
القلم ملکان مقربان پس مراد از دو اصبع یکی جنبه اتصال بعالم ملکوت و دیگری جنبه اتصال بعالم
ناسوت ما ملک ان جنبه ملائکه و ما لک این جنبه شیاطین است و هر دو مسخر و در تحت قدرت
کامله خداوند جلیل منقلب باشند و بدانکه قلب شریف انسانی بجهت صفا و لطافتش در اصل
فطرت در مرتبه عقل هیولانی است و از همه صور و ادراکات خالی است نسبتش با آثار ملکیه
و آثار شیطانیه مساوی است مثل هیولای اولی که بجهت خلو مرتبه ذاتش از صور و هیئات
جسمانیه نسبتش بهمه ابعاد در مرتبه مساوات است و بجهت ترجیح احد متساویین ترجیح
بدون مرجح خارج حصول هر یک از آثار ملکیه و شیطانیه در آن لطیفه ملکوتیه مرجح میخواهد
بالهام ملک آثار ملکیه ترجیح مییابد و در آن لطیفه نور و ضیا و صفا و اشراقات پیدا میشود
و باغوای شیطان آثار شیطانیه مرجح مییابد و در آن لطیفه ظلمت و اندراس و سقف و شقاوت
حاصل میشود و از مشکوة نبوت وارد است ما منکم الا وله شیطان قال وانت یا رسول الله
قال و انا الا ان الله اعاننی علیه فاسلم علی یدی یعنی نیست از شماکسی مگر اینکه از برای او شیطانی
است و از او عرض کردند حضرت از برای شما شیطانی است فرمودند مرا نیز شیطانی است و لیکن خداوند عالم

اشاره بآنکه ملک مقرب یا لوح و قلم گفته اند

بیان آنکه نفس از جنود شیطان خارج است

مرا غالب گردانیده

مرا غالب گردانیده است بر او پس اسلام آورده بر دست من یعنی تابع من شده است و در نزد صاحب بصیرت
منکشف است که مراد از این شیطان نفس اماره و قوه واهمه است که جندی از جنود شیطان کلی خارجی است
چنانکه در صحیفه الهیه وارد است ان النفس لاماره بالسوء و مراد از ملک مقابل این شیطان قوه عقلیه
و نفس ناطقه است که جندی از جنود روح کلی خارجی است که مفیض ارواح جزئیه و مفید صور علمیه و
کمالات عقلیه است پس منکشف گردید که دائما تجاذب و تنازع و تخاصم و تدافع در میانه جنود ملک
و شیطان در معرکه قلب شریف انسانی ثابت است و از مشکوة ولایت در کتاب عقل و جهل کتاب
اصول کافی روایت است از برای هر یک از عقل و جهل که یکی ملک و دیگری شیطان است هفتاد و پنج جند است
از جمله جنود ملک تفکر در دثور و زوال لذات و شهوات دنیویه و تامل در ثبات و دوام کمالات
عقلیه و خیرات اخرویه و لذات روحانیه است و از جمله جنود شیطان تخیل شهوات انقضائیه و لذات
دنیویه و اسباب ریاسات و همیه است و از این تنازع و تجاذب با قرانات دائمه رایات تکبیر
یک منقلب شده است و بعد از آن در حقیقت یا ملک است از ملائکه مقربین و شیطانی است از
مضلین نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سیئات اعمالنا و ما التوفیق الا بالله العلی العظیم
بدانکه صاحب کتاب نفایس الفنون در تحقیق این مقام گفته است که بدانکه مدل در ترکیب
اهل حقیقت عبارت است از نقطه دایره وجود از او در حرکت آمده و بعد و کمال یافت و سر از لایه
ابد در آورد به مهم صورت و مبدء از نقاط در او منتهای بصیر رسیده و جمال و جلال و جه باقی برا او متجلی
و او در البسه اوهام تقلب داد و در اطوار و ترقی در مدارج کمال قلب خواسته و چون احوال
مواهب الهی انعم و مواهب و ناهنشاهی و تقلب تروی در مدارج کمال و معارج جمال و جلال از
فی نهایت بوده او وضعش او با احوال او در حد و حد و عدم تلمیح هر در تقدیر و تحدید آن کمی
را انداز که حقیقت در آن تردید یقینی بماند جز تعیین حد ادراک و تعیین نصیب استعداد خود از آن
نتواند چند بین هزار غواص بحار معارف در بحر معرفت دل غواصی کرده هیچیک بقعر او نرسیده

بیان آنکه قوه عقلیه جندیست از جنود ملک

کشف و تحقیق

واستغفار کنم از آنچه او لم دنمود نیز ازاو اثری یافت از جز باز داد بالله هر چه او را که وفی
از آن بحکمت افتاد بر طبق عرض لهما و عرش رحمن منزل قرآن و برزخ میان غیب و شهادت و
روح و نفس و مجمع البحرین ملک و ملکوت و ناظر و منظور ربانست و محب و محبوب الروح حامل
و محمول اسرار امانت و لطف الهی جلوه اوصاف اوست و مراد از ازدواج روح و نفس نتیجه وجود
او و غرض از ارتباط ملک و ملکوت مسیح نقوش و مطلع شهود او صورت او از علی عشق
بیان آنکه صورت قلب از ازدواج نفس و روح متولد شد
مصور و بصیرت او بنور مشاهده منور چون نفس از روح حامله گشت عشق از علو فیض پدید
آمد و از علی عشق صورت قلب متولد شد و بر مثال برزخی در میانه بحر روح و بحر نفس واسطه
گشت و بر موضع التقاء هر دو بایستاد تا اگر در مدرج ان شان بالبدیل تغیر ره دمانع گردد
و دلیل بر آنکه صورت دل از علی عشق پدید آمد آنست که هر کجا جای عشق باید باشد و در آنجا
و در کجا حس باید بود در آنو بر دو هر آن منظور و محبوبی و دل را از آن فراز باشد وجود او بعشق
قائم است و وجود عشق بدو و دل در وجود انسان مثال عرش رحمن است چنانکه
در عالم کبیر قلب عرش صغیر است در عالم صغیر جمله قلوب در تحت احاطه عرش مندرج چنانکه
چنانکه جزئیات ارواح در تحت روح اعظم و جزئیات نفوس در تحت نفس کل و دل را
در بیان آنکه قلب را حقیقتی است و صورتی
صورتی است و حقیقتی صورت او آن مضغه صنوبری است در جانب ایسر سینه موضع است و
حقیقت او لطیفه ایست ربانی که یاد کرده شود میان این حقیقت و صورت او نفس انسانی
متوسط است زیرا که حقیقت دل محض لطافت است و صورت نفس عین کثافت و میان کثیف
مطلق و لطیف مطلق منافرت است پس نفس انسانی روحانی در عالم لطافت دارد و
روی در عالم کثافت میان صورت دل و حقیقت او واسطه شد تا هر اثری که از حقیقت
دل صادر شود اول بنفس رسد و نفس نسبت بوجه لطیف از آن قبول کند و نسبت وجه کثیف
بصورت دل سپارد و از او با قطار بدن رسد چنانکه اول فیض رحمت از حضرت ربانی

بحقیقت عرش

بحقیقت عرش قابض شود و از او بجمله عرش رسد و بواسطه آن بصورت عرش پیوندد و از
آنجا با قطار عالم شهادت رسد و در حدیث آمده است که دل چهار قسم است اول پاک و روشن
بیان آنکه قلب چهار قسم است
که در او از نور ایمان چراغی افروخته باشد و آن دل مومن است دوم دلی سیاه بسواد کفر نگونسار گشته
و آن دل کافر است سیم دل معلق متردد میان کفر و ایمان و آن دل منافق است چهارم دل مصحح ذو
جهتین که وجهی از او محل ایمان بود و دیگر محل نفاق و غذا ایمان در او از عالم حضرت الالهی
اشاره بآنکه دائما تنازع و تجاذب در میانه روح و نفس واقع است
بر مثال قرحه مداد از فیض و صدید پدید باید پس هر کدام از این دو ماده بر او غالب شود حکم آن گیرد
و بنا این تقسیم بر آن است که قلب نتیجه روح و نفس است و میانه نفس و روح تجاذب و تطارد واقع
روح خواهد که نفس را بعالم خود کشد و نفس خواهد که روح را بعالم خود کشد و همیشه در این تجاذب
و تنازع باشند گاه روح غالب شود و نفس را از مرکز سفلی بمقام علو می کشد و گاه نفس غالب گردد
و روح را از اوج کمال بحضیض نقصان میل دهد و دل پیوسته تابع آن طرف بود که غالب شود تا آنگاه که
اشاره بآنکه دل دائما تابع طرف غالب است
ولایت وجود بکلی بر یکی مقرر شود و همه بر متابعت آن قرار گیرد پس اگر سعادت ابدی و عنایت ازلی
در رسد روح را مدد توفیق ارزانی دارد تا قوت گیرد و نفس را با لشکر شیطان مغلوب گرداند و از تنازع
و تنازع ایشان برهاند و از مهبط حضرت بمصعد قدم ترقی کند و بکلی از نفس و غلبه او معرض
گشته بمشاهده حضرت اقبال نماید و دل بر متابعت او از مقام قلبی که تقلب لازم اوست بمقام روحی ترقی
اشاره بدل مومن
و متصاعد شود و در مقر روح قرار گیرد در مثال فرزندی که در متابعت و مشایعت پدر بود و آنگاه
نفس نیز در متابعت دل از محل و مقر خود در عالم طبیعت بیرون آید و در پی دل که فرزند او
است برود و بمقام دل رسد این دل مومن است و بکلی از شائبه شرک و کفر مبرا بود و اگر نعوذ
اشاره بدل کافر
بالله حال منعکس شود و اساس شقاوت و سخط ازلی در رسد و روح را مخذول و نفس را
منصور گرداند تا قوت بگیرد و قلب و روح را بعالم خود کشد روح از مقام خود بمقام قلب نزول
کند و قلب از مقام خود بمقام نفس آید و در زمین طبیعت متاصل ولاسیع گردد و این

اشاره بدل منافق

اشاره بدل صاحب یمین

دل کافر بود و اگر نشود نفرت کلی از جمیع طرف واقع نباشد و تجاذب و تنازع باقی بود و بعضی جانب
قوت دارد و دل در میانه متردد بود و میل او بیشتر بغیبی باشد و این معنی منافق بود و اگر جانب
روح قوت بیشتر دارد و یا جانبین متقابل باشند میل دل بیشتر بروح بود و یا جانبین علی السویه باشند در
او هم ایمان موجود باشد و هم کفر و این دو روی دارد در یکی ایمان و یکی نفاق تمام شد یعنی عبارت
صاحب نفایس الفنون و چون مشتمل بر تحقیقات لطیفه و تدقیقات رشیقه بود و از برای کمن فهم
توضیح تمام داشت باین طول و بسط نقل نمودم از این تحقیقات و تدقیقات

تقریر عقلی و تنبیه تحقیقی

و از این لمعات و اشراقات بحمد الله و المنة ظاهر و برهنه مشاهده و عیان آمد که در میانه موجودات
طولا و عرضا نزولا و صعودا خلاء و ملاء در قوت و ضعف وجود در تمام نقصان کمالات وجود
تفاوت و اختلافی در مرتبه است که بحر تقریر و بیان آید و در تحت تقریر و بیان گنجد نمیداند تفاصیل
حقایق این تفاوت و اختلاف الا عالم السلیم محیط بهمه مراتب وجود باشد و بعد از آن هر مرتبه
که محیط باشد با جزا در تحت او واقع است از سایر مراتب و درجات و از برای توضیح و تنقیح
اصل مدعی عبارت از وجوب کتمان اسرار امتناع اینکه هر مرتبه از مراتب موجودات تواند

اشاره ببرهان محکم البنیان بر وجوب کتمان اسرار و اینکه باید که حامل اسرار مافوق نمیتواند شد

حامل اسرار مافوق خود و اقوی از خود شود میگوییم همچنانکه در سیر نزولی مراتب موجودات و
درجات وجودات فایضه از مفیض خیرات و کمالات متفاوت شدت و ضعف و بعضی دیگر
بجنبیه نسبت بلاحق سابق خود نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت و نسبت فرع باصل
است در سیر صعودی علی عکس این معنی ثابت است یعنی نسبت هر سابقی بلاحق خود نسبت نقص بتمام و
نسبت ضعف بقوت است خواه صعود بحسب فطرت باشد یا باعتبار کسب و مجاهدات نفسانی
و از بینات است که ضعیف محیط بذات قوی و فضایل او و ناقص محیط بحقیقه تام و کمالات
او نتواند رسید پس محال است اینکه ضعیف ادراک کنه حقیقت قوی و کمالات و فضایل او نماید
و حامل علوم و اسرار و خفیات او شود الا الضعیف نخواهد بود بلکه در مرتبه قوی یا در فوق آن

قوی خواهد بود

قوی خواهد بود زیرا که در مرتبه سابقه بحسب الفطره ضعف آمده همه فضایل و کمالات بحقایق وجودات
وجود در مقام دیگر بلکه عین آن حقایق میباشند پس اگر ضعیف حامل فضایل و کمالات قوی شود خلاف
فرض لازم می آید و انقلاب حقایق ثابت میشود پس هیچ دانی ادراک کنه حقیقت عالی و هیچ ضعیفی
حامل اسرار و خفیات قوی نمیتواند شد اللهم مگر بوجهی که بنحو ضعف نه بنحو قوت باندازه حوصله
خود نه باندازه حوصله اعلا و از این جاست که گفته اند ادراک مفاض مفیض خود را باندازه مفاض
است نه باندازه مفیض نفس مفیض است نه بقدر رفیاض من عرف نفسه فقد عرف ربه بعد از تحقیق و
تبیین این مطلب اعلا و این مقصد سنی برهان محکم البنیان و حجت مشید الارکان که در حقیقت
از مواهب ربانیه و جوایز یزدانیه و الهامات غیبیه و خواص این ابن و جزء شریف است مسلم
شواهد نقلیه و آیات قرآنیه در اثبات این مدعی از مشکوه نبوت و ولایت بلا تعقید و تکلف
اگر جمع کنیم کتابی خواهد بود ضخیم و صحیفه خواهد بود جسیم ولی از برای اینکه این وجیزه شریفه از
شواهد و دلایل عقلی خالی نباشد تیمنا و تبرکا و استشراقا و تنویرا و توضیحا و تتمیما بعضی از آن شواهد

بیان وجوه نقلیه از مشکوه نبوت و ولایت بر وجوب کتمان اسرار

ساطعه و انجم لامعه اشاره مینمائیم و میگوییم از جمله شواهد این مدعی کلام معجز نظام ان الله یأمرکم
ان تؤدوا الامانات الی اهلها یعنی بدرستیکه خداوند عالم امر میکند شما را با اینکه ادا کنید امانات را
باهل آنها و در نزد صاحب بصیرت و طالب حقیقت از بینات است که امانت منحصر بدرهم و دینار
نیست بلکه اسرار حقایق و خفیات معارف اولی و الیق و احری و احق است با امانات بودن از دراهم
و دنانیر و سایر اقمشه و امتعه فانیه جسمانیه پس اعتنا بحفظ اسرار معارف و عدم اظهار
آنها بغیر اهلش بیشتر است از اعتنا بحفظ سایر امانات دنیویه پس اظهار آن حقایق و اسرار
بغیر اهلش خیانت و اضرار خواهد بود چنانکه اداء اموال بغیر اهلش خیانت و اضرار است بلکه
خیانت و اضرار در آن قسم اقوی و الزم است زیرا که موجب تلف اموال است و آن موجب
تلف نفوس و این موجب خسران دنیوی و آن موجب خسران اخروی و این مورث زوال اثر

است و آن موریث لغزش در اعتقاد قلبی و بسوی این معنی اشاره است حدیث مشهور التقیة
دینی و دین آبائی زیرا که خطرات و مضار افشای اسرار حقایق و معارف الهی و اظهر است از
خطرات و مضار سایر اقسام تقیه متفطن باش و از الجمله کلام حضرت رسالت است لا تعلقوا
الجواهر علی اعناق الخنازیر یعنی میاویزید حقایق و اسرار معارف را بر گردنهای خنازیر جهال
که قابل آن اسرار و حقایق نیستند و کلام دیگر آنجناب است نحن معاشر الانبیاء نکلم الناس
علی قدر عقولهم یعنی ما طایفه پیغمبران سخن میگوییم با مردم باندازه عقلهای ایشان و
کلام دیگر آن سرور انبیاء ع نحن امرنا ان ننزل الناس منازلهم ونکلم الناس علی قدر عقولهم
نبث الحکمة و الحقیقة اذا علم انه سیثقل ویفهم یعنی ما طایفه انبیاء مأموریم باینکه نازل سازیم
با مردم در مرتبهای ایشان پس سخن بگوییم با ایشان باندازه معقول ایشان و نهی کنیم
حکمت و حقیقت را و فتنه که معلوم شود که آن شنونده دریابد او مستقل است و از الجمله کلام حضرت عیسی ع
لا تحدثوا الحکمة عند غیر اهلها فتظلموها ولا تمنعوها عن اهلها فتظلموهم یعنی اظهار نکنید حکمت را بغیر اهلش
و الا ظلم میکنید بحکمت و منع نکنید او را از اهلش و الا ظلم میکنید برایشان و بسوی این معنی
اشاره است کلام بعضی از شعرا ومن منح الجهال علما اضاعه ومن منع المستوجبین فقد ظلم
و از الجمله کلام امیر مومنان است اندمجت علی مکنون علم لو بحت به لاضطربتم اضطراب الارشیة فی الطوی
البعیدة یعنی بدرستیکه من مطلع شدم بر علم مکنون یعنی بر اسرار و حقایق علوم که اگر اظهار کنم آنها را
هر آینه مضطرب شوید مثل اضطراب ریسمان دلوها در چاههای عمیق و کلام دیگر آنجناب است
بکمیل ابن زیاد ان ههنا لعلما جما لو اصبت له حملة یعنی در اینجا و اشاره بسینه مبارک خود فرمود — یا وجوه نقلیه در وجوب کتمان اسرار
هر آینه علم بسیاری هست کاشکی مییافتم از برای آن حامله فانی یعنی لطایف اگر اهل مییافتم اظهار میکردم
ولکن اهل نمییابم پس کتمان میکنم آنها را و کلام دیگر آنجناب است در وقتیکه از دو مسئله سائل جواب
داد از مسئله دیگر سوال نمود لیس کل العلم یستطیع العالم ان یفسره لان من العلم ما یحتمل

ومنه ما لا یحتمل

ومنه ما لا یحتمل ومن الناس من یحتمل ومنهم من لا یحتمل یعنی نیست هر علمی که عالم تواند او را تفسیر کند زیرا که بعضی
از علوم علمی است که محل بعضی علم تفسیر و بعضی از مردم توانند حامل شوند و بعضی نتوانند و روایت است از
معوی بن خلاد که گفت رسیدم بامام محمد باقر و عرض کردم که مکان ایشان پیر ... از برای آن در نزد خدا منزلتی است
بعلم عرض کردم مرا در نزد تو حاجتی است فرمود چه چیز است آن حاجت عرض کردم که اسم اعظم را بمن
تعلیم کنی فرمود طاقت داری عرض کردم بلی پس مرا داخل حجره کرد و دست مبارک خود را بر زمین گذاشت
دیدم که حجره تاریک شد و رگهای بدنم بلرزه درآمد پس فرمود چه میگویی طاقت داری عرض
کردم نه پس دست مبارک خود را برداشت و حجره بحال اول بازگشت و در شرح حدیث
علامه مذکور است که ابن عباس عرض کرد بحضرت پیغمبر که بگویم بمردم هر چیز را که از تو شنیده ام
فرمود بلی ولکن بگو با ایشان آنچه را که عقلهای ایشان بفهمد پس بفتنه و ضلالت میافتند و از
مولای متقیان مرویست که فرمود هر گاه جمع شوند از اخیار و اشراف شما صد نفر و بگویم
با ایشان آنچه را که از دهن مبارک حضرت رسالت پناه شنیده ام هر آینه بیرون میروند و بدار
و میگویند بدرستیکه علی ابن ابی طالب دروغ گوترین دروغ گویندگان است و از آن
جمله حدیث متقارب المضمون است که محمد بن حسن ابن صفار در کتاب بصائر الدرجات
از مشکوة ولایت روایت کرده است ملخص مضمونش آنکه امر او و در بعضی حدیث است صعب مستصعب
نمیتواند متحمل شود و در بعضی نمیتوانند حامل شود او را مگر ملک مقرب یا نبی مرسل یا مومن
که امتحان کرده باشد خدا او دل او را بایمان و در بعضی روایات وارد است که
او را نه ملک مقرب و نه نبی مرسل و نه مومن ممتحن و باین معنی اشاره است کلام خاتم انبیاء
علیه التحیة و الثناء لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب ولا نبی مرسل یعنی از برای من
با خدا حالتی است که وسعت ندارد در آن حالت مرا جمع نشود با من در آن حالت نه ملک مقرب
و نه نبی مرسل و بسوی این معنی اشاره است کلام جبرئیل ع در شب معراج لو دنوت انملة لاحترقت

بغیر از تقیه در اسرار الحقیقت نزد ایشان سموم همراه میوه زم واز مشکوة ولایت وارد است که لو علم ابوذر
ما فی بطن سلمان من الحکمة لقتله وفی روایة لکفره یعنی اگر ابوذر میدانست آنچه را که در شکم سلمان است
از حکمت هر آینه میکشت او را یا تکفیر میکرد او را و اخبار باین مضمون بسیار است از آن جمله روایت
از مسعده که شنیدم از امام جعفر صادق ع که روایت نمود از پدر خود که علی ابن ابی طالب ع گفت
ذکر تقیه در روز عید فرمود والله لو علم ابوذر ما فی قلب سلمان لقتله ولقد آخا رسول الله بینهما فما
ظنکم بسائر الخلق ان علم العلماء صعب مستصعب لا یحتمله الا ملک مقرب او نبی مرسل او مومن امتحن الله
قلبه للایمان وانما صار سلمان من العلماء لانه منا اهل البیت یعنی قسم بخدا اگر میدانست ابوذر
آنچه خبر است آنچه را که در دل سلمان است هر آینه میکشت او را و حال آنکه بتحقیق برادری قرار
داده بود پیغمبر خدا در میانه ایشان پس چه گمان است بسایر مردم بدرستیکه علم علما صعب و مستصعب است
بر نمیدارد او را مگر ملک مقرب یا نبی مرسل و یا مومنی که امتحان کرده باشد خدا دل او
دل او را بایمان و نگردید سلمان از علما مگر بجهت اینکه از ما اهل بیت است یعنی ملحق بجهت اینکه
معنوی و اتصال روحانی در میانه ما و او ثابت است و از آن جمله روایت در کتاب حیوة
القلوب که روزی ابوذر بدیدن سلمان رفت و دیگی در منزل او دید بار بود در اثنای صحبت
با یکدیگر بار دیگ سرنگون شد و هیچ از مرق و چربی او بر زمین نریخت ابوذر را از این معنی بسیار
تعجب شد و سلمان دوباره دیگ را بار گذاشت و مشغول صحبت شدند باز دیگ سرنگون شد
و هیچ از مرق و چربی او بر زمین نریخت تعجب ابوذر زیاد تر شد و وحشت زده از خانه
سلمان بیرون آمد و در عین الحال تفکر میشد ناگاه در در خانه سلمان با جناب امیر مومنان
ملاقات نمود فرمود چرا از خانه سلمان بیرون آمدی و سبب وحشت تو چیست عرض کرد
که چنین امری از سلمان مشاهده نمودم و باین متعجب و متحیر گردیدم فرمود ای ابوذر اگر سلمان
ترا خبر دهد از آنچه میداند هر آینه خواهی گفت خدا رحمت کند کشنده سلمان را ای ابوذر بدرستیکه

سلمان در گاه

سلمان در گاه خداست در زمین هر که او را بشناسد مومن است و هر که او را انکار کند کافر است و بدرستیکه
سلمان از ما اهل بیت است و در روایت شیخ مفید چون آنحضرت نزد سلمان آمد فرمود که ای سلمان ملاحظه کن
با صاحب خود و ظاهر مساز در نزد او چیزی را که تاب نیاورد سبحان الله اگر ابوذر با آن جلالت قدر
حامل اسرار نتواند شد پس بدیگران چه رسد و از آن جمله اشعاریست که در کتب معتبره بسید سجاد

در وجوه تقیه بر وجه کتمان اسرار

و سید عابدین صلوات الله علیه الی یوم الدین نسبت داده اند که آن سرور اولیاء فرموده انّی لاکتم
من علمی جواهره کیلا یری الحق ذو جهل فیفتتنا وقد تقدم فی هذا ابو حسن الی الحسین و وصی قبله الحسنا
فرب جوهر علم لو ابوح به لقیل لی انت ممن یعبد الوثنا یعنی حقایق و لطائف علم خود را پنهان میدارم
تا نبینند صاحبان جهل حق را پس بفتنه و ضلالت بیفتند و پیشی گرفت در این باب جدم علی ابن ابی
طالب بر امام حسین و وصیت کرد پیش از او امام حسن را پس بسا جوهر و حقایق علوم که اگر اظهار کنم
آنها را هر آینه نسبت بت پرستی دهند از آن جمله در کتاب مجالس المؤمنین مذکور است که شیخ ابو عمرو کشی از جابر
جعفی کوفی روایت کرده است که گفت در ایام جوانی بخدمت امام محمد باقر ع که در مدینه تشریف
داشتند رفتم چون رسیدم فرمودند که کیستی عرض کردم که از اهل کوفه ام فرمودند از کدام طایفه عرض کردم
که جعفی ام فرمودند برای چه کار آمده عرض کردم از برای طلب علم آمده ام فرمودند که از که
میخواهی طلب نمائی عرض کردم از شما فرمودند بعد از این اگر کسی از تو پرسید که از کجائی بگو
از مدینه ام عرض کردم پیش از سؤال از مسائل از همین سخن که فرمودید سؤال میکنم آیا
جایز است مرا دروغ گفتن فرمودند که گفتن آنچه را که بتو تعلیم نمودم دروغ نیست زیرا که هر که
در شهری است از اهل آن شهر است تا وقتیکه از آنجا بیرون رود و بعد از آن آنجناب کتابی بمن داد
که تا بنی امیه باقی اند اگر خبری از آن روایت کنی لعنت من و پدران من بتو متوجه خواهد شد و اگر
پنهان داری تا وقتی که بنی امیه هلاک شوند رحمت من و پدران من بتو متوجه خواهد شد بعد از آن
کتاب دیگر بمن داد و فرمود این را بگیر و مضمون آن را بکسی بیان منما و هرگاه بخواهی روایت کن و اگر خلاف آن

که لیس ربو با دلفتهم و لعنت بر الامانی و بعد از جابر نقل نموده است که میگفت است هفتاد هزار
حدیث از امام محمد باقر روایت دارم که هرگز از آن یکی روایت نکرده ام و نخواهم کرد و نقل
کرده است که روزی جابر بآنحضرت عرض کرد که بر من بار عظیمی از اسرار حدیث خود بار نموده اید که
از آن یکی روایت نکنم و گاه میبینیم که آن اسرار در سینه من بجوش می آید و حالتی شبیه بجنون
مرا دست میدهد آنحضرت فرمودند که هرگاه این حالت ترا روی دهد بصحرا بیرون رو و گودالی بکن
و سر خود را در آنجا بدار آنگاه بگو حدثنی محمد بن علی بکذا و کذا تمام شد کلام مجلسی و از آن جمله از عبد الله
ابن عباس که مرویست که میگفت اگر ذکر کنم تفسیر قول الله تعالی الله الذی خلق سبع سموات و من
الارض مثلهن یتنزل الامر بینهن لرجمتمونی او قلتم انه کافر و بعضی گفته اند اگر بیان کنم تفسیر آیه شریفه را سنگسار
میکنید و یا میگوئید که ابن عباس کافر است و در کتاب حیوة القلوب مرویست که ابو موسی
و نموده ابوذر علم چندی ضبط کرده که مردم از حمل او عاجز بودند و گاهی بیان زده بیرون از
آن بیرون نیامد و مؤید این مدعی و مؤکد این دعوی احادیث و اخبار بسیار است
بیکدیگر ایشانرا از برای ایمان معرفت حد اند و اخذ مراتب مختلفه و درجات متفاوته است
از آنجمله از باقر علوم اولین و آخرین مرویست که فرمود از برای مؤمنان منازل و درجات
است بعضی یک درجه و بعضی دو درجه و بعضی سه درجه و بعضی چهار درجه و بعضی پنج
درجه و بعضی شش درجه و بعضی هفت درجه و هرگاه بصاحب یک درجه دو درجه و
بصاحب دو درجه سه درجه و بصاحب سه درجه چهار درجه و بصاحب چهار درجه پنج درجه
و بصاحب پنج درجه شش درجه و بصاحب شش درجه هفت درجه میدادند صاحب یک درجه
یا درجات تحت نمی توانستند قائل و حامل شود درجات مافوق را و از آن جمله از اصول
کافی از مشکوه ولایت وارد است که ایمان بعضی بر بعضی مقدم است و لا یجهل و هر جزئی منقسم
است بده جزء اسپیل اول درجه ایمان و توحید عشر یک جزء از چهل جزء و آخر درجه او چهل جزء تمام

بیان وجوه نقلیه در وجوب کتمان اسرار

تمام است در مراتب او سایر متفاوتات متفاوت اجزاء و اعشار و صاحب هر درجه حامل مافوق آن درجه
نمیتوانند شد فرمودند از مشکوه ولایت که هرگاه مردم این معنی را میدانستند احدی احدی را ملامت
نمیکرد منتقل باش و اغتنم کن این انوار ساطعه و این بینات واضحه را که بنحو اعلا و اظهر و بنحو اجلا و
انور در اثبات این مدعی دلالت دارد این مطلب اعلا کافی و وافی است بلکه الکفی و اوفی است و من لم یجعل الله له نورا
فما له من نور

اشاره کشفیه

بیان این مطلب بمکاشفات عقلیه و معارف کشفیه و علوم لدنیه موجب
شرح حدیث شریف کمیل ابن زیاد در مقصود باعث است کما ینبغی و حق ما ینبغی و کشف مورد دقایق او
کما هو اهله و مستحقه و کما ینبغی لحقایقه و اسراره و معارفه و اسراره و بطا قدر قوتی و استعدادی و بحیله
مقداری و حوصله و اجتهادی موقوف است بر بیان معنی کشف اقسام او و توضیح و تنقیح بعضی از
مقامات ضروریه معرفت معانی وحی و الهام و تحقیق اقسام و مراتب و درجات اینها است بطریق
المقدمه همه مقامات وحی و الهام را اینهمه جماعتی از محققین و علما و اساطین عرفا در کتب و رسایل
خود ایراد نموده اند باحقیقت شریفه و دلیل و تدقیقات لطیفه و بیانات شافیه و تقریرات کافیه
و بینات واضحه و اشراقات لامعه کما ینبغی و حق ما ینبغی برشته تقریر کشیده و بسلک تحریر در آورده
زیرا که خود این مقامات از مطالب مهمه و مقاصد عالیه و معارف حقیقیه اند و بعد از آن نقاب
احتجاب و حجاب از رخساره معنی کشف اقسام او و از روی حقیقت کشف و مراتب او
بر میداریم تا بجهت الکلال و الکشف فایده و کالشمس فی رابعة النهار منشأ بهره و عیان گردد

لمعه الهامیه

بدانکه علم و ادراک مثل زمان و مکان بلکه مثل سایر کیفیات نفسانیه بدیهی الانیة
و خفی المهیه است بهمین در میانه علما تنازع و تشاجر واقع است در بیان حقیقت و مهیت او

اشاره باختلاف مذاهب در باب علم

و در آنکه از کدام مقوله از مقولات عشره محسوب است بعضی گفته اند که از مقوله اضافه است
و بعضی گفته اند که از مقوله کیف است و بعضی گفته اند که از مقوله انفعال است و هر یک بر مقتضای
مذاق خود تقریبی از برای او اختراع نموده است بلکه صاحبان یک مذهب از مذاهب هم که

تعریفات مختلفه در مقام بیان ماهیت علم ذکر نموده اند بعضی از این مذاهب از اصل بی باشد و اصلا
وجه صحتی ندارد و بعضی خالی از قصوری نیست و هر یک از تعریفات و تحدیدات آنکه بیان نموده اند خالی از
اختلالی و انتقاضی از جهت طرد و عکس نمی باشد نه این و خیره را گنجایش نقل آن مذاهب و تعریفات
و بیان وجوه ارجح و تعدیل در آن مذاهب و شرح وجوه از انتقاضات و اختلالات در آن
تعاریف است و نه این فقیر را مجال تقریر و تحریر و مقام توضیح و تفصیل لهذا اقتصار می کنم در
این مقام بآنچه مقتضای فحص و برهان و مستفاد از کلمات اساطین حکما و محققین علما است

بیان حقیقت و ماهیت علم

و او اینست حقیقت و ماهیت علم مطلق علم و ادراک حسی باشد یا خیالی و وهمی باشد یا عقلی
حصولی باشد یا حضوری عبارت است از حصول ماهیت شیء از برای امری که مستقل باشد در وجود
یعنی قائم باشد بذات خود نه بغیر خود از قبیل قیام صور بمواد و قیام اعراض بموضوعات خواه قائم
بالذات قائم للذات نیز باشد مثل واجب الوجود بالذات جل اسمه و یا نباشد مثل جواهر عقلیه و
نفوس قدسیه منفصله بحسب ذات خود حاصل باشد آن حقیقت از برای آن امر قائم بذات و یا
بصورت اولی از قبیل حصول شیء از برای نفس خود باشد یعنی وجدان ذات خود و عدم غیبت ذات
خود از ذات خود بحیثیتی که علم و عالم و معلوم متحد باشند بحسب ذات و متغایر باشند بحسب
مفهوم مثل علم واجب الوجود بالذات بذات خود بلکه علم سایر مجردات حتی نفوس مجرده هم بذوات
خود چنانکه محقق و مبرهن است و یا از قبیل حصول هویت عینیه و اینیت خارجیه معلول بالذات
باشد از برای مفیض بالذات بحیثیتی که علم و معلوم متحد باشند بحسب ذات و متغایر باشند باعتبار
یعنی خواه یکی بوده باشد حیثیت معلومیت بعینها حیثیت صادریت و معلولیت باشند و حیثیت صادریت
و معلولیت بعینها حیثیت معلومیت باشد حتی آنکه صدور معلول با صادق باشد نه صدور فعل چنانکه
مقتضای فحص و برهان و مذاق و مشرب محققین از حکما و متکلمین است اول را اهل ادراک مشهور

اشاره بعلم حصولی و علم حضوری

حضوری است از علم گویند و او عبارت است از آنکه صورت علمیه بعینها صورت عینیه باشد

و دوم را

دوم را علم حصولی خوانند و او عبارت است از آنکه صورت علمیه مغایر صورت عینیه باشند مثل علم
باشیاء خارجیه غیر معلول از برای آن قائم بذات و لکن مطابقت در میان صورت علمیه و صاحب صورت
و معلوم بالعرض است در این قسم از علم لازم است و الا جهل خواهد بود و مراد از مطابقت است که
اگر صورت بخارج رود عین صاحب صورت شود و اگر صاحب صورت بذهن آید عین آن صورت
شود خواه آن صورت صورت عقلیه باشد یا غیر آن از صور وهمیه و خیالیه و حسیه و همین کلی
بیان محکم البیان را شامل همه مراتب و مقامات علوم و ادراکات است و از همه نقوص و شکوک

اشاره بآنکه حقیقت علم بحقیقت وجود بر میگردد

معری و مبرا است و از تمامی صادق و این تعریف در نزد حاذق محقق و بصیر مدقق منکشف می شود که حقیقت
مطلق علم از آن جهت که علم است بحقیقت وجود بر میگردد اگر چه نحو خاص از وجود باشد بنابر آنکه علم
اخص از وجود و وجود اعم از علم باشد چنانکه از مقررات و مسلمات است در نزد مشهور و جمهور و اما
بنابر تعمیم شعور و ادراک در همه مراتب موجودات حتی در بسائط و مرکبات عنصریه از معدنیات چنانکه
سابقا اشاره نمودم و لاحقا نیز بیان خواهم نمود و اشاره خواهم کرد بآنکه همین معنی مقتضای فحص و
برهان و مؤدای کشف و عرفان و مستفاد از آیات بینات قرآن و مدلول اخبار و آثار منقوله از بیوت

اشاره بآنکه حقیقت علم داخل در تحت هیچ مقوله از مقولات عشر نمی باشد

دو دمان است در میان معنی علم و معنی وجود مساوقت و مساوات محقق خواهد بود و بهر تقدیر
حقیقت علم در حد نفس خود داخل در تحت هیچ مقوله از مقولات عشر نمی باشد چنانکه حقیقت
وجود نیز در حد نفس خود در تحت هیچ مقوله داخل نیست الهم مگر بالعرض و بالتبع و مگر باعتبار
خصوصیات چنانکه بنابر مذهب ارسطاطالیس در علم حصولی صورت علمیه از مقوله خود
و از قسم کیفیات نفسانیه خواهد بود و اما بنابر قاعده اتحاد عاقل و معقول در علم حصولی
چنانکه مذهب فرفوریوس و جمعی از محققین و مقتضای برهان محکم البنیان است بنابر آن
بر هیچ یک از آنها داخل در تحت مقوله کیف و سایر مقولات اعراض نخواهد بود بلکه تابع
ادراک است زیرا که صور علمیه بنابر مذهب متحد الوجود می باشند با مبدأ ادراک یعنی با وجود مدرک

چنانکه مذهب ارسطو مبنی است در علم حصولی بهمه اصول علیه از مقوله کیف و از قسم کیفیات نفسانی شمرده
اند بخلاف مذهب اتحاد عاقل و معقول زیرا که بنا بر آن مذهب از برای معقول حلول نیست بلکه علم عاقل
اگرچه بالعرض و بالتبع باشند و اما در علم حضوری اشراقی پس علم او بعینه علم معلوم است و اینکه
آن معلوم یا مثلا جوهر باشد یا عرض زیرا که در این قسم از علم معلوم عین علم و علم عین معلوم است
اگرچه در علم هر مجردی بذات خود هر سه عین یکدیگرند از اینجا ظاهر میشود در نزد صاحبان بصیرت
و فطنت که صحیح است اینکه گفته شود که حقیقت داخل در تحت جمیع مقوله از مقولات عشر است
و صحیح است اینکه گفته شود در مقام واجب الوجود بالذات و در مقام جوهر جوهر و در مقام
کیف کیف است از کیفیات نفسانیه و صحیح است اینکه گفته شود که داخل در تحت هیچ مقولات نیست منفصل
باشد و بدانکه از برای حصول علم و ادراکات دو طریق است اول طریق اکتساب و تعلم است و آن نیز
بر دو قسم است اول آنست که تعلم و اکتساب از خارج باشد و او عبارت است از اینکه معلم بشر
القا نماید الفاظ و عبارات و یا نقوش و کتابت را بسوی متعلم تا بعد از تأمل و تفکر در
معانی آن الفاظ و نقوش و ترتیب و نظم آنها بطریق فکر و نظر نتایج علوم و معارف نظریه
از نوامیس صور فایض گردیده از برای او حاصل شود دوم آنست که اکتساب و تعلم از
داخل باشد و معلم بشر در مدخلیت در او نباشد و او عبارت است از اینکه تفکر نماید در
مبادی و مقدمات و تأمل کند در علامات و آیات تا نتایج علوم و معارف از مطلوبات
امهات مبادی مترتبه و مقدمات منتظمه متولد گردیده ظلمات قوه و جهالات را از آنجا
طلوب و اذهان بزداید پس در هر دو قسم تفکر و تأمل در مبادی و مقدمات لازم
و حرکت قوه عقلیه اولا از مطلوب بسوی مبادی و ثانیا از مبادی بسوی مطلوب واجب
و فرق میان علم با اینکه در قسم اول وساطت معلم بشر معتبر است اگرچه وساطتش اعدادی
باشد نه ایجابی چنانکه مطلق تفکر و تدبر در مبادی و مقدمات نیز از مبادی اعدادیه است

اشاره باینکه علم باعتباری داخل در تحت
جمیع مقولات است و باعتباری
تحت هیچ مقوله نیست

اشاره باینکه از برای حصول
علم و ادراک دو طریق

اشاره بطریق نظر و کسب

اشاره باینکه نظر و فکر و استاد بشر
از مبادی اعدادیه اند نه از مبادی ایجابیه

سوا از مبادی

سوا از مبادی ایجابیه و همه علوم و ادراکات بعد از تحقق شرایط و معدات بوساطت مبادی قدسیه از مبدء
اعلا که مفیض همه خیرات و کمالات و مفید همه علوم و ادراکات است بر مدارک قابله و نفوس مستعده فایض میشوند
چنانکه از مشکوة ولایت وارد است العلم نور یقذفه الله فی قلب من یشاء و این هر دو قسم را بعضی نظر و فکر
گویند و بعضی درس خواندن و علم مستفاد از این طریق را ارباب نظر اکتسابی گویند و اصحاب عرفان
علم دراست خوانند و اما طریق دوم پس عبارت است از تعلیم ربانی و تلقین یزدانی و تجلیات حقانی و افاضه حقایق
معارف و اسرار علوم و مفاتیح غیوب بر الواح صافیه قلوب و عقول از مفیض خیرات و کمالات بمحض تفضلات
علویه و جذبات الهیه و مواهب ربانیه بدون اینکه نظر و فکر و تأمل و اراده او مدخلیت داشته باشد اگرچه نزد
اکثری در این جا مطلع رفتن بکار دارد لکن توفیق ربانیه است و حاصل نمیشود این تعلیم و تلقین و این افاضه و استفاضه
مگر بعد از تزکیه نفس از رذایل نفسانیه و تطهیر باطن از تعلقات دنیویه و تصفیه قلب از ملکات خسیسه و هواجس
شیطانیه و توجه تام به بارگاه احدیت و انجذاب کلی بحضرت ربوبیت و اعتماد تمام بر فیاض علی الاطلاق
خواه کسب اصل فطرت این معانی حاصل باشند چنانکه سابقا اشاره نمودیم که انبیا و اوصیا را که استعداد
قوی اتصال معنوی بعالم قدس ثابت است و یا بعمل آنها نیز مدخلیت باشند در اصل حصول این که از توجه و
اتصال و یا در استعداد و استقرار است چنانکه سابقا نیز اشاره نمودیم که مجاهدات نفسانیه و اعمال
بدنیه که از انبیاء و اولیاء صادر میشود موجب استعداد و استقرار توجه و اتصال نفوس قدسیه
ایشان است بعالم ربوبیه منفصل باشد و بدانکه در این قسم از علم و معرفت حقایق و اعیان اشیاء
بنحوی که حاصلند در نفس الامر و بنحوی که هستند در واقع در نظر شهود صاحب ایقان و عرفان هویدا
و آشکار گردیده کالشمس فی رابعة النهار که مشاهده و عیان میگردند اگرچه این شهود و عیان و
این مشاهده و عرفان نیز بحسب مراتب مختلفه و درجات متفاوته است چنانکه در بیان مراتب کشف مذکور
خواهد گردید و از این قسم از شهود و عرفان حال است که خاتم نبوت صلعم [illegible] اللهم ارنی الاشیاء کما هی
خداوندا بنما بمن حقایق اشیا را آنچنانکه در واقعند منفصل باشند و بدانکه نسبت این قسم از علم و معرفت

بیان طریق علم لدنی

موسوم بعلم وراثت و علم لدنی است بعلم نظری و فکری موسوم بعلم و راثت و استبصار است بنسبت
نور بظلمت و نسبت صفا بکدورت و نسبت برزخ بسایه و نسبت حقیقت بصورت و نسبت خارج بذهن
و نسبت حقایق اصلیه بمفهومات و عنواناتی که در مدارک و اذهان حاصل میشود مثل صورت حلاوت
که از تعریف و توصیف در ذهن حاصل شود نسبت بحقیقت اصلیه او که از برای قوه ذائقه حاصل باشد
ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا حلوای خانیانی تا نخوری ندانی لحن مغازار واصف شود بر مراد
مراد مرحکی واقف شود کی با موز پیچیده توجه دانی کو حجه دارد و باکل و این قسم از علوم و معارف
الست که همه کس جامع او تواند بود تا کنج ... نباشد و نخواند هر کسی یا رسول کنج اره بهره ای
اندر این ره ... چشم تا کنج ببینند در جهان ... تا نشنود او صاف ان و لسوای این لطیفه
ربانیه اشاره است حدیث قدسی که از مشکوة و لا یسعنی ارضی و سمائی و لکن یسعنی
قلب عبدی المؤمن یعنی زمین و آسمان مظهر و مجلی من نمیتوانند شد از برای ظهور و تجلی من و از برای شاید
جمال و جلال من و لکن دل بنده مؤمن من بجهت جامعیت نشاءه و وسعت حوصله او میتواند مظهر و مجلای من
از برای ظهور و معرفت من و منظر و مرئی باشد از برای مشاهده جمال و جلال من و این معنی بجهت
کمال صفا و نقاء دل مؤمن است از کدورات و تعلقات دنیا و از تقیدات و تعینات ما سوای
حق جل و علا با کمال تفاوت و اختلاف در این معنی چنانکه سابقا اشاره نمودم زیرا که مراد از
مؤمن در این حدیث شریف مؤمن بمعنی موحد حقیقی است و مراد از موحد حقیقی چنانکه در بیان
حقیقت و مراتب توحید منکشف شد آنست که از شرک جلی و شرک خفی خالص باشد و
همه اشیاء حتی انفس و ذوات خود نیز از نظر شهودش ساقط گردد و منظور نباشند از برای او مگر جمال
و جلال حضرت ربوبیت و مقصود نباشد او را مگر مشاهده عظمت و کبریای احدیت زیرا که مراد
از وسعت دل مؤمن مظهریت و مرآتیت او است از برای ظهور ذات اقدس که عبارت از تجلی
اول و جلوه اول و وجه اطلاق است و از بینات است که هر مرآتی از مرایای ... و ...

اشاره بمعنی حدیث لا یسعنی ارضی و سمائی و لکن یسعنی قلب عبدی المؤمن

مظهر

مظهر و مجلای او نمیتوانند شد بلکه چنانکه سابقا اشاره نمودم که در سیر ... باقی ... ثابت ... روح اعظم ...
مظهر و مجلای آن تجلی کلی و ظهور اطلاقی تواند بود و در سیر نهایی صعودی قلب موحد حقیقی و عارف ربانی که
از برای او اتصال معنوی و ارتباط حقیقی و اتحاد وجودی بروح اعظم متحقق باشد با تفاوت فاحش در
این اتصال و ارتباط بحسب شدت و ضعف و باعتبار کمال و نقصان از معنی حدیث شریف و
از بینات است که محال است اینکه مراد از وسعت حلول ذات اقدس باشد در دل مؤمن و یا اتحاد ذات
اقدس باشد با قلب مؤمن و یا حصول کنه ذات اقدس باشد از برای دل مؤمن منقطع باش و بدانکه در علوم
نظریه این قسم از توحید متحقق بلکه متصور نمیباشد زیرا که در طریق نظر و فکر دو حرکت لازم است یکی از مطلوب
بسوی مبادی مناسبه و متحقق نمیشود این معنی مگر بعد از ملاحظه تفصیلی از ذهن همه معانی و معلومات
مخزونه را بحضیض و تمیز مقدمات و مبادی مناسبه را از غیر مناسبه تا مبادی مطلوب متعین شوند دوم
حرکت فکریه است از مبادی متعینه بسوی مطلوب بترتیب خاص و نظم معلوم که در علم میزان محقق است
تا مطلوب حاصل شود و با این همه تقیدات و ملاحظات از اغیار جلوه توحید حقیقی که حقیقتش ...
ملاحظات صفات و ذوات از نظر شهود عارف موحد متحقق نمیشوند تا توحید ...
نهان نهانی شود تا که حق گردد عیان و چگونه کمال اخلاص و نفی صفات متصور میباشد و از مولای
متقیان مرویست و کمال توحیده الاخلاص له و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه لهذا جامعی از اهل
عرفان طریق فکر و نظر را از حجاب و شواغل از حق توحید حقیقی شمرده اند ببین تفاوت ره از کجاست
تا بکجا و با وجود این تفاوت توحید بلکه بطریق نظر از براهین محکمة البنیان که مشید شده بدو الارکان حاصل
میشود از مراتب حقیقت توحید و معرفت معبود در نزد و قول عقلا و اساطین حکما معتبر است
و کلام معجز نظام خداوند یگانه و کلمات انبیا و اولیا علیهم التحیة و الثناء مشحون از این قسم از
توحید و مملو از این طریق از علم و معرفت بلکه بمقتضای نص صریح برهان آنست که مکلف به اولا این
قسم از توحید است و عوام بلکه خواص را زیاده از این قسم توحید تکلیف تام نیست بلکه از اشتراک

اشاره بطریقه نظر و فکر

اشاره بانکه عموم ناس در طریق نظر مشترکند

سابقه استفاده میشود و آن قسم از توحید از برای هر کس در حیز امکان نیست بلکه استفاده میشود و این قسم
توحید نیز نسبت باشخاص متفاوت است کل میسر لما خلق له هر کس را سزاوار گنج از ره بدی هر گدای اندر دی
نشنید پس منکشف گردید که هر کس قابل و سزاوار توحید سابق الذکر نمیباشند بلکه آن توحید مخصوص
بانبیا و اولیا و خواص خواص ایشان است که بجهت متابعت و انقیاد ایشان نموده بمقام موتوا
قبل ان تموتوا رسیده مهبط انوار جمال ازلی و جلال لم یزلی باشند چون برافتد از جمال او نقاب
از پس هر پرده تابد آفتاب منقطع و متلطف باشی و مزید تحقیق را از برای این مقصد اعلا و مطلب
اسنی در شرفات مستقبله در شرح فقرات حدیث کمیل انشاء الله زیاد و بسط خواهد آمد منتظر باش

اشاره بآیاتی که دلالت میکند بطریق دوم از علم و معرفت که مسمی بعلم لدنی

و بدانکه بسوی طریق دوم از علم و معرفت اشاره است کلام معجز نظام و کذلک اوحینا الیک روحا من
امرنا ما کنت تدری ما الکتاب و لا الایمان و لکن جعلناه نورا نهدی به من نشاء یعنی فرستادیم بسوی تو
روح القدس را و تو نمیدانستی چه چیز است کتاب و نه ایمان و لکن گردانیدیم او را نوری که هدایت کنیم
باو هر کس را که بخواهیم و کلام دیگر خدا عز و جل و علا و علمک ما لم تکن تعلم و کان فضل الله علیک عظیما
کلام دیگر او و لقد رای من آیات ربه الکبری و کلام دیگر او نزل به الروح الامین علی قلبک و بالحق
انزلناه و بالحق نزل و کلام دیگر او و علمناه من لدنا علما یعنی تعلیم کردیم او را از نزد خود علم
و فضل خدا بر تو بزرگ است و بتحقیق دیدن پیغمبر در شب معراج آیه کبری را که روح اعظم است نازل

اشاره باخبار بلکه باین طریق دلالت میکند

شد روح القدس با قرآن بر قلب تو و بحق گردانیدیم او را و بحق نازل شد و تعلیم کردیم بخضر از نزد خود
علم بحقایق اشیا را و بسوی این طریق از علم و معرفت نیز اشاره است کلام خاتم انبیا علیه التحیة و الثنا
و نبارک ما حسن باو بیر و کلام دیگر آنجناب لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب و لا نبی مرسل
و کلام خاتم اولیا علیه التحیة و الثنا ان رسول الله صلعم ادخل لسانه فی فمی فانفتح فی قلبی الف باب من العلم
مع کل باب الف باب یعنی حضرت زبان مبارک خود را در دهان من گذاشت پس گشوده شد از برای
من هزار باب از علم و گشوده شد با هر بابی هزار باب دیگر از علم و کلام آنجناب هرگاه متجلی میشود و

حکم میکردم

حکم میکردم بر اهل تورات بتورات ایشان و بر اهل انجیل بانجیل ایشان و بر اهل زبور بزبور ایشان و باهل فرقان
بفرقان ایشان و امثال این کلمات که دلالت میکنند بر این طریق از علم و معرفت از مشکوة نبوت و ولایت
لا تعد و لا تحصی است و علوم و معارف ملائکه مقربین و ملائکه مدبرین و انبیا و اولیا باین طریق حاصل است

بیان معنی وحی و الهام

متتبع و متفطن باش و بدانکه این قسم از علم و معرفت نیز دو طریق است یکی الهام و دیگری وحی گویند و دیگرا
الهام اول عبارت است از استفاده علوم و معارف و استفاضه انوار و حقایق بجهت امتزاجات
علویه و جذبات الهیه و اتصالات معنویه از مبدء فیاض بواسطه نورانیت روح اعظم که مسمی
بعقل کل است بلا مشاهده ملک حامل وحی و از مراتب تنزلات آن روح کلی و از جمله جنود و خدام آن عقل کل است
در زمین و مثال آن از برای ارواح سفلیه و اشباح مثالیه است بحضور اشراق صبح صادق بمحبت و خیالی ظلی چنانکه
جماعتی خیال نموده اند و این معنی بجهت قوت اتصال بعالم جبروت و شدت ارتباط بعالم لاهوت

اشاره بلطیفه وحی با الهام و معنی وحی مشاهده ملک است

و کمال ارتفاع حجب و استتار بشریت و تمام انقطاع از تعلقات و تقید است جهت نفوس باین معنی
و مرتبه روحانیت پس استفاده میکنند انوار عقلیه از روحانیت عقل کلی و مرتبه نفس انبیا
نفس انبیا و مرتبه ما بین نفس از مرتبه متناسب اوست زیرا که عالم صغیر نسخه عالم کبیر است پس انطباق
بعالم کبیر بحسب آنکه مراتب عالم کبیر مترتب و متنازل است همچنین عالم صغیر نیز مترتب و متنازل است
با عالم و منتهی میشود از انبیا ظاهر میشود و در نزد وجود حقایق و اعیان عوالم مرتبه در وجود
هر یک در مقام و مرتبه خود مشاهده و عیان میشناسد از برای صاحب وحی باین شرف و حضور کلی
و لایق این مرتبه است و در دفعه واحده بدون تراخی و مهلت و بدون نظر و فکر است و بسوی این طریق
ربانی اشاره است صحیفه الهیه بکلام معجز نظام و علمناه من لدنا علما و از بینات است و ذات
اقدس را از زمان و مکان منصور نمیباشد لیس عند ربک صباح و لا مساء الملکم مراد از نزد او و من
معنوی است که کمال قرب معنوی و حضور تحقیق میشود و واسطه در میانه منصور نباشد و او قرب ذاتست
اقدس حقیقت روح اعظم و عقل کل است چنانکه سابقا منکشف گردید و بکلام معجز نظام و لقد رای من آیات ربه

ربه الکبری زیرا که مراد از آیة کبری ملکوت اعلی یعنی روح اعظم است و بکلام معجز نظام نزل به الروح الامین

علی قلبک و بالحق انزلناه و بالحق نزل و در نزد حاذق و بصیر محقق منکشف است که مراد از نزول نزول

تجلیات روح اعظم است تا منتهی شود بعالم اشباح مثالیه چنانکه در حدیث سابق مذکور شد که جبرئیل

بحضرت رسالت پناه عرض کرده که میان خداوند عالم و اسرافیل هفتاد نور است که هر یک از آنها

اگر نزدیک شود باسرافیل هر آینه میسوزاند لوح محفوظ را که در پیشانی او است و هر گاه مشیت ازلی تعلق

بگیرد بوجود چیزی در آسمان و زمین در پیشانی اسرافیل نوشته میشود پس نظر میکند باو و بعد از آن

امر میکند مرا که از عمل مراد باشد تا آخر حدیث و ظهور حضرت جبرئیل از برای حضرت رسالت صلوات

دحیه کلبی میشود از جمله نزدیک بضرورت است و لیکن صورت جبرئیل خارجی بود نه خیالی بلکه در عالم برزخ و

مثال بود که از جمله عوالم متاصله عینیه خارجیه است چنانکه مقتضای فحص و برهان و مودای کشف و — اشاره باینکه مشاهده در ملکوت مثال متحقق میشود نه در عالم ماده

عیان و مستفاد از قواعد ملت بیضای اسلام است نه در عالم حس و ماده و الا لازم بود که هر صحیح

البصری با تحقق شرایط ابصار تواند آن ملک را ببیند و نه چنین بود باتفاق اهل اسلام پس دیدن

حضرت رسالت او را بدیده دل بود نه بدیده چنانکه در اخبار انبیا وارد است که در نزد نزول وحی

شبه غشی با آنجناب عارض میشد و اصلا التفات باین نشاه نمیفرمودند و بعد از افاقه مقتضای

وحی را بیان میفرمودند و از این باب آنچه که از مسلمات اهل اسلام است که آنجناب در خواب میدیدند

چنانکه در بیداری میدیدند و از بینات است که این دیدن بدیده باطن بود نه بدیده ظاهر بلی آنحضرت

مبارک نیز تعلق بگیرد که دیدن آن نیز ملک را ببینند و بشنوا ببینند زیرا که اگر نفسی از نفوس را بصر — اشاره باینکه از برای روح حواس ذاتیه است و این حواس از فروعات آنها است

ذاتی است که این بصر از رشحات و اظلال او است و همچنین سمع ذاتی و ذوق ذاتی و شم ذاتی

و لمس ذاتی که این حواس از رشحات و فروع آن حواس ذاتی میباشند بهمین از در عالم خواب

می بینند و میشنوند و میبویند و آثار خارجیه نیز بآنها مترتب میشود چنانکه لذات و الامی که در عالم رؤیا

حاصل میشود بر آنها نیز اقوی میباشند از لذات و آلام حسیه پس حقیقة میبینند و حقیقة میشنوند

نه مجاز او استعاره

نه مجاز او استعاره چگونه این معنی متصور میباشد اگر بصر ذاتی و سمع ذاتی در آن نفوس متحقق نباشد و

لیکن در بیداری بجهت ضعف نفوس و توجه آنها بتدبیر ابدان و استعمال آلات حسیه نمیباشند از

توجه بعالم ملکوت مستفاد که در تحت همه برازخ واقع است و محجوب میباشند از مشاهده موجودات

آن مگر که توجه و التفات نبی یا وصی و جذبه از جذبات ایشان موجب رفع مشاغل حسیه شود آن ایشان

نیز موجودات عالم مثال را میتوانند مشاهده نمایند چنانکه از ابی مرویست که وارد الطبع ملا در خدمت

امام جعفر صادق ع بودم و بعد از سوالی که از من صادر شد دست مبارک برابروی من مالیده و

فرمودند نگاه کن پس نظر کردم بعضی از مردم خارج را بصورت سگ و بعضی بصورت خوک و بعضی را

بصورت حمار دیدم و چند نفر بصورت انسان مثل معدود و قلیلی را او دیدم و معنی الهام پس عبارت است — بیان کیفیت نفس الهام و کیفیت آن

از استفاده علوم و معارف و استفاضه انوار باطنیه از ذات علویه و اتصالات معنویه و جذبات

الهیه از مبدء فیاض بواسطه نفس کلی که مسمی بلوح محفوظ است بدون مشاهده با شخص ملک و

بدون تراخی و مهلت و بدون نظر و مهلت فکر پس الهام در حقیقت از وحی و تابع او است و تفاوت

در میانه آنها بشدت و ضعف و کمال و نقصان است یعنی الهام حقایق در وحی اقوی و امرء و — بیان فرق در میانه وحی و الهام

اجلی و اظهر است نسبت بالهام بودن نسبت بر تو باقی ب است چنانکه نسبت نفس کلیه بجوهر است

مفارق و محل است بر نور همه علوم و معارف و مصور است بصورت همه حقایق و رقایق عقلیه

و روح اعظم نسبت بجوهر است باد هم اخذ این دو نحو از فرق را که در میانه وحی و الهام بیان نمودیم اول آنست

در وحی استفاده از عقل کلی است که موسوم است در لسان نبوت بروح اعظم و قلم اعلی و در الهام

از نفس کلی است که مسمی بلوح محفوظ است دوم آنست که در الهام مشاهده ملک حضرت نیست و در

وحی معتبر است لهذا احادیث قدسیه را با تفاق کلام خدا است و وحی و قرآن نمیگویند و فرق دیگر

در میانه وحی و الهام آنست که وحی از خواص رسالت و متعلق بظواهر است و الهام از خواص ولایت

و متعلق بباطن است عموم و لایت نیز باشند باولایت و وحی زیرا که هر نبی و رسولی البته ولی

لازم نیست که پیغمبر باشند فرقه دیگر آنست که در الهام تبلیغ و انذار معتبر نیست و در وحی معتبر است چنانکه از صحیفهٔ الهیه
وارد است یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک از اینجا ظاهر میشود که پیغمبر لازم نیست که صاحب وحی فرشته باشد
چنانکه لازم نیست که پیغمبر مامور تبلیغ باشد بلکه در صدق نبوت الهام خاص که عبارت از علم لدنی است کافی
است چنانکه در باب حضرت خضر فرموده اند و علمناه من لدنا علما و بسیاری از انبیای بنی اسرائیل و غیر ایشان جبرئیل
یا ملک دیگر نازل نشده است با وجود اینکه باتفاق با ایشان انبیا میگویند در کتاب کافی از اصول کافی
از امام جعفر صادق علیه السلام مرویست که فرمود انبیا و رسل چهار طبقه اند اول پیغمبری است که ... باشد او لا
نبوت در نفس خود داشته و تجاوز نکند غیر نبوت به آنجا و نکند غیر نفس خود اشاره دو احتمال دارد فقره

بیان مرتبه نبوت

احتمال اول آن اشاره است باینکه بغیر رسالت نرسیده باشد دوم اشاره است باینکه مامور تبلیغ نباشد
و مال هر دو یکی است دوم پیغمبری است که در خواب ببیند ملک را و صدای او را بشنود و لیکن مشاهده نکند
او را در بیداری و مبعوث نشود باحدی و او را پیشوائی باشد یعنی تابع شریعت پیغمبر دیگر باشد سیم پیغمبری است که
در خواب ببیند ملک را و صدای او را بشنود و در بیداری نیز ببیند و مبعوث باشد بر طایفه کم یا بیشتر
یا بسیار مثل یونس چنانکه خداوند عالم فرموده است و تحقیق فرستادیم او را بسوی گروهی که عدد ایشان
صد هزار بود یا زیاده بودند بر صد هزار حضرت فرموده اند بر صد هزار زیاده سی هزار و او را پیشوائی باشد که
تابع باشد شریعت او را چهارم پیغمبری است که در خواب ببیند ملک ملقی علوم و معارف را و صدای
او را بشنود و مشاهده کند او را در بیداری و او امام یعنی صاحب شریعت نیز باشد مثل اولوالعزم و تحقیق
حضرت ابراهیم علیه السلام پیغمبر بود و امام نبود تا آنکه خداوند عالم فرمود بدرستیکه گردانم ترا امام یعنی صاحب
شریعت مستقل و فرض کرد و از ذریه من نیز امام ساز فرمود نمیرسد عهد من ظالمان را و عبارت کرده باشد
سب ... نبی باشد امام تمام شد ترجمهٔ حدیث شریف محقق قدس سره در شرح این حدیث فرموده
و مراد از مرتبه اولی القای علوم و معارف است از جانب خدای تعالی به پیغمبر بدون دیدن ملک
نه در خواب و نه در بیداری و بدون شنیدن صدای او و این مرتبه ... است بنابر تفسیر کلام امام

اولاد و اوصیا

اولاد و اوصیا که الهام را از خواص اولیا است عبارت است از علوم نظریه که حاصل شوند در قلب بدون
اکتساب و بدون اطلاع بر سبب ملقی که عبارت از ملک است و لفظ اسم ولی پیش از بعثت پیغمبر ما
بر احدی از اولیا و سابقین گفته نشده است بلکه اینها از انبیا میگفتند بر اولیا نیز فرقی نیست
در میانه ولایت و نبوت که رسالت و تبلیغ با او نباشد بلکه اطلاق اسم نبی پیش از
پیغمبر ما بر ولی جایز باشد بحسب اسم اگرچه ولی باشد بحسب معنی و تصریح کرده است باین معنی شیخ فاضل
سعدالدین حموی در کتابی که بلغت فرس نوشته است و باید چنین باشد زیرا که ...
از زمان آدم تا آخر الزمان در زمین میباشند پس باید که پیغمبر ما پیغمبر باشد از سایر امم چنانکه
در کلام مجید وارد است کنتم خیر امة اخرجت للناس یعنی میباشید شما بهترین امتها و نیز وارد
است لتکونوا شهداء علی الناس و یکون الرسول علیکم شهیدا یعنی تا باشید شما گواه بر مردم و پیغمبر
گواه باشد بر شما و از این جهت است که قیامت با انسان بر پا میشود دایره وجود ...
مرتبه ... باید در میانه ایشان کسانی باشند که مرتبه ایشان مرتبه پیغمبران باشد و
از پیغمبر مرویست که از برای خداوند ... میباشند که پیغمبر نیستند و لکن غبطه میبرند از ایشان
پیغمبران یعنی پیغمبر شریعت نیستند و معنی کلام پیغمبر که فرموده لا نبی بعدی اینست که نبوت تشریعی و
وحی خاص بعد از من نخواهد شد نه اصل نبوت و از اینجا ظاهر میشود که الهام مشترک است در میانه
انبیا و رسل و اولیا و در زبان حدیث موسوم اند به محدثین بصیغه اسم مفعول از باب تفعیل و
فرق در میانه ایشان از مشاهده ملک است در خواب یا در بیداری و عدم آن چنانکه در اولیا
منکشف گردیده اصل نبوت که عبارت است از القای علوم و معارف و الهام حقایق و دقایق
است از مفیض کمالات و ثمرات او ایصال آن علوم و معارف است بمکلفین و مستعدین
و تکمیل و تصفیه ایشان که ... است از جزء نقصان بذروه کمال ... باقیست بجهت وجود اولیا
کاملین و اوصیاء مرضیین صلوات الله علیهم اجمعین و تصریح نموده است باین مطلب اعلی ...

بیان اینکه اصل نبوت و غیر از او باقی است و منقطع شده است علم نبوت تشریعی

تفصیل و توضیح و تحقیق

از محققین عرفا در بعضی از کتب خود تمام شد کلام آن محقق قدس سره بالجمله

صدر محققین و قدوه المتألهین در شرح کتاب حجت از اصول کافی در این مقام کلامی است لطیف و
تحقیقی است شریف ملخصش اینست که قلب انسانی بمنزله بصر و قوه عقلیه اش بمنزله قوه باصره و لطیفه ایست
ملکوتیه در بعضی احوال از برای صاحب بصر ثابت است تاریک باشد هوا یا روشن بلکه بمنزله چشم خود
یا بهم گذارد و علوم و ادراکات قلب بجهت قوه عقلیه اش بمنزله دیدن اعیان خارجیه است
بقوه باصره و تأخر علوم و ادراکات قلب در مدت طفولیت تا بحد تمیز و بلوغ رسد بمنزله تأخر
ابصار و رویه است از قوه باصره تا وقت فیضان نور آفتاب بر مبصرات و ملک قدسی معلم
اعلام و القاء تصویر علوم و ادراکات است در صحایف قلوب بمنزله قرص آفتاب است
و انوار فایضه از آن جوهر قدسی بر الواح قلوب بحقیقت خارج از قوه بفعلیت شوند و از ظلمت
جهل بنورانیت علم بیرون آیند بمنزله نور آفتاب است که بجهت تابش او بر اشیاء مبصره و قوه
رویه ابصار بفعلیت وجود آید و بهبود استعداد قلوب از برای قبول انوار علمیه
و معارف حقیقیه با اسباب خارجیه و داخلیه بمنزله بهبود استعداد قوه باصره است از برای
قبول صور ابصاریه بسبب تحقق شرایط ابصار پس منکشف گردید که در میانه بصیرت

اشاره باینکه در میانه بصر و بصیرت مطابقه و موازنه ثابت است

و بصر مطابقت و موازنت متحقق است لهذا در صحیفه الهیه وارد است و کذلک نری ابراهیم
ملکوت السموات و الارض و نیز وارد است و لقد رای من آیات ربه الکبری ما کذب الفواد
ما رای و از مشکوه ولایت وارد است رانه القلوب بحقایق الایمان یعنی بجهت مطابقت و
موازنت در میانه بصیرت و بصر در آیات شریفه و حدیث مذکور بر بصیرت رویت اطلاق
فرموده اند با آنکه رویت و ابصار از خواص بصر است و ادراک قوه باصره مستعمل شود
زیرا که دیدن ابراهیم ملکوت را و دیدن پیغمبر آیات کبری را و دیدن قلب بعضی از اولیاء
عظمت و کبریای خدا را بحقایق ایمان بدیده ظاهر که موسوم ببصر است از ممتنعات و مستحیلات است

ملحوظ

اشاره باینکه در مطلق رویت و ابصار دیده ظاهر معتبر نیست

ملحوظ است و فقیر ظاهر و متبادر از این کلام اینست که اطلاق رویت بر بصیرت بجهت علاقه مطابقت و موازنت
است و از قبیل استعاره یا مجاز مرسل است و نه چنین است زیرا که در حقیقت تحقق مطلق رویت
و ابصار بمعنی آن دیده ظاهر معتبر نیست بلکه مطلق علم حضوری اشراقی رویت و ابصار است
حقیقه نه مجاز خواه بدیده ظاهر باشد یا بدیده باطن چنانکه سابقا اشاره نمودم و خواه از
قبیل حضور معلول در نزد علت باشد و یا حضور نفس در نزد نفس خود چنانکه در تقسیم علم
بحصولی و حضوری بیان نمودم از اینجا ظاهر میشود که اطلاق بصیر بذات اقدس چنانکه در شرایع
حقه ثابت شده و در نزد اساطین حکمت محقق است بعنوان حقیقت است و محتاج نیست
بانکه بمجازات مأول شود چنانکه معتقد بعضی جز آن از قواعد ملت و نزد بعضی از قواعد
و نزد بعضی از قواعد حکمت و معرفت است بلکه اطلاق کلمه عین بر بصیر از او و در لغت کس

اشاره باینکه اطلاق بصیر بر ذات اقدس بعنوان حقیقت است و محتاج بتاویل نیست

بحکم است نیز اختصاص بجسم ظاهر ندارد اینست مقتضای فحص و برهان و مودای کشف و
عرفان و مستفاد از کلمات مشکوه نبوت و ولایت چنانکه در نزد صاحبان بصیرت
و فطنت مخفی و مستور نیست و از اشارات سابقه اشارات شافیه بلوامحات
کافیه باین مطلب اعلام نمودم و در کتاب لمعات الهیه در باب سمع و بصر بسط تمام
و تفصیل مالا کلام محقق و مبرهن ساخته ام و مذاق آن محقق نیز در اسفار اربعه
و شرح اصول کافی همین مذاق است و توجیه کلامش در این مقام اینست که مراد از
مطابقت و موازنت در میانه بصیرت و بصر اصالت و فرعیت است یعنی بصیرت اصل
است و بصر فرع است و تفاوت بشدت و ضعف است پس بصیرت بصر قوی
و بصر بصیرت ضعیف است چنانکه انسان عقلانی انسان قوی و انسان طبیعی
است ضعیف خلاصه کلام مذاق آن محقق اینست که همه معانی و حقایق را در تمام نشئات

اشاره باینکه همه معانی و حقایق در همه نشئات موجود اند

تحقق و وجود است چنانکه مذاق و مشرب افلاطون الهی و قبل از او اعظم از حکما است

حکمت و معرفت است مثلا مذهب اشراق راسه نحو از وجود است عقلی و مثالی و حسی و همه این سه نحو حقیقت و تفاوت
مگر بشدت و ضعف و همچنین عرش عقلی و خیالی و عرش مثالی و عرش حسی و ارض عقلی است و ارض مثالی و
ارض حسی و از مشکوة ولایت نیز این معنی مستفاد میشود و هر تاویل باشد و در احادیث اهل بیت عصمت
وارد است حاکی از این معنی بسیار است و در رسالهٔ سابقه باین معنی اشاره نمودم و بیان نمودم که همه بطون
قرآن قرآن است منطق باشند بطون مختلف قابل وجود عقلی و وجود استقرار نیز باشند مثل قوه و استعداد و
حرکت و زمان موجود نمیتوانند شد مگر بوجود ضعیف زیرا که ان نشاه نشاه ثبات و استقرار و نشاه فعلیت
ور و امند و بعد از آن فرموده است ان محقق که بدانکه قلب انسانی لطیفه ایست ربانی و چون انسان بحسب فطرت
و جوهر از سنخ ملکوت و عالم انوار است پس بحسب اصل جبلت مستعد میباشد از برای اینکه منجلی شود برای او
حقایق علمیه و معارف ربانیه و لیکن علوم متجلی میشود در آن بجهت بعضی و فیضان بعضی علوم بدیهیه و دیگر علوم
نظریه اول آنست که از برای صحیح الادراک حاصل میشود بدون آنکه بنظر و فکر محتاج باشد مثل تصدیق باینکه
کل اعظم از جزو است و منافی قصدان در موضع واحد جمع نمیشود و مانند اینها از اقسام بدیهیات و نظریات
باشند با تا مغز و دوم آنست که محتاج بنظر و فکر باشد و صحت مبادی و آلات ادراک در حصول آن کافی
نباشد و این قسم از علم نیز دو قسم است اول آنست که بطریق اکتساب و نظر باشد چنانچه بیان نمودم حاصل شود
و آنرا اعتبار و استبصار گویند و در اصطلاح عرفا علم درایت خوانند دوم آنست که از غیب حاصل شود
و او را علم لدنی و علم وراثت خوانند و او نیز دو قسم است یکی را الهام گویند و دیگری را وحی اول آنست که
عالم را اطلاع در سبب ملقی حاصل نباشد یعنی مشاهده ملک نتواند خواه صدای او را بشنود و یا صدای او را نیز
نشنود و نداند که این علوم از کجا حاصل شده اند و چگونه حاصل شده اند و این قسم از علم را نفث در روع
گویند دوم آنست که مطلع باشد بر سبب ملقی یعنی مشاهده نماید ملک را و او واسطه القاء علوم و معارف
خواه در خواب باشد یا در بیداری و این قسم از علم را وحی گویند قسم اول از اقسام علوم غیر بدیهیه مخصوص
بحکما و علما نظار است دوم مخصوص باولیاء و اوصیاء است سیم مخصوص بانبیاء و رسل است و کشف حقیقت

اشاره باقسام علوم

بیان اینکه وحی مخصوص انبیاء و اولیاء است

این مقام

این مقام موقوف است بر تمهید مقدمه و آن اینست که قلب شریف انسانی بجهت نورانیت و ملکوتیت قابل
تجلیات و انوار حقایق و معارف است و حامل غیب در میانه او و لوح محفوظ که مصور بجمیع علوم و معارف
است مگر تعلقات دنیاویه و شهوات نفسانیه که حجب و ستائر در میانه انها پس نسبت قلب بلوح محفوظ مثل نسبت
آینه است مصور بنقوش و ملونات بآینه دیگر که در مقابل او و او نیز مصور باشد بنقوش و ملونات و لیکن پرده
در میانه آن دو آینه حایل باشد و مانع شود از انعکاس صور و نقوش هر یک از آن دو آینه بآینه دیگر و
چنانست که هر وقت که حجاب پرده از میان آن دو آینه برداشته شود صور و ملونات هر یک به دیگری
منقش میشود و اگر یکی مصور باشد و دیگری خالی از صور در نزد ارتفاع حجاب صور منعکس میشود بجای آن
صور و بعد از آن انعکاس دیگری حاصل میشود از خالی از صور بسبب صور اگر چه بحسب حس امتیاز حاصل
نباشد و علم گاهی بسبب حجاب را بر میدارند و گاهی باد میوزد و پرده را از میان بر میدارد و بجهت تعلقات
دنیاویه حجب و استار در میانه قلب انسانی و لوح محفوظ گاهی ارتفاع آن حجب و استار با کسب و تعلم
و گاهی برای الطاف الهیه بدون اختیار و کسب میوزد و حجب و استار را از روی قلب بر میدارد پس متجلی
میشود در مرآة قلب باندازه ارتفاع حجب از علوم و حقایق که در مرآة لوح محفوظ بقلم الهی مسطور شده
این معنی بجهت آنکه در عالم رؤیا متحقق میشود در عالم بیداری نیز حاصل میشود یا باطلاع برای او حاصل
نیاید و خواه آنکه لمعه فائضه در مرآة قلب کالبرق الخاطف باشد یا دوام و استقرار نیز حاصل باشد
اگر چه این معنی بسیار نادر است و از اینجا ظاهر میشود که فرق نیست در میانه الهام
و اکتساب در نفس علم و نه در محل و نه در سبب بلکه فرق در کیفیت و جهت زوال حجاب است چنانچه
بیان نمودیم و همچنین فرق نیست در میانه وحی و الهام در امور مذکوره بلکه فرق باعتبار مشاهده ملک
و عدم مشاهده آنست پس تفاوت نیست در میانه وحی و الهام مگر باعتبار شدت و ضعف و
کمال و نقص تمام شد ملخص کلام آن محقق اگر چه بعضی از این مطالب سابقا بیان نموده بودم
ولی چون که بر تحقیقات شریفه و لطایف دقیقه دیگر مشتمل بود باین اسباب و تفصیل نقل نمودم

بیان اینکه تعلق دنیویه حائل اند در میانه قلب و لوح محفوظ

اشاره بانکه گاهی ارتفاع حجاب بلفعتا جذبه از جذبات الهیه میباشد

بیان معنی علم از برای وحی و الهام

اشتراکی وجه

جمله از ابرار بوده‌اند و وحی و الهام معنی است اعم از آن دو معنی مذکور و در کتاب سراج اللغة
مذکور است که وحی بمعنی اشاره و پیغام و در دل افکندن و سخن پوشیده با کسی گفتن و الهام
در دل افکندن است که چیزی در دل افکند خدای تعالی گفته میشود الهمه الله و استلهمت الله و وحی بمعنی اخص ظاهر
این است که از معنی چهارم مأخوذ شده اگرچه اخذ او از باقی معانی نیز محتمل است بخصوص معنی سیم و چهارم
و معنی اخص الهام محتمل است ... از آن دو معنی مأخوذ باشد پس در صحت اطلاق وحی و الهام
بر آن دو معنی از قبیل تسمیه خاص باسم عام و نقل اسم عام بسوی خاص خواهد بود و از باب معنی عام
وحی است کلام معجز نظام و اوحی ربک الی النحل ان اتخذی من الجبال بیوتا و اوحی فی کل سماء امرها
و اوحینا الی ام موسی ان ارضعیه و کذلک جعلنا لکل نبی عدوا شیاطین الانس و الجن یوحی بعضهم الی بعض
زخرف القول غرورا و از باب الهام عام است مفاد کلام معجز نظام و ان من شیء الا یسبح بحمده
زیرا که تسبیح و تحمید بدون الهام و القا از جانب مبدأ اعلی متصور نمی‌باشد و از این قبیل است نیز
آیه شریفه انطقنا الله الذی انطق کل شیء زیرا که نطق اشیا بدون شعور و الهام صورت نمی‌بندد
و محتمل است که مراد از انطاق الهام و القاء صور و معانی باشد و بهر دو تفسیر دلالت بر مدعا دارد

بیان معنی خاطر و اقسام آن

منقطع نباشد و جمله علوم و معارفی که از وحی خاص میشود علوم نبوتیه و علوم الهیه گویند
و علوم و معارفی که از الهام خاص حاصل میشود علوم لدنیه گویند و گاهی هر دو را علوم لدنیه
گویند و علوم و معارفی که حاصل میشود از وحی عام و الهام عام خواطر می‌باشند و در نزد
جماعتی خواطر دو قسم است ملکی و شیطانی چنانکه سابقا بیان نمودیم و در نزد جماعتی چهار
قسم است چنانکه بیانش خواهد آمد در کتاب نفائس الفنون مذکور است که مراد از خاطر وارداتی است
که در دل گذر کند در صورت خطابی یا تعریفی یا طلبی و مطلق وارد در خاطر اعم است پس
هر خاطر وارد است اما هر وارد خاطر نباشد مانند حزن و سرور و قبض و بسط و اکثر فاعلا اعتقاد است
که خواطر چهار قسم است حقانی و ملکی و نفسانی و شیطانی حقانی عبارت است از علمی که

فیاض ازل

بیان خاطر حقانی

فیاض ازل بطنان غیب و اسقاط در داخل قرب و حضور اندازد چنانکه فرموده است قل ان ربی یقذف بالحق
بیان خاطر ملکی

علام الغیوب و خاطر ملکی آنست که بر خیرات و طاعات ترغیب کند و از شرور و معاصی تحذیر و تبعید
بیان خاطر نفسانی

نماید و بر ارتکاب مخالفات و بر تقاعد و تکاسل موافقات و عبادات ملامت کند و خاطر نفسانی آنست
بیان خاطر شیطانی

که بر تقاضای حظوظ عاجله و اظهار دعاوی باطله مقصور باشد و خاطر شیطانی آنست که بر شرور و معاصی
اغوا کند و بر مکاره و مناهی شرعیه دعوت کند زیرا که شیطان در صدد اضلال بمعاصی و مناهی دعوت می‌نماید
و اگر ببیند که باین وجه اغوا و اضلال صورت نمی‌بندد در عقد نیت صلوة و تنظیف ... و
بیان فرق میانه حقانی و ملکی

اسراف در استعمال آب وضو و امثال آن وسوسه کند و فرق در میانه خاطر حقانی و ملکی آنست که خاطر حقانی
را هیچ خاطری معارض نشود زیرا که با ظهور سلطنت او جمله اجزاء وجود منقاد و مستسلم شوند و باقی
بیان فرق میانه نفسانی و شیطانی

خواطر مضمحل و متلاشی گردند و با وجود خاطر ملکی معارضه خواطر نفسانی محتمل است و فرق میان خاطر نفسانی
و شیطانی آنست که خواطر شیطانی در هنگام میل هر سالک عارف منور است بنور مجاهدات علمیه و
عملیه و تفکر در آیات آفاقیه و انفسیه منقطع و مضمحل گردد بخلاف خاطر نفسانی که منقطع نشود
مگر در نزد انقطاع تام بحضرت ربوبیت که تعبیر از او بفنای در توحید و موتوا قبل ان تموتوا است
و در این خاطر نیز باشد مگر در نزد انقطاع تام بحضرت ربوبیت که تعبیر از او بفنای در توحید و
موتوا قبل ان تموتوا است و در این خاطری نمی‌باشد از برای او مگر خاطر حقانی و اگر این حالات را
استیلا نباشد هر سه خاطر در معرکه قلب انسانی که مجمع البحرین ملک و ملکوت است جلوه نمایند
بدان ای سالک طریق مستوی و صراط مستقیم که تمیز در میانه خاطرها که مذکور شد چنانکه باید و شاید ممکن نیست
مگر کسی را که نخست آینه دل را از زنگ هوا و هوس نفسانیه و تعلقات دنیاویه بمصقله زهد و
جلا دهد تا صور حقایق کما هی در آن منکشف گردد و الا چه بسیار است که خاطر نفسانی بخاطر ملکی مشتبه
اشاره بمیزان حقه و تمیز در میانه خواطر

میشود و ملکی این معنی خاص باشد و عمل بر مقتضای هر یک نفس در دل میرسد پس هر که درجه زهد و
تقوی باعلی درجه نرسد و خواهد که در میانه خواطر تمیز دهد باید اولا خواطر خود را بمیزان شریعت حقه

توارد نمايد اگر از قبيل فرايض يا فضايل باشد امضا كند و اگر مرجوح يا مكروه باشد انكار نمايد
و اگر از مباحات شرعيه باشد هر طرف كه مخالف نفس نزديكتر باشد امضا نمايد زيرا كه
غالب آنست كه نفس را ميل با مور دنيويه و اعمال خسيسه و افعال ذميمه است و مطالبات و متمنيات نفس
بعضى حقوق باشد و بعضى حظوظ حقوق قدر ضرورى كه قوام بدن و بقاى حيات باو مربوط است و ماسوى
ترك دارد و حظوظ را انكار نمايد چنانكه طريق ديدن انبيا و اوليا و متابعين ايشان بوده است
در ترك حظوظ نفسانيه و لذات جسمانيه و اقتصار بر آنچه از ضروريات قوام بدن و نقصان حاجت
است اكتفا است و در اين باب كسيرا كه اندك بصيرتى دارد در ملاحظه احوال خاتم انبيا و ائمه هدى
عليهم الاف التحية والثنا كه در كتب معتبره اخبار از طريقه و خاصه ببسط تمام مذكور و مسطور اند
جعلنا الله من اتباعهم و اشياعهم لينور قلوبنا بانوارهم و معارفهم بجاههم و حقهم

شارق كشفيه

بيان معنى كشف و حقيقت او

بدانكه كشف در لغت برداشتن حجابى است كه حايل باشد در ميانه دو چيز و در اصطلاح عبارت است
از اطلاع بر معانى غيبيه و امور حقيقيه كه در وراى حجب بشريه و عالم شهادت اند و آنچه صاحب
نفايس الفنون گفته است كه حقيقت كشف از حجاب بيرون آوردن چيزى است بر وجهى كه بيننده
آن بران وجه باشد و هر چند در عالم وجود انسانى انفعال از ديده او ادراك هفتاد
هزار عالم جسمانيات و روحانيات تواند كرد موقوع است اما اهل حقيقت مكاشفات بر ان
معانى اطلاق كنند كه مدركات باطنى ان را ادراك كرده باشند تمام شد كلام نفايس الفنون و آنكه
از كلمات متكلمان نبوت و ولايت در باب بيان مراتب نبوت و فرق در ميانه نبوت
و رسالت و امامت و از احاديث معراج خاتم نبوت و از مؤلفات و مصنفات اساطين
حكمت و معرفت مستفاد ميشود اين است كه كشف را بعد از ان معنى كه مذكور شد مراتب و درجات است
اول منقسم ميشود بكشف صورى و كشف معنوى اول عبارت است از كشف برازخ سفليه و
اشباح برزخيه و صور مثاليه كه سفلى و برازخ و ملكوت و واسطه در ميانه مفارقات و ...

الستبيل از

استبيل از طرق حواس خمسه در بيدارى باشد يا در خواب زيرا كه ادراكات اين حواس مخصوص
بعالم ظاهر و مقصور بعالم شهادت نيستند چنانكه سابقا اشاره نموديم پس كشف صورى منقسم بپنج قسم
است اول كشف ابصارى است كه بطريق مشاهده و ابصار حاصل شود مثل ديدن صور متقدره متكثره
و مشاهده ارواح مسبحه نورانيه و از اين قبيل است مشاهده ملائكه در هنگام القاى وحى و
و غير آن صاحب نفايس الفنون گفته است بدانكه چون سالك بتدريج از صرف معقولات اكراه دست
نوعى تمام بحضرت ربوبيت صفات بايد و زنگ طبيعت و ظلمت بشريت از او محو شود قابل ظهور انوار
غيبى گردد و چندانكه صفات بشريت انوار غيبى بر او دوان انوار در بدايت حال بر مثال چراغ و شمع
و مشعل و شهاب افروخته نمايد و بعد از ان انوار علوى پديد آيد و در بدايت بصورت كوكب خرد
و بعد از ان بصورت قمر پس بصورت شمس تا گاه انوار مجرد از محال ظاهر شود و چون شكل از جهت ديدن
آنچه خيال بود در او مجال تفرقه نمايد و الوان و اشكال صورت مشاهده پس آن رنگ و شكل و كيفيت و
هيئت مشاهد افتد چه شكل و لون نور بواسطه الانس صفات بشريت بوده تا روح از پس خيال حجب ادراك
كند و چون بار و حايل انفس صرف افتد و از جهات خيال بيرون آيد اشكال و الوان منتفى شود و از آن
انوار هر آنچه بشكل امور سفلى نمايد مثل بروق و لوامع و لوايح و مشاعل و قناديل و مصابيح از انوار
ارضى خوانند و هر چه بشكل اجرام علوى مثل كواكب و اقمار و شموس از انوار سماوى گويند اگر چه مظاهر
مفيض همه انوار ذات اقدس انور است و لكن منشأ اين اختلافات در ظهور انوار اختلاف
احوال سلوك و تفاوت مقامات قلوب و ارواح است در مراتب و درجات صفا و
صفا مثلا اگر آينه بقدر كوكبى صاف باشد نور روح بقدر ان كوكب مشاهده ميشود و اگر
آينه دل صاف شود ماه تمام بيند و اگر از كدورت بقيه باشد ماه ناقص بيند و اگر آينه دل بكمال
صفا گردد آن نور بر مثال خورشيد مشاهده ميشود و هر چه صفا بيشتر خورشيد درخشان تر تا گاه
وراى خورشيد مثبت در دفعه مشاهده شوند باطل بوده از علو نور روح منور گرديده است و

بیان کشف سماعی

وخوش شنید و تمام شد کلام نفایس الفنون دوم از اقسام کشف صوری کشف سماعی است که بطریق شنیدن
وسماع حاصل شود و از این قبیل است شنیدن انبیا کلام منظم خداوند جل و علا را در
هنگام وحی نازل شدن و از این قبیل است نیز شنیدن وحی مثل آواز جرس یا صدای زنبور عسل که
مرویست که پیغمبر صلعم گاهی وحی را با این گونه میشنید و مراد خداوند عالم را میفهمید و از این قبیل است
نیز شنیدن بعضی صحابه کلام ملائکه را چنانکه از مشکوة نبوت وارد است سیم از اقسام کشف صوری

بیان کشف شمی

کشف شمی است که بطریق بوییدن و استنشاق حاصل شود و آن تشمم نفحات الهیه و تنشق روائح یمنیه
است از مهب نسایم الطاف رحمانیه مرویست از خاتم درجات نبوت و رسالت صلعم فرموده که
ان لله فی ایام دهرکم نفحات الا فتعرضوا لها یعنی از برای خداوند عالم در ایام و دهر شما روایح است پس
متعرض شوید و استشمام کنید آنها را و نیز فرموده انی لاجد نفس الرحمن من قبل الیمن یعنی من
استشمام میکنم نفس رحمن را از جانب یمن بوی رحمن از یمن آمد دل جان تازه شد چه عرو چه جان

بیان کشف ذوقی

جهان از بوی ریحان تازه شد چهارم از اقسام کشف صوری کشف ذوقی است که بطریق ادراک
ذوق حاصل شود و آن عبارت است از خوردن و آشامیدن اطعمه ملکوتیه و اشربه برزخیه و چشیدن
آن طعوم و اشربه است با ذواق ملکوتیه و قوای برزخیه تا مطلع شود بر معانی غیبیه و معارف روحانیه
چنانکه مرویست که حضرت رسالت صلعم فرموده اند در خواب دیدم شیر خوردم تا اینکه سیر شدن رفت

بیان کشف لمسی

چرکها از ناخنهای من پس تاویل کردم این معنی را بعلم منقطع باشد پنجم از اقسام کشف صوری کشف
لمسی است که بطریق ملامسه حاصل شود و آن عبارت است از اتصال معنوی مثالی که در میان دو نور یا دو جسم
برزخی حاصل شود مثل اتصال در میان دو نور مثالی یا دو جسم نورانی برزخی مرویست از ابن عباس که
حضرت رسالت پناه صلعم فرمودند وضع الله کفه بین کتفی فوجدت بردها بین ثدیی فعلمت ما فی
السموات و ما فی الارض ثم تلی هذه الایه وکذلک نری ابراهیم ملکوت السموات والارض و
لیکون من الموقنین یعنی گذاشت خداوند عالم دست خود را در میان دو دوش من پس یافتم برودت

انرا در میانه

انرا در میانه دو پستانم پس دانستم که هر چه در آسمانها و زمین است بعد از آن این آیه را خواند و آنچه معنی
حال است بلسان بعضی شعرای عرب در مدح حضرت امیر مومنان علیه السلام قبل از قول بطلمیوس مدحا در لطف تا را موصوفه
قلت هل اقدم فی مدیح امر صار ذو اللب الی الاعیده والنبی المصطفی قال لنا لیلة المعراج لما صعده وضع
الله علی ظهری یدا فاراتی القلب ان قد برده وعلی وضع اقدامه فی مکان وضع الله یده ملخص معنی ابیات
آنست یعنی گفته از برای علی مدحی بگویم آتش افروخته از او خواهش کرد گفتم چگونه مدح بگویم کسی را که چنان
عقل در باره او حیران مانده تا اینکه او را خدا دانسته و پیغمبر برگزیده فرمود که از برای ما در شب معراج چون
منتهای صعود رسیدم خداوند عالم گذاشت دست خود را بر پشت من پس برودت آن را در دل من ظاهر

اشراق و اشاره

و علی هم پای خود را گذاشت در مکانی که خدا دست خود را گذاشت بدان از اقسام کشف

این همه مطالب رهبانیه و کهانات

صوری اگر متعلق باشند بحوادث دنیویه و امور متجدده رهبانیه کهانات است و ارباب آنها در حقیقت
از مشاهده جمال ازلی و جلال لم یزلی محجوب و از ملاحظه معارف الهیه و حقایق اخرویه محروم
نسوا الله فانسیهم انفسهم و غرض شان از این آنها ریاست دنیه و حصول غلبه دنیویه
سالک مسالک ایقان و عرفان التفاتی و اعتنایی باین قسم از کشف صوری نمی نماید
عالیه و قلوب صافیه ایشان مقصور است بر حقایق اخرویه و انوار روحانیه بلکه
این قسم از کشف استدراج نفسانی و مکر شیطانی میدانند بلکه کمل ایشان نظر و التفاتی
بقسم اول نیز نمیکنند زیرا که مقصود اصلی و مطلوب حقیقی ایشان فنای در توحید و
بقای بتوحید یعنی فقر حقیقی و قرب معنوی و مشاهده جمال ازلی و جلال لم یزلی است
چنانکه از مشکوة ولایت ماثور است که در دعای خود گفته است خداوندا عبادت نمیکنم ترا از برای ترس جهنم
از برای طمع بهشت بلکه از برای اینکه مستحق عبادتی از برای عبادت ... مقصود و غایت
و غرض دور زدن سلاک مسالک توحید و عرفان و طلاب مقاصد تجرید و ایقان از اقسام
مکاشفات صوریه کشفی است که متعلق بحوادث دنیویه و مرتبط باحوال متجدده کونیه باشد

بلکه متعلق باشند بامور حقیقیه نه بمثل ازوجیه و بحقایق دائمه روحانیه از ارواح عالیه و ملائکه سماویه و ارضیه
و غالباً این قسم از مکاشفات صوریه اخرویه منتهی بمکاشفات معنویه و معانی غیبیه میباشند بجهت جامعیت
و جوامع معنی و صورت از اعلی مراتب کشف و یقین میباشند چنانکه سابقا در فرق میانه وحی و الهام
اشاره نمودیم و بالجمله در نزد صاحبان بصیرت مخفی نیست و بعضی قسم از کشف را از ثمرات شیطانی
است بسبب انقطاع حجب کلا و بعضا است و ضعفا و اصالت و تبعیت در کشف صوری و معنوی منقطع شد

تحقیق و توضیح

بالجمله از [illegible] صادق در این لمعات و اشراقات الجزای صاحبان بصیرت
منکشف میشود که منبع همه این مکاشفات قلب لطیفه انسانی در نزد استعمال قوه متعلقه بملکه
متوقفه بانوار الهیه و لمعات ربانیه حواس روحانیه و مشاعر نورانیه را که از قوای ذاتیه و جنود
فعلیه نفس ناطقه قدسیه میباشند این حواس ظاهره و قوای متعلقه بملکه استعمال این حواس
حجاب و ساتر اند از مکاشفات صوریه غیبیه و از مشاهدات رفیعه معنویه مگر از برای
کاملین از انبیا و اولیا که مقام البرزخ جامع بین النشأتین باشند یعنی توجه بباطن حجاب از ظاهر
و توجه بظاهر حجاب از باطن نباشد لا یشغلهم شأن عن شأن و متن و حاد [illegible]
فقرات حدیث شریف خواهد آمد بیان الکشاف فی آنکه سابقا بیان نمودیم و لطیفه قلب
انسانی در حد ذات خود دارای این حواس است یعنی بعین ذات و ذات نفس [illegible] آیات
چنانکه در صحیفه الهیه از برای اشاره باین لطیفه فرموده اند فانها لا تعمی الابصار و لکن تعمی
القلوب التی فی الصدور ختم الله علی قلوبهم و علی سمعهم و ابصارهم یعنی چشمهای ظاهر انسان
کور نیست و لکن چشمهای دلهای ایشان کور است مهر زده است خداوند عالم بر دلهای ایشان
و بر گوشهای ایشان و نسبت این قوی و حواس ظاهری فرق بان قوی و حواس روحانی
ذاتی نسبت فرع با اصل و نسبت پرتو با آفتاب است و ما دامیکه حجاب التفات باین نشأه
فانی باقی است این حواس در موضع خود باقی و ادراکات ایشان مقصور بر عالم شهادت

و بر مدرکات

و بر مدرکات خاصه خود میباشند زیراکه تعلقات این نشأه حجب و استار اند از رجوع این فروع
باصول خود و از اتحاد این عکوس بذوات خود و در نزد موت طبیعی یا ارادی بعبارت از انقطاع
تعلقات این نشأه و ارتفاع حجب و استار عالم شهادت است و در نزد خواب که برادر مرگ
است این فروع باصول خود راجع و با ذات خود در قلب شریف انسانی که عرش نفس ناطقه قدسیه است
متحد میشوند پس میبیند بالجمله و میشنوند بالجمله و میبوید بالجمله و میچشد بالجمله و [illegible]
و بالجمله اسمای حسنای نفس شریف انسانی باین حواس ظاهری فرع مدرک موجودات عالم حس و
عالم شهادت است بآن حواس باطنی ذاتی مدرک موجودات عالم ملکوت و عالم غیبات و
فرق فیما بین ایشان در عالم ملک بجهت ضیق نشأه مواضع و مظاهر این حواس مختلف و محسوسات
و مدرکات ایشان متغایر است بحیثیکه هر یک از محسوس خاص را است بمدرک دیگر مدرک نمیشوند
بخلاف عالم ملکوت بجهت وسعت نشأه و بساطت [illegible] وجود عینی [illegible] و عینی ناطقه قدسیه
از اینجا ظاهر میشود سر معنی کلام محققین از حکما و متکلمین که مدرک همه مدرکات نفس ناطقه است
سر معنی کلام ان الانسان نفس همه قوی است منقطع باشد که دقیق المسلک و صعب المنال است
از اینجا منکشف میشود سر عالم رؤیا زیرا که در حالت خواب بعض از تعلقات حسیه منقطع و
طایفه از حجب و اغشیه هیولانیه مرتفع میشود لهذا گفته اند النوم اخ الموت پس این حواس فرع
باصل خود راجع و بذات خود که ناطقه قدسیه است بر میگردند پس اصحاب رؤیا میبینند و
و میشنوند بسبب ذوات خود و لهذا او تفصیل کیفیت و حقیقت رؤیا و بیان کیفیت رؤیای صادقه
و رؤیای صاحب تعبیر و رؤیای کاذبه که موسوم باضغاث و احلام است بسط تمام از کلام میخواهد
و این وجیزه را گنجایش بسط و تفصیل و نه این فقیر را مجال بیان و تحقیق ولی از برای انتظام و تحریر
شریف خالی از بیان او خالی نباشد بوجه از اجمال معلوم که در حالت نوم نفس شریف انسانی از
شواغل حسیه فارغ و جوهر روح بخاری که مطیه و مرکب قوی نفس است میل بباطن مینماید

در کلام محققین و معنی ان النفس [illegible] و در مدرکات نفس همه قوی است

انتظام سیر عالم رؤیا

نفس با طلقه بجهت فطرت اصلیه باقی گسسته و بجهت از جا را از ملکه ملاحظات دنیاویه متوجه بشود عالم ملکوت
اطلاع بر متصل شود بجواهر قدسیه روحانیه و تعبیر از آن بلوح قدر و محو اثبات است و شاید بعده
نماید در صورت اولی صورت عقلیه مجرده در صور مثالیه قدریه را پس بجهت صقالت و مرآت نفس
منعکس می شود در او باندازه قابلیت و استعدادش صور روحانیه مجرده یا صور مثالیه
برزخیه پس اگر قوه متخیله مشغول بمحاکات و اختراع صور و اشباح برزخیه و تصویر صور مجرده
عقلیه است بصور خیالیه و اشباح مثالیه صور عقلیه را بصورت مطابقه آن از صور مثالیه
در صقع خیال تصویر کنند و بمظهر حس مشترک منتقل نماید مثلا اگر صورت عقلیه صورت بشر باشد
صورت خیالیه نیز صورت بشر باشد رؤیای صادق و محتاج بتعبیر و تأویل نخواهد بود و هم چنین
در صورت اتصال بلوح قدر اگر صورت منعکسه مثالیه بعینها باقی باشد و تصرف و تبدیلی از
تصورات از قوه متخیله مشغول بمحاکات و فطرت تصویر و اختراع و تمثیل و محاکات است بتحقیق
بجوهر دو بار زرویای صادق و مطابق واقع و بتأویل و تعبیر محتاج نخواهد بود و رؤیای انبیا غالبا
از این قسم میباشد چنانکه در بیان مراتب نبوت اشاره نمودیم لهذا از مشکوة ولایت وارد شد
در رؤیای صادقه یکی از چهل و شش جزء از اجزاء نبوت است و در بعض احادیث یکی از
هفتاد جزء وارد است و اگر در صورت اول صورت عقلیه مطابق خود از صور جزئیه خیالیه تصویر
نشود بلکه بصورتی مصور شود که بوجهی از وجوه مناسب صورة اصلیه باشد و در صورت دوم
صورت مثالیه بحال خود باقی نماند و بلکه متبدل شود بصورتی که مناسب صورت اصلیه باشد
پس این قسم از رؤیا صاحب تأویل و تعبیر میباشد ولی اگر مناسبات باشند تعبیرش آسان و باندک
تأملی ظاهر و مطابق واقع میباشد و الا تعبیرش صعب و بحسب مراتب مناسبات در شدت و ضعف
متفاوت میشود و اگر مناسبت بغایت ضعیف باشد تعبیرش صعب و تأمل در معرفت زیاده و
مغایرت بیشتر با صورت اصلیه پیدا شود لهذا غالبا تعبیر فاسد و مطابق واقع در نیاید و اما باید دانست

اشاره بکیفیت رؤیای صادقه

بیان کیفیت رؤیای صادقه

اهتمام مطابقه

و رشتها مطابقند در صورت محکیه با صورت اصلیه گاهی قوت نفس و ملکه است و گاهی ضعف
صورت اصلیه و قوت ادراک او است و شاید عدم مطابقت گاهی ضعف نفس و ملکه را در
قوت و غلبه قوه متخیله است و گاهی عدم رسوخ صورت اصلیه و ضعف ادراک او است و با
مذکورات است از امور داخلیه و خارجیه که حصرش بجز تقریر و تحریر نیاید و از جمله تعبیرات لطیفه
تعبیر ابن سیرین است رؤیائی که مردی گفت در خواب دیدم که دهنهای مردم و فرجهای زنان را مهر میکنم
ابن سیرین گفت که تو مؤذنی و اذان را پیش از طلوع صبح صادق میگوئی صاحب رؤیا تصدیق نمود
و دیگری گفت در خواب دیدم که روغن زیت را در زیتون میکنم ابن سیرین گفت جاریه که در خانه تو
مادر تو است زیرا که زیتون اصل زیت است بعد از تفتیش و تجسس معلوم گردید که جاریه او مادر او
است که در صغر سنش او را اسیر کرده بودند دیگری گفت در خواب دیدم که مروارید را بر گردن
خوکها می اندازم ابن سیرین گفت تو علم را بغیر اهلش میآموزی صاحب رؤیا تصدیق کرد و بدانکه
این قسم از رؤیا نیز از برای انبیا ثابت است چنانکه از حضرت رسالت مرویست که فرمود در خواب
دیدم که شیر خوردم و چندانکه از ناخونهایم بیرون رفت پس تعبیر کردم او را بعلم منقطع باشد و
بدانکه اگر در میان صورت محکیه و صورت اصلیه مناسبتی نباشد که قابل تعبیر و تأویل شود و
یا نفس را در حالت خواب بجهت ضعف و تألم رؤیا بجهت شدت تعلقش باین نشأه
و بجهت اسباب و جهات دیگر که حصرش بجز تقریر و تحریر نیاید بعالم علوی اتصالی حاصل نماید
بلکه مشغول شود بمخترعات و خرافات قوه متخیله که مشغول بترکیب و تفصیل صور خیالیه و تخیل
و تصویر اشباح مثالیه است کیف کان و علی ای نحو کان و آن صور مخترعه غیر منضبط منتهی شود
از برای نفس در لوح حس مشترک که موسوم است بلغت یونانی به بنطاسیا بغیر توسط نفس و محفوظ
شود در قوه خیال که خزانه حس مشترک است تا بیدار شود حاصل آید و اتفاقی بآن صور مخترعه محفوظه
در قوه حافظه متحقق شود پس این قسم از رؤیا در هر دو صورت از رؤیای کاذبه و اضغاث

اشاره به رؤیای لطیفه

مکشوفه

بیان کیفیت رؤیای کاذبه

تنبیه در اشراق و اناره

و اعلام است بعضی ویرا و تعبیر انرا و یا نیست بلکه از اکاذیب وهمیه و وساوس خیالیه بیان شد که از تسلط

و تصرفات غیر منضبط متخیله حاصل میشوند منضبط باشی بدانکه از صاحبان بصیرت و

حکمت و از طالبان مراتب کشف و حقیقت اهداف اقسام مذکوره را در حالت خواب و یا بر سبیل تقریر کشیدم

و بسلک تحریر آوردم در حالت بیداری نیز حاصل میشود زیرا که نفس شریف انسانی چون بحسب اصل و سنخ ذات از

بدانکه بعد اقسام رؤیا در بیداری نیز تحقق

عالم ملکوت است در حالت یقظه یعنی بیداری نیز بعالم ملکوت متصل و بعالم غیب ملتفت میشود و قوه متخیله را

نیز در حالت بیداری تصویر و محاکاه و تمثیل و اختراع ثابت است و مطابقت صورت محکیه با صورت

اصلیه و منافات و عدم مناسبت و اتصال نفس بعالم غیب و عدم اتصال او در بیداری نیز متصور است

نزد انبیا و اولیا را در بیداری از مغیبات عالم ملکوت خبر میدهند و مورد وحی و الهام میشوند و بعضی

اصحاب سلوک و طالبین بیار الطاف الهی را در وقت اعراض از شواغل حسیه و اعمال بدنیه تعطیل

اشاره بانکه طرق اتصال بعالم ملکوت بسیار است مگر عمده دو طریق است ظاهر و طوری

و جزافات قوه متخیله مشغول میشوند و اصلا بعالم علوی التفات نمینمایند منفطن باشی و بدانکه تفصیل

و اقسام رؤیا از باب الکلام یجر الکلام بمیان آمد پس برگردیم باصل مدعی و مکتوم از برای ارتقا

و فوز این نفس بحیثیتی که اتصال بعالم علوی حاصل شود اسباب مختلفه و طرق متنوعه است و این وجیزه را

گنجایش بسط و تفصیل و نه این فقیر را مجال بیان و تحقیق است ولی باید دانست که انجح از آن طرق و اسباب

مرغوب و مطلوب عمده در طریق محبوبیه نبوه انبیا و اوصیا و متابعت ایشان است طریق زهد حقیقی

و تقوی صحیح و ورع واقعی و مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه و توجه تام بحضرت ربوبیت

و انقطاع تام بدرگاه احدیت است تا حلقه قدسیه از تعلقات و تشبثات این نشاه و نزهه

ربانی یابد و بعالم قدس و طهارت متصل گردیده باندازه قابلیت و استعداد مشمول مورد مکاشفات

غیبیه و انوار الهیه شود الذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا و باقی طرق و اسباب را موجب انفتاحات

بر از منه سفلیه میبایشند و باین جهت با مور غیبیه و صور مثالیه برزخیه اطلاع حاصل میشود در نزد اهل

بصیرت وقعی و اعتباری نباشد چنانکه سابقا اشاره نمودیم خواه طریق رهبانیت و کهانت باشد

و یا غیر ان

٦٠

و یا غیر آن از اسباب که موجب ترک استعمال حواس و اعراض نفس از این نشاه حسیه و توجه بعالم ارواح و

مکاشفه معنوی

بیان کشف معنوی

مثال باشند متتبع باشی بدانکه قسم دوم از اقسام حکم کشف معنوی و او عبارت است از

ظهور معانی غیبیه و حقایق عینیه و انوار عقلیه بحقیقته که مجرد باشند از اشباح برزخیه و صور مثالیه و مراتب

باشند از جهت وضعیه و تعینات مقداریه بنور و رتبه در حساب بصیرت حقیقی منور بغیبت این قسم از کشف

از تجلیات اسم علیم و اسم حکیم است از اسماء حسنی چنانکه سابق از تجلیات دو اسم سمیع و بصیر اشاره کردیم این

دو اسم در تحت آن دو اسم مندرج باشند و اگرچه نسبت در میانه این دو اسم و آن اسم عموم و خصوص

مطلق باشد زیرا که در تشارقات سابقه بیان نمودیم که هر اسمی عین مسمی است باعتبار و غیر او است باعتبار

پس نظر بر اتحاد اسم باعتبار اتحاد با مسمی جلا لاصالة و بالذات منشا آثار و مبدا احکام است هر حکمی ثابت است از برای

مرتبه اسمی از برای دیگری نیز ثابت است پس بدان انها مظهر شان و حق عارفان مراتب الکامل حق مندرج

اشاره بانکه مراتب کشف معنوی باعتبار غیر متناهی است

و بدانکه از برای کشف معنوی نیز مراتب کثیره و درجات بسیار است بلکه مراتب و درجات او باعتبار غیر محصور

محصوره بلکه غیر متناهیه است زیرا که در تشارقات سابقه تحقیق نمودیم که وجود در مراتب مختلفه

و درجات متفاوته است بحسب شدت و ضعف و باعتبار کمال و نقصان و در نزد حاذق در تحقیق از

بینات است که مراتب اشدیه و اضعفیه غیر متناهی است باین معنی که هیچ مرتبه از مراتب شدیده تحقق

ندارد الا انکه مرتبه در فوق او تصور توان نمود که اشد از سابق باشد با منتهی شود در مرتبه تمام و کمال

وجود که لا اشد وجود فوق غیر متناهی باشد بعده غیر متناهی و او حقیقت صرف و صرف حقیقت

واجب الوجود بالذات است چنانکه در تشارقات سابقه بسط تمام تحقیق آنکه اشاره آمد بلکه هیچ

کیفیت در میانه هر مرتبه از شدت و ضعف نیز مراتب غیر متناهیه متصور است مثلا مبانه حرارات

هر دو مجزی از اجزای حرارت است و حرارت صاحب بالذات هر جزو از اجزای حرارت مراتب غیر متناهیه متصور

است زیرا که هر جزوی قابل تنصیف و تثلیث و تربیع است و هکذا و همچنین هر نصفی قابل تنصیف

و تثلیث است و هکذا و هر ثلثی قابل تنصیف و تثلیث است و هکذا و همچنین است نصف نصف

ثمن ثلث و ربع سبع نصف و ربع ثلث و ثلث ثلث ثلثه بلکه الله اعلم الی غیر النهایه و بالجمله مراتب کلیه کشف
معنوی محصور است چنانکه از محققین از اهل حکمت و عرفان را مذهب آنست که شش مرتبه دارد
و مذاق جمع دیگر از ایشان آنست که هفت مرتبه دارد و این هر دو مسلک مطابق اخبار
نقلیه است تعیین مراتب ایمان در احادیث اهل بیت عصمت و طهارت شش مرتبه و هفت مرتبه
و تعیین مراتب بطون قرآن در اخبار هفت مرتبه و مستفاد از سایر اخبار و آثار که در این باب
از مشکوة ولایت وارد است مختلف است از بعضی مستفاد میشود که مراتب کلیه کشف معنوی نود و نه مرتبه است
چنانکه در کتاب حیوة القلوب از صادق آل محمد علیهم السلام روایت شده فرمودند در میانه خداوند
عالم و خلق او نود و نه هزار حجاب است بعضی از حجب معنوی چنانکه صاحب آن کتاب تفسیر کرده است و دور نیست
که تفسیر از راوی باشد و از لفظ حدیث نیز مستفاد میشود از برای او نود مرتبه است چنانکه در بحار مذکور است
از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که روزی جبرئیل در خدمت رسول خدا صلعم بود ناگاه نظر کرد بسوی آسمان
و رنگش مانند زعفران متغیر شد و بآنجناب پناه آورد دید ملکی عظیم از آسمان بزیر آمد مابین مشرق
و مغرب را پر کرده است تا نزدیک آنجناب رسید و عرض کرد حق سبحانه و تعالی مرا فرستاده است که تو را
مخیر گردانم در میانه اینکه پادشاه و پیغمبر باشی و پیغمبر بنده باشی آنجناب دید رنگ جبرئیل بحال
خود برگشته است عرض کرد بحضرت آنجناب اختیار کن بنده و پیغمبر شدن آنجناب بآن ملک فرمود که
میخواهم پیغمبر و بنده باشم پس آن ملک پای راست خود برداشت و در میان آسمان اول گذاشت
و پای دیگر را در آسمان دوم گذاشت و همچنین هر قدم را در آسمانی میگذاشت و هرچند بلند میشد
کوچکتر مینمود تا آنکه بقدر گنجشکی شد پس آنجناب بجبرئیل فرمودند که ترا متغیر دیدم و ترسیدم سبب تغیر چه
بود عرض کرد ای پیغمبر خدا میدانی این ملک کیست فرمودند نه عرض کرد این ملک اسرافیل بود
که حاجب پروردگار است و از روزی که خداوند عالم آسمان و زمین را خلق کرده است بزمین نیامده
بود چون دیدم که بزمین می آید گمان کردم که قیامت برپا شده است لهذا متغیر شدم و چون دیدم برای

کرامت

اشاره با ظهور مرتبه کشف معنوی محصور است

اشاره با اختلاف اخبار در این باب

کرامت فرود آمد بر ادای لوازم امت بجلال خود دیدی چگونه کوچک میشد چنانکه گنجشک شد هر جزئی که بدرگاه جلال
حق تعالی و محل مناجات و قرب او نزدیک میشود در نزد عظمت او حقیر میگردد این ملک حاجب پروردگار است
و نزدیکترین خلق است در درگاه و لوح در میان دو دیده او است از یاقوت سرخ چون
حق تعالی وحی میفرستد لوح بر پیشانی او میخورد پس نظر میکند در لوح و آنچه در آنجا باید بما القا میکند و ما
با آسمان و زمین میرسانیم و من نزدیکترین خلق است بمحل صدور وحی میان او و محل صدور وحی و ظهور
عظمت و جلال الهی نود حجاب است از نور که دیده ها از دیدن آنها مانده میشود و بشمار و وصف در نمی آید و
من نزدیکترین خلقم باسرافیل میان من و او هزار ساله راه است چون این حدیث علاوه بر اصل مدعی بر لطایف
و دقایق بسیار از حقایق و اسرار معرفت مشتمل بود بهمه حدیث را ایراد نمودم مستفاد میشود از بعضی
مستفاد میشود که از برای کشف معنوی هفتاد و دو مرتبه است چنانکه صاحب آن کتاب گفته است که در چند
حدیث از امام جعفر صادق ع منقول است که خداوند عالم بعیسی دو حرف از اسم اعظم داده بود و بآنها مرده را
زنده میکرد و آن معجزات از او صادر میشد و بموسی علیه چهار اسم داده بود و بابراهیم ع هشت اسم و بنوح
پانزده اسم و بآدم بیست و پنج اسم و این همه را بحضرت رسول داده و بازیاده بدرستیکه اسمای عظام الهی
هفتاد و سه اسم است یک اسم مخصوص ذات مقدس او است که بهیچکس تعلیم نکرده است و هفتاد و دو اسم
را بحضرت رسول تعلیم کرده است وجه دلالت این حدیث بر مدعی آنست که در بسیاری از فقرات سابقه بیان
نمودیم که در لسان نبوت و ولایت عالیا بر مراتب حقایق موجودات نیز اسما اطلاق نموده اند
بخصوص در ادعیه ماثوره است از مشکوة ولایت چنانکه در نزد صاحبان بصیرت مخفی و مستور نیست
از آنجمله در این باب نص است کلام صادق آل محمد علیهم السلام که فرمودند نحن الاسماء الحسنی و در زیارت
ششم وارد است السلام علی اسم الله الرضی و از معدن عصمت وارد است که مراد از اسماء در آیه
شریفه و علم آدم الاسماء حقایق اشیاء است و غیر اینها از اخبار و آثار در نزد صاحبان بصیرت
از اقتباسات است که مراد از اسماء عظام انوار قدسیه و معارف عقلیه است عالم ایشان

اشاره با اختلاف اخبار در مراتب کلیه کشف معنوی است

جبروت و سلطنت است نسبت به سایر اشیا بعضی از انبیا للاباد و مرتبه ازان مراتب اتصال و اتحاد
است و بعضی را با چهار مرتبه با اعتقاد دو مرتبه لهذا اظهار معجزات و کرامات میباشند منفطن باشی و
از بعضی مستفاد میشود که مراتب ایمان چهل و نه جزو است و هر جزوی منقسم است بر ده جزو و نصیب بعضی
بلکه جزوی از ده جزو از چهل و نه جزو است تا چهل و نه جزو تمام شود چنانکه سابقا نقل نمودم پس جمیع مراتب
ایمان بنابر این چهار صد و نود مرتبه خواهد بود و در کتاب حیوة القلوب از امیر المومنین علیه السلام روایت است
که فرمود حق تعالی بود و هیچ خلقی با او نبود پس اول چیزی که از نور حبیب خود محمد صلی الله علیه و آله بود آفرید
او را پیش از آنکه آب و عرش و کرسی و آسمانها و زمین و لوح و قلم و بهشت و دوزخ و ملائکه و
آدم و حوا را بیافریند بچهار صد و بیست و چهار هزار سال و در بعضی اخبار بیست و پنج هزار سال و
در بعضی دوازده هزار سال و در بعضی هفت هزار سال و در بعضی چهارده هزار سال و در بعضی
دو هزار سال وارد است صاحب آن کتاب گفته است که احادیث در باب خلق انوار ایشان
بسیار است و این کتاب گنجایش ذکر همه ندارد و بعضی در کتاب امامت مذکور خواهد شد
اما اختلافی که در مدت سبق خلق انوار ایشان است بنابر خلایق هست چون معانی خلق متعدد
و مراتب هر یک مختلف است ممکن است هر یک بر یکی از آنها محمول باشند چنانکه در کتاب بحار الانوار
بیان شده است تمام شد کلام آن محقق عبد الله در این اخبار اشارات لطیفه باشد در بیان
نور مقدس آن جناب و آب و عرش و کرسی و غیر آنها چهار صد و بیست و چهار هزار حجاب است
از حجب معنویه و انوار عقلیه و با اینکه انوار پاک و انوار مقدسه او جامع جمیع انوار و
کمالات و صفات سایر مخلوقات شد بحیثیه شرف و اعلاء و اقدس و اقوی لهذا صاحب ولایت
مطلقه و خلافت کلیه از در محیط به همه اشیا است بیان اشاره است بسبقیت ایجاد عرش
و کرسی و آسمان و زمین نه اعتبار منظور است و نه مدت و نه حرکت فلکی است و نه زمانی و در جای
خود محقق است که زمان مقدار حرکت فلک محدد الجهات است و زمان موهوم از الکاذیب مخترعات

اشاره به بطلان زمان موهوم

اوهام جاهلان از غیر محصلین متکلمین است و سبب اعاظم و سند اکابر مرد ما ما مدرکه کاسره و مفاسد این زمان و وقایع
و هم ذیسلا در کتاب قبسات نوریه با ستیفای تمام بیان فرموده و محقق فاضل ملا اسمعیل خواجوی نیز وجوه
بطلان وی را در حواشی خود بر حاشیه حقیر بیان نموده است و زمان تقدیری بعضی از طلبه در ادخال
این مقام توهم نموده اند خالی از تخیل و عاری از معنی محصل بلکه از خیالات فاسده و توهمات کاذبه است زیرا که
در میانه مجرد از زمان و مکان در زمان و مکان انطباق و انفصال متصور نیست زیرا که مجرد ثابت الذات است
و زمان متغیر الذات چگونه انطباق متصور است در میانه ثابت الذات و متغیر الذات و نیز نسبت
مجرد بجمیع اجزاء زمان مساوی است و از همه اجزاء زمان خارج است پس چگونه انطباق متصور است و چگونه

اشاره به بطلان زمان تقدیری
جمعی از زمان بجهت ادراک

زمان از برای او توان فرض کرد پس زمان تقدیری در امثال این مقام تقدیر با مر باطل و فرض امر محالی است
و چه بسیار اجل و ارفع است کلام خدا و کلام انبیا و خلفای او که معادن علم و حکمت و ینابیع حکمت و
الهام هستند که برامر باطل و فرض محالی محمول شود منفطن و منضبط باشی و عبد الله در اول حجابی کشف و در حدیث
هر یک نور ذکر شده است پس بنابر اینکه مراتب حجب و انوار نود هزار یا چهار صد و بیست و چهار هزار
باشد لا هم کشف و مشاهده نیز بهمان درجات میباشند و هر کشفی دیده از بصیرت سنجو اهد و از برای
کشف اکبر پس نود هزار یا چهار صد و بیست و چهار هزار دیده باید تا مراتب و درجات کشف معلوم
دیده شود و هر چند این بعضی در هر مرتبه ای از مراتب کشف دیده الحجب فوت و ضعف بصیرت
بینائی متفاوت شد یکی کاهی بیند و دیگری کوهی یکی دریائی بیند و دیگری قطره یکی آفتاب بیند و دیگری ذره

مناجات شیخ فاضل الکتاب

خداوندا بذات پاک و بعظمت و کبریائیت و بعزت و جلالت و بشارات و
تجلیات ذات و صفات و بوالهان انوار نعوت جمالت و بکاهان درگاه پاک و زیارت و
پیوندگان طریق کعبه وصالت و بطالبان مسالک عرفان توحید ذاتت و بعاکفان فنای کوی قرب
و جوارت و بعاشقان عرش اقتاب جمالت و بواصلان صدره بارگاه عجایب و لب و خشکان تشنه
جمالت سوزیند لقایت که دلم را بر اشراقات مکاشفه جلالت روشن گردان و روانم را با نوار شاهده

نمود رسید از حضیض حقیقت بایم باوج عیان آورد از جزء فصا نیز بذروه کمال رسان کسوت تجرید بهم پیوند

و از لباس هستیم باز رهان تا خاک بستر را بر باد دهم و زندگی جاوید از سر گیرم پای بر فرق فقدان نهم و

از دایره زمان و کون و مکان بیرون روم دم از موتوا قبل ان تموتوا زنم و عروة بحر محیط فنا گردم محو جمال

ازلی شوم جز او نبینم و جز از او نرستم و بفضیلت درجات کشف عجائب و انوار فایض گردم و بقوت

بصیرت و عیانی در هر مرتبه از مراتب انوار آفتاب نبینم نه ذره در یا بینم نه قطره امین یا غایة آمال

العارفین و منتهی اشواق السالکین و المشتاقین بدانکه از برای هر یک از مراتب کلیه متعینه تنبیه

کشف معنوی از مشکوة ولایت ع و اساطین حکمت و معرفت مقرر گردیده است از غایت وسعت تحقق است

لا یعلم الا الله و الراسخون فی العلم هر کسی از یک محصل مراتب کشف معنوی نموده و در مرتبه مشاهده و عیان

باشند اسرار و وجوه تعیینی مراتب کلیه مذکوره و غیر مذکوره در نزد ایشان منکشف و مکشوف

میباشند چنانکه در بیان کشف سری بیان خواهیم نمود و الا جزو اعتقاد اجمالی در این باب چاره نخواهد

بود زیرا که تعیین و جزاف محال است اینکه از معادن حکمت و معرفت و از ینابیع عصمت و طهارت

صادر شود بعضی از مشایخ علما گفته است که اخبار بسیار از مشکوة ولایت در تعدد عوالم

وارد است و بشمار آن عوالم بحسب عدد در اخبار وارد است مانند آنکه هزار هزار عالم و هزار هزار آدم

است نمود از آن عوالم و آخر آن آدمها واقع شده و این عدد در این باب و به در کتاب خصال

از جناب امام محمد باقر ع روایت نموده است و مستفاد از آن اخبار آنست که مراد از عوالم و آدم

معینی بیشتر باین عدد و خواه بیشتر از این مراتب و تنزلات و تطورات فیض وجود است استغناء

اشاره فرموده است باین معنی امیر المؤمنین ع بکلام خود لقد عبد در ثلث و کور تم کورات

جز تحقیق دور زده اید دوز و فیها بسیار و گردیده گردیده نهایت بسیار رو بکلام خود در شکایت

از برای خدا در هر روز سه لشکر است لشکری که نازل میشود از اصلاب آباء بارحام امهات

و لشکری که بیرون می آیند از ارحام امهات بعرصه دنیا و لشکری که کوچ میکنند از دنیا

بسوال اوست

تنبیه

اشاره به آنکه مراتب تعیینی کشف معنوی خالی از سر و حکمت نیست

بسوال اوست و مستند این عوالم بر اجناس از موجودات و بر انواع آنها و اصناف آنها و افراد و اشخاص و صفات

بسیار این مراد از عدد مذکوره غیر آن از اعداد که در اخبار وارد است مطلق کثرت است چنانکه

در السنه و افواه متداول است نه تعیین خصوص اعداد مذکوره تمام شد کلام الشیخ بزرگوار و

خالی از بعید نیست زیرا که در بسیاری از اعداد مروی و غیر مرویه اساطین علما و محققین از حکما و

عرفا تعیین نموده اند چنانکه از هیئت چنانکه در نزد صاحبان حکمت و بصیرت مخفی و مستور نخواهد

منفطن باشند و بدانکه جامعی از اساطین علما و محققین عرفا بر طبق آنچه در بعضی از اخبار از مشکوة

ولایت وارد است از برای کشف معنوی بعضی شش مرتبه و بعضی هفت مرتبه تعیین نموده در کتب و

صحف خود بیان فرموده اند و این فقیر بحسب اقتضاء و پیروی ایشان آن مراتب و اقسام را با

بیانات متینه و تحقیقات شریفه در رشته نظم کشیده بالفعل نظام و فصاحت تام بیان میکنیم مرتبه اول

مرتبه اولی از کشف معنوی کشف حدسی است و او عبارت است از ظهور معانی غیبیه در نزد قوه مفکره

بدون انکه محتاج باشد باستعمال مقدمات عقلیه و ترتیب قیاسات برهانیه بلکه بمجرد انتقال قوه مفکره

از مطالب بسوی مبادی در ظهور و امثال آن از معاینه غیبیه در نزد قوه مفکره کافی و وافی باشد

لهذا این قسم از کشف را کشف حدسی موسوم است منفطن باشی دوم کشف نظری است و او عبارت است

از ظهور معانی غیبیه و معارف عقلیه در نزد قوه عاقله مستعمل قوه مفکره است و آن قوه را قوه

ناطقه و نور قدسی گویند بعد از این کشف را کشف قدسی نامیده اند و کشف سابق بعض حدسی از جمله

لمعات و انوار اوست چنانکه قوه مفکره از جمله لمعات و انوار نور قدسی است و بعد از ادراک

مراتب کشف معنوی شمرده اند بعضی از عرفا بعد از بیان کشف دوم گفته است که این قسم از کشف

کشف نظری خوانند و مراد از زیادات اعتقادی خالی باشد هرچه در نظر آید تا در قدم نباید اعتماد را

شاید جمهور ارباب نظر که اهت رنج بر عقل و ادراک معقولات کاسته اند و عمر خود را در آن

صرف کرده اند در این مقام بازمانده اند و از وصول بمقصد حقیقی باز مانده و تحقیق چون مقصود اصلی

بیان اقسام کشف معنوی

بیان کشف حدسی

بیان کشف قدسی

بیان کشف الهامی و شهودی

نشناخته از فواید دیگر مدرکات و مراتب مرقوم علامه قدس تمام شد کلام عفیف فایسم کشف الهامی است
و او عبارت است از ظهور معانی غیبیه در نزد لطیفه ملکوتیه که موسوم است بقلب معنوی و
گاهی نفس ناطقه در بعضی از مصفی باشد از کدورات نفسیه و دواعی جسمانیه و مصقل باشد
بصیقلات مجاهدات علمیه و عملیه و منقطع باشد از تعلقات کونیه و تشتتات طبیعیه و
این قسم از کشف را الهام گویند اگر مکشوف از قسم معانی باشد و مشاهده قلبی و کشف شهودی

بیان کشف روحی

خوانند اگر مکشوف حقیقتی از حقایق و روحی از ارواح باشد چهارم کشف روحی است و او عبارت
از ظهور حقایق اشیا در مقام روحی که فوق مقام قلب است و نسبت او بقلب و سایر
قوای عالیه و سافله نسبت آفتاب است بماه و سایر ستارگان که بنور او منور و مستضیء
اوستند و باشراق او متجلی و منکشف میباشند پس مقام روحی مستفیض است باندازه
قابلیت و استعداد خویش از مبدء فیاض بدون واسطه نسبت بما دون خود و افاضه میکند بمقام
قلب و سایر قوای عالیه و سافله که در تحت او واقعند و مقیدند نسبت بما دون محتاجانند
مقام روحی نیز نسبت بما فوق خود از سایر مقامات بواسطه محتاج است بلکه در میانه نفس
مقامات روحانیه نیز تفاوت فاحش ثابت است بشدت و ضعف و کمال و نقصان مثلا
مقام روحی انبیا و اوصیا اکمل و اقوی است از مقام روحی اتباع و اشیاع ایشان و در
اتباع و اشیاع نیز تفاوت بشدت و ضعف متحقق است پس هر عالی در این مرتبه واسطه
دانی است تا منتهی شود بقطب الاقطاب که روح نبی یا وصی باشد و بر این جماعت است سالک
منقطع باشد و بعد المرتبه که کتاب نفایس الفنون مذکور است و در مبادی این مقام روحی
کشف روحی است درجات جنان و شواهد رضوان و مشاهده ملائکه و عالم روحانیه با اینها
کشف شود و چون روح بکلی صاف گردد از کدورات جسمانی صفات بابد عوام
مکشوف شود و دایره ازل و ابد نقطه دیده گردد و حجاب زمان و مکان برخیزد چنانکه از

ربقه اولی

از اعتبار او منفی موجودات و مراتب آن کشف نظر او شود و هر آنچه در زمان مستقبل خواهد بود
معاینه بیند و رسول خدا صلعم از اینجا فرمود لا تفعلوا فانی اریکم من امامی و خلفی و بیشتر خرق
عادت که از کرامات گویند از اشراف بر خواطر و اطلاع بر مغیبات و عبور بر آب و آتش
و هوا و طی زمین و غیر آن در این مقام پدید آید و این معانی را در نزد ارباب حقیقت زیادت
اعتباری نبود چه اهل ضلالت را نیز این معنی صورت بندد چنانکه رسول خدا صلعم ابن صیاد
پرسید که در حال او چه بیند گفت عرشا علی الماء فقال ذاک عرش ابلیس و آنچه در نقل آمده که دجال
مرده را زنده میکند هم از این قبیل باشد و حقیقت کرامات جز اهل دین نتواند بود و این بعد از
کشف وجود مکاشفات خفی پدید آید زیرا که روح کافر و مسلمان هست تمام شد کلام نفایس الفنون

بیان کشف سری

پنجم از اقسام کشف معنوی کشف سری است و او عبارت است از ظهور معانی غیبیه و حقایق
و معارفات عقلیه در مقام سر که فوق مقام روح است و در این مقام بواطن حقایق ارواح

بیان کشف خفی

مشهود و اسرار آفرینش و حکمت وجود هر چیز مکشوف گردد ششم کشف خفی است و او عبارت
از ظهور و شهود حقایق و معانی اشیا و انکشاف صفات جلال و نعوت جمال حق جل و علا
و تعبیر از آن نهاد در اصطلاح ارباب عرفان بعالم اسماء و عالم واحدیت است در مقام خفی که مقام
فنا سالک است که توحید و عرفان است از اشیا جامع از اثبات باین خفی مرتبه افضل گردد
دو مرتبه آخر را افضل مراتب و درجات کشف معنوی شمرده گفته اند و از این اشاره بجانب
دو مقام در این دو مقام ممکن و نه عبارت و بیان در انکشاف آنها کافی و وافی نتواند بود

بیان کشف اخفی

اشاره خبر شد جز باز نماید و بعضی مرتبه هفتم را زیاده نموده کشف اخفی نامیده اند و این معنی
از کلام معجز نظام و ان تجهر بالقول فانه یعلم السر و اخفی اخذ نموده و مراد ایشان از کشف
اخفی کشف ذاتی است در مقام فنا در فنا باندازه حوصله و استعداد سالک عارف حاصل
میشود و تعبیر از این مقام در زبان متصوفه ولایت کاملی بمقام کمال اخلاص و نفی صفات

و گاهی بمقام الفقر فخری و موتوا قبل ان تموتوا و گاهی بمقام قاب قوسین او ادنی است و گاهی بعبارات دیگر
متفطن باشی و بعد المهابی مرتبه از کشف در نزد طائفه اولی داخل در تحت کشف خفی است تا مراتب زیاده
بر شش مرتبه نباشد و زیاده تحقیق و توضیح از برای این مقام در نزد بیان اقسام فنا و مراتب توحید
بخصوص در نزد شرح فقرات حدیث شریف مذکور خواهد شد منتظر باشی بعد المهابی مکاشفات

اشراق و انارة

در بدایت سلوک سالک عرفان در خیال مقیده خیال سالک بهشته حاصل میشود و بتدریج و حصول
ملکه راسخه بخیال منفصل یعنی بعالم مثال انتقال یابد پس اولا اطلاع بملکوتات عالم عناصر حاصل
میشود بعد از آن بملکوتات افلاک بترتیب معهود و منتهی میشود بلوح محفوظ که مرتبه نفس کلی و تعلم اعلا
که مرتبه عقل کل است بعد از آن بمرتبه فنای در توحید که مرتبه کمال اخلاص و بمرتبه فنای در فنا و مقام
جمع جمع که مرتبه نفی صفات و فقر ذاتی و عبودیت حقیقیه است فائز میشود و بعد از آن بمقام
فرق بعد از جمع و مقام تمکین و استقامت است که فوق همه این مقامات است چنانکه در نزد شرح
فقرات حدیث معهود مبسوطا و مشروحا مذکور خواهد شد و لیکن بدانند ارباب صاحبان بصیرت و فطنت و آگ
طالبان معرفت و حقیقت که مقام فنا و فنای در فنا و مقام بقا بعد از فنا و باطنات و تمامیت
و بحقیقت و ذاتیت مقام خاتم نبوت و خاتم ولایت است و بعد از آن از برای کسیکه در میانه او وان
دو صاحب ولایت که نسبت معنویه و رابطه حقیقیه متحقق شود و این نسبت معنویه را مراتب بمختلف
و درجات متفاوته مقامات غیر محصوره بلکه غیر متناهیه است و سبب میراث معنوی این طبقه

اشاره بر سبب معنوی وارث معنوی

نسبت معنوی است و مراد از میراث معنوی آنست که حقایق عینیه و معانی غیبیه و معارف
حقیقیه است و بحسب تفاوت مراتب نسبت معنویه مراتب ارث معنوی نیز متفاوت میباشد
از اینجا ظاهر میشود سر کلام خیر مآب که العلماء ورثة الانبیاء و سر حدیث من عمل بما علم ورثه
الله ما لم یعلم زیرا که عمل عبارت از مجاهدات نفسانیه و اعمال بدنیه است سبب حصول
نسبت معنویه و موجب تحقق استعداد حصول معارف حقیقیه است چنانکه در کلام مجید از برای

اشاره بانی

اشاره بتفسیر فاتقوا الله و یعلمکم الله

اشاره باین لطیفه ربانیه فی سوره البقره فاتقوا الله و یعلمکم الله یعنی هر چه زیاده پرهیز کند از اعمال قبیحه و افعال
بدنیه آموخته کند بر شما انوار علمیه و مکاشفات حقیقیه را یعنی جلوه میدهد و در سوره انعام مکافاتی
اشیا را بتقوی حقیقیه و حقیقت تقوی که تعبیر از او بحق تقوی است در کلام معجز نظام فاتقوا الله حق تقاته
وحق تقوی در صورتی متحقق میشود که شرک جلی و شرک خفی بالکلیه مرتفع شود و دل سالک عارف
بالمره از یاد غیر خدا خالی شود و مستعد لمعات الهیه و انوار علمیه گردد و من یتق الله یجعل له مخرجا و یرزقه
من حیث لا یحتسب پس منکشف میشود از برای او معانی غیبیه و حقایق عینیه باندازه حوصله و استعداد او
و بقدر تزکیه و تصفیه باطن قد افلح من زکیها و قد خاب من دسیها و باین لطیفه عرفانیه نیز اشاره

اشاره بتفسیر آیه فمن کان یرجو

است کلام معجز نظام فمن کان یرجوا لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا و لا یشرک بعبادة ربه احدا یعنی
امید دارد که باعلا مقامات معرفت که لقای پروردگار و روشن جلوه جمال ازلی است فائز گردد پس
باید عمل صالح کند یعنی باید عمل خود را از شرک جلی و از شرک خفی خالص گرداند و دل خود را از
یاد غیر خدا باز دارد حتی از یاد خود زیرا که خود نیز از اغیار است و شریک نگرداند بعبادت پروردگار
خود احدی را یعنی غایت و غرض در عبادت جز لقای پروردگار و روشن جلوه انوار جمال لایزال منظور
نباشد حتی خوف جهنم و طمع بهشت نیز مقصود و منظور نباشد چنانکه از مشکوة ولایت مرویست
والا فهی از معامله و نحوی از معاوضه خواهد بود و مقصود بالذات در این معامله حصول
عوض و نیل بفوز است و حق را واسطه او ساخته است پس خدا مقصود بالتبع و منظور بالعرض
خواهد بود نه مقصود بالذات بلکه عبادت نیز باید منظور نباشد مگر از برای اینکه است رابطه
و رابطه لطیفه است در میانه عابد حقیقی و معبود حقیقی و الا شرک خفی ثابت میشود و کمال اخلاص
و نفی صفات و سلب اغیار حاصل نمیباشد و از برای اشاره باین لطیفه عرفانیه رئیس
محققین شیخ ابی علی سینا در مقامات عارفین از کتاب اشارات گفته است و من اثر العرفان
للعرفان فقد قال بالثانی و من وجد العرفان کانه لا یجده بل یجد المعروف به فقد خاض لجة الوصول

یعنی که مقصود ما از عرفان نفس عرفان باشد پس او موحد حقیقی نیست بلکه مشرک است الرجم
شرک خفی باشد زیراکه عرفان حالتیست از برای عارف نسبت بمعروف و از صفات است که
حالت غیر معروف است پس اگر آن حالت ملحوظ بالذات باشد حقیقت توحید و توحید حقیقی
ثابت نخواهد بود زیراکه غیر نیز منظور خواهد بود و اگر بیان عرفان رکوکه مانند آینه بعینی منظور بالعرض
باشد و ملحوظ شود بجهت آنکه عرفان معروف است و ملحوظ بالذات معروف باشد عرفان باشد
پس مستغرق میباشند در محبوبیه در بار وصول که مشاهده جمال ازلی و جلال لم یزلی باشند و این
لطیفه از شیخ جلیل اشاره است بفنای کلی در توحید که عبارت از سلب جمیع اغیار
حتی سلب ذات خود چه جای از صفات خود از نظر شهود تا منظور نباشد غیر جمال محبوب و مشهود
نباید سوای جلال معروف ملتفت باشد که دقیق المسلک و صعب المنال است و جاری کمن این مضمون
در عبادت و زهد و تقوی و ورع و خوف و رجا و توکل و محبت و شوق و غیر اینها از مقامات
و سلاک مسالک عرفان واثقا جعلنا الله من سلاک الواصلین و عباده المخلصین بجاه محمد و آله
الطیبین الطاهرین ای طالب معارف حقیقت و ای سلاک معالم معرفت چشم بصیرت — تعبیر لطیف
باز کنید و در این کلام معجز نظام بدقت تمام نظر کنید که چگونه جامع جمیع مقامات عرفان
و ایمان است و چگونه مترتب فرموده است مدارج را بر وجه کار ساده اعلام اینکه توحید حقیقی — اشاره
و اعلی درجات کشف معنوی است بر اعمال صالحه و نیات خالصه و افعال مرضیه و تقوی الله
و تسلیم در عبادات شرعیه و رسانک عقلیه ما منکشف شود در نزد دیده حقیقت و حقیقت انچه که
در رشحات سابقه بیان نمودم که علم غیر ضروری دو قسم است علمی است که از نظر و استدلال
حاصل میشود و مترتب میشود بر اعمال قلبیه و افعال بدنیه و مجاهدات نفسیه و اکتساب
خصال حمیده و ملکات مرضیه بر طبق قوانین شرعیه و نوامیس الهیه و این قسم از علم را
اعتبار و استبصار گویند و در اصطلاح عرفا علم دراست خوانند و علمیست که مترتب

میشود بر اعمال

اشاره بآنکه علم دو قسم است از علم حاصل شود و علمی است که از عمل حاصل شود

میشود بر اعمال صالحه و مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه والذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا
و این قسم از علم را علم وراثت گویند زیراکه موهبت این علم است بسبب معنوی و نسبت معنویه است که در
میانه مفیض و مستفیض متحقق باشد لهذا از مشکوة نبوت وارد است السلمان منا اهل البیت والانبیاء
انبیاء است که در میانه سلمان و اهل بیت علیهم السلام است نسبت معنوی متحقق شده است و لکن این لطیفه
عرفانیه نیز اشاره است کلام صادق آل محمد علیهم السلام که در کتاب اصول کافی روایت
و او امیست لا یقبل الله عملا الا بمعرفة و لا معرفة الا بعمل فمن عرف دلته المعرفة علی العمل و من لم یعمل
فلا معرفة له الا ان الایمان بعضه من بعض یعنی قبول نمیکند خدا هیچ عملی را مگر بمعرفت و معرفت نیست — اشاره بعلم دراست
مگر بعمل پس اگر کسی عارف باشد بحق دلالت میکند او را آن معرفت بعمل و کسی که عمل نکند بهم نمیرسد معرفت
پس نیست معرفتی از برای او و بدانید که بعضی از مراتب ایمان از بعضی دیگر است و در نزد صاحبان بصیرت
از بینات است که معرفتی که مترتب میشود بر او قبول عمل غیر معرفتی است که مترتب میشود بر عمل اول
اشاره است بعلم دراست که از نظر و فکر حاصل آید و از تعلیم و اکتساب پیدا شود دوم اشاره بعلم
وراثت است که بجهت اعمال صالحه و نیات خالصه و مجاهدات نفسیه از مفیض انوار حقایق
علوم و معارف بر قلوب صافیه و بصایر خالصه فایض شود و در نزد اصحاب معرفت و ارباب
حقیقت منکشف است که علم وراثت که مترتب بر تصفیه و تزکیه است اکمل و اقوی و اظهر و اجلی
است از علم دراست که مترتب بر نظر و فکر است بلکه نسبت در میانه نسبت نور و ظلمت و نسبت
ضیاء و ظل است چنانکه مکرر بعد از این و گاه بعد از این بیان نمودم لهذا فرموده اند که معرفتی که مترتب
بعمل غیر کمال معرفت و حقیقت علم که عبارت از انکشاف حقایق و اعیان اشیاء است متحقق
نمیشود مگر بعمل بنحوی که مقتضای قوانین شرعیه و نوامیس الهیه است منقطع باشی در رشحات
سابقه و نفحات آنفه تکیه نماید تا حل نمائی اسرار این معنی بجهت آنکه مساجد و کالشمس فی رابعة النهار شاهد
و عیان گردد و بدانکه سبب معرفت از برای عمل سبب ذاتی و طبیعی است چنانکه بهم افعال اختیاری

بیان آنکه سبب معرفت از برای عمل ذاتی و سبب عمل از برای معرفت ذاتی

مبادی اربعه میشود اول تصور فعل مطلوب و تصدیق بمنفعت او است دوم شوق است که از آن تصدیق
حاصل میشود سیم عزم راسخ است از شوق پیدا میشود چهارم قوای محرکه که در عضلات و سایر اعضا موجود
و بعد از تحقق عزم آن قوه حرکت میدهد اعضا را تا فعل مطلوب در خارج موجود و هر یک از این مبادی
اربعه بترتیب مذکور علت لاحق خود و معلول سابق خود میباشند تا از طرف تصاعد بسبب اکتساب
منتهی شود و از طرف تنازل بفعل مطلوب منتهی گردد بخلاف سبب علل از برای معرفت که سبب اعدادی
و نفس بتقدم زمانی نسبت بچنانکه حرکات و تحریکات در زمن بقص بر هان نسبت باموریکه باعتبار شرع
میشوند علل اعدادیه اند نه علل ذاتیه و بعد از تحقق اعداد امور یکه در بادی نظر بانی حرکات و
تحریکات میشوند از مبادی فعاله و علل ذاتیه فایض میشوند از این قبیل است علیت بنا از جانب بنا
برای علیت بنا باعتبار تحریکات الات بنا است نه باعتبار ذات او بلکه علیت آتش است سخونت
آب نیز از این قبیل است زیرا که علیت آتش باعتبار تحریک ماده آب است نه باعتبار ذات آتش و بعد از
تحقق اعداد در هر دو باب صورت بنا و صورت سخونت از مبادی فعاله و علل ذاتیه بر ماده مستعده
فایض میشود و بیان کیفیت اعداد در ما نحن فیه آنست که بسبب اعمال صالحه و نیات خالصه و مجاهدات
نفسانیه و تخلق باخلاق مرضیه و خصال حمیده و توجه تام بحضرت ربوبیت کدورات نفسانیه و شهوات
جسمانیه و تعلقات دنیاویه زایل میشود و صفائی در قلب و صفائی در روح و جلائی در عقل پیدا
میشود و قابل انوار غیبیه و لمعات الهیه میگردد پس لامحاله انوار معارف حقایق و لمعات شهود
و حقایق معارف از مبدء فیاض بر آن قلوب صافیه و عقول سلیمه و ارواح منجلیه میشود زیرا که در
مشارقات سابقه بر هان محکم البیان و حجت مشید الارکان بحد الکمال رسانیده ذات اقدس مبدء اعلی
جواد مطلق و فیاض علی الاطلاق و واجب الوجود من جمیع الجهات والحیثیات است و قصور و نقصان
از قبل قوابل و ماهیات است پس بقدر یکه قصور و نقصان زایل و حجب و استار تعلقات و کدورات
بسبب مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه از صحایف قلوب و ارواح مرتفع میگردند انوار غیبیه

در بیان اسباب و حرکات و تحریکات اعدادیات

ومعارف حقیقه

و معارف حقیقه از مبدء فیاض فائض میشود چنانکه در صحیفه الهیه وارد است ان ربی یقذف بالحق علام
الغیوب و در کلام اهل بیت حکمت و عصمت وارد است العلم نور یقذفه الله فی قلب من یشاء متفطن
باش و بدانکه از این بیانات و تبیینات ظاهر گردید معنی کلام انجناب که تصحیح است از بعضی که حکم کرده است
ایمان را بعبارت است از مجموع تصدیق بعقاید حقه و اعمال صالحه که در شریعت حنیفه مقرر گردیده چنانچه
معتقد بعضی از علماء کلام است پس تصدیق جزوی از ایمان و عمل جزو دیگر خواهد بود و از بیانات مذکوره
منکشف گردید که هر یکی از دیگری حاصل است نه جزو دیگر و در ثابت شود که ایمان عبارت است از نفس
تصدیقات بعقاید حقه چنانکه مذاق و مذهب محققین الیه است پس در این صورت مراد از اعمال
ایمان مراتب او خواهد بود و از بیان سابق منکشف گردید که هر مرتبه از مراتب معرفت سبب ذاتی است
از برای علم و هر عملی سبب اعدادی است از برای معرفتی و هکذا الی ماشاء الله بد الملهم صاحب
نفایس الفنون را در این مقام کلام لطیفی است و او انیست که ولادت دو قسم است یکی صوری و دیگری
معنوی اول عبارت است از خروج اجنحه ارواح بشری از مشیمه عالم غیب بفضای عالم شهادت
بواسطه آباء صوری و بدنی و ولادت نسبت بصوری لازم شود و میراث صوری از اسباب و اموال
تابع آن بود دوم عبارت است از عروج اجنحه ارواح مومنان از مشیمه عالم شهادت بفضای
عالم غیب بواسطه آباء معنوی و این ولادت نسبت بمعنوی ثابت شود و میراث معنوی از علوم و
معارف لازم آید و اعتبار این ولادت و صفت روح از قید تعلقات دنیوی بکلی خلاص یابد
و صورت احوال آخرت بصفت علمی او شود و این ولادت است که عیسی علیه السلام از آن خبر داده که لن یلج
ملکوت السموات من لم یولد مرتین و همچنانکه ولادت صوری مشروط است بوجود نطفه و استقرار
آن در رحم و تسویه اعضا و نفخ روح در آن ولادت معنوی نیز مشروط است بوجود کلمه ایمان
و استقرار آن در دل و تربیت حقایق ایمان از زهد حقیقی و توبه نصوح و توکل تام و صبر جمیل
و شکر جزیل و رضا و محبت و شوق و تفویض و تسلیم و فنا و بقا و عین الیقین و نفخ روح

تایید و تشدید

بیان ولادت صوری و معنوی

توحید در صورت سواء ایمان وجوبی واسطه ایمان بغیب سبب ولادت معنوی است اولا وجود انبیا
ثانیا وجود اولیاء است نسبت ابوت ایشان از برای مومنان ثابت شود و بیان نسب علوم و معارف
ایمانی حاصل آید از اینجاست که از مشکوة نبوت وارد است که من و علی دو پدر این امتیم و هر که
از دنیا و اغراض آن اعراض نکند و متوجه آخرت نگردد علامت آنست که هنوز حقیقت ایمان در دل
او فرود نیامده است تمام شد کلام نفایس الفنون بدانکه کشف حقیقت و معانی فنا و بقا *شارق عرفانیه*
و بیان معنی و کیفیت موت و اثبات آن از مبادی و مقدمات شرح حدیث کمیل ابن زیاد است که بهیچ وجه
قواعد عرفانیه مطابق قوانین عقلیه و نوامیس شرعیه باشد موقوف است بر تحقیق موت مراد *بیان معنی عنوانات اربعه*
و بیان مقامات و درجات او لهذا میگوییم موت معنی مرکب عبارت است از انتقال شی از نشأه
از وجود بنشأه دیگر از وجود خواهی بگو عبارت است از ارتفاع تعینی و تلبس بتعینی دیگر خواهی
بگو عبارت است از خفا و مکنون شدن از وجود و ظهور و بروز نشأه دیگر از وجود خواهی بگو
عبارت است از تحول شی از حدی از قصور و نقصان بدرجه از تمام و کمال خواهی بگو عبارت
است از خروج شی از قوه حصولی بفعلیت آن حصول طبیعی باشند از وجود و ظهور و تعینی و
کمال و فعلیت یا نفس حیوانی باشند یا نفس سماوی باشند یا امر روحانی باشند یا عقلانی
اینست معنی عام موت که بر همه اقسام او شامل و در همه اجسام جسمانیات جاری است چنانکه
منکشف خواهد شد منتظر باش و بدانکه موت هر یک از عنوانات مذکوره منقسم میشود اولا *بیان اینکه موت منقسم میشود اولا باضطراری و طبیعی و ارادی*
بدو قسم اضطراری و طبیعی و ارادی اول عبارت است از انقطاع تعلق نفس جزئی از فروع او از
از نشأه حسی بنشأه مثالی یا عقلی بالجمله بهیچ نحو تصرف و تدبیر در حیز و قوای حسی باو نماند
و طبیعت بدن بجمادیت اصلی خود برگردد و در نزد عامه مردم موت مقصور بهمین معنی است و قسم
دیگر از برای او نا شناخته اند و این معنی ... بجهت انحصار نظر ایشان بعالم حسی
عدم ارتقای ادراک ایشان بعالم معنی چنانکه در اکثر ابواب اصول و عقاید دینیه و معارف ایمانیه

ایمانیه از عالم

ایمانیه از عالم حسی و وهمی ترقی نموده ذات اقدس حق جل و علا را از سنخ اجسام و جسمانیات و صفات
کمال او را از سنخ محسوسات و زاید بر ذات خیال نموده اند و از برای آن است که باین قسم از موت در صحیفه *بیان موت اضطراری*
الهیه فرموده کل نفس ذائقة الموت اینما تکونوا یدرککم الموت ولو کنتم فی بروج مشیدة و اذا جاء اجلهم
لا یستاخرون ساعة و لا یستقدمون منقطع باشی و بدانکه این قسم از موت معنی موت اضطراری منقسم
میشود بطبیعی و اخترامی خواهی بگو حتمی و معلق مراد از طبیعی مقابل اخترامی آنست که منقطع شود تعلق
نفس جزئی و تصرف او در قوی و جنود بدن بجهت نیل غایت حقیقیه و وصول بکمالاتی که از برای او
بحسب حد ذاتی و استعداد فطری ممکن است خواهی بگو موت طبیعی عبارت است از انتقال نفس از این
نشأه وجود بنشأه دیگر از وجود بجهت استغنای او از این نشأه از وجود بعد از تدبیر و تصرف *بیان معنی موت طبیعی و اخترامی*
در استعمال قوی و جنود بدن خود بجهت فعلیت و حصول همه کمالات حقیقیه که از برای او
بامکان عام متصور است و مراد از موت اخترامی آنست که منقطع شود تعلق نفس ببدن و تصرف او
در قوی و جنود بدن بجهت فساد بدن و عدم صلاحیت او از برای تعلق نفس و تدبیر او و جان
قصد رحیل کرد گفتم مرو گفتا چکنم خانه فرو می آید بدانکه کشف حقیقت و حقیقت *لمصنفه*
اجل طبیعی و اجل اخترامی و بیان کیفیت آنها مطابق قواعد برهانیه و قوانین عقلیه موقوف است بر تمهید
مقدمه او اینست که در علم کلی از علم الهی ببراهین ساطعه و حجج نیره قائم است که از برای موجودی از
موجودات از مخلوقات ابداعی باشند یا تکوینی مجرد باشند یا مادی غایتی است ذاتی و غرضی است *بیان اینکه از برای هر موجودی از مخلوقات غایت ذاتیست*
اصلی و مطلوبی است حقیقی و موجودی از مخلوقات ابداعی باشد یا تکوینی بحسب فطرت
جبلت ذاتیه بسوی او متوجه و بجانب او ملتفت و بوصل او مایل و طالب او قاصد و بوصال
او عاشق است و آن غایت ذاتی و غرض اصلی بجهت اصالت و فوقیت و باعتبار رتبت
و کمال سنخ مکمل ذات او و متمم حقیقت او است در همه فضایل و کمالات که از برای
او بامکان عام متصور است و از برای اینکه این قانون الهی که از امهات و اصول اعظم

است از بیانی و برهانی خالی نباشد و مقاصد آتیه و مطالب مستقبله هر یک بنفسه از امهات
مطالب و اصول مقاصد بند بحواله محتاج نباشند و از اقناعیات محسوب نشوند در مقام کشف
حقیقت این مطلب اعلام میکنیم که در رشحات سابقه بیان گشت که آنچه جاعلیت بالذات
باصالت و حقیقت در میانه حقایق وجودات است نه در میانه اقسام ماهیات مگر بالعرض و
بالتبع و اینکه وجود مفیض و جاعل باید اقوی و اکمل و اجلا و ارفع باشد از وجود مجعول و معالیل
و اینکه وجودات امکانی مرتبط بالذات و متعلق بالذات اند بوجود مفیض بالذات یعنی حقیقی
ندارند سوای تعلق و ارتباط بجاعل حقیقی و فاعل سرمدی پس نسبت وجودات مفاضه بوجود مفیض
نسبت نقص بتمام و نسبت فقر بغنا و نسبت جلوه بمتجلی و نسبت فرع باصل است پس هر کمال و وجود
باید در مفیض اکمل و اقوی باشد از مفاض و تفاوتی متحقق نباشد مگر بشدت و ضعف
و کمال و نقصان لهذا همه اوصاف و کمالات وجود از آن حیثیت که وجود است در جمیع
مراتب و درجات حقایق وجودیه متحقق بلکه عین آن حقایق میباشد پس در هر حقیقت
وجود علم و حیات و قدرت و مانند اینها از نعوت و اوصاف وجودیه باید متحقق باشند
و تفاوتی نباشد مگر بشدت و ضعف حتی در اجسام عنصریه بلکه در هیولی اولی نیز باید آن
اوصاف متحقق باشند ولکن بنحو ضعف و نقصان باین معنی که بجای علم و وجود هیولای اولی
قوه وجود است شعور و ادراک و سایر اوصاف نیز قوه شعور و قوه حیات و قوه قدرت
است و براین معنی قیاس کن سایر مراتب وجود و اوصاف و کمالات آن مراتب لهذا
اساطین حکما و محققین عرفا از برای هیولی اولی شوق نسبت بصورت و حیثیت کمالیه
ثابت کرده اند بیانش آنست که از برای هیولی حظی از وجود ثابت و باندازه آن وجود حظی
از حیات و شعور نسبت بذات خود ثابت و باندازه شعور ابتهاج و التذاذ از برای
او حاصل است زیرا که هر وجودی خیر و کمال است و ادراک خیر ابتهاج و التذاذ و بهجت

اشاره بمقدمات اثبات غایات حقیقیه

اثبات شوق طبیعی در هیولی اولی بصور کمالیه

بخیر از جزئیات

بخیر از جزئیات بحسب فطرت ذاتیه طالب کمالی است که در فوق او و اعلای از او است تا مکمل ذات شیء
و متمم حقیقتش شود و خیر نفسی تام تر و کامل تر گردد و حقیقت ملتئم است از وجدان کمال و فقدان
بوجهی اعتبار یعنی نسبت بنحو ضعیف آن کمال وجدان ثابت است و نسبت بنحو شدید بکلی
فقدان حاصل است چون چنین است پس طالب نحو تمام است زیرا که بجهت وجدان و التذاذ
ثابت و بجهت فقدان الم و ادراک بالملایم حاصل است پس طلب میکند کمال مقصود را تا از
الم فقدان خلاص یابد و تا حقیقتش تمام تر و کامل تر گردد و همچنین نسبت بکمال دیگر تا جنبه
قوه و نقصان بانتها رسد و همه فضایل و کمالات فعلیت یابد و بعالم عقول و مفارقات متصل
شود و با عقل فعال هم روشن گردد پس منکشف گردید که در همه اجسام و جسمانیات از صور
طبیعیه و معدنیه و نفوس نباتیه و حیوانیه و انسانیه شوق فطری و اشتیاق جبلی بسوی خیرات
و کمالات ثابت است با تفاوت مراتب اشتیاق در کمال و نقصان بحسب اختلاف مراتب
موجودات در قوت و ضعف وجود و کمالات وجود و چون در معنی شوق فقدان معتبر
محال است انکه در مفارقات قدسیه و مجردات عقلیه متحقق شود زیرا که سابقا
محقق گردید همه کمالات ممکنه در آن موجودات ابداعیه بحسب اصل فطرت باید بالفعل
ثابت و متحقق باشند پس ابتهاج اینها بذوات خود که عین ذات اینها است یعنی بمحبت
اینها و عشق اینها است بمبدأ اعلا که صرف خیر و خیر صرف و منبع الخیرات و الکمالات و
تمام التمامات است لهذا مستغرقند در ملاحظه جلال ازلی و والهند در مشاهدات جمال لم یزلی
معشوق فرید مبدأ اعلا اند و محبوبی جز علت اولی ندارند متفطن باشی و بدانکه از
بیانات و اشراقات ظاهر میشود در اینکه ذات صاحب بصیرت هر جاعلی غایات اصلیه است
از برای مجعول خود و هر مفیض مطلوب حقیقی است از برای مفاض خود و هر علت
محبوب ذاتی است از برای معلول خود و لهذا اسفلیات طالب علویات کائنات طالبند مبدعات

بیان اثبات غایات حقیقیه و اثبات شوق جبلی در همه اجسام و جسمانیات

سر الهی

اشاره بسر حرکات جوهریه

وبحسب فطرت وجبلت طالب خیر اقصی ومبدا اعلا میباشند ساری است سر عشق در اعیان بالدوام کالبدر فی الدجیه والشمس فی الظلام وبر این معنی شاهد است قول قائل لولا عشق العالی لانطمس فلک لا الی الله تصیر الامور انا لله وانا الیه راجعون از این جا ظاهر میشود در نزد حاذق محقق وبصیر مدقق سر حرکات جوهریه وتحولات طبیعیه از جماد بسوی حیوان وار حیوان بسوی انسان وازانسان بسوی انوار عقلیه ومفارقات قدسیه که نهایت سیر الی الله ومنتهای سفر از خلق بسوی حق است با کمال تفاوت در میانه سلاک مسالک معرفت در این سلوک وعروج تا منتهی میشود بمقام او ادنی ومقام لو کشف الغطاء ومقام خاتم نبوت وخاتم ولایت است چنانکه مشروحا مذکور خواهد شد منتظر باش وبدانکه از این بیانات وغایات منکشف میشود اسرار ایات قرآنیه که دلالت میکنند بر اینکه همه کائنات را از برای انسان آفریده اند و سر حدیث قدسی لولاک لما خلقت الافلاک وسر حدیث قدسی دیگر که عالم را از برای تو آفریدم وترا از برای خود و سر حدیث شریف نحن صنائع الله والخلق بعد صنائع الناس پس هو بدا وانشکار گردیده که مقام خاتمیت در نبوت وولایت غایت اصلی ومطلوب حقیقی همه کائنات ومبدعات وسفلیات وعلویات است وغایت همه غایات وغرض همه اغراض ومطلوب همه طلاب وسلاک ذات اقدس خیر اقصی ومبدا اعلا است جل ذکره وعظم سلطانه منتظر باش وتامل نما در اشارات سابقه ولمعات ماضیه تا در هر اشاره سرّی بدیع وعجیب از حجاب احتجاب بیرون آید وکالشمس فی رابعة النهار مشاهده وعیان گردد در پس تجدد الکشف والجلا آیده حقیقت موت که تعبیر میشود بانتقال از نشأه از وجود بنشأه دیگر از وجود است از برای افراد نوع شریف انسان بلکه از برای همه مخلوقات وکائنات بالاصاله وبحسب ذات وحقیقت ذاتی وطبیعی وجبلی وفطرت بعزیز یک جبلت وفطرت بسوی غایت اصلی ومطلوب حقیقی خود متوجه است وبسوی این لطیفة الهیه

اشاره است

اشاره است کلام معجز نظام الا الی الله تصیر الامور وان الی ربک الرجعی فسبحان الذی بیده ملکوت کل شیء والیه ترجعون وکلام منکشف میشود کل مولود یولد علی الفطرة ولکن ابواه یهودانه وینصرانه ویمجسانه منتظر باش وبدانکه بنابر این تحقیقات واشراقات منکشف میشود که اعتنای طبایع ونفوس از معدنیات ونباتات وحیوانات بحفظ ترکیب ومزاج واصلاح قوی والات وتدبیر نظام اعضا واجزا وتحصیل ملایمات وتحذیر از منافیات نه بجهة اینست که مقصود بالذاتند بلکه بجهت انتفاع الات وادوات واسباب ومعدات است از برای وصول بغایات اصلیه واغراض حقیقیه و از برای انتقال از نشأه حیات فانیه دنیویه بنشأه حیات باقیه اخرویه پس نفس ناطقه انسانیه مثلا بعد خود مثل آن حداد است که سعی نمیکند در اصلاح الات وادوات آن کشتی وتدبیر نظام وسلوک او بطریق مستور وصراط مستقیم تا بساحل مقصود رساند خواهر مثل منبعث راکب است مرکوب خود در هنگامیکه مسافر بسوی کعبه معظمه مقصود است در ترتیب واصلاح آن مرکوب وتحصیل مایحتاج او تا وصول بمقصد حقیقی حاصل آید واز اهتمامات او ترتیبی بمرکوب بجهات انست که مقصود بالذات است ونه مرکوب بلکه مقصود بالعرض ومطلوب بالتبعیه وباوجود این معنی در حین سلوک نهایت اعتنا واهتمام بشان او مینماید تا بمقصود وصول بحل رحل وکعبه مقصود بالجمله از نظر اعتنا والتفات او بیندازد ومراکب ساقط میشود وبجهلی است متلاشی نفوس ناطقه با ابدان خود بعینها وامیکه بغایات حقیقیه واغراض اصلیه اتصال بعالم مفارقات وفنا در توحید واجب الوجود بالذات است نسبت باید غایت اعتنا ونهایت اهتمام در ترتیب ابدان واصلاح قوی والات او مینماید وبعد وصول بعالم مفارقات واتصال بعقل فعال تعلق خود را از ابدان کائنه قطع مینماید تا بجاده اصلی خود برگردد پس اینست حقیقت موت طبیعی واجل مقدر یک قسم دو قسم موت اطفال است احتراز والتفات نکن بانچه اطبا وطبیعیین در این باب گفته اند

بیان الکه نفس بعد خود مثل است که احتراز است

بیان طریقه الهیین در موت طبیعی

بیان طریقه اطبا وطبیعیین در موت طبیعی

بر او مبنى بر غفلت از غايات حقيقيه و اغراض الهيه و حكم الهيه است و مبنى بر عدم ارتقاء انظار

اين جماعت از غايات سفليه و اغراض طبيعيه بسوى غايات علويه و اغراض عقليه بيان آنكه

اين جماعت حقيقت و حقيت اجل را اشاره نموديم بجدا آنكه ضابط است و بعد از تم و قوف

رطوبت غريزيه بجهة استيلاء حرارت غريزيه و حرارت خارجيه و حركات بدنيه و حركات نفسانيه

انتقاص و انتكاس ميپذيرد و بتدريج منطفى و منعدم ميشود و بانتفاء و انطفاء او حرارت غريزيه

منطفى و منعدم ميگردد زيرا كه فعل حرارت غريزيه تنضيج و احاله است و از بينات است

اين معنى كه ماده رطبه علاوه رطوبت غريزيه منضوج نميباشد پس بقاء حرارت غريزيه

بدون رطوبت غريزيه منافى حكمت و موجب تعطيل است با آنكه انعدام رطوبت غريزيه

موجب انعدام و انعدام او موجب انعدام ماده مركبه و انعدام او موجب انعدام صور

نوعيه مركبه و انعدام او موجب انعدام لوازم و لواحق آن صورت است پس اگر با انتفاء

رطوبت غريزيه حرارت غريزيه منتفى نشود لازم آيد وجود صورت بى ماده و با وجود عرض

بى موضوع و هر دو از مستحيلات و ممتنعات است بعد الكفة اذ سبب حصا بعيد سبب عدمات و

علت بقا بعينها علت فنا است زيرا كه اصل ماده تا حرارت غريزيه تنضيج نمايد حيات غريزيه

و تا تقليل رطوبات ننمايد بقا متحقق نميباشد و منكشف گرديده كه بتدريج رطوبت

غريزيه باستيلاء حرارت غريزيه متحلل و منطفى ميشود و با انطفاء او حرارت غريزيه منطفى

ميشود اين است بيان موت طبيعى بمذاق انسان و اين بيان در نزد فحص و برهان مستحكم

البنيان و متزلزل الاركان است زيرا كه چه ميشود بدل ما يتحلل از رطوبت غريزيه

در زمان كهولت مثل زمان شباب بواسطه قوه غاذيه صنعت انفصال وارد نشود

انتكاس و انتقاص بهم كه لازم نيايد و چه ميشود كه منشا ضعف بدن و ضعف قوت

الات و بجهت انجذاب نفس باشند بسوى غايات و عزو جل و اغراض حقيقيه چنانكه اشاره

نموديم اگر

اشاره به ... سبب ... بيان

اشاره به بطلان طريقه ...

نموديم اگر كهولت در زمان كهولت مقدار تحلل رطوبت غريزيه بجهت ضعف و تحللات مذكوره بيشتر

است از بدل ما يتحلل نسبت بزمان شباب بسبب رطوبت غريزيه بمقدار زيادى تحلل در زمان

كهولت انتقاص مييابد و بجهت انتقاص او حرارت غريزيه نيز منتقص ميشود پس قوه غاذيه را در تغذيه

ضعفى حاصل شده و استمرار اين معنى موجب فساد بدن و عروض موت ميگردد و ملاحظه نسبت تحللات

مذكوره بزمان كهولت و شباب مساوى است و ضعف قوه غاذيه بجهت انتقاص رطوبت غريزيه و

حرارت غريزيه مستلزم دور است زيرا كه مفروض اينست كه در زمان كهولت انتقاص غريزيه بجهت ضعف

قوه غاذيه است منفعل باشد و بعد آنكه علاوه بر آنچه در هدم بنيان اين بيان نوشته تقرير شد هم

معلوم شد مقتضاى اين تحقيق بيان آنست كه فواعل طبيعيه در تحريكات ذاتيه و افاعيل طبيعيه خود

مقتضى فساد و انعدام ذوات باشند و اين معنى در نزد عقول سليمه و اذهان مستقيمه بديهى الفساد

و ضرورى البطلان است و مناف است با آنچه محقق گرديد از آنكه جميع موجودات از مكملات غايات

حقيقيه و اغراض الهيه كه مكملات ذوات و متممات حقايق صاحب غايات متذكر باشيم

بدانكه در اين مقام دقيقه ايست ملكوتيه و لطيفه ايست اخرويه و آن اينست كه همچنانكه موت طبيعى

و اجل حتمى بيان معنى بيان نموديم در رجحان سعادت متحقق ميشود در جانب شقاوت نيز متحقق ميشود

و خالى از دقت و غموض نيست بلكه در بادى راى و ظاهر نظر مستبعد و منكر مينمايد لهذا بتمهيد مقدمه

موقوف است و آن اينست كه نفوس شريفه نوع انسانى بحسب فطرت اوليه و جبلت اصليه متوجه بسوى غايات

عقليه و كمالات روحانيه ميباشند زيرا كه بحسب اصل فطرت از سنخ ملكوت و ارواح اند و مكلف

گرديده بغايات حقيقيه مكملات ذوات و حقايق اصحاب غايات باشند و صاحب غايات در اصل حقيقت

نشاه وجود متحد باشند و غايات در آن حقيقت اكمل و اقوى باشند تا تكميل و تتميم مقصود و استكمال و

استتمام فوائد متحقق شود و از اينجا ظاهر ميشود در نزد صاحبان بصيرت كه غايات طبايع معدنيه كمالات

معدنيه و غايات نفوس نباتيه كمالات نباتيه و غايات نفوس حيوانيه كمالات حيوانيه و غايات

لعدا فرو به

بيان آنكه موت طبيعى و اجل حتمى در رجحان شقاوت نيز متحقق ميشود

بيان آنكه غايات و صاحب غايات در رضا اتم حقيقت و وجود متحد ميباشند

قوای وهمیه کمالات وهمیه و غایات قوای شهویه کمالات شهوانیه و غایات قوای غضبیه کمالات غضبیه
و غایات نفوس انسانیه کمالات انسانیه بلکه غایات عقلیه است و جهان هر جزو جزو غیب کرد که هر جزو
کشید سر و سرو ماربان مرغزار باز اجار رسید نور بان مر نور باز الطاف سید الطیبات للطیبین و الخبیثات
للخبیثین منفعل باشند و بهذه الکلمه نوع شریف انسانی که بجهت جامعیت و اشتمال نشأه وجود وی بر جمیع این
نشأة و عوالم جبالة مقتضای حقیقت و مستفاد از مشکوة نبوت است همه این غایات مشتبهات و هم
همه این اعراض و ابتهاجات در آن نشأه جامعه متحقق است و هر مرتبه از مراتب و هر نشأه از نشآت
بحسب فطرت و جبلت خود باعتبار مقام و اهتمام ما لا کلام در بند غایات و حظ خود در جهة منتهای
حقیقی خود گرفتار است لهذا دائما تنازع و تخاصم و تشاجر و تجاذب در معرکه نشأه انسانی در مبادی
مذکوره بجهت تحصیل غایات و اغراض خاصه خود در رجحه النفس خود متباین و متنافر متحقق
گاهی بجهت معاونت اسباب داخلیه و خارجیه و همت یا عقلیه یا شهویه غالب است پس آثار وی در مبادی
مذکوره متحقق میشوند و گاهی بجهت اسباب دیگر از داخلیه و خارجیه ناطقیت و روحانیت
غالب است پس آثار مبادی مذکوره متحقق میشوند و گاهی بجهت اسباب دیگر از داخلیه و خارجیه
جبلیه ناطقیت و روحانیت غالب است پس آثار ناطقیت متحقق میشوند خواهی بلکه گاهی بجهت
ملکیت غالب است و گاهی جهت شیطانیت و گاهی بجهت تعارض اسباب زمانی متزلزل است بعقدم
و نو خراز روهمیشه بر یک حال ثابت قدم نیست بلکه هر دم در عالمی و هر لحظه بصنعی و هر زمانی
بجانی برو بر زمینی آید همت در هر گوشه پیش صد میکده هر طرف صد کعبه و صد معبد که بطواف عالم
علوی رود گه مطاف عالم سفلی بود گه مجرد مشو گه منطبع گاه واصل گردد گه منقطع گاه محض
عقل باشد گاه نفس گه ملک میگردد گه دیو گسی و لا تزعم انک جرم صغیر و فیک انطوی العالم
الاکبر و انت الکتاب المبین الذی باحرفه یظهر المضمر و با وجود این کثرات مختلفه و مبادی متشتته
و مقتضیات متباینه کمال در غایات و نهایت اتحاد در مبادی آن مبادی و قوی متحقق است

مجیده

بیان اینکه هر یک از قوی نوع انسانی غایتی مخصوص دارد و بعد از آن تنازع و تخاصم در معرکه نفس انسانی حاصل است

اشاره بانکه انسان با این کثرات متباینه جامع بوحدت شخصیه است

بجهتیکه هر فردی از افراد انسانی واحد بوحدت حقیقیه و متشخص بتشخص حقیقی وجدانیه و موجود بوجود واحد
و در معهد اخری در رشحات و رقات سابقه بحسب امکان ذکر آمده است که وحدت مساوق وجود بلکه عین وجود
است و وجود است و تشخص بلکه عین تشخص است پس هر فردی از افراد انسان با اشتمال بر این نحو از کثرات
متباینه و اختلافات متنافره مذکوره در دیدیکه وجود موجود و یک تشخص متشخص و یک تعین متعین
چه بسیار عجیب است این معنی محیر العقول که با وجود این نحو از اتحاد نظر بسیر صعودی که عالی از دانی حاصل و
نظر بسیر نزولی هر دانی از عالی صادر است ولی اول بنحو اعداد است نه بنحو ایجاب و دوم بنحو
ایجاب است نه بنحو اعداد و نسبت عالی بدانی نسبت تربیتی و نسبت دانی بعالی نسبت تربیتی با افاضه است
ولی لا علاوجه دار که بعینه بنحو کلیه دور ثابت باشد چه بسیار مشکل است این دو حکایت رو اقتیس صعب
المنال است از غایت غموض و بطون نیز معقول و از اذهان در نیل حقیقت و وصول بمقصد حیران
و مضطرب الادراک است بیان و از نیجوا هد و مضان شاف لسان صادق نیجوا هد که کلام ناطق
از شدت ضعف مزاج و تفرقه حواس و پریشانی احوال نه بیان وافی دارم نه نعبان شافی نه دندی
صادق دارم نه کلام ناطق ولی در رشحات و رقات سابقه و لمعات ماضیه لالی چند از بحر اشراقات و
جواهر چند از تحقیقات در کشف حقیقت و حقیقت توحید در صفات اضافیه و توحید در افعال
نفس الامریه سلک تحریر آورده در رشته تقریر کشیده تا مراد صاحب بصیرت بدیده بصیرت و با تأملی در
آن اشراقات و لمعات نظر نماید بنور حقیقت این دو مشکل حکایت تواند رسید پس این رمز و او
هویدا و آشکار میشود که عرف نفسه فقد عرف ربه از مشکوة ولایت وارد است مخفی نباشد
در این لمعات و اشراقات و از این تحقیقات و تدقیقات در نزد تامل حقایق
منکشف میشود سر بعثت انبیاء و نصب اوصیاء و ارسال رسل و انزال کتب و تقریر شرایع حقه
و نوامیس الهیه از برای فاطبه مکلفین و مستعدین از اشخاص نوع انسانی و غیر ایشان بنا با
الحکمه فانسته متحقق گردید همه بمقتضای غایات ازلی و حکمت همه لی در جبلت و فطرت

اشاره بانکه نفس انسان ... ذات ... است

سر الهویة و اشراق

اشاره به سر بعثت انبیاء و نصب اوصیاء

هر چیز طالب کمال حقیقی و مشتاق در افاضهٔ اصل وجود اشیاء از مبدأ اعلی مندرج است یعنی افاضه
و جعل اصل وجودات اشیاء بعینها جعل تمامات ایشان بسوی کمالات و متوجه بسوی غایات بجعل
دیگر و افاضه اخری و باین معنی تفریع استعلاء بطوسی قدس سره القدوسی در کتاب نقد محصل فاتحه
عن هدینا نحو عطا الکل و لکن لا بان یخلق ناقصا ثم یکمله بعد بل بان یخلقه مستعدا فانیا الی کمالاتها
غیر یه ضمیر بمعنی نظام اتم و فعل متفرع مقتضای غایت ازلی و حکمت لم یزلی هو معنی ذات
مبدأ اعلی است و نیز در این مشارفه و مشارفات سابقه منکشف گردیده که غایت اصلی و عرض اکثر
از ایراد وجود شریف انسانی از آن جهت که انسان است اتصال بعالم مفارقات و اتحاد با
عقل فعال و فوز باعلی درجات معرفت و توحید است و بسوی این لطیفه ربانیه اشاره است
در کلام معجز نظام و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون زیرا که در مشارفات سابقه محقق
گردیده که غایت عبادت معرفت و فنا در توحید است و در حدیث شریف کنت کنزا مخفیا
فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لکی اعرف نیز منکشف گردیده که نشئه شریفه انسانی بجهت
کلیت و جامعیت نشأه وجودش مشتمل است بر همه آنچه در عالم کبیر متحقق است از قوای طبیعیه
و نباتیه و حیوانیه و انسانیه و غیر اینها و نشأه [illegible] هر یک را الحب فطرت و جبلت غایت خاص
و مطلوب مخصوص و محبوب منفرد و با منافر و مدافع مقصود و مطلوب خودش بطالع دائم
نزاع و جدال و جدال فطریست و باین جهت سلوک طریق غایت حقیقیه از برای نفوس ناطقه
انسانی خطرناک و هولناک و قطاع طریقه نجات از اطراف و اکناف با شمشیرهای آخته و
دشنهای افروخته بجدال و نزاع برخواسته طالب مشتهیات خویش میباشند علاوه براین در
جای خود محقق است و در این و جز نیز اشاره رفت و خواهد آمد که نفوس انسانیه جسمانیة
الحدوث و روحانیة البقاء میباشند و قوه نطقیه یعنی قوه قدسیه عقلیه در اوایل سن بلوغ
صوری از مبدأ فیاض فایض میشود و مرتبه اش عقل بالملکه است و حاصل نمیباشد در

این مرتبه از

اشاره بانکه مبدأ اصل فطرت [illegible] نتیجه غایت کمال و توجه بسوی غایات است

اشاره بانکه نفس انسانی جسمانیة الحدوث و روحانیة البقاء است

اشاره بمرتبه عقل بالملکه است

این مرتبه از برای ایشان علم ببدیهیات از کلیات حاصل است که در مرتبه سابقه و موسوم بعقل هیولانی است
از جمله معقولات خیالی اند و بعد از حصول این مرتبه از مراتب جوهر نطقی اکتساب نظریات از بدیهیات
و استعلام مجهولات از معلومات و استنتاج نتایج از مقدمات از حیز امتناع بیرون می آید و طریق فکر و
نظر از برای ایشان گشوده میشود پس بعد از ترتیب مبادی و مقدمات موالید نتایج از بطون
امهات آن مبادی بیرون می آیند و بعد از حصول نظریات از بدیهیات و باندازه فعلیت و تحصل معقولات
استعداد جوهری و استکمال ذاتی در آن جوهر عقلی و طاهر قدسی متحقق میشود و ارتباط حقیقی و اتصال معنوی
بعالم قدس و طهارت یعنی مفارقات عقلیه و ارواح کلیه حاصل میشود و این مرتبه از مراتب جوهر فکر
عقل بالفعل گویند و انفس صور عقلیه و معقولات مکتسبه را عقل مستفاد خوانند خواه اینکه
مجهولات نظریه مکتسب و مستنتج باشند و این مرتبه فصول مراتب عقل نظریست و با بعض مکتسب و بعضی
ملکی و اختفا باز باشند و در این قسم مراتب غیر محصوره و درجات متفاوته است بحسب کمیت و
کیفیت یعنی باعتبار حدت و شدت مختلف میباشند بخلاف قسم اول که در او تفاوتی نمیباشد
مگر باعتبار شدت و ضعف و کمال و نقصان زیرا که کیفیت حصول نتایج از برای قوای عقلیه در جلا
و ظهور رسیده بکیفیت حصول مبادی و مقدمات است از برای آن قوه در مرتبه جلا و ظهور و چه
بسیار از مقدمات است از برای کسی در نهایت جلا و ظهور است و از برای دیگری در نهایت خفا
حصول آن مقدمات از برای شخص واحد نسبت بازمنه مختلفه و حالات متغایره نیز مختلف میشود
و هر لمیت تابع مقدمات است و بسبب اختلاف اینها در ظهور و جلا نتیجه نیز مختلف میشود و اینها از
علم در این اسم کلام است و مراتب دیگر نیز از برای آن جوهر قدسی حاصل میشود اینها که فوق
آن مراتب است چنانکه در بیان مراتب کشف صوری و کشف معنوی بسط تمام گذشت مقدر باشد و بالجمله
از اینجا ظاهر میشود که بسیاری از اشخاص انسانی که هنوز بمرتبه بلوغ صوری نرسیده اند مکلف
بتکلیف و مقید بشرع و ملتی نمیباشند بلکه مرفوع القلم و مطلق العنانند چنانکه متفق علیه اهل ملل

اشاره بمعقل بالفعل و عقل مستفاد

اشاره بانکه نتایج تابع مقدمات است در جلا و ظهور

اشاره بانکه بسیاری از صبیان و مجانین مکلف بتکلیف نمیباشند

و شرایع است بلکه مطلق تکلیف را نیست بانکه آن باصول باشند یا بفروع از استحالات و ممتنعات میباید بیان
ظهور آنست چه ادراک عقل بالملکه بفعلیت نیامده است اگرچه نظر یا منصور نمی‌باشد و از بینات است
در اثبات شرایع حقه بعد تحصیل علم نفس باصول آنها و فروع آنها از باب نظریات است نه از باب بدیهیات
پس تکلیف بشرایع حقه و نوامیس الهیه پیش از حصول عقل بالملکه تکلیف ما لا یطاق است بلکه بعد از تدقیق
نظر و تامل صادق در مضمون ما ذکرناه و ما علی الرسول الا البلاغ منکشف میشود که حقیقت تکلیف اعلام
معالم دینیه و اعلان حقایق علمیه و اراده طریق مستوی و صراط مستقیم است و در صورت مفروضه
نه اعلام و اعلان متصور و نه اراده و هدایه میسر است پس اصل تکلیف در این صورت محال است
نه اینکه تکلیف متصور است ولکن بما لا یطاق متفطن باشی و هرآنکه حکم بجانین در باب حکم صبیان
زیرا که ایشان نیز فاقد این مرتبه از کمال و قاصر از ادراک مبادی و مقدمات ایمانیه‌اند از ارباب
الکلام تحیر الکلام و ارباب استنباط فروع از اصول هیئا آمده پس بر بکر و دم باصل مدعی اثبات نبوت
مطلقه است مکرر نیم از این بینات منکشف گردیده که قطاع طریق وصول نفوس انسانی
بغایات اصلیه و موانع و اضداد حصول معارف حقیقیه بعض ریاضات و همیه و شهوات نفسانیه و
غایات عقلیه و مقتضیات طبیعیه و تعلقات دنیاویه بجهت رسوخ ملکات ردیه و هوا انفس و لذات
نفسانی در بدایت سلوک بسوی غایات حقیقیه در نهایت قوت و شدت و در غایت کثرت و مغرب
میشوند و جنود و معاونان ایشان از خارج و داخل در نهایت آراستگی بر مخاصمت و مقاومت
برخاسته و در حقیقت مالک مملکت بدن و آلات و ادوات او گردیده‌اند بخلاف قوه ملکیه عقل قدسیه
قدسیه که در بدایت ضعیف و ناتوان و در نهایت تحنیف(?) در بدیت و اگر جنود و معاونان نیز از
قوه بفعلیت و از مکمن اختفا بجلوه ظهور نیامده‌اند علاوه بر این طریق کیفیت سلوک بسوی
غایات حقیقیه بجهت تعلقات نفسانیه و تدبیرات بدنیه و فقدان اتصال بمبادی عقلیه مجهول و
نا پیدا است و از بینات است که هر راهرو نه بسوی کعبه مقصود است و هر کشتی نه بسوی ساحل کوی مطلوب

اشاره به اثبات نبوت مطلقه

این ره ره نه هر روی بر کشتیبان است پس هادی واجب و ناخدای لازم است تا سالک را بمقصد رساند
و کشتی را بساحل مطلوب کشاند از غرایب منکشف گردیده که واجب است در نظام امم و اشیا و در انتظام
جمله عالم بسوی مقتضای غایات ازلی و حکمت لم یزلی است در وصول اشخاص انسانی بغایات
اصلیه و معارف حقیقیه وجود آن هادی یعنی وجود شخصی که بحسب فطرت و جبلت نفس شریف و روح
قدسیش اتصالی با عقل کل و اتحاد با نفس کل و ارتباط با ارواح قدسی متحقق باشد و در استکمال
کمالات عقلیه و معارف حقیقیه در ابتدای بعالم اخرویه و مناهج الهیه مستکفی باشد بذات خود
و بباطن ذات خود یعنی بمعلم خارج از ذات خود و باطن ذات خود محتاج نباشد و الا او نیز بمعلم دیگر
محتاج خواهد بود پس تسلسل لازم میآید و اگر بر گردد دور ثابت میشود و هر دو از مستحیلات عقلیه اند
پس باید آن شخص بحسب اصل فطرت بعالم قدس متصل باشد و بعالم لدنی و کشف معنوی با
عقل کل و نفس کل از حیاض علوم و معارف استعلام معالم دینیه و استکشاف معارف حقیقیه
نماید و معاونت کند سایر سالکین و مکلفین را در ابتدای سلوک طریق مستوی و صراط مستقیم
بعد مقرر نماید از برای ایشان قوانین کلیه و شرایع حقه و نوامیس الهیه را و تبلیغ نماید بایشان
معالم دینیه و مناهج اخرویه را و تعلیم نماید بایشان معارف حقیقیه و سنن الهیه را و بشارت
و هدایت ایشان را بحور و غلمان و بترغیب ایشان را از عذاب نیران ترغیب نماید ایشان را بر اطاعات
و ترهیب(?) ایشان را از معصیات تا معاونت او بنهج مذکور بر خصوم خود غالب آیند و متوجه
بسوی غایات حقیقیه و اغراض اصلیه باشند و چنین شخصی پیغمبر است یا خلیفه و فرق در
میان ایشان در بیان حقیقت وحی و الهام در رشحات سابقه منکشف گردید مذکور باشد و
هرآنکه بعد از اثبات نبوت مطلقه بلکه خلافت مطلقه باین نحو از بیان و برهان که از الهامات غیبیه
و مواهب باطنیه و از خصایص بعض این وجیزه شریفه است معلوم این تحقیق و تنویر از بینات
و تنبیهات آمده و الا مقصود بالذات از ترتیب این گونه مبادی کشف نقاب از چهره مطلوب

اشاره باینکه شقاوت را نیز مراتب مختلفه و درکات متفاوته است

دیگر و تنوع حجاب از رخسار شاهد او نبود و او ابتدای هم چنانکه موت طبیعی و اجل حتمی بمعنی
مذکور رسند گردید در ضمن وصول بدرجات سعادات حقیقیه متحقق میشود در ضمن وصول
شقاوت دنیویه و اخرویه نیز متحقق میشود همچنانکه سعادات حقیقیه را مراتب مختلفه و درجات متفاوته است
بشدت و ضعف و کمال و نقصان تا منتهی میشود بسعادتی که فوق ان متصور نباشد شقاوت حقیقیه را
نیز مراتب مختلفه و درکات متفاوته است تا منتهی شود بشقاوتی که فوق متصور نباشد پس در ازای
هر سعادتی شقاوتی و در ازای هر سعادتی شقاوتی و در ازای هر کمالی نقصانی است و چون بعد اولی
وکره بعد اخری بیان نمودم که قصوای درجات سعادات در سیر صعودی مقام او ادنی و مقام کشف
الغطاست که از برای خاتم نبوت و خاتم ولایت ثابت است پس قصوای درجات شقاوت در
سیر صعودی از برای کسی ثابت است که در مقابل ان خاتم نبوت و ولایت ایستاده در رتبه مخالفت
و انکار ایشان از در زمینی کمال را راسخ گردانیده و در بشارات سابقه بحد الکشاف آمده نبوت

بیان اینکه اکمل شقاوت شقاوت کسیست که در مقابل خاتم نبوت و خاتم ولایت بود

هر نبی فرع ولایت او است پس در خاتم نبوت نیز دو وجه است یکی نبوت مطلقه و دیگری ولایت
مطلقه جهت ولایت جهت [illegible] و جهت ارتباط بمبدا اعلا است و جهت نبوت جهت امداد
و ارتباط بعالم خلق است جهت اولی جهت کشف حقایق و اظهار انوار معارف و جهت صدور
معجزات و کرامات و جهت ثانیه جهت تشریع شرایع حقه و سنن مرضیه و تبلیغ احکام شرعیه و نوامیس
الهیات لهذا در صحیفه الهیه فرموده اند و ما علی الرسول الا البلاغ انک لا تهدی من احببت و
لکن الله یهدی من یشاء پس جهت نبوت هر نبی متفرع است بر جهت ولایتش و جنبه [illegible]
و جنبه ولایتش اکمل و اشرف است از جنبه نبوتش پس شقاوتی که در مقابل ولایتش
واقع شود اقوی و اکمل است از شقاوتی که در مقابل نبوتش باشد و چون ولی مطلق
مظهر ولایت خاتم نبوت است چنانکه سابقا اشاره نمودیم و از برای اشاره لطیفه بلیغی
معتبر از مشکوة ولایت مرتضویه حضرت رسالت پناه صلعم در تفسیر آیه کریمه [illegible]

اشاره باینکه انکار ولی مطلق اتم شقاوت است

ولطف فرموده اند

ولطف فرموده اند لهذا مستمند رو و متوجه این کسند متعلق باشند پس شقاوتی که در مقابل ولی
مطلق ایستاده در مقام مخالفت و انکار آمد کامل و اقوی مراتب شقاوت میباشد
متعلق باشد که حالی از وقت نیست و بدانکه تحقق موت طبیعی و اجل حتمی در باب سعادات
ظهور دارد و تحقق در باب شقاوات اگر چه از مقدمات ممهده مستفاد میشود ولی از برای
توضیح و تنقیح میگویم که منکشف گردید که همه قوی و طبایعی که در عالم کبیر متحقق است در نسخه
شریفه انسانی نیز متحقق میباشند و هر یک را غایات خاصه و مطلوب مخصوصی است که بحسب
فطرت و جبلت بسوی آن متوجه و بجانب او مایل است و نیز منکشف گردید که غایات اصلیه هر جزء از نسخه
وجود حقیقت او است پس قوه شهویه را غایتی است لایق ذات ملایم از نسخ او و قوه غضبیه را
غایتی است مناسب ذات او و ملایم از نسخ او و هم چنین است سایر مبادی قوه طبیعیه باشند

بیان اینکه موت طبیعی در شقاوت نیز متحقق میشود

یا نباتیه باشند یا روحانیه پس حصول هر یک از این غایات از برای صاحبش فرد ذاتی خواهد
بود نه عرض طبیعی خواهد بود نه عرضی پس اگر جنبه وساوس شیطانیه و اسباب داخلیه و
خارجیه ترغیبات در جانب غایات مبادی شهویه با شهویه یا غضبیه که بحسب فطرت از
جنود شیطانند حاصل شود و نهایت رسد کمال شقاوت ثابت و موت طبیعی بان معنی که
مذکور گردید متحقق میشود در بیان مفروض ان جنبه که جنبه شیطنت فکر او غالب و قاهر و
در کنش جوهریه و تحولات ذاتیه و انتقالات نفسانیه در درجات شقاوت واقع و جنبه
عقلیه و ناطقیه اش مضمحل و مستهلک و مقهور و مغلوب است و مفروض حصول
غایات حرکات و تحولات مذکوره است پس لا محاله حرکات و تحولات منقطع و موت طبیعی
متحقق میشود پس از این بیانات و تبیینات که اغلبش از الهامات غیبیه و مواهب
ربانیه است بحمد الله منکشف گردید که هر وصول بدرجات و سعادات حقیقیه موت
طبیعی میشود و بحسب تفاوت مراتب سعادات در کمال و نقصان که هر یک ختم

اشاره به اینکه ثبوت طبیعی انسان مختلف دارد

سفیه دارند و از این دیگر رسید به مراتب ثبوت طبیعیه نیز مختلف میشود و کاهی وصول به درکات
متفاوتات حقیقیه نیز ثبوت طبیعی میشود که به تفاوت مراتب متفاوتات که هر یک از مراتب
نفسانیه و بر این دیگر رسید به نیز ثبوت طبیعی مختلف میشود و در صورت اولی باطن ملکی و انسانی
است و آثار آثار ملکیت و انسانیت و مقام و آشیان مقام قدس و جنات نعیم است و در صورت
دوم باطن شیطانی و حیوانیست و آثار آثار شیطانیت و حیوانیت یعنی تباعد از حق و ثمرات و مکان و
موطن ظلمت کده و نار جحیم است   از اینجا ظاهر میگردد در رتبه صاحبان بصیرت و معرفت که حقایق

سر مقوله

نفوس انسانی بعد از مرور از مرتبه عقل هیولانی برزخ است در میانه عالم جسمانیات و روحانیات
نوعی مجمع البحرین است در میانه عالم محسوسات و معقولات یعنی جانب عالم جسمانیات و بدایت عالم
روحانیات است طبایع مختلف و حقایق مختلفه متباینه میباشند یعنی هر نفسی که سالک صراط مستقیم

بیان اینکه نفوس انسانی بعد از مرور از مرتبه عقل هیولانی به حسب باطن تخالف نوعی دارند

انسانیه تخالف نوعی دارد با نفسی که منحرف از آن صراط باشند و در مسلکی از مسالک شیطانی
سلوک نماید و چون مسلک شیطانی نیز اختلاف نوعی دارد هر سالکی به هر مسلکی نیز تخالف کلی دارد
با سالک مسالک دیگر مثلا سالک مسلک سبعی تخالف نوعی دارد با سالک مسلک بهیمی یا دو
پس اتحاد نوعی متحقق نیاید به حسب بواطن مگر در میانه نفوس سالک مسلک واحد باشند
مثلا نفوس که به مجاهدات نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه و انقیاد شرایع حقه سالک مسالک
عقلیه و حقایق عرفانیه باشند به حسب حقیقت و باطن نیز اتحاد نوعی دارند چنانکه به حسب ظاهر و صورت
متحد بالنوع میباشند پس تطابق در میانه صورت و حقیقت و ظاهر و باطن متحقق میشود و
نفاق از میانه بر میخیزد و نفوسی که سالک مسالک سبعیه یا حیوانیه باشند به حسب باطن و حقیقت
از سنخ نوع سباع یا اقسام میباشند اگر چه به حسب ظاهر و صورت از سنخ نوع انسان محسوب و معدود
باشند پس تطابق و توافق در میانه ظاهر و باطن مرتفع و نفاق و شقاق متحقق میشود و
بر این دو مسلک قیاس کن سایر مسالک شیطانیه را و نیک تأمل کن در اشارات سابقه

نام ظهور که

اشاره به تفاوت الناس معادن
و الارواح جنود مجندة

تا م ظهور که حسب الملک فی آید و کالشمس فی رابعة النهار مشاهده و معاینه گردد و در این باب اشاره به باطن طبیعی
ملکوتیه از مشکوة نبوت وارد است الناس معادن کمعادن الذهب و الفضة و وارد است الارواح
جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف و ما تناکر منها اختلف یعنی مردم مثل معدنهای طلا و نقره اند و ارواح لشکرهای
مجتمع اند آنهائی که هم دیگر را میشناسند مناسبت با هم دارند با یکدیگر الفت دارند در ز مامل صادق
و مراد از ائتلاف و اختلاف ائتلاف طبیعی است و الا از جمله متشابهات و از قبیل اظهار بدیهیات خواهد بود
منقطع باشد   از اینجا ظاهر میشود سر آنکه در بشارات شریعت حقه مقرر است که

سر اخروی

مکلفین از اشخاص نوع شریف انسانی در روز قیامت به صورتهای مختلفه و هیئات متباینه محشور
خواهند شد بعضی به صورت شیر و بعضی به صورت خوک و بعضی به صورت حمار و بعضی به صورت سگ و بعضی
به صورت میمون و بعضی به صورت روباه و همچنین به صورت سایر حیوانات بیان ظهور آن سر

اشاره به اینکه مردم در روز قیامت
به صورت مختلفه محشور میشوند

منکشف گردید از افراد انسانی به حسب حقیقت و باطن طبایع مختلفه و انواع متباینه اند و تفاوتی
ندارند مگر در صور و ظواهر و نشأه آخرت نشأه بروز حقایق و بواطن است چنانکه مفضل محمد و
مستفاد از مشکوة ولایت است و در ادعیه مأثوره وارد است اللهم ارحمنا یوم تبلی السرائر و تبدی
الضمایر یعنی خداوندا رحم کن ما را روزی که بر روز می‌آید پوشیده و ظاهر میشود ضمیر یعنی باطنها و از اینجا
ظاهر میشود سر مسخ در امم سابقه به صورت حیوانات مختلفه از میمون و خرس و خوک و فیل و امثال اینها

اشاره به سر مسخ در امم سابقه

و سر دیدن بعضی از اصحاب ائمه علیهم السلام جماعتی از حاجیان به صورت حیوانات مختلفه چنانکه مروی است
و از ابی بصیر که در مکه معظمه به خدمت امام جعفر صادق ع رسیدم و عرض کردم فدای تو شوم چه بسیار است
عارفان [illegible] ازان سالی را الکشاده نزد است خواه او و زن است
لباس او و هم است حال پس آن جناب ساکت شدند تا آنکه مطلع شدیم و دیدیم مردم هم
بر شده و فریاد میکنند پس فرمود ای ابا محمد چه بسیار است ضجه و فریاد مردم و چه بسیار کم است حاجی
قسم به آنکه مبعوث کرد محمد را به پیغمبری و برد روح مقدس او را در بهشت سالی گردانید که

اشاره به دیدن آن بعض جماعت را بصورت حیوانات مختلفه

قبول نکنند چنانچه علی را ملازم نمود و امثال تو از شیعیان ما پس دست مبارک خود را بر روی من کشید و
فرمود نظر کن بسوی ایشان پس نظر کردم بعضی از مردم را بصورت سگ دیدم و بعضی بصورت خوک
و بعضی بصورت حمار و بصورت آن غریب دیدم مگر معدودی قلیلی را پس ظهور آنست که منکشف گردید
که بواطن اشخاص مردم انواع متباینند و طبایع مختلفه میباشند و با مجازی ولی آن بواطن بروز و ظهور
یافتند ولی در صورت مسخ بروز تام حاصل گردید بحیثیتی که صورت ظاهر انسانیه بالکلیه مسلوخ گردید
بخلاف صورت دوم که صورت انسانیه بحال خود باقی بود و با مجازی ولی و التفات او کشف صوری
ملکوتی از برای آن بصیر حاصل گردید لهذا بواطن ایشان را کماهی مشاهده نمود و اقسام کشف صوری
و معنوی را در رسالات سابقه بسط تمام بیان نمودیم و در ضمن آن بیانات و اشراقات منکشف گردید
که در اوایل سلوک سالک حقیقت و معرفت ملکوتیات اشیا یعنی بواطن آنها از برای انبیا و اولیا
و کملین عرفا از متابعین ایشان منکشف میشود لهذا غالبا از عامه مردم وحشت نموده کناره میجستند و
خلوت اختیار مینمودند تا انشراح صدر بنحو تام از برای ایشان حاصل میشد و بمرتبه جامعیت میانه
باطن و ظاهر میرسیدند و در مقام استقامت و هدایت متمکن میگردیدند چنانچه در باره حضرت رسالت
فرموده الم نشرح لک صدرک و وضعنا عنک وزرک الذی انقض ظهرک و بعد از حصول این مقام
چنان خلطه و آمیزش با عوام مردم میفرمود که ما فوق آن متصور نباشد و روز بروز زیاده بر آن قوم
میباشند و مستعدین را کما ینبغی و یلیق ما ینبغی هدایت و ارشاد مینمایند و از حضیض نقصان
باوج کمال و از عز قصور بذروه تمام میرسانند رب اشرح لی صدری و یسر لی امری و احلل عقده
من لسانی یفقهوا قولی بدانید ای برادران حکمت و معرفت و ای اصحاب نظر

مقام حکمی و اشراق ملکوتی

و حقیقت که با این تحقیق ملکوتیه جمع میتوان نمود میانه مذهب فیلسوف اعظم و مذهب اکثر مبینی از
حکما در باب آنکه نفوس انسانی اتحاد نوعی دارند یا اختلاف نوعی میانشان است که مذهب فیلسوف
اعظم ارسطالیس و شیخ ابی علی ابن سینا و محقق طوسی و سایر محققین از حکما و متکلمین است که

اشاره به مذهب فیلسوف اعظم و غیر او در باب نفوس ناطقه که آیا اتحاد نوعی دارند یا اختلاف نوعی

نفوس اشخاص

نفوس اشخاص انسانی متحد بالنوع میباشند یعنی نفس ناطقه یک حقیقت نوعیه است و
افراد نفوس انسانی در تحت آن یک حقیقت مندرجند و امتیاز آنها از یکدیگر بعوارض مشخصه است
نه بفصول منوعه و مذهب جمعی از اکثر مبینی حکما و امام فخر رازی آنست که نفس ناطقه انسانی
جنس است و در تحت او انواع مندرج است و در تحت هر نوعی افراد و مصداقی متحقق است
نه آنکه هر نفسی نوعی است منحصر در فرد زیرا که اهل این معنی قائل نیستند که در ابداعیات
مقتضای مخصص برهانی آنست که هر شخصی از آنها نوعی است منحصر در فرد چنانکه در رسالات سابقه
ببسط تمام محقق گردید و فرق نیست در این باب که ابداعیات عقول باشند یا نفوس
طبایع باشند یا اجرام و لیکن بنا بر ثبوت حرکت در جوهر صور چنانکه مقتضای برهان محکم
البنیان است و در نوعی و در رسالات مستقبله خواهد آمد نفوس سماویه و اجرام فلکیه بوجهی
از ابداعیات نیستند و با این اعتبار منحصر در فرد نیستند و بوجهی از کائنات اند و با این اعتبار صاحب
افراد نوعیه بنا بر عدم ثبوت حرکت در جوهر صور بطبیعت مذهب و معتقد جمهور از حکما و متکلمین آنست
آن نفوس و اجرام مطلقا از ابداعیات اند پس هر نفسی و جرمی از آنها منحصر خواهد بود در فرد واحد
بخلاف نفوس انسانیه که مقتضای برهان محکم البنیان و مستفاد از احادیث اهل بیت اطهار علیهم السلام است
حادث اند بحدوث ابدان و مسبوق العدم الوجود اند باستعدادات مواد و محسوب اند از جمله کائنات
و فاسدات پس تکثر در افراد آن نفوس از نقطه امکان و فوق بیرون نخواهد رفت پس منکشف
گردید مذهب این جماعت رفع ایجاب کلی است که مدلول مذهب فیلسوف اعظم و متابعین او است
نه آنکه هیچ دو نفسی در تحت طبیعت واحده نوعیه مندرج نمیباشند بلکه مقتضای دلیل
این جماعت که در اثبات این مدعی اقامه نموده اند نیز همین است چنانچه بیان نمودیم و ملخص دلیل ایشان
چنانکه محقق لاهیجی در کتاب شوارق نقل کرده است اینست که نفوس انسانی مختلفند
در صفات جبلیه مثل ذکاوت و بلادت و بخل و سخاوت و جبن و شجاعت و غیر آنها از صفات

بیان دلیل آنکه نفوس ناطقه را طبایع مختلفه میباشند

جبلیه و این اختلاف بسبب مزاج نیست زیرا که اگر این صفات تابع اند و مزاج متبدل است و کاهی مزاج متبدل
نمیشود و این صفات متبدل اند مثل جبان که بتکلف ارتکاب جدال در معارک قتال شجاعت پیدا میکند
و بخیل بتکلف مداومت در بذل و عطا سخی میشود و عفو بتکلف ارتکاب جدال در معارک
قتال حلیم میگردد و نیز این اختلاف بسبب امور خارجه مثل تعلم از معلم و صحبت آبا و امهات و اخوان
و امثال آن نیست زیرا که با وجود اینها تخلف ثابت و مخالفت متحقق میشود پس باید نفوس انسانی طبایع مختلفه
و انواع متباینه باشند و در یکی جبن ذاتی باشد و در دیگری شجاعت و در یکی بخل ذاتی و در دیگری سخاوت

اشاره بجواب آن دلیل

و بر این قیاس است بسیار صفات جبلیه جواب این استدلال اولا آنست که خود اعتراف کرده اند
که اگر این صفات متبدل میشوند ذاتی نیست بقای صورت و مزاج شخصی باقی است و از بینات است
در نزد حذاق فن علم الهی که بقای مزاج بی بقای ذات متصور نمیباشد و بقای ذات بی
بقای صورت نوعیه که مبدء فصل اخیر است متحقق نمیتواند شد بلکه در جای خود تحقیق است که مفهوم
و معنا فقط مزاج هر شخصی صورت نوعیه آن شخص است پس هرگاه این صفات ذاتی یعنی فصل اخیر باشند
از تبدل آنها تبدل در ذات ثابت میشود با آنکه این معنی خلاف ضرورت و خلاف اعتراف ایشانست
تغیر مزاج نیست پس از وضوح ثبوت مزاج عدم [illegible] لازم آید و از این بیان ظاهر میشود که صفات
بتبدل مزاج بنا بر ذاتیت این صفات متصور نمیباشند زیرا که مزاج تابع صورت نوعیه است
که مبدء فصل اخیر است چنانکه در اشارات مستقبله منکشف خواهد شد و ثانیا میگوییم در جواب
این استدلال که صفات مذکوره از حقیقت و ماهیت نفس ناطقه خارجند بعضی از جمله لواحق مفارقند
نسبت بحقیقت نفس ناطقه از لواحق و عوارض خصوصیات افراد خارجیه اند که بحسب استعدادات
مختلفه حاصل میشوند چنانکه تفاوت در افراد هر نوعی بحسب اختلاف استعدادات مختلفه و جهات مختلفه
متباینه است پس جمیع این صفات نسبت بخصوصیات اشخاص است نه نسبت بحقیقت نوعیه و
چه بسیار است از اعراض مفارقه انواع نسبت بخصوصیات اشخاص اعراض لازمه میباشند و چگونه

چنین نباشند

چنین نباشند و حال آنکه باعتراف خصم این صفات متبدل میشوند و بر تقدیر ذاتیت آنها تبدل در ذات ثابت
در حقیقت لازم می آید اللهم مگر آنکه بکون و فساد قائل باشند و این معنی خلاف ضرورت بلکه ظاهر اخلاف
مذهب ایشان است علاوه بر این لازم می آید که نفس ناطقه ماده باشد از برای صور کاینه و فاسده و این
معنی باکثر دلائل نفس ناطقه مطلوبه صورت نیست و در بیان این جواب اشاره فرموده است حکیم طوسی قدس سره القدوسی در
کتاب تجرید بکلام خود و اختلاف العوارض لا یقتضی اختلافها یعنی اختلاف در عوارض موجب اختلاف در طبیعت
نوعیه نمیباشد پس از این تقریر دلیل و جواب آن ظاهر گردیده که مذهب این جماعت رفع ایجاب کلی است نه سلب کلی
چنانکه آنرا منع نمودیم پس در نزد ایشان نیز نفوس انواع منحصر در افراد نمیباشند بلی مقتضای مذهب کسانیکه
بتقدم نفوس ناطقه از ابدان قائل شده اند این است که هر نفسی از نفوس منحصر در فرد باشند زیرا که بنا بر این مذهب
از سنخ ابداعیات خواهند بود و سابقا تحقیق کرده ایم که تکثر افراد در نوع ابداعی الوجود از ممتنعات است و این مذهب
فاسد و مصادم برهان محکم البنیان است و نسبت آن بافلاطون الهی و متابعان او از جمله مفتریات و صادر از
غفلت و عدم تامل بر مراد آن حکیم فی نظر است

بحث و تحقیق

اگر بگویی که در اخبار مستفیضه و احادیث
معتبره وارد است که ارواح پیش از ابدان موجود بوده اند و بعد از حدوث ابدان تعلق باین ابدان
یافته اند پس بنا بر این از سنخ ابداعیات خواهند بود نه از سنخ کائنات میگوییم در تحقیق این مقام که [illegible]

اشاره بمعرفه میانه کینونت وجود و کینونت [illegible]

اشاره نمودیم از برای اشیاء دو نحو از کینونت و وجود است چه بسیار واقع است در میانه کینونت وجود
و کینونت عقلی او که وجود عقلی است که مرتبه وجود ارباب انواع اشیاء است و از برای هر نوعی رب النوع
است در عالم عقلی در زبان افلاطون و افلاطونیین تعبیر از آنها بمثل الهیه و در زبان شرع بعقل [illegible]
ملائکه مقربین است براهین عقلیه و حجج نقلیه بر وجود آنها قائم است بلکه مقتضای صحیح نیره و براهین
ساطعه آنست که ارباب انواع با سایر افراد آن انواع اتحاد نوعی دارند و تصریح فرموده است بآن معنی

اشاره بآنکه ارواح پیش از ابدان چه معنی دارد

فیلسوف اعظم در کتاب اثولوجیا بلکه وجود مثالی نیز از برای آن انواع ثابت کرده اند پس از برای هر نوعی
سه نحو از وجود ثابت است عقلی و مثالی و حسی و هر سه از افراد خارجیه آن نوع میباشند پس از برای نوع

انسانی این سه مرتبه از وجود ثابت است اشرف و اکمل همه افراد نزد معارف عقلا است و الیه یعلمان
ثابته و عنوانات اشخاص و نفوس انسانیان وجود عقلی ابداعی موجود بوده و عالم ذر وجود
نسبت در وارد شده با نحو از وات ولی با این اعتبار ارواح اند نه نفوس زیرا که نفسیت باعتبار
تعلق و مباشرت و تدبیر ابدان جزئیه است یعنی تفصیل اسم این مرتبه از تعلق است لهذا در تعریف مطلق نفس
گفته اند کمال اول الجسم طبیعی آلی ذی حیوة بالقوة و روح بعد که بسونت نفس وجود قبل تعلق و کیونت جزئیات
ملکوتیه است که بعد از استعدادات مواد و حصول ابدان از مبدء فیاض بواسطه همان وجود روح
رب النوعی فائض میشود و تعلق و ارتباط حقیقی در میانه آن نفوس و ابدان متحقق میشود پس از حقیقت
نسبت نفوس با روح نسبت فروع با اصول و نسبت پرتوها با آفتاب است پس حقایق نفوس در حقیقت
تعلقات آن روح کلی است و اشراقات و لمعات آن نور عقلی است پس ممکن نیست که وجود ارواح
بیشتر از ابدان لازم ندارد اینکه وجود نفوس جزئیه که مباشر تدبیر ابدان کائنه جزئیه اند نیز بیشتر از ابدان
باشند و اینکه وجود ارواح بیشتر از ابدان چه معنی دارد و اینکه آن حقیقت ابداعیه با این حقایق کائنه
از سنخ واحد بوده تفاوتی ندارند مگر بشدت و ضعف و کمال و نقصان و اینکه اوست حقیقت انسانیت
و آن حقیقت و باقی اصنام و ظلال اند نسبت با او وجود [illegible] او را جز حقیقت صور نطقیه و حقیقت
غضب و را جز حقیقت صور ادراکی و باقی صفات از شجاعت و سخاوت و ذکاوت و مانند اینها و
مقابلات اینها از خصوصیات [illegible] است لهذا بر وجود مفارق شجاع و سخاوت [illegible] و مقابلات
مذکورات گفته نمیشود پس بحمد الله ثابت شد که جوهر ناطق [illegible] نفوس انسانی است از حقایق متحققه
است یعنی منطوی است بر حقیقتی از حقایق عینیه پس چگونه حقیقت جنسیه میتواند شد با اینکه متحقق
علیه است [illegible] جنسیه از آن جهت که ماهیت جنسیه است ماهیت مبهمه است یعنی بر هیچ حقیقتی از
از حقایق عینیه منطبق نمی باشد بلکه متردد میباشد در میانه آن حقایق و متحصل نمیباشد مگر بحقایق
فصلیه پس باطل شد مذهب کسانیکه او را حقیقت جنسیه میدانند اگر بگوئی چه میشود که نفس ناطقه

اشاره به اینکه وجود ارواح پیشتر از ابدان لازم ندارد وجود نفوس پیشتر از ابدان را

اشاره به آنکه نفوس ناطقه [illegible] بالنوعند

در قبیل جوهر

از قبیل جوهر امتدادی جسمانی باشد که باعتبار بشرط لا نوع و وجود بشرط وجود امتدادی انضمامی است و باعتبار لا بشرط
جنس است از برای خود از حقایق محصله نوعیه چنانکه در نزد ارباب نظر مقرر است بلکه این کلام
در جنس اجناس جواهر جسمانیه گفته اند و تقریر فرموده است باین معنی بعضی محققین در الهیات شفا و صدر
متألهین در امور عامه اسفار اربعه لهذا انواع جواهر جسمانیه را از مرکبات خارجیه شمرده اند و
انواع اعراض از بسائط خارجیه زیرا که در ازاء اجناس اعراض هیچ اعتباری از اعتبارات وجودی
و کیفیات سوای وجود فصل متحقق نمیباشد مثلا ماهیت لون جنس است از برای انواع الوان از سواد
و بیاض و حمرة و خضرة و مانند اینها و از برای او کیفیتی سوای متحصل قابض بصر و فصل سواد
و متحصل مفرق بصر و فصل بیاض است لهذا در صورتیکه بشرط لا خود نشود ماده عقلیه ماخوذ میباشد
نه ماده خارجیه بخلاف ماهیت جسم طبیعی که جنس است از برای انواع جواهر جسمانیه زیرا که وجود امتدادی اتصالی
دارد از برای او محصل او است نه وجود فصول مقسمه از نامی و حساس و ناطق و امثال اینها چنانکه معروف و مشهور
نیست معلوم شد که جواب این کلام که مبنی بر عدم فرق در میانه اعتبارات و حیثیات است که جواهر امتدادی
بآن اعتبار که نوع است محال است که اینکه جنس باشد بلکه باین اعتبار از حقایق متحصله عینیه و جنسیت او باعتبار
فقدان کمالات دیگر است نه باعتبار وجود امتدادی و آن کمالات صور عنصریه و صور فلکیه و معدنیه و نباتیه
و حیوانیه و انسانیه که مبادی فصول مقسمه طبیعیه میباشند و در این باب نظر و باین اعتبار ماهیت جواهر
امتدادی بر هیچ حقیقتی از حقایق عینیه منطبق نمیباشد بلکه باین اعتبار متردد میباشد در میانه حقایق
و متحصل نمیباشد مگر بتحصیل آن کمالات منتظره و بر این قیاس است سایر اجناس جواهر جسمانیه و جوهر
عقلی یعنی رب النوع انسانی مصداق و منشاء جوهر ناطق است و حالت منتظره در او متصور
نمیباشد و الا جوهر عقلی نخواهد بود زیرا که در مفارقات ابداعیه همه کمالات ممکنه باید بالفعل باشند
و حالات منتظره متحقق نباشند و الا جمیع از جهات قوة و استعداد ثابت و ترکیب خارجی متحقق
و خلاف مفروض ثابت میشود زیرا که حامل قوه و استعداد بالاصالة و بالذات هیولای اولی است

اشاره بعدم فرق در میانه بعضی [illegible] انواع جواهر جسمانیه [illegible] و انواع اعراض از بسائط [illegible]

اشاره باینکه جوهر ناطق جنس نمیتواند شد

لهذا در تحدید او در جواب ما هو از او واقع نشود مگر جوهر مستعد یعنی استعداد مطلق ذاتی هیولای اولی
می باشند و شیئی از اشیاء متصف نباشد بقوه و استعداد مگر اینکه مصاحب و ملازم هیولای
اولی باشد پس بهیچ اعتبار جوهر ناطق را حد نفوس ناطقه است همه مختلف نتوانند شد
والا باید بحکم عقل صادق نباشد زیرا که مقتضای طبیعت واحده نوعیه در تأصل و عدم تأصل
در تحصیل و عدم تحصیل مختلف نتوانند شد و الا لازم می آید که شی واحد از حیث واحد هم محتاج باشد
و هم محتاج نباشد زیرا که مقتضای تأصل آنست که در قبول اصل وجود بضمیمه فصلی محتاج نباشد
اگر چه بحسب خصوصیات نشأه از نشآت در خصوصیات و تعینات وجود مستحقات غیر محتاج باشند و
مقتضای عدم تأصل احتیاج بضمیمه فصل است در قبول اصل وجود پس در تقدیر مذکور تناقض
ثابت و اجتماع متقابلین لازم می آید اخذ کن بیان را و جاری کن در جمیع طبایع نوعیه بلکه در جمیع حقایق
جنسیه نسبت بجمیع مقتضیات ذاتیه و ضمیمه شمار پس از این بیانات و اشارات تحقیقات حقه آنکه همه نفوس
انسانیه بحسب فطرت اولی در تحت طبیعت نوعیه واحده اند و اختلافی که دارند نیست مگر باعتبار عوارض
مشخصه و مقتضیات خارجیه اخذ کن این نحو از بیان و برهان را در اثبات این مدعی و در تحقیق این
مقصد احسن اعلام الالهامات غیبیه و مواهب ربانیه است و عهده شمار و جواب اول از آنسته لال
و در حقیقت برهان الزامی بلکه برهان واقعی است نزد نبیل بسیاری از ارباب ماضی و جزوه از جمله جواب و
است متقع باش و بعد از این بیانات قوم که اثبات اتحاد نوعی حال از مناقشات و مناقضات بعضی
از آن مناقشات از شارح علامه و بعضی از محقق شریف است و هادی محقق و بصیر مدقق بعد از
تأمل صادق در مقدمات مذکوره تتمیم این برهان و دفع آن مناقشات و مناقضات تواند نمود
خلاصه کلام از این بیانات منکشف گردید که همه نفوس انسانی بحسب فطرت اولی اتحاد نوعی دارند
از بیانات حقایق حکمیه انکشاف یافت که نفوس بحسب فعلیت ثانیه بعضی از مرور از مرتبه عقل بالملکه
طبایع مختلفه و انواع متباینه اند و قید مرور از مرتبه عقل بالملکه بجهت آنست که نفوس ساذج نفی

غالبا آن

اشاره به تمثیل استعداد ذاتی هیولای اولی

اشاره بر برهان اینکه مقتضای طبیعت واحده نوعیه مختلف نتواند بود

اشاره بوجه جمع در بیانات و ...

غالبا آن مرتبه سلوک فعال طبیعی و صراط مستقیم انسانی سلوک می نماید پس هر دو مذهب بوجهی حق
بوجهی باطلست یعنی اگر گویند بحسب فطرت اولی متحد النوع و بحسب فطرت ثانیه مختلف النوع می باشند صدق
محض و حق صرف است و اگر گویند بحسب فطرت متحد یا مختلف اند کذب محض و بطلان صرف است الحمد لله
ملهم انوار الحکم و المعارف   بدانکه قسم دوم از موت اضطراری موت اخترامی است و او اجل
معلق نیز گویند و او عبارتست از انقطاع تعلق نفس به بدن و انقطاع تدبیر و تصرف او در بدن و قوی و
آلات او بسبب منافی طبیعی و فساد نظام روح بخاری و انکسار رئیس اعضا مثل عروض بیماری امراض
بدنیه و اعراض نفسانیه و ورود آلام و قواسر خارجیه بحیثیتی که از صلاحیت افتد پس برون رود و از قابلیت
اصلاح و تدبیر قاصر آید و چون نفس نیز و قوای طبیعیه بجهت فقدان ماده قابله از شغل و علاج ...
پس در این صورت نوع نفسانی که فرمان فرمای مملکت بدن و مدبر جنود و قوای او است بعد از شناختن
این احوال و بعد از تذکر مواطن اصلیه و منزل قدیمه و ذکر عهود سابقه و حقوق قدیمه و نغمه قیل و قال
یاد آمد از هندوستان با مدد دهلوی و جذبه الهی و شوق جبلی رشته تعلق را از جوی بار ... طبیعی
منقطع ... از رابع سفلیه بمناسب استعداد و ملکات مکتسبه او و لایق افعال و اعمال باشند
باشند اگر ملکات با فعلیت حسنه باشند و اعمال با قیمه مشتغل می شود پس بجهت این انتقال و ارتحال اضطراری
است زیرا که مفروض آنست که سیلاب حوادث روزگار بنیان ارکان مملکت بدن را از بیخ بر کنده
باد فنا داده است پس چاره از ارتحال و انتقال ندارد. جان قصد رحیل کرد گفتم برو گفتا کجا خانه
ویران آید وجود دیگر از برای اضطراری است که هنوز کمالاتی که از برای او بحسب فطرت اصلیه
ممکن است خواه در سعادات باشد و خواه در شقاوت رسیده است پس بر حسب بجهت گویم نماید تا کمالات
خود را کسب نماید ولی بجهت فقدان آلت استکمال چاره از انتقال و مفر از ارتحال ندارد پس خواه
نخواهی می رود و بلبه خواهی نخواهی می پرد و بجهت اختیاری نیست زیرا که ... دیده که روح نفخه از
ملکوت ... و روحانیات و از عالم قدس و مفارقات است هبطت الیک من المحل الارفع ورقاء

بیان موت اخترامی

اشاره بموت اخترامی بوجه حاصل اضطراری و بوجه اختیاری

ذات تقرر و تقع و سبب انحطاط در تحقیق از محل اعلا بمنزل ادنی و عروض کمال از تنزلش از ان
درجه قصور بان مرتبه دنیا اکتساب کمالات حقیقیه و اصطیاد طیور قدسیه و استقلال در احوال
نشاه اخرویه و فضایل روحانیه است بغیر وجود انفرادی و حصول استقلالی خود بخود از اده و درجه
بوجود جمعی رب النوع منقطع باشد و بعد انما ازان اشاره بان لطیفه ملکوتیه در صحیفه الهیه کرده است
و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون زیرا که مراد از خلق جن و انس افاضه نفوس و ارواح است
بابدان کونیه و قوای عنصریه و انزال کلمات قدسیه است بالواح قابله و مواد بدنیه و مراد از عبادات
مجاهدات نفسانیه و اعمال صالحه و ریاضات علمیه و عملیه و انقطاع تام است ببارگاه احدیت
تا حقایق اشیاء کماهی منکشف گردند و معارف حقیقیه و کمالات روحانیه از مبدء فیاض
فائض شوند زیرا صدور بشارات سابقه [illegible] فا آمده و هر عبادت مستعقب معرفت و هر معرفت
مستلزم عبادتی است از انجا که ظاهر مشهود است آنکه لیعبدون را بلیعرفون تفسیر نموده اند و
از برای تنبیه بان لطیفه عرفانیه لیعبدون را به لیعرفون اختیار فرموده اند و الا از بلاغت است
در نزد صاحبان بصیرت که مقصود بالذات از ایجاد اشیا و احداث ما سوی معرفت و توحید
ذات اقدس مبدأ اعلا و تقدیس و تنزیه حقیقت حق جل و علا است از اضداد و انداد و امثال
و اشباه چنانکه در حدیث قدسی وارد است کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق
لکی اعرف و اصدق شاهدیست در این باب کلام معجز نظام و من کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا
و لا یشرک بعبادة ربه احدا که چگونه مترتب فرموده است لقاء پروردگار را بر اعلاء درجات
توحید و معرفت و تعبیر از او بلقاء در توحید و لقاء توحید است بر عمل صالح و
خلوص نیت عبارت است از اینکه اغیار بالکلیه از نظر سالک عابد ساقط گردد
جز حق جل و علا کسی را نبیند و جز ذات اقدس مبدأ اعلا کسی را نپرستد منقطع باشد و چشم
بصیرتش باز کند و دیدارش از رعه هجران چنانکه از مشکوة نبوت وارد است الدنیا مزرعة الاخرة

اشاره بنزول انفصالی از عالم ملکوت بعالم ناسوت

اشاره بنزول نفسی از عالم ملکوت بعالم ناسوت

ودر اصطلاح

و در اصطلاح این مزرعه کوششی است تا حاصلش که انوار قدسیه و معارف حقیقیه و حیات ابدیه است
نیک بوجود آید و بالاینس ظلمات اوهام مخلوط نگردد پس منکشف گردید که انوار قدسیه روح
نفسانی بان بدن ظلمانی نسبت اکسیر بکوکب [illegible] تا خدا است ممکن نیست اگر اختلالی در حال کشته
پدید آید و فساد در نظام آلات او پیدا شود نا تمام است استخدام آن کشتن را باهتمام تمام باصلاح و انتظامش
بپردازد و غیر جمل مقصود نیست که بهر و الا بجال خود گذارد تا از بیش خود در هم پاشند و خود را از حاصل
باحاصل برساند اگر تخم پاره بدست آید و توشه راه همراه دارد و الا صرف در بیان هلاکت و ضلالت گردد
منقطع باشد و بعد انما تسمیه این قسم از موت باخترامی بجهت آنست که اخترام بمعنی بعد آن و بریدن و
و کم کردن است چون فساد آلت موجب بریدن تعلق روح به بدن و بریدن او است بعالم برزخ و موجب
فقدان و کم کردن آلت است لهذا از قبیل تسمیه خاص باسم عام این قسم از موت را اخترامی نامیده اند
و تسمیه بمعلقی بجهت آنست که مشروط بفساد بدن و معلق بعدم صلاحیت او است از برای اصلاح
و تدبیر بخلاف موت طبیعی و اجل حتمی که مشروط بفساد بدن نیست بلکه بجهت اینست که نیل کمالات
حقیقیه و وصول بغایات اصلیه و اعراض جبلیه تحقق پذیرفته استغنا از بدن و آلات
او حاصل کرده است پس تسمیه او بطبیعی و حتمی بجهت آنست که مقتضای جبلت و طبیعت حاصل
و انتقال از این نشاه فانیه بنشاه باقیه بجهت استغنا کلی و امتناع تعطیل و استحاله ترجیح
بلا مرجح مرجوح بر راجح از جمله حتمیات و واجبات از این اشراقات و ارایه
تحقیقات و تدقیقات بجهت آنکه فا آمده هر موتی مستعقب حیاتی و هر خروجی از نشیه
بتفصیل نشاه دیگر است حقیقت موت عبارت از آنست مستلزم ولادتی و هر فنائی از مرتبه
و در نظر بصیرت عبارت از ارتفاع تعینی و تعینات آن مرتبه است مستلزم بقائی
بلکه حیات لاحقه افزون از حیات سابقه و ولادت ثانیه اکمل از ولادت متقدمه است لهذا از
مشکوة نبوت وارد است خلقتم للبقاء لا للفناء و از مشکوة ولایت وارد است هم العلماء [illegible]

اشاره بوجه تسمیه این قسم از موت باخترامی و معلقی

اشاره بوجه تسمیه موت باجل حتمی و بموت طبیعی

اشراق و اشاره

اشاره بانکه هر موتی مستعقب حیاتی و هر فنائی مستلزم بقائی است

اشاره بر معنی حدیث خلقتم للبقاء لا للفناء

من ابی وفی ابی والی ابی بعض جواد رحمة کسیکه او ابتدا سلوک از چه مقام نازل شده است و در چه مقام منزل گزیده است
و بسوی چه مقام خواهد رفت اول اشاره است بمثنویت سابقه نفس چنانکه سابقا بیان نمودیم دوم
اشاره است بابتدای نشاه از وجود در محل زراعت و تحصیل زاد و طلب است سیم اشاره است بنشأه
دیگر از وجود که عالم برزخ و عالم غیب و عالم ملکوت عبارت از انست بیانکه الکل فانیست
محقق گردید که همه اشیا طالب غایات حقیقیه است و متوجه بسوی اغراض اصلیه میباشند و متکفل
گردید که غایات ذاتی هر شیئ کمال حقیقت و تتمیم ذات اشیا است بلکه در نزد بعض محققین و حاذق
محقق بعد از تامل صادق در سیر حرکات جوهریه و تحولات ذاتیه و نظر ثاقب در درجات
تشاقیه وجودات اشیا از حیثیت تا معارفات منکشف میشود که غایت حقیقیه هر چیزی کمال
او و تمام او است مثلا حصول وجود عقلی مفارق غایت ذاتی و غرض اصلی انسان است برای ان و
همان وجود کمال و تمام انسان است بلکه او است حقیقت انسان و انسان کامل و نسبت او با سایر
مراتب و درجات انسان نسبت تام بنقص و نسبت افتاب بپرتو و نسبت تجلی بمتجلی و
غایت بذی الغایت است پس در سلوک بسوی غایات اصلیه باید ذات سالک باقی باشد تا استکمال متصور
و وصول بکمال متحقق شود والا شیئ معدوم و دیگر موجود خواهد بود و از بیانات ما اینکه این
نه معنی سلوک و استکمال و نه معنی توجه بسوی غایات و طلب کمالات است و نیز چگونه متصور
میشود در نزد عقول سلیمه و اذهان مستقیمه سلوک طبیعی و توجه فطری بسوی غایتی که
و کمال جبلی موجب فنای ذات و انعدام حقیقت متوجه بکمال ذاتی و غایت حقیقیه شود
بلکه این معنی در حقیقت تناقض و تدافع است منقطع باشد بدانکه در اشارات
سابقه برهان محکم البنیان و حجت مشید الارکان بجا اینکه فاکد موجود بالذات و متحقق
بالاصاله حقایق وجودات است نه اقسام ماهیات مگر بالعرض و بالتبع لهذا از اساطین
حکما و محققین عرفا گفته اند الماهیات ما شمت رائحة الوجود و لا تشمها ازلا و ابدا و نعم ما قیل

اشاره به اینکه غایات حقیقیه اشیا کمال و تمام ان اشیاست

اشاره به اینکه ذات باید در سلوک باقی باشد تا غایات ذاتیه حاصل شود

امر اخر فیه

اذا فات

اذا فات حسن الدوام فقصده فوتها فان القول فان فات حسن الدوام یعنی حقیقت موجود شد اثار و احکام او بالذات
و بحسب حقیقت وجود انکس است نه ماهیات مگر بالعرض و بالتبع و در بیان سابق اشارات بیان نمودیم که
مراد از موجود بالذات و بحسب حقیقت وجود انکس است نه ماهیات مگر بالعرض و بالتبع و در همان اشارات
بیان نمودیم که مراد از موجود بالذات انست که جهت ذات و نفس حیثیت ماهیت موجودیت و جهت وجود نفس
حیثیت ذات او شیئ باشد پس ماهیات موجودیت بحقایق وجودات بعرض و بغیر ذاتی است نه بعرض
عن پس فنا و انعدام بر حقایق وجودیه از ان جهت که حقایق وجودیه اند محال است اینکه بمعنی
واقع و حاق اعیان طاری شود و از خارج و اعیان منتفی و از نفس الامر و واقع مرتفع گردند والا
انقلاب ذوات ثابت و تخلف بالذات لازم میشود پس فنای حقایق وجودات و انعدام ان
اعیان بمعنی دیگر است و او عبارت است از زوال نقصانات و تعینات ان وجودات که از
حضور تعینات نشاة ناسوت و از اختلاط قوه و استعدادات حاصلند مثلا فنا و انعدام نطفه بحسب حقیقت
انست از زوال تعینی نطفه که بحسب استعداد خاص حاصل گردیده نه انعدام اصل وجود و نه
نطفه از ان جهت که وجود است والا محذور سابق لازم می اید و همچنین انعدام نفس نباتی
با نفس حیوانی حاصل شود عبارت است از ارتفاع تعینی و نقصانات نباتی نه انعدام اصل وجود
نفس نباتی و مطلقا تا مرتبه نفس حیوانی انسانی منتهی شود و در مراتب انسانیت نیز زوال تعینات
باعتبار زوال تعینات و نقصانات است و اصل وجود انسان در همه مراتب و درجات
باقی است تا بغایت حقیقیه و غرض اصلی خود و اتصال بعالم مفارقات و فوز بدرجات
قرب حضرت احدیت کامل است فائز گردد با تفاوت مراتب قرب و وصال چنانکه مکرر مذکور
شده است خواهد شد با ماهیات اشیا چون در حد ذات خود نه موجود بود و نه معدوم و نظر
بذوات خود ابا از موجود شدن و معدوم شدن ندارد بلکه حقیقت و ذات انها بعینها
حیثیت عدم ابا از قبول دو طرف وجود و عدم است که بر بحیثیت ایجاب علت فیاض موجود

بیان اینکه حقایق وجود برتر از ان جهت که حقایق وجود بانعدام صفت و فانی نشوند

بیان اینکه فنای موجودات عبارت است از زوال تعینات و نقصانات ان وجودات

نیز حاصل نموده بالعرض حقایق وجود این موجود میشوند و گاهی بجهت عدم تحقق علت فیاضه امتناع یکی
حاصل نموده معدوم میباشند و گاهی بجهت استعداد با لضعف و بالجمله کون و فساد و اختلاف استعداد
مهیتی معدوم و مهیت دیگر موجود میشود چنانکه در مثال نطفه و علقه و نبات و حیوان در سیر صعودی بجهت
انتفاء استعداد نطفه و حصول استعداد علقه مهیت نطفه معدوم و مهیت علقه موجود میشود و بجنس است
نبات و حیوان پس زایل نمیباشند مگر بتعین و تکون وجود نطفه و منعدم نمیباشند مگر بتعین و تکون
وجود نبات و الا لازم می آید که سالک در حین سلوک و توجه بسوی غایت حقیقیه معدوم شود و
جالس گردد پس سیر صعودی کون و فساد مثلا در انقلاب هوا بتعین و تکون صورت مائی زایل میشود
نه اصل وجود صورت از آن جهت که وجود صورت است و الا لازم می آید که ماده در زمان بدون صورت
موجود باشد زیرا که در میانه آن انعدام صورت مائی و آن حصول صورت هوائی زمانی باید فاصله
شود و الا تتالی آنات لازم می آید و هر دو لازم مبرهن الفساد اند متفطن باش در این مقامات که
خالی از دقت و غموض نمیباشند و بدانکه از این تقریر و بیان منکشف گردید که اتصاف وجودات بفنا
و انعدام بمجرد تبعیت مهیات است زیرا که هر وجودی با مهیت خود متحد میباشد در خارج پس چنانکه
مهیات موصوف میشوند باحکام وجودات مگر بالعرض و بالتبع وجودات نیز موصوف میشوند باحکام
مهیات مگر بالعرض و بالتبع بمعنی مجاز برهانی و عرفانی چنانکه سابقا اشاره نمودیم و غفلت از این معنی
یعنی از تمیز در میانه احکام اصلیه و احکام عرضیه مهیات و وجودات و عدم فرق در میانه مفهومات و
مصداقات خواهی بگو در میانه مهیات و انیات موجب مفاسد عظیمه و اغلاط کثیره است در علوم
الهیه و اصول ایمانیه چنانکه از برای فخر رازی و امثال او اتفاق افتاده پس خرابیها در قواعد برهانیه
یقینیه و در اصول حقه ایمانیه نموده از صراط مستقیم عقل متین و شرع مبین منحرف گردیده
متفطن باش   بدانکه در این مقام لطیفه ایست الهیه و دقیقه اشراقیه و آن
اینست که در موجودات عالم کائنات و در انواع عالم مادیات که موسوم بعالم خلق و تقدیر اند

اشاره بآنکه فنا و انعدام بالذات از برای مهیات است

تحقیق لطیفه و تنبیه بر ...

اشاره بمغایره ماده بعض اجسام و صورت بعض

جهت قوه ثابت

جهت قوه ثابته و جهت فعلیت حاصل است اولی را ماده گویند هیولی باشد یا موضوع ثانیه را صورت
گویند عرض باشد یا جوهر طبیعت باشد یا نفس نباتی یا حیوانی انسانی باشد یا فلکی انتهی ملخصا گویند
ماده بعضی اجسام و صورت بعض اعم است و گاهی ماده در مقابل موضوع گفته میشود و او عبارت است از
جوهری که بحال خود محتاج باشد و موضوع محلی است که بحال خود محتاج نباشد و صورت نیز گاهی در
مقابل عرض گفته میشود و او عبارت است از حالی که مقوم محل خود باشد یعنی محلش باو محتاج
باشد و عرض عبارت است از حالی که محلش باو محتاج نباشد و مراد از حلول در این مقام
آنست که وجود شیء فی نفسه بعینه وجود او باشد از برای محل او و ما سوای این از وجودات غیر از
او بوجود در شیء است و وجود دیگر نباشد و این نحو از وجود را وجود رابطی گویند و گاهی وجود
ناعتی نیز گویند زیرا که جهت ارتباط حال است بمحل خود و جهت اتصاف منعوت است بنعت
خود مثلا وجود سواد در جسم نفس ارتباط و رابطیت است و وجود دیگر ندارد بخلاف وجود
مال از برای زید زیرا که مال را وجودی است فی نفسه و عارض شده است ارتباط بزید و بخلاف
وجود جسم در مکان زیرا که وجود جسم فی نفسه عینی وجود او و حیثیت در مکان بلکه وجود در مکان
بعد از وجود رابطی از لواحق ماهیه و وجود فی نفسه جسم است لهذا در نزد مشائین لازم نیست
که هر جسمی را مکانی باشد زیرا که مکان در نزد ایشان سطح باطن جسم حاوی است از برای جسم
محوی و فلک محدد جهات که فوق همه افلاک است حاوی ندارد که سطح باطن او مکان او از برای
محدد جهات باشد و لهذا منتقل میشود از مکانی بمکانی و وجودش بعینه باقی باشد و لهذا
نیز اجسام مثالیه و اجرام برزخیه لا مکانی نمیباشند چنانکه در جای خود مقرر است و از این
تقریر و بیان منکشف میشود که وجود حال بدون وجود محل متحقق نمیتواند شد زیرا که وجود
رابطی بدون مرتبط الیه متصور نمیباشد چه جای اینکه تحقق باشد متفطن باش و بدانکه
اعراض حالند در موضوعات خود و همه صور طبیعیه و نباتیه حالند در مواد خود و مقتضا

اشاره بمعنی ماده و بمعنی اخص و صورت بمعنی اخص

اشاره بمعنی حلول که در تعریف صورت و عرض ماخوذ است

اشاره باینکه اعراض حالند در موضوعات خود و مواد ... استقلال ندارند

پراهین محکم ابنیا وحجج سدیده الارکان آنست که نفوس انسانیه ونفوس فلکیه بلکه اکثر و اغلب
نفوس حیوانیه نیز در مواد خود حلول نکرده اند بلکه قائمند بذوات بابن معنی که وجود فی نفسها عینی
وجود انها در مواد نمیباشند ولی بجهت نقصانی که در وجود انها ثابت است در فعل خود
و در استکمالات خویش بمواد محتاجند وباین اعتبار از مفارقات امتیاز دارند زیراکه مفارقات
عبارت از عالم عقول اند بالکلیه از عالم اجسام و مواد مستغنی میباشند وهمه کمالات ممکنه در
فطرت اولی از برای انها حاصل است قسم اول را بعد از فساد موضوعات یا مواد بسبب
بعد از بطلان استعداد موضوعات و مواد وجود استقلالی نمیباشند بلکه بوجود کلی خود
وجود رب النوع باشند موجود میباشند وباو متصل میشوند وباو محشور میگردند وبا او اتحاد
بهم میرسانند وقسم دوم بعد از فساد ماده وبطلان صلاحیت او از استعمال وتدبیر بوجود استقلالی
خود موجود وبحشر استقلالی محشور میشوند اخذ کن این لطیفه العیه را وغنیمت شمار که نظایر او
لاتعد ولاتحصی است وبدانکه از این بیانات وتحقیقات بجا آنکه که سابق آمده که در کلیه سیر وسلوک
وما نحن فیه است طبیعی باشند یا نفسانی در سعادت باشند یا در شقاوت فنا وانعدام است
بحقایق اشیاء که عین حقایق وجودیه اند عبارت است از زوال نقصانات و
ارتفاع تعینات نشأت پس هر چیز که از حیز نقصان بذروه کمال و از حضیض قصور
باوج تمام متوجه است باید حقیقت ذاتش باعتبار جهت دهریت وثباتش که جهت ارتباط
او است بفیض خزائن و کمالات باقی باشند وباعتبار جهت مادیت و زمانیت که جهت
قصور و نقصان است زایل و فانی و متجدد و منقضی شود پس در عین فنا باقی اند و
در عین بقا فانی و در عین حیات ممات دارند و در عین حیات ممات منقطع باشند که
خالی از دقت نیست بلکه دقیق المسلک و صعب المنال است لهذا از مسلمات و مقررات
برشته تقریر در آوردیم تا صورت عوض و استبعاد کسی که اندک تامل نکند شود او اعتبار صبر فاقد کمالات
رجولیت است

اشاره باینکه نفوس مجرده از استعدادات جوهری درمادیت خود حاجت
بیان مثال از برای تحقق در ارسال اسمائیت

رجولیت است وآنانا بانقصال تدریجی از قوه رجولیت بفعلیت رجولیت و از نقصان رجولیت بکمال
رجولیت میرسد با آنکه از بدیهیات ویقینیات است که از بدایت صباوت وطفولیت تا منتهای
کهولت وشیخوخیت ذاتش بعینها وشخصها باقی است بسبب زایل شدن از او مراتب نقصان صباوت و بفعلیت
طفولیت که حاصل شده در او مراتب کمالات رجولیت وزایل نشده در او مراتب استعدادات جوهریه و
قوای عقلیه که جهت ذات وحقیقت وحیثیت جوهریت وفعلیت تشخص میباشند پس در عین تجدد
وتبدل باقی وستمر الوجود است و در عین بقا واستمرار وجود متجدد الحصول ومتبدل الهویه است اگر
بگوئی که تجدد و تبدل در مثال مفروض در اعراض است وتبدل اعراض موجب تبدل ذات
موضوع نمیباشد زیراکه موضوع اعراض در وجود وتشخص خود باعراض محتاج نمیباشد بلکه امر
بعکس است یعنی اعراض در وجود وتشخص خود بموضوعات محتاج میباشند چنانکه بیان نمودیم وباین
معنی تصریح استکلام حکیم طوسی قدس سره القدوسی در کتاب تجرید الموضوع که جمله المتخصص للعرض
انتقال اعراض از موضوعات محال است ومراد از انتقال انست که بعد از انعدام همان عرض
بعینه وشخصه در موضوع دیگر موجود شود چنان محالیت است که از بیانات سابقه منکشف گردید
که وجود عرض خاص وجود رابطی است نسبت بموضوع خاصه نه نسبت بموضوع مبهم والا فرق در میانه
صورت وعرض وماده وموضوع نخواهد بود منفطن باش پس انتفاء موضوع خاص موجب
انتفاء عرض خاص است زیراکه انتفاء علت مستلزم انتفاء معلول است پس چگونه انتقال متصور
وبقا متحقق میشود پس منکشف گردید که مثال مذکور مطابق مدعی ومفید در این دعوی نخواهد
بود میگوئیم در جواب این خیال فاسد وردی که ناشد از بدیهیات است نزد عقول سلیمه واذهان
مستقیمه که نسبت صباوت برجولیت نسبت نقص بتمام و نسبت قصور بکمال و نسبت ضعف
بقوت و نسبت قوه بفعلیت است و تحولات تخفیض از درکات صباوت بدرجات رجولیت
استکمال و اشتداد و توجه از نقص بسوی تمام و ترقی از قصور بسوی کمال و تحول از ضعف بسوی

بیان امتناع انتقال بر اعراض
بیان انکه انتقال از صباوت برجولیت استکمال جوهری است

سوای قوت وخروج از قوة بفعلیت است چگونه صاحب بصیرتی ملاحظه نموده تجویز میکند که شیئی
کامل و تام و قوت و فعلیت باشد از برای جوهر و مکمل و متمم شود از برای حقیقت جوهر و چگونه
تجویز میکند در نزد عقول سلیمه و اذهان مستقیمه که حقایق عرضیه که جهات و ذوات آنها بعینها
جهات فقر و احتیاج و حیثیت تعلق و تبعیت است مکمل و متمم و قوت و فعلیت باشند از برای موضوعات
و موضوعات آنها خود در حد ذات خود مستغنی میباشند از آن اعراض که وجودی ندارند
مگر وجود در اینکه حصول ندارند مگر حصول تبعی پس باید تجویز کند عقل سلیم و ذهن مستقیم که
فقر مکمل غنی و ضعف متمم قوت و تابع کمال متبوع و فرع تمام اصل باشد نمیدانم کدام حکم از بدیهیات
و ضروریات اجلی و اظهر است از این حکم و از تامل صادق در این تقریر و بیان منکشف میشود
در نزد دانا محقق و بصیر مدقق که جمیع ترقیات طبیعیه و نفسانیه اشتداد جوهری و استکمال
ذاتیست از جوهر ناقص تا جوهری بعد وه کامل جوهری نه اینکه ذات و حقیقت جوهریه باقی و تبدل
در اعراض طبیعیه یا اعراض نفسانیه است چنانکه مذاق و مشرب جمهور از حکما و متکلمین است
منفطن باشی و بدانکه مقتضای تحقیق و برهان آنست که اعراض لازمه از عوارض تحلیلیه
میباشند نسبت بملزومات خود یعنی بوجود ملزومات خود موجودند نه بوجودی دیگر و تغایر نیست
در میانه آنها و ملزومات آنها مگر در نزد تحلیل از عقل و اعتبار از ذهن و در نزد تحلیل و اعتبار
اثنینیت و تغایر در معانی و مفاهیم آنها در نزد عقل حاصل میشود و منسوب میشود وجود واحد بسوی
ملزومات بالاصالت و بسوی آن لوازم به تبعیت خواهی بگو نسبت آن وجود بسوی ملزومات بعینه
و بسوی اعراض لازمه بضعف است چنانکه نسبت وجود واحد بفصل اخیر و نوع بالاصالت است
و باجناس او به تبعیت و نسبت موجودیت بمعقولات اول بالاصالت است و بمعقولات
ثانیه به تبعیت و نسبت موجودیت بحقایق وجودیه بالاصالة است و بماهیات به تبعیت الی غیر ذلک
مغز در لوازم ماهیات از جمله مسائل و مقررات محققین از حکما و متکلمین است برهانش بر وجه اکمل

چنانچه اعراض لازمه از عوارض تحلیلیه / امر بعد موجود و وجود موضوعات نیست

اشاره به بیان اینکه مطلق لوازم / موجود بوجود ملزومات و مجعول بجعل / فاعل آن ملزومات اند

انست

انست که هر گاه مطلق لوازم بوجود علت خود موجود باشند قیام خارجی نمیباشند و قابل از آن جهت که
قابل است فاعل نمیتواند شد زیرا که مناط فاعلیت فعلیت و مناط قابلیت قوه است زیرا که
کلام در قابل بمعنی منفعل و مستکمل است و از بدیهیات است که قوه و فعلیت متقابلان و متنافیان
پس چگونه شیء واحد از جهت واحده متصف باین دو صفت میتوانند شد خواهی بگو مناط
فاعلیت ایجاب است و مناط قابلیت عدم ایجاب پس اتصاف شیء واحد از جهت واحده بفاعلیت
و قابلیت موجب اجتماع نقیضین است پس فاعل دیگر لازم است که جاعل وجود مقبول باشد
در قابل با قطع نظر از جعل جاعل لزوم متحقق نخواهد شد بلکه مقتضای لزوم در حقیقت
امر خارج خواهد بود نه حقیقت ملزوم پس در این صورت در میانه امر خارج و مقبول
لزوم متحقق میشود نه در میانه حقیقت قابل و حقیقت مقبول بلکه نسبت ذات قابل
بوجود مقبول و عدم او مساوی خواهد بود چیزی که ملزوم فرض کرده بودیم ملزوم نخواهد بود
و چیزی که لازم فرض کرده بودیم مفارق خواهد بود منفطن باشی و دیگر اینکه بنا بر این فرق در
میانه لوازم و غیر لوازم نخواهد بود زیرا که هر چیزی در نزد وجود علت تامه واجب است و در
نزد عدم علت تامه ممتنع است پس نسبت سخونت بآب مثل حرارت خواهد بود با آتش مگر اینکه
بگوییم که علت تامه در لوازم دائم الوجود است و در غیر لوازم نه چنین است و این معنی در حقیقت
نفی لزوم است در میانه ملزومات و لوازم و عدم فرق است در میانه لزوم و دوام زیرا که لزوم
عبارت از اعتبار امتناع انفکاک است خواهی بگو لزوم بضرورت ذاتیه مطلقه بر میگردد
و در دوام نه امتناع انفکاک معتبر است و نه ضرورت ذاتی پس منکشف گردید که محال است
اینکه از برای مطلق لوازم وجود علت علیحده و با تجدد استقلالی در خارج و اعیان متحقق باشد
باید بوجود ملزومات موجود باشند و بجعل آن ملزومات مجعول شوند نه بجعل دیگر و مغایرتی
نباشد مگر در نزد تحلیل از عقل و اعتبار از ذهن پس قیام عقلی خواهد بود نه خارجی و مقبول

اشاره به اینکه شئ واحد از جهت واحد / فاعل و قابل نمیتواند شد

نوعی مطلق اتصاف خواهد بود نه بمعنی انفعال خارجی و استفاده غیر پس در ملزومات تبدل و تغیر ثابت نه
محال است اینکه در اعراض لازمه تبدل و تغیر حاصل شود زیرا که در واقع و متن اعیان اینکه وجود
موجود ملزوم متبدل شود تبدل ملزومات علت تبدل لوازم و تبدل لوازم کاشف از تبدل ملزومات است
چنانکه تحقق ملزومات موجب تحقق لوازم و تحقق لوازم کاشف از تحقق ملزومات است که هذا
استدلال از وجود ملزومات و عدم آنها بر وجود لوازم و در عدم آنها از قبیل برهان لمی
استدلال از لوازم و عدم آنها بر وجود ملزومات و عدم آنها از قبیل برهان انی میباید منقطع
باشد و بدانکه مقتضای تحقیق و برهان آنست که اعراض مفارقه نیز تابع صور جوهریه حادثه میباشند
زیرا که تا در موضوع عرض مفارق تغیر حاصل و امری حادث نشود نسبتش بحدوث آن
عرض و عدم حدوث او مساوی خواهد بود زیرا که مفروض اینست که ذات موضوع در
وجود عرض مفارق کافی نیست والا لازم خواهد بود نه مفارق پس نقل کلام را به
امر حادث اگر بصورت جوهریه است مطلوب حاصل و عرض مفارق تابع او بلکه تابع موضوع طبیعی
خواهد بود زیرا که اصل موضوع ماده میباشد نسبت بصورت جوهریه حادثه و بعضی
ماده مع صورت جوهریه و سابقا اشاره نمودیم که موضوع اعراض باید متقوم باشد
پس موضوع عرض مفارق در حقیقت ماده است با صورة جوهریه پس منکشف گردید که
عرض مفارق نیز تابع موضوع است و تا در موضوع تبدل حاصل نشود تبدل در آن اعراض
حاصل نمیتواند شد بلکه در نزد دقیق از نظر ظاهر میشود که عرض مفارق نسبت بصورت
جوهریه حادثه از اعراض لازمه است و مفارق بودنش نسبت بموضوع سابق و صورت
سابقه است منقطع نباشد و اگر آن امر حادث در موضوع عرض نباشد مخصص دیگر
میخواهد تا ترجیح بلا مرجح لازم نیاید زیرا که کلام در اعراض مفارقه است و از برای رفع
دور یا تسلسل باید منتهی شود بصورت جوهریه که تجدد و حدوث ذاتی باشند یعنی نفس ذات وجود

اشاره به اینکه اعراض مفارقه نیز در تبدل تابع صورتند

متجدد باشد

متجدد باشند و ثبوت تجدد و تغیر از برای او بضرورت ذاتی حاصل شود و جعل در میانه ذات و
و تجددش متخلل نشود پس در اصل وجود ذاتش بعلت فاعله محتاج میباشند نه در تجدد و حدوث که
بالعرض و بالتبع چنانکه در سلسله لوازم تحقیق نمودیم پس صدور متجدد از ماده و حادث است صدور
متجدد چنانکه برای صادق است صدور ثابت و چنانکه صدور ثابت فقط است و چنانکه معلوم شد پس
آن امر حادث استعداد موضوع باشد از برای عرض مفارق پس ترجیح بلا مرجح و تخصیص بلا
مخصص لازم نخواهد آمد ملزوم را او نقل میکنیم در وقت تسلسل بنا برانی نیز بجا خود باقی است زیرا
استعداد خاص نیز حادث است و علت حادثه موجبه محتاج است زیرا که محال است اینکه حادث
از قدیم و متغیر از ثابت صادر شود و الا یا ثابت متغیر و یا متغیر ثابت و یا تخلف معلول از علت
تامه لازم می‌آید خواهد بود و الا یا حادث قدیم و یا قدیم حادث و یا تخلف ثابت میشود پس باید
منتهی شود بامریکه تجدد و تغیر ذاتیش باشد و او صورت جوهریه است که فاعل حیثما شود و ترتیب
حادثات منتهی است و اگر آن صورت طبیعیه نیز حادث زمانی باشند باین معنی که مسبوق
باشد وجودش بعدم زمانی یعنی در زمان سابق اصلا موجود نباشد بعلت حادثه موجبه دیگر
محتاج خواهد بود تا منتهی شود بامریکه متجدد بالذات باشد و بعبارت اخری این اتصال
موجود حادث گردد و متقدم نباشد بر او مگر ذوات مفارقه تا منتهی شود به علة العلل و
المبادی جلت عظمته و در تجدد و حدوثش بعلت بالذات محتاج نباشد و محتاج نباشد
فیاضه مگر در جعل اصل ذاتش من حیث ثباتش زیرا که تجدد ذاتی و ضرورت ذاتی معلول از
بالذات است اگرچه معلول از علت بالعرض نباشد بخلاف ضروریه ازلی که از مطلق علت
است و او منحصر بذات اقدس مبدأ اعلا است پس آن متجدده باعتبار جهت ثبات ذاتش
صادر از علت ثابته و مرتبط بعلت قدیمه است و باعتبار تجدد و تغیر ذاتیش که از خصوصیات
ذات و وجودش است گویا که از جهت ارتباط متغیر است و حادث است بعلل قدیمه و مبادی

اشاره به اینکه اعراض مفارقه تابع صورت حادثه است

بیان آنکه ممتنع است صدور متغیر از ثابت و ثابت از متغیر

اشاره به ارتباط حادث بقدیم و صدور متغیر از ثابت

تا نه متفطن باشند که دقیق المسلک و صعب المنال است و نیک تامل نمای در عبارات سابقه و لاحقه
تا صفیه تا بحقایق آن قایل و مقام تامل و مجال توقف نماند و تا نیا میکوییم و النسبت مفارق محض
بخصوصیات اعراض حادثه در موضوعات و بخصوصیات صور حادثه در مواد مساوی است و الا
حادث نمیشدند زیرا که تخلف مقتضی از مقتضی بالذات از جمله مستحیلات است و الا لازم می آید که مقتضی
بالذات مقتضی بالذات نبوده علت تامه نباشد و این معنی خلاف مفروض است و ترجیح بلا مرجح
مرجح بلکه ترجیح بلا مرجح بلکه ترجیح مرجوح ثابت شود زیرا که با وجود تحقق علت تامه که جامع جمیع
جهات اقتضا است وجود حادث در زمان تحقق اقتضا راجح است نسبت بعدم آن پس عدم او
در حقیقت ترجیح مرجوح است و بطلانش متفق علیهم است حق در نزد طایفه شمرده ترجیح
بلا مرجح و ذکر او از باب مماشات است پس مفارق محض منشا خصوصیات اعراض و
صور حادثه نمیتوانند شد و استعداد نیز منشا این خصوصیات نمیتواند شد زیرا که از بینات
است که استعداد با مستعد له در وجود مجتمع نمیتوانند شد پس آنکه استعداد منشا این خصوصیت
است نه در مستعد است و از بینات است که خصوصیات معلول بدون اقتضا متحقق
نمیتواند شد و مفروض اینست که نسبت مفارق محض بهمه خصوصیات آن صور و اعراض
مساوی است پس باید منشا آن خصوصیات امری باشد در جهات فاعلی که خصوصیات حادث
از او ناشی شود و باقی باشد بوجهی با معلول خود مجتمع باشد در وجود و زایل باشد بوجهی
تا منشا حدوث حادث و مصدر متغیر تواند شود و آن امر باید جوهر باشد زیرا که از بینات
است که علت موجبه باید اقوی باشد در وجود و کمالات وجود از معلول خود و مقتضیات
خود علاوه بر این غرض صاحب این دو وجه نمیتواند شد زیرا که منکشف گردیده که وجود او
وجود رابطی است و از بینات است که امر رابطی محض و امر انتزاعی صرف در بقا
و ثبات و در فنا و زوال تابع منتزع الیه و منتسب الیه است باعتبار جهت بقا منتزع الیه

الباقی

اشاره بآنکه استعداد منشا خصوصیات صور حادثه و اعراض نمیتواند شد

اشاره بیان آنکه تخلف معلول از علت تامه جایز نیست

الباقی و باعتبار جهت تجدد او متجدد است بخلاف صور جوهریه طبیعیه زیرا که حلول انها در مواد باعتبار
تعینات آن صور است نه باعتبار اصل وجود چنانکه ما در بیان نمودیم لهذا صاحب در جانشد در وجود
بمادر باب انواع منتهی نشود و سابقا اشاره نمودیم که مقتضای مجعت و مستفاد از مشکوة ولایت و
مذاق و مشرب اساطین حکمت آنست که از برای هر نوعی از انواع جوهریه کاینات فردی در عالم ابداع ثابت
است انسب او بافراد کاینه نسبت اصل بفرع و نسبت منا بفقر است پس صور جوهریه باعتبار جهت
ثبات و دهریه از علت فیاضه صادر شده و باعتبار جهت تجدد و انقضا منشا اصدور متغیرات
و مبدا خصوصیات حادثات شده متفطن باش و تا آنچه میکوییم که استعداد از امور نسبیه و معانی اضافیه
است در نزد حاذق محقق از بینات است که امور اضافیه در تعلق و تحصل مستقل نمیباشند بلکه بتحصیل
مضاف الیه و منتسب الیه متحصل چنانکه فوقیت آسمان بتحصل آسمان متحصل است نه بتحصل دیگر و
ابوت زید بتحصل زید متحصل است نه بتحصل دیگر پس حکمی که از برای استعداد خاص ثابت شود
بالعرض و بالتبع مستعد خواهد بود پس باید منشا خصوصیات عرض مفارق بالذات و بالاصالة ذات
مستعد باشد نه استعدادش مگر بالتبع و بالعرض پس از این بیانات و اشارات بعد التامل و التدبر
اعراض مطلقا تابع موضوعات شده پس تا در موضوعات پس تا در موضوعات تغیر و تبدل حاصل نشود
محالست که اعراض متبدل شوند مگر تبدل اعراض که ناشی از تبدل موضوعها شده و تبدل موضوعات
موجب تبدل اعراض است چنانکه انتفاء علت موجب انتفاء معلول و انتفاء معلول کاشف از
انتفاء علت است پس ما در سلوک از عبادت سلوک جواب تحولات ذاتیه و انتقالات جوهریه
است نتیجه اشتدادات جوهریه و استکمالات ذاتیه و مبلغ سعت انفعال و حدان جوهر است چنانکه در عین
تبدل و زوال بقا و استمرار ثابت شود و در عین بقا و استمرار تبدل و زوال حاصل است چنانکه
در حرکات کیفیه و حرکات کمیه این معنی از مسلمات و مقررات همه حکما و محققین از متکلمین
علیه از بینات و بدیهیات ایشان است و سر مش التنبیه ثبوت حرکت از برای موضوع آنکه حرکت

اشاره بآنکه منشا خصوصیات حوادث امر جوهریست

بیان آنکه سلوک از عبادت از ... رجوعست بتبع استعداد جوهر است

اشاره بآنکه سلوک از عبادت از ... در عین تبدل بقا و در عین بقا تبدل است

اشاره باینکه در حرکات یک شخص ... و وحدت ... معدوم ... تشخص

واتصاف موضوع بافراد آنیه معقوله بغیر جزئیه حرکت را او واقع میشود بنحو اتصال و نه بنحو انفصال
والا فرد معدوم و فرد دیگر موجود خواهد بود و این نه معنی حرکت در مقوله است لهذا در تعریف گفته اند
که او عبارت است از خروج شئ از قوه بسوی فعلیت بنحو تدریج در صورت انفصال تدریج تحقق
نباشد بلکه دفعه موجود و دفعه معدوم میشود و بعد از آن فرد دیگر دفعه موجود میشود و معدوم میشود
منفصل باشد و بالجمله وحدت اتصالیه مساوق وحدت شخصیه است زیرا که حقیقت اتصال
در متصلات قاره و غیر قاره از ذاتیات آن متصلات است پس وجود جوهر نوعی از انواع متصلات
در ازای حیثیت اتصال و متصل است زیرا که وجود هر نوعی بالاصالة و بالذات در ازای فصل اخیر
آن نوع است و فصول بعیده و اجناس بعیده و قریبه بوجود فصل اخیر موجود میشوند بلکه از توابع
و لوازم او میباشند چنانکه در علم کلی از علم الهی مسلم و محقق است پس منکشف گردید که وجود
متصلات وجود اتصالی است و در رسالات سابقه محقق گردید که وجود مساوق وحدت و
و تشخص بلکه عین وحدت و تشخص است بحسب ذات و حقیقت و مغایر با آن بحسب
معنی و مفهوم پس متصل واحد شخص واحد است و اگر انفصالی طاری شود آن شخص معدوم میشود
و دو شخص دیگر موجود میشوند لهذا اتفاق نموده اند بر اینکه حرکت از مبدا معین تا منتهای
معین و از موضوع معین و فاعل معین شخص واحد است و همچنین حرکت مقوله یعنی جزئیه
حرکت در او واقع است کیف باشد یا کم این باشد یا وضع در موضوع معین از فاعل از
مبدا معین تا منتهای معین نیز شخص واحد غیر قار است مثلا حرکت زرد آلو در زردی که نوعی
از انواع مقوله کیف است از مبدا معین تا منتهی معین و زرد آلو معین از صورت نوعیه معینه
یک شخص غیر قار از حرکت است و همچنین آن زردی که مقوله این حرکت است نیز یک شخص
قار از انواع زردی است و همچنین حرکت آفتاب بحرکت یومیه از نصف النهار تا
همان نصف النهار یک دوره شخصیه غیر قاره از حرکت و یک شخص غیر قار از مقوله

وضع است

وضع است و همچنین است سایر مقولات از این و کم و جوهر منقطع باشد و بدانکه بنای برهان فصل و وصل
بر این اثبات میباشد در حقیقت باب لطیفه الهیه است و او ابتهاج وحدت اتصالی مساوق وحدت
شخصیه است و کمیت عدم تحقیق این قاعده لطیفه ربانیه جماعتی از حکما و متکلمین همان برهان محکم اساس را
محل ایرادات و مناقشات نموده تا متلطف باشی   بدانید ای برادران حکمت و حقیقت

رموز الهیه و شرح مرطانی

و ارباب بصیرت و معرفت که از این لمعات و اشراقات و از این تحقیقات و تدقیقات که بینش
در تدقیق از نظر از الهامات غیبیه و مواهب ربانیه است بوجوه عدیده از بیان و برهان بعد بخلاف
الف آمد سر حرکات جوهریه و تحولات ذاتیه در کلیه عالم اجسام و جسمانیات جوهرات و عرضات

بیان اینکه کلیه عالم اجسام و جسمانیات متحرک و متجدد اند

صور و ماده سماویا و ارضیا معدنیا و نباتیا و حیوانیا و انسانیا زیرا که منکشف گردید که صور جوهریه متجدد
بالذات اند و اعراض تابع جوهر و هیولی متقوم بصور جوهریه و متحرک در آن صور جوهریه است و نفوس
از جهت نفوسیت متعلق بمواد و مرتبط با بدان اند بلکه نفسیت نفس عین جهت تعلق بمواد است
پس حکم نفوس در این باب حکم طبایع صوریه است و این همه موسوم بعالم خلق است پس عالم خلق با کلیه
اجزاء و اشخاصش در تجدد و انقضا و تبدل و زوال است و ولی از اشراقات سابقه و لمعات

بیان مذهب جماعتی از متکلمین در تجدد امثال در اعراض

و لمعات ماضیه نیز منکشف گردید که در عین تجدد ثابت اند و در عین ثبات متجدد و در عین فنا باقی
اند و در عین بقا فانی و در عین ممات حیات دارند و در عین حیات در هر آنی و بلا درنی حاصل است
و در آن سابق نبوده است و در آن لاحق نخواهد بود ولی بسبب اتصالی وحدانی تدریجی مساوق
وحدت شخصیه است نه بطریق تجدد امثال که مذهب جماعتی از غیر محصلین از متکلمین است در اعراض
و ملخص این مذهب است که در آنی فردی از سواد مثلا در جسم حاصل است و در آن متصل بآن اول
فرد دیگر حاصل است و در آن متصل بآن دوم فرد دیگر موجود است و هکذا لهذا پس آن دوم آن
انعدام فرد اول و آن حصول فرد دوم است و هکذا در میانه هیچ آنی و آن آن دیگر زمانی فاصله
و امتدادی متحقق نیست بلکه زمان در نزد ایشان مرکب از آنات متتالیه است و هر یک از آنات نظام

در ابطال این مذهب

خود موجود میباشند پس در حقیقت اشخاص آنات از قبیل امر منفصل میباشند و اتصال در میانه ایشان
از قبیل تماس اجسام متلاصقه بلکه بالاتر است پس افراد سواد و هر یک در آنی واقع است نیز اشخاص
متلاصقه و امور منفصله میباشند و در حقیقت اتصالی در میانه اینها متحقق نیست بلکه اتصال
اینها نیز از قبیل تماس اجسام است و اصل این مذهب مبنی بر ترکب اجسام است از اجزاء لا یتجزای
و او موجب ترکب سطوح و خطوط و مسافت و حرکت و زمان است از اجزاء لا یتجزی و این رای
کاسد یعنی قول بترکب اجسام از اجزاء لا یتجزی از آراء باطله و مذاهب فاسده است زیرا
براهین محکم البنیان و حجج شدیدة الارکان از طبیعیات و هندسیات بر بطلان این مذهب
بر اتصال اجسام بسیط طبیعی در حد نفس خود قائم است پس تجدد امثال و مبنی این مذهب
است نیز باطل خواهد بود و با اینکه بنا بر این مذهب امثال و اشخاص بحسب نفس الامر از قبیل امر
منفصل میباشند و اصلا اتصال در میانه اینها متحقق نمیباشند تا وحدتی حاصل و
بقائی متصور باشد و این معنی خلاف بدیهی و برهان بلکه مصادم مشاهد و عیان است چنانکه
سابقا اشاره نمودیم علاوه بر اینها دلیلی که اقامه نموده اند بر اینکه در دو آن بشخصه
عرض در موضوع خود باقی نیست مبنی بر اصول فاسده و آراء کاسده است چنانکه بر متتبع
و متفطن مخفی و مستبعد نخواهد بود   از اینجا ظاهر میشود در نزد بصیر محقق و حاذق محقق

در طلوع

حقیقت و حیثیت موت طبیعی که اساطین حکما و محققین عرفا از برای کلیه عالم خلق ثابت
بیان موت طبیعی و در مقابل موت اضطراری و موت ارادی شمرده میشود
نموده در مقابل موت اضطراری و موت ارادی شمرده اند بیان آنکه چنانکه در السنه و
سابقه و لواحق ماضیه بیان کرده ایم که حقیقت موت رستن از قید کثرت و گسستن
سلوک وحدت است چنانکه حقیقت ولادت فیضان نور وجود است از مبدأ فیاض بر
رب هر نوع و تقید او است بکثرات عالم مواد و استعدادات خواهی بگو حقیقت موت
کندن تعین است و پوشیدن تعینی دیگر خواهی بگو خروج شئ است از حیث قوه بجهت فعلیه

خواهی بگو

خواهی بگو انتقال شئ است از نشأه از وجود بسوی نشأه دیگر از وجود خواهی بگو خفا و کمون نشأه از وجود است
و ظهور و بروز نشأه دیگر از وجود و بوجوه عدیده از عقل و برهان تحقیق آنکه فرآیند که جمیع
اجسام و جسمانیات جوهرا و عرضا ماده و صورة نفسا و بدنا نباتا و حیوانا انسانا و سماء و ارضا
تمام خلقند متجدد الذوات متجدد الهویات متغیر الانیات که بحیثیت در هر آنی از نشأه بنشأه منتقل و
از قوه بفعلیه خارج و در هر آنی کون است بنسبت بنشأه و بروز است بسبب بنشأه دیگر و سپرده
از گذشته و رسیده است بوجه حقیقی و متحصل است در هر آنی بتحصلی که در آن سابق نبوده و در آن
لاحق نخواهد بود و لیکن بسبب اتصال وحدانی تدریجی ساری و وحدت شخصیه است و بهیچ نسبت
جوهر بلکه ملزوم بقا و استمرار متحرک و ما فیه الحرکه است یعنی ملزوم است نیز بقا و استمرار جوهر اگر حرکت
اشاره به آنکه مقوله حرکت باعتبار فرد زمانی تابع و باعتبار افراد آنیه متجدد است
و شدت در او واقع میشود و الا اشتداد نخواهد بود بلکه جز تبدل بالکلیه معدوم و جزء دیگر از خارج
موجود خواهد بود مثلا حرکت جسم در سواد و حرکت در مقوله کیف و اشتداد در کیفیت سواد
است لازم دارد در هر آنی مبلغی و مرتبه از سواد در جسم حاصل شود که در آن سابق و لاحق
موجود نباشد و لیکن بسبب اتصال وحدانی یعنی با بقاء اصل طبیعت سواد بگوی از اطلاق و
ابهام با وقوع حرکت و اشتداد در خصوصیات سواد چنانکه در حرکت در کیف از دیاد
و حرکت در خصوصیات کم است و در وضع در خصوصیات وضع با بقاء کم بسبب و وضع مطلق یعنی
اشاره به آنکه زمان متصل واحد است و آنات مفروضه اطراف اند
با بقاء کم بسبب مطلقه و وضع علی بقاء وجود اطلاق سواد و کم و وضع نه بقاء بحیث نوعیه
ماضیه باعتبار وجود افراد دیر او و در صورت تجدد امثال و غیر او نیز متصور میشود
باعتبار دیگر معلوم شد تبدل و تجدد باعتبار افراد آنیه مقوله حرکت است در آنات مفروضه
حاصل میشوند و در میانه هر دو آنی بالضروره زمانی باشد که آن دو آن مفروض دو طرف آن زمان
باشند تا تتالی آنات یعنی ترکب زمان از غیر منقسمات لازم نیاید و باعتبار فرد زمانی غیر قار
متدرج الحصول که منطبق بر زمان و مسافت است بقا و استمرار دارد پس نظر بجهت اتصال

وارتباط بعلت فیاضه در جهت ثبات و دوام است از بدایت حرکت تا نهایت حرکت که متشخص از
سواد موجود است چنانکه سابق تحقیق کردیم و نظر بجهت ماده و افراد آنیه و استعداد کیفیت در هر
آنی فردی از سواد موجود است که دران سابق و لاحق متحقق نمیشوند مثالی از حسیات از ظهور
و انبساط شمس دراین باب بیشتر و درافاده این مدعا اجلا و اظهر است بیانش چنانکه اگر تا سوره مجموع
و استعداد شمس بکمال رسیده شود و او امثال آینه و در مقابل افتاب بکشند و شعاع افتاب بر آن
تابد و در آینه بتدریج و بتفصیل زایل گردیدن و بعد از هر قدر صیقالت و صفای آینه بیشتر باشد
نور افتاب بیشتر و ظهور شمس در نظر ابصار اجلا و اظهر میشود تا بجایی که نسبت بنور اول و ظهور
اول بنور که در اخر مراتب صیقالت ظهور مینماید نسبت ظلمت بنور میباشد و با وجود همه این
استعدادات و تجددات در انوار و منشا اینهمه تفصیل و تضعیف آینه است از کدورت بتدریج
شدت و ضعف در صفا و صیقالت نور آینه همان نور است و انطباع تابیده است و سر آن
آنست که نور افتاب با وجود کمال احاطه آن یک حقیقت شخصیه است و کثرت و تعدد آن
باعتبار کثرت و تعدد مظاهر است و شدت و ضعف ظهور شمس در مظاهر بحسب صفا
کدورت ان مظاهر است و بحسب قوت و ضعف صیقالت و کدورت آن و اختلاف تجلی
در مظهر واحد نیز بحسب شدت و ضعف و کمال و نقصان بغایت متفاوت و مختلف میشود
و با وجود این معنی ضرورت حیثیه علیه ضرورت عقلیه قائم است تا بکه از بدایت تا نهایت
بنور متشخص تابنده و تابیده است ولی بقا و ثبات آن بجهت ارتباط افتاب است و تجدد آن
بجهت ارتباط با آینه است از ان جانب بود ایجاد و تکمیل از اینجانب بعد هر لحظه تبدیل
ما عندکم ینفد و ما عند الله باق اخذ کن این مثال لطیف را از جهات عدیده در فهم مطالب
علم الهی دخیل و در عده و در عده مقاصد علم توحید منطبق است و غنیمت شمار و بدانکه از
اشاره باین لطیفه اشراقیه در صحیفه الهیه وارد است کل شیء هالک الا وجهه و کل من علیها فان

اشاره بانکه جهت ارتباط بعلت فاعله جهت ثبات و جهت تجدد ذات حادث

و یبقی وجه

وجه
پروردگار ذو الجلال و الاکرام زیرا که مراد از هلاکت و فنا ارتفاع ارتفاع تعینات موارد و زوال نقشات
قوه و استعدادات است چنانکه سابقا تمام در لمعات سابقه بجهه الملک فی آخره و مراد از وجه الفنا و
هلاکت ندارد عالم امر و مشیت و ملکوت اعلا و کروبیین است که بحسب فطرت اولی همه کمالات علمیه
در حق ایشان بالتحقق و بالفعل است و جهت قوه و استعداد در سلطه و اصلا ندارد زیرا که تجدد و زوال
متصور باشند و در احادیث بسیاری در اصول کافی و توحید در باب وجه از مشکوه ولایت و ... دانست
و ... وجه ... فنا و هلاکت ندارد و تخطئه نموده اند ... وجه را ... با ذوات ... تعبیر
نموده است و منافی نیست این تفسیر با آنچه در تفسیر وجه اولا مذکور نمودیم زیرا که عالم امر و مرتبه مشیت
و ملکوت اعلا باصالت و حقیقت مقام ایشانست زیرا که مقام انسان و ولایت مطلقه که محیط
بهمه اشیاء است بسبب جمیع جهات امر و مشیت و ملکوت علوی و اظلال و رشحات و اضواء انند نسبت
بانوار مقدسه ایشان و تعبیر بصیغه مفرد از آن رو است که جهت وحدت ایشان در حقیقت نور الله
مطلقه و بجهت وحدت مفارقات در حقیقت امریه چنانکه در رشحات سابقه بیان نمودیم
و باین دقیقه الهیه نیز اشاره است بکلام معجز نظام و تری الجبال تحسبها جامدة و هی تمر مر السحاب
یعنی کان میکنی که کوهها ساکنند با انکه انها حرکت میکنند مثل حرکت نمودن ابر زیرا که بر هان طبیعی
قائم است بر انکه زمین حرکت وضعی ندارد و ضرورت حسی قائم است بانتفاء حرکت کمی و
کیفی در زمین و در کوههائی که مانند بر زمین پس باید مراد تبدل جوهری و حرکت ذاتی باشد
در همه اجسام و جسمانیات متحقق است چنانکه گذشت و باین معنی نیز اشاره است بایه
بل هم فی لبس من خلق جدید یعنی بلکه ایشان در مقام التباس اند در تجدد و تبدل خلق
بروز قیمت چنانکه جماعتی از مفسرین تفسیر کرده اند بتخصیص بلا مخصص و حکم بلا دلیل
و مراد معنی است عام که هر دو قبیل را شامل است باشند مقتضای برهان و مستفاد
از کشف و عرفان و مستفاد از مشکوة نبوت و ولایت است که از این خلق جدید متحقق

اشاره بانکه مراد از فنا و زوال ... بر بقا و زوال ...

ان خلق جدید محقق نمیشوند زیرا که علاوه بر براهین سابقه که در رشحات سابقه
ولمعات ما فیه کفایت است نزد هر سلیم الفطرتی از بینات است که بی سیر و سلوکی معتنی نمیتوان که
دبی ارتفاع تعینات نشاء نیمه و ندریدن شاهد بار حاصل نمیتوان نمود پس ملخص انچه در سیف
انیست که کلیه عالم خلق دائما در تجدد و زوالست و بخیال الجماعت میرسد که انچه چنین است
ثابت و مستمر بوده و اصلا تغیر و زوال ندارد پس اعتقاد ایشان منسوب از خطا و صوابست
در اصل بقا خطا نکرده اند بلکه در انکار مطلق تجدد و فنا خطا کرده اند و از برای اشاره باین
لطیفه الهیه در صحیفه قرآنیه وارد است و کل الینا راجعون و ان الی ربک الرجعی فسبحان الذی
بیده ملکوت کل شیء و الیه ترجعون الا الی الله تصیر الامور و انا لله و انا الیه راجعون منطبق [illegible]
و بیان تامل نمائی در تحقیقات سابقه و تنویرات لامعه تا کالشمس فی رابعة النهار روشن و عیان
گردد که کلیه عالم اجسام و جسمانیات آنا فانا در فنا و زوالند بلکه در عین فنا باقی اند و در
عین بقا فانی و در عین حیات ممات دارند و در عین ممات حیات هر زمان نو میشود دنیا و ما
بی خبر از نو شدنش اندر بقا عمر همچون جوی نو نو میرسد مستمری شکل آمده چون شرر کش تیز جنبانی بدست
[illegible] از لطف خدا فهم اسرار بقا اندر فنا زانکه با عالم نماید او عیان حسن شرر
دائما اندر جهان انیست حق حقیقت موت طبیعی که در مقابل اضطراری شمرده اند به [illegible]
تجدد امثال چنانکه اشاره نمودیم و به نحوی که بعضی از عرفا بیان نموده است و او انیست که عالم
امکان هر ممکنی در حد ذات خود موجودیت ندارد بلکه موجودیتش از جانب غیر است پس با قطع
نظر از غیر معدوم است پس ماهیت عالم در هر آنی نظر به ذات خود معدوم و فانی است و تجدد
تجلیات اسمائی و شئونات ذاتی هر لحظه ایجاد عالم و تکمیل مظاهر بکمالات وجودی کرده میشود
و بسبب این تجلی و ظهور دائم وجود عالم دائم و مستمر باید و بحسب اقتضاء ذاتی عالم هر لحظه در
هر ساعتی در تغیر و تبدیل است و بحسب این اقتضاء ذاتی ممکنات عالم در عدمیت و نیستی

مستمر

اشاره به اینکه [illegible] میکند
بر موت [illegible] عالم

[illegible] طریق بعضی از عرفا
در بیان [illegible]

مستمر بود علی الدوام بجود منبسط و تجلی رحمانی مستفیض و اقتضاء امکانی با قطع نظر از موجد بوده است
و علی الدوام در هر وقت عالم منبسط باشد و اقتضاء تجلی انست که همیشه در هر زمانی عالم هست باشد
پس همیشه عالم در خلق جدید است و هر ساعت و هر لحظه آفرینش و وجود تازه می یابند و هر
طرفة العین ایجاد و اعدام دیگر واقع میشود و اگر چه از جانب سرعت انقضاء و تجدد فیض
رحمانی بدست عوام خلق جدید در از می نماید و ادراک ان اعدام که در هر طرفة العین می نماید و
میسر نمیدارند که ایجاد وجود سابق است که ممکنات را حاصل است و حال انکه در لطائف حقیقی است
چه در هر نفس مطلق اشیاء در خلق جدید بوده از نفس رحمانی وجود تازه می یابند و هر طرفة العینی
منعدم و موجود میشوند و از جانب سرعت تجدد فیض مجلس علم باین حال میسر نمیشود
واحد نیز از نفس خود دمی باید که هر نفس می نیست میگردد و باز هست میشود و زمان عدم بعینه زمان
وجود مثل است مانند تجدد اعراض در دلیل اشاعره تمام شد عبارت بعضی از عرفا و وجه
در این بیان انست که اگر چه امکان ذاتی مقتضای نیستی ممکنات است نظر بنفس ذوات
انها و علت احتیاج ممکنات است بعلت فیاضه و لکن بعد از تحقق علت فیاضه ماهیت ممکن
موجود است در نفس الامر نه معدوم و لی موجود بالعرض است نه موجود بالذات چنانکه
بعد اولی [illegible] بعد اخری در این وجه [illegible] معدوم [illegible] در این صورت
[illegible] واقع و حاق اعیان نیست بلکه اتصاف بامکان ذاتی نیز در این صورت نظر به
واقع نیست بلکه در نزد عقل از عقل است یعنی با قطع نظر از تحقق علت فیاضه و عدم تحقق او
موصوف بامکان ذاتی است و چون این ملاحظه مرتبه از مراتب نفس الامر است پس اتصاف
ماهیت بامکان ذاتی نیز باین اعتبار بحسب نفس الامر است و الا علت فیاضه با موجود است
در متن واقع و حاق اعیان یافته و از جنبات که در میانه سلب و ایجاب و اسطه [illegible]
واقع متصور نمیباشد پس ملخص کلام بعضی عرفا بر میگردد باینکه عالم نظر بتحقق علت فیاضه

بیان ما فهمیده شد در کلام
بعضی عرفا

موجود است و نظر بغرابت این تعبیر با قطع نظر از علت فیاضه موجود نیست اول آنکه این مطلب از

بیان مناقشهٔ اول با بعض عرفا

مسئلهٔ مشهوره است اجماعیه از حکما و متکلمین و غیر ایشان و در این باب حرفی نیست بلکه هر که
تصور معنی امکان و وجوب کرده باشد بعنوان بداهت و ضرورت باین مطلب تصدیق میکند
چنانکه احتیاج هر ممکن را بموثر و مرجح ابده بدیهیات شمرده‌اند و حال آنکه این مسئله از عوامض مسائل
ربوبیه و معارف الهیه و بخصوص باساطین حکما و محققین عرفا مناقشهٔ دوم آنست که این معنی

اشاره بمناقشهٔ دوم با بعض عرفا

در حقیقت و نظر عقلی واقع خلق جدید و ایجاد و اعدام و تجدد و زوال است زیرا که فیض
تجلی از جانب علت تامه بر لا یحب ثابت است و الا تغیر در ذات علت فیاضه ثابت میشود زیرا که
نسبت فیض بفیض خود نسبت جلوه بمتجلی و نسبت تعلق بمتعلق و نسبت سایه بشخص و تابع

اشاره بانکه مجعول بالذات تابع جاعل بالذات است در ثبات و تغیر

محض است بمتبوع خود و از بدیهیات است که تغیر تابع محض و تعلق و ارتباط محض و جلوه و
پرتو محض بدون تغیر متبوع و متعلق و مرتبط الیه و متجلی متصور نمی‌باشد زیرا که معنی تابع محض
و تعلق محض آنست که جمیع حیثیاتش حیثیت تبعیت و حیثیت تعلق باشد پس اگر متبوع ثابت و تابع
متغیر باشد در تغیر تابع نخواهد بود پس تغیر تابع محض با ثبات متبوع تناقض است و دیگر آنکه
اگر علت بالذات ثابت من جمیع الجهات باشد و یا باعتبار حیثیت ثباتش علت باشد لازم آید
که متغیر از ثابت صادر شود و امتناع او در اشراقات سابقه منکشف گردید مستوفی نیک
و بدانکه در اشراقات سابقه بحمد الله منکشف آمد که ماهیت مجعول بالعرض و معلول بالتبع است
پس موجود نمی‌باشد بوجود آن فیض و ثابت نمی‌باشد بثبات او پس کجا است خلق جدید آنا
فآنا نظر بحاق واقع و کجا است ایجاد در هر آن او در هر طرفة العینی و تجدد و زوال در هر لحظه
و ساعت نظر بنفس الامر بلکه لا استحقاق فیه وجود بلکه عدم از برای هر ممکنی نظر بذاتش بعینه

اشاره بحدوث ذاتی در همه ممکنات

با قطع نظر از جمیع اعتبارات ثابت است و در این معنی مبنای ما اثبات حدوث ذاتی است در همه
ممکنات جوهرا او عرضا مجردا او مادیا پس بحسب این نظر در نزد این عقل انعدام از برای ممکنات

ثابت است

ثابت است ولی بحسب این نظر و این عقل نه در متن واقع و حاق اعیان زیرا که در حاق اعیان
با وجود علت متحقق است با عدم او بر تقدیر اول معدومیت در حاق اعیان اصلا ثابت نیست و بر تقدیر
دوم موجودیت در متن واقع متحقق نیست و مطلق واقع و حاق نفس الامر محال است از وجود علت
با عدم علت خالی باشند و الا ارتفاع نقیضین ثابت میشود و محال است هر دو در حاق اعیان
متحقق باشند و الا اجتماع نقیضین لازم می‌آید و معنی کلام الهیین که ماهیات اشیاء در حد ذات
خود نه موجودند و نه معدوم اینست که نه موجودیت در ذوات ماهیات معتبر است و نه معدومیت

اشاره بمعنی ارتفاع نقیضین در مرتبه

یعنی نه وجود ذات و ذاتی ماهیت است و نه عدم و نه مقتضی موجودیت و نه معدومیت این است ارتفاع
نقیضین در مرتبه که در کلمات ایشان وارد است نه آنکه مطلق واقع و حاق اعیان از هر دو
خالی میتواند شد چنانکه مذهب و معتقد جاعلان غیر محصلین از ارباب اعتزال است و بوجوه
عدیده از براهین ساطعه و دلایل قاطعه بطلان این مذهب فاسد و فساد این رای کاسد
الحمد و کلام بحمد الله منکشف آمده است و با وجود این هم مناقشه بر فرض تسلیم در ما نحن فیه
نخواهد گنجید منقطع باشد و بدانکه در این مقام دقیقه است و او اینست که در اشراقات
سابقه منکشف گردید که ماهیات ممکنات ازلا و ابدا در عدمیت خود باقی‌اند و ما شمت و ما
تشم رایحة الوجود ابدا و موجود بالاصالة و مجعول بالذات حقایق وجودیه و انیات خارجیه

اشاره بانکه انیات خارجیه و موجودیت ماهیات مجاز برهانی است

است و موجودیت ماهیات بالعرض محض و بالتبع صرف است و نوعی از مجاز برهانی و عرفانی
موجودیت موهومه و الا بالحقیقة برهانی الآن کما کان در معدومیت خود باقی‌اند عن خود
علت فیاضه متحقق باشند یا نه و این کلام مقتضای تحقیق و برهان و موید کشف و عرفان است

اشاره بمناقشهٔ سیم با بعض عرفا

ولی در ما نحن فیه ضرر نخواهد بخشید منقطع باشد مناقشهٔ سیم آنست که از کلماتش در بیان اصل
مدعی منکشف میشود که در خلق جدید اجتماع امثال در نفس الامر از بلی برای مستقلند و
مطلقا و اصلا وحدت اتصالی وحدانی که مساوق وحدت شخصی است ندارند و کیفیت حقیقه

تجدد فیض رحمانی واحد مع غایة وحدت و مؤید این معنی است کلام او که در زمان علم بعینه زمان وجود مثل است نه
تجدد اعراض در دلیل است و اشاره است بهمین معنی بیت تر تالی آنات و خلاف برهان تطابق البنیان و مصادم حجت
شده بهر الارکان است چنانکه اشاره نمودم که مراد از آن تحقق از امکان امکان المستعد در باب شده که
لازم وجود اجسام و جسمانیات است نه از لوازم جمیع ممکنات و در سرعت تجدد فیض رحمانی اتصال تجدد
وجدانی باشد تطبیق میتوان نمود بیان او را با حق صریح و تحقیق لطیف در بیانات شافیه و بینات واضحه
بعد ازین انشا آمد و هیچ خلاف ظواهر کلمات او است والله اعلم بحقایق الامور و سرائرها و بمکنون
العباد و ضمائرها
لطیفه رابعه
بدانکه ارباب ادراک حقیقت و معرفت و اصحاب بصیرت و فطنت
در اشخاص نوع شریف انسانی بعد از وصول مرتبه عقل بالملکه و مرتبه حصول کمالات بدیهیات
بیان موت ارادی
و درجه تحقق مبادی و مقدمات نظریات و مرتبه بلوغ صوری و ثبوت تکالیف شرعیه و نوامیس
الهیه است ترقیات و تنزلات انسان در باب معارف حقیقیه و کمالات اخرویه نسبت بنظر و فکر
و منوط بعمل بنوامیس الهیه و قوانین شرعیه و موقوف بتحصیل اخلاق فاضله و ملکات
جمیله و مقابلات مذکورات است پس ترقی انسان از حیز نقصان بذروه کمال و خروج انسان
از حضیض قوه باوج فعلیت و انتقال انسان از قصور نشأه بتمام نشأه و اتصاف انسان
انسان بزوال تعین و حصول تعین و رستن انسان از قید کثرت برسیدن انسان بوحدت در
معانی و عنوانات موت نسبت باراده و اختیار است لهذا اصحاب بصیرت و ارباب حکمت موت را
بهمه عنوانات مذکوره قسمت نموده اند باضطراری طبیعی و ارادی و قسم اول را باستیفای
تمام بیان نمودم و اما موت ارادی پس عبارت است از انقطاع تعلقات مادیه و هواجس نفسانیه
معنی موت ارادی
و تعلقات حسیه و ملکات خبیثه و دواعی وهمیه و لذات جسمانیه و تلبس بانوار عقلیه و
لمعات روحانیه و ملکات فاضله و اخلاق حسنه بجهت ریاضات علمیه بعد از انظار عقلیه و
افکار روحانیه و ریاضات عملیه بعد مجاهدات نفسانیه و اعمال بدنیه مطابق قوانین شرعیه و

نوامیس الهیه

و نوامیس الهیه و توجه تام به بارگاه احدیت و انجذاب کلی بحضرت ربوبیت و انقطاع تام بجانب حق
علی الاطلاق پس موت ارادی در حقیقت زوال نقصانات و تعینات و حصول کمالات و
فضایل است خواه بطور فنای نشأه و حصول نشأه دیگر خواه بطور خروج از حیز قوه و حصول جهت
اشاره بانکه در موت ارادی تخلیه لازم و تحلیه واجب است
فعلیت بجهت ریاضات علمیه و عملیه و امتثال اوامر شرعیه و نوامیس الهیه پس در موت ارادی
تخلیه لازم و تحلیه واجب است و تزکیه حاصل و تبصره ثابت است نسبت اول اشاره است در
کلام مجید خداوند حمید قد افلح من تزکی فاتقوا الله حق تقاته و جاهدوا فی الله حق جهاده و نسبت
دوم اشاره است در کلام ختم رسالت تخلقوا باخلاق الله و نسبت بهر دو اشاره کلام معجز نظام
فاتقوا الله و یعلمکم الله و من کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا و لا یشرک بعبادة ربه احدا و من
اشاره بایات و اخبار که دلالت بر حقیقت موت ارادی [illegible]
یتق الله یجعل له مخرجا و یرزقه من حیث لا یحتسب و حدیث شریف موتوا قبل ان تموتوا و از مشکوه
نبوت وارد است حدیث شریف الناس نیام فاذا ماتوا انتبهوا از مشکوه وارد است یعنی
بمیرید بمرگ اختیاری پیش از انکه بمیرید بمرگ اضطراری و مردم در خواب غفلت اند پس چون بمیرند
متنبه میشوند و تخصیص موت در این حدیث شریف بموت اضطراری تخصیص بلا مخصص و
ترجیح بلا مرجح و تحکم محض و دلیل است پس مراد از موت که در این حدیث مطلق انتقال از
نشأه از وجود به نشأه دیگر از وجود است با اضطرار باشد یا باختیار بلکه میتوان گفت که
حملش باختیار اولی و ارجح است زیرا که مراد از تنبه در این تقریر تنبه بمعارف عقلیه
و انوار روحانیه و برازخ علویه و سفلیه است با تفاوت فاحش در مراتب تنبه بحسب کمیت
و کیفیت بحسب تفاوت اختیار بخلاف آنکه محمول شود بر مرگ اضطراری زیرا که تنبه که
درین تقدیر نسبت ببرازخ سفلیه است زیرا که خصوص موت اضطراری مستقر زیاده
برین نمیتواند شد مگر آنکه در حال حیات بجهت موت اختیاری کمالاتی کسب کرده باشد
که موجب تنبه زیاده بر برازخ سفلیه شود و کلام صادق آل محمد الموت هو التوبة عز و جل

در اشاره بانکه توبه موت ارادیست

عبارت از توبه است نیز اشاره باین قسم از موت است زیرا که حقیقت رجوع از نقصانات بسوی کمالات
اشتغال بکلی رجوع از دنیا باخرت است خواهی بگو رجوع از ماسوی الحق است بسوی حق اگرچه ان مراتب
خود توبه باشند و این مرتبه از توبه افضل مراتب توبه است بصریح عبارت این قسم از توبه است پس
حقیقت موت ارادی توبه و حقیقت توبه موت ارادی است و بسوی این قسم موت اشاره است نیز
کلام معجز نظام فتوبوا الی بارئکم فاقتلوا انفسکم یعنی رجوع کنید بسوی پروردگار خود پس بکشید نفسهای
خود را و کلام خاتم ولایت در نهج البلاغه در وصف خاتم نبوت قد احیی عقله و امات نفسه یعنی زنده
گردانید عقل خود را و میرانید نفس خود را و کلام دیگر انجناب در همان کتاب اغتنم المهل و بادر الاجل
وتزود من العمل یعنی غنیمت شمار مهلت را و مبادرت کن بسوی مرگ و توشه بردار از عمل و کلام دیگر
انجناب در همان کتاب الصدیق منهاجه والصالحات منار و الموت غایته یعنی تصدیق راه اوست
و اعمال صالحات نشانهای او و مرگ غایت اوست و دنیا میدان او و منقطع باشی چه بدانکه شواهد این
مدعا و دلایل این مقصد اعظم و مطلب اسنی از مشکوة نبوت و ولایت از حد احصا بیرونست
و از حیز شماره افزونست و از برای اشاره بسوی این قسم از موت بعضی از اهل حکمت و معرفت
گفته اند موت واجب است بر کسیکه بانسانیه صوری و ظاهری موصوف است تا اینکه متصف باشد بانسانیه
حقیقیه و باطنیه حاصل شود از برای او بعد از انسانیه صوریه انسانیه معنویه و این معنی
محقق نمیشود مگر بکشتن حقیقت حیوانیه زیرا که بکشتن او ظاهر میشود حقیقت انسانیه و منتقل
میشود بنور او و در بیان این او انسانی صوریست بعد افلاطون الهی فرموده است مت بالارادة
تحی بالطبیعة یعنی بمیر باراده تا زنده شوی بحیات ذاتیه و از این معنی حکایت است ان بعضی از
عرفا شعر اقتلونی یا ثقاتی ان فی قتلی حیاتی و حیاتی فی مماتی و مماتی فی حیاتی را از روی
نفس بگو مرده است در حیات جاوید راه برده است مردی انجابه از صد زندگی هر مرد مرد با
او باید که چون بکشد نفس و از شر رنج رو نشیند فارغ از لذات الم هر مرد مرد از زوال نفس

مرد انی

بیان انکه موت ارادی مخصوص نوع انسان است بعد از حصول بلوغ صوری

هست فقد رسی بر فرد درک حقوق منقطع باشی و بدانکه از این بیانات و اشراقات منکشف گردید
که موت ارادی مخصوص بنوع شریف انسانی است و در سایر کاینات متحقق نمیشود مگر اینکه بنظر
مستقیم الشان فی داخل شود بلکه موت انها منحصر بموت طبیعی یا اضطراری و طبیعی است اول
نسبت بعضی از طبایع صوریه و دوم نسبت بسایر انواع حیوانات است بلکه موت اشخاص
انسانی که بمرتبه عقل بالملکه و بلوغ صوری نرسیده اند از اطفال و مراهقین و مجانین و ضعفاء
عقول که بسن تکلیف و اسلام بلوغ نشان انسانی نرسیده و عقول انسان از ادراک معانی
حقیقیه قاصر باشند نیز منحصر بموت طبیعی و اضطراری است بلکه بعد از حصول بلوغ صوری
هرگاه مجال استنباط و استدلال و اخذ قوانین شرعیه و عمل بمقتضای انها نفیا و اثباتا فعلا و ترکا
طاعة و عصیانا از برای او حاصل نباشد و موت اضطراری عارض شود و در این ماده نیز
موت منحصر بطبیعی و اضطراری میباشد خلاصه کلام موت ارادی در صورتی متحقق میشود
که عقل بالملکه حاصل باشد و بمقتضای او عمل کرده شود و انتقال از نشاه به نشاه دیگر و
خروج از قوه بفعلیه متحقق گردد و خواه مقتضای عقل بالملکه [illegible] و
اعتقادات باطله و جهالات مرکبه باشد و خواه عقاید حقه و معارف حقیقیه و
معالم دینیه باشد خواه بمقتضای قوانین شرعیه و نوامیس الهیه عمل نماید و یا تمرد و
طغیان و عصیان شود خواهی بگو خواه این انتقال خروج در باب سعادات باشد
یا در باب شقاوات زیرا که بعد از بلوغ صوری و حصول عقل بالملکه و تحقق ضوابط
عقلیه و شرعیه ترقیات و تنزلات و اعمال و افعال طاعات و عبادات طغیان و عصیان
هر دو منوط باراده است و اختیارات و انظار و افکار مختلفین از اشخاص انسانی و غایات
منظوره و اغراض مقصوده و غایات اختیاریه و اغراض مرضیه است عقلیه باشند یا وهمیه
ملکیه باشند یا شیطانیه منقطع باشی و در اشراقات سابقه در تحقیق اجل طبیعی از دوم

در اشاره بانکه موت ارادی در باب سعادت و شقاوت هر دو متحقق میشود

بیان آنکه موت ارادی در طایفه جن نیز متحقق است

موت اضطراری رسته تو پیش رسیده‌ام تامل نمای تا مجال توقف نمائی و بدانکه این قسم از دو سنخ حتمی طبیعی
در نوع بشر نیز متحقق میتواند شد زیرا که انسان نیز از ارباب عقول و انظار و اصحاب قلوب و افکار
لهذا مکلفند باصول شرعیه و معالم دینیه و مامورند بمجاهدات نفسانیه و اعمال بدنیه چنانچه مستفاد از
ظواهر آیات و اخبار بلکه مقتضای ضرورت و بداهت ملت بیضای اسلام است در میانه انسان
بر مسلم و کافر و مطیع و عاصی یافته میشود اگرچه در میانه آن افراد تفاوت از زمین
تا آسمان بلکه نسبت قطره بدریا است زیرا که جامع جمیع نشأه کمالات و غایت غایات اغراض
و غایات مخصوص بنشأه کلیه انسان است چنانکه مکرر بیان نمودیم و لکن باید دانست که مادامیکه

واشاره بآنکه موت ارادی در این نحو از زندگی متصور نشود

این نحو از زندگی با قوت و ساقط قوه و نقصانات و حیثیت استعداد و قصورات تا بسته است موت ارادی
متصور نمیتواند شد تا منتهی نشود بحصول کمالات عقلیه و ملکات روحانیه و اندکاک جبال انیات
نفسانیه یعنی نشأه این نحو از زندگی که اختلاط بقوی و نقصانات است بالکلیه از جویبار چشمه
روحانیه که محل معرفت و دانش و مظهر انوار عقلیه و لمعات الهیه است کنده میشود و باطن نفس
استعداد کبری و حیله بزبان حکیم اتحاد با عقل بسیط اجمالی و اتصال با روح اعظم کلی و بزبان دیگر
فنای در توحید و بقای بتوحید حاصل گردد و زندگی جاوید ابدی و حیات ذاتی روحانی
رخ نماید از موردم مرگی یاد در زندگی است چون زهی زندگی یابد است الهم مرا از حیثی
هستی تلک است امر لا تقو انکر داوبدست وانکه مردان حیثی او شد فتح باب سار و الاثر

اشاره بآنکه اجل حتمی طبیعی بر موت ارادی مترتب میشود

مرو را از خطاب پس منکشف گردیده موت طبیعی و اجل حتمی که یک قسم از دو قسم موت اضطراری
بر موت ارادی مترتب میشود و در ضمن او متحقق میتواند شد بلکه بعد از دقیق از نظر منکشف
میشود که اگر در تحقق موت ارادی موت طبیعی و اجل حتمی خواهد شد منقطع نگشت

هم توضیح

بدانکه بعضی از محققین عرفا را در این مقام کلامی است لطیف و مقالی است شریف از برای
از برای توضیح و تتمیم این مقامات خلاصه میکنیم و آن اینست که چون مرگ و زندگی و زندگی اسقاط

ومتضادان

اشاره بآنکه در نوع انسان تحقق هر سه قسم از مرگ و سه قسم از زندگی متصور است

و متضادان اند بر آینه در مقابل هر مرگی زندگی خواهد بود و منکشف گردیده که هر سه قسم مرگ در سنخ نوع
نوع انسانی متحقق پس هر سه قسم زندگی نیز در این سنخ نیز باید متحقق باشد و هر یک از اقسام
سه گانه در مرتبه و منزلی از برای او حاصل است قسم اول زندگی است که از طرف الغیب بتجلی فیض حق
بمقتضای کل یوم هو فی شأن در مواد قابله بسبب اتصال و مدد آنی تجدد حاصل میشود و این
حیات در مقابل ممات است که در همه اجسام و جسمانیات واقع است چنانکه با استیفای تمام گذشت
و این حیات مخصوص نشأه ظهور و مقتضای اسم و مبدای است و قسم دوم حیاتی است طبیعی
و زندگی است جاودانی که بجهت انسلاخ از رذایل صفات نفسانی و اتصاف بصفات حمیده
و روحانی حاصل میشود و این حیات در مقابل ممات اختیاری است چنانکه افلاطون الهی
گفته است مت بالاراده تحیی بالطبیعه و این حیات عالم قدس و مفارقات است
و این قسم از موت و حیات بنوع انسانی اختصاص دارد چنانکه مذکور گردید و قسم سیم حیاتی
است که در برازخ مثالی و ملکوتی علوی یا سفلی بحسب حال هر مرده حاصل میشود چنانکه وارد گشت
کما تعیشون تموتون و کما تموتون تبعثون یعنی بنحویکه زندگانی میکنید میمیرید و بنحویکه میمیرید
مبعوث میشوید و این حیات در مقابل ممات اضطراری است که عبارت از قطع
تعلق روح است از بدن عنصری ظلمانی و بحکم النوم اخ الموت عالم خواب نمودار و الگوئی است
از این موت کما تنامون تموتون و کما تستیقظون تبعثون یعنی بنحویکه میخوابید میمیرید و بنحویکه
بیدار میشوید مبعوث میشوید تمام شد کلام آن محقق با اندکی اصطلاح و تغییر

از افادات عرفانی

بدانکه از برای موت ارادی چنانکه اشاره کردیم مراتب متفاوته و درجات
مختلفه است چه مراتب و درجات کشف صوری و معنوی که در اشارات سابقه باستیفای
تمام گذشت کشف و انجلا آمد هم مراتب و درجات موت ارادی مرتب میشود بعضی از
مرور از مراتب ظلمانیه کشف صوری مراتب و درجات او باعتبار غیر متناهی و باعتبار

اشاره بآنکه مراتب کشف صوری و معنوی بر مراتب موت ارادی مترتب میباشد

بود هزار با چهار صد بیست و چهار هزار و غیر اینهاست چنانکه در رسالهٔ رشفات بیان نموده‌ام و در
هر مرتبه فنائی و بقائی و محوی و اثباتی است ولی محو و فنا نسبت بمرتبه سابقه است و اثبات و بقا
نسبت بمرتبه لاحقه و هر لاحقه از فنا و بقا اکمل و اقوی است از سابقش تا منتهی شود به بقای
جامع همه مراتب بقا و بقا بلکه حاوی جمیع درجات فنا باشد و در این مرتبه همه تعینات اشیا
از نظر سالک عارف ساقط گردد حتی تعینی و انیت ذات عارف از نظر عرفانش محو میشود
پس در عین فنا باقی است و در عین بقا فانی و از برای اینکه فنا و بقا و محو و اثبات بر موت
ارادی مترتب‌اند بلکه بحسب حقیقت عین یکدیگر میباشند و تفاوت ندارند مگر باعتبار مفهوم
و عنوان در زبان عرفا از موت ارادی بفنا و بقا و بمحو و اثبات تعبیر نموده‌اند علاوه و جمعی
اینکه در اشارات قرآن نیز این دو کلمه در معنی موت ارادی مستعمل شده‌اند پس نباید از اطلاق
لفظ فنا و بقا وحشت و استنکار و دهشت و استنکاف نمود بعد از آنکه مشخص شود که
مراد از محو و فنا ارتفاع تعینات مادیه و زوال نقصانات نفسانیه و حصول عقل بسیط
اجمالی و اتحاد با روح اعظم کلی و اتصال بوجود عقلی مفارق و سقوط کثرات و انیات
اشیا باشند کلا او بعضا از نظر سالک خبیر و عارف بصیر خصوصا الغیبات و ترک المبادرت(?)
اینست که ذات عارف بالکلیه معدوم شود و باقی ذات معروف گردد چنانکه کلا
از محصلین عرفا و غیر ایشان باین معنی قائل باشند بلکه جماعتی از محققین ایشان بخلاف
این معنی تصریح نموده‌اند چنانکه در رشفات لاحقه بسیط تمام مذکور خواهد شد منتظر باش
معنی از عرفا گفته است که فنا عبارت از زوال تفرقه و تمیز است میان قدم
و حدوث زیرا که چون بصیرت روح منجذب بمشاهده جمال ذات الهی شود نور عقل
که فارق میان اشیاست در غلبه نور ذات احدی مختفی و مستتر گردد چنانکه انوار ستارگان
در نزد ظهور نور آفتاب که نیر اعظم است پنهان و مستور میشود بحکم قل جاء الحق و زهق

الباطل

اشاره بآنکه مراد از فنا و بقا و محو و اثبات موت ارادی است

اشاره بمعنی فنا که عرفا گفته‌اند

الباطل والحدث اذا قورن بالقديم لم يبق له اثر در نظر سالک خبیر و عارف بصیر جمیع کثرات در نزد
پرتو تجلی ذاتی بالکلیه از نظر عارف محو میشود و این حالت را جمع نیز گویند زیرا که این تجلی جامع جمیع
تجلیات و شئونات است که در مقامات و در مقامات سابقه حاصل گردیده است لهذا همه
کثرات و اغیار از نظر عارف فانی میگردند و باقی نمیماند در نظر او مگر مشاهده جمال ازلی و ملاحظه
جلال لم یزلی تمام شد کلام او و بعضی دیگر از ایشان گفته است که فنا عبارت از انتفاء سطوات
استیلای ظهور هستی حق جل و علا بر باطن سالک بطوری که مستقیم یا سوای او شعور نماند و
فنا از فنا آنست که بان بی‌شعوری نماند و پوشیده نباشد که فنا از فنا در فنا مندرج است زیرا که صفت فنا
و موصوف آن از قبیل ما سوی حق‌اند پس شعور بان منافی باشد تا آنکه بسر حد خویشتن آگاهی
کردم زنی از ره فنا کم ام این تمام شد کلام او و در نزد صاحب بصیرت معاینه ظاهر و روشن است
و مراد ایشان از بیان فنا کمالات که در نزد ایشان موسوم به فنا است اکبر است و الا تکشف
گردید افنا را بان معنی که مذکور گردید مراتب غیر محصوره دارد و در کتاب نفایس الفنون مذکور است
که از جمله حالات سلاک سالک حقیقت و معرفت فنا و بقا است فنا عبارت است از نهایت
سیر الی الله و بقا عبارت است از بدایت سیر فی الله و مراد ایشان از نهایت سیر الی الله است
حیثیت قوه و استعدادات و حیثیت نقصان تعلقات نفسانیه بالکلیه مرتفع شود و بوجود
روحانی امری و بحصول عقلانی مفارق متصف گردد زیرا که در این مرتبه همه کمالات وجودی در
بحسب کمیت حاصل و همه تعینات و تعلقات نفسانی زایل میباشند و مراد ایشان از سیر فی الله
آنست که بعد از حصول وجود مفارق سلوک در مراتب اتصاف بحسب کیفیت و اشتداد حاصل
آید تا تحقق باخلاق ربانی بپذیرد چنانکه از خاتم نبوت وارد است تخلقوا باخلاق الله و
نسبتا بی‌نیر سیر فی الله بحسب آنست که مراتب امر مرتبه مشیت ثانیا و صفات اضافیه
است چنانکه در صحیفه الهیه وارد است ذو العرش رفیع الدرجات مراد از درجات مراتب

اشاره بمعنی سیر الی الله

اشاره بمعنی سیر فی الله

اشاره بمعانی فنا

مراتب صفات اضافیه و تنزلات صفات حقیقیه است زیرا که وجود امری مظهر اسماء و صفات است حقیقیه
یا اضافیه و این معنی منافی نیست با آنچه که در اشارات سابقه تحقیق کردید که صفات حقیقیه در مبدأ اعلا
عین ذاتند بلکه مؤید و مؤکد اوست متفطن باشی که دقیق المسلک و صعب المنال است و
صاحب همان کتاب گفته است که اختلاف اقوال عرفا در تعریف فنا و بقا مستند است باختلاف
احوال سالکان که هر کسی فراخور فهم و حال سائل خود جوابی گفته است و از بقا و فنا مطلق بسبب
عزت آن کمتر تعبیر کرده اند بعضی گفته اند مراد از فنا فناء مخالفات و از بقا بقاء موافقات است
و این معنی از لوازم مقام توبه نصوح است و بعضی گفته اند فنا زوال حظوظ دنیوی است و بقا بقاء
رغبت در آخرت و این معنی لازم مقام زهد است و بعضی گفته اند فنا زوال حظوظ دنیوی و
اخروی است مطلقا و بقا بقاء رغبت بحق جل جلاله و این معنی لازم صدق محبت ذاتی است و بعضی
گفته اند فنا زوال اوصاف ذمیمه و بقا بقاء اوصاف جمیله و این معنی از مقتضیات تزکیه
و تخلیه نفس است و بعضی گفته اند فنا غیبت است از اشیا و بقا حضور است با حق و این معنی
نتیجه شکر است و صاحب عوارف گفته است فنا مطلق عبارت است از آنکه هستی حق مستولی
شود بر هستی بنده بنحوی که هستی بنده مستهلک شود در جنب هستی حق چنانکه مستهلک است نور
چراغ در جنب نور آفتاب تمام شد کلام صاحب نفائس چون از شواهد اصل مدعی بود
با وجود طولش نقل کردم و از برای اشاره باین مقام صدر محققین در شرح اصول کافی

اشاره به بیان معنی کلام مولای متقیان و کمال توحیده الاخلاص له

فرموده و کمال توحیده الاخلاص له از حدیثی که از مشکوة ولایت وارد است فرموده اند که مراد
این کلام شریف اشاره است باینکه توحید مطلق تمام نمیشود مگر باخلاص یعنی خالص کردن
ملاحظه جمال و جلال حق اول از ملاحظه ماسوی برای عارف بصیر با دانش ملتفت است
بسوی غیر در هنگام ملاحظه عظمت و جلال خداوندی هنوز از مقام حق و وصول دور و
توحیدش از رسیدن بمرتبه کمال قاصر است بلکه این معنی در نزد اهل بصیرت خالی از شرک نیست

اگرچه خفی

نقل کلام رئیس المحققین ... در تحقیق مقام فنا [illegible]

اگرچه خفی باشد چنانکه گفته اند که شرک بقدر [illegible] در دل او از ماسوی عظمت و جلال ذات اقدس
مبرا اعلا حاصل باشد هنوز دل او مریض و مزاج عقلش علیل است بلکه در تحقیق حقیقت اخلاص
معتبر است آنکه سالک عارف از انیت ذات خود نیز غایب شود یعنی در نزد ملاحظه عظمت و جلال
خداوندی ذات خود نیز ملحوظ و منظور نباشد بلکه مثل سائر اشیا از نظر عرفانش ساقط گردد
و اگر ملاحظه ذات خود نماید ملاحظه کند از آن جهت که ملاحظه جمال و جلال حق است
نه از آن جهت که متزین بزینت حق و متخلق باخلاق حق است اینست معنی کلام ختام و کمال
و کمال توحیده الاخلاص له تمام شد کلام آن محقق و رئیس محققین در مقامات العارفین
از کتاب اشارات بعد از بیان کیفیت سلوک و اشاره بمراتب مقامات برای اشاره باین
مقام از فنا فرموده است ثم انه لیغیب عن نفسه فیلحظ جناب القدس فقط و ان لحظ
نفسه فمن حیث هی لاحظة لا من حیث تزینها و هناک یحق الوصول یعنی بعد از انتقال از مقام
سابق که در فصل سابق ذکر نموده است و آن مقام سابق آنست که از جمله مقامات
سلوک آنست که سر سالک و باطن عارف بسبب ریاضات علمیه و عملیه مصفا شود از
همه رذائل نفسانیه بمنزله آینه که از همه کدورات مصقل و مصفی باشد پس فائض شود
بر او انوار و آثار حق و مبتهج گردد بدان خود تحقیقا بزینت انوار و لمعات حق پس
در این حالت از برای او نظری است بسوی حق و نظری است بسوی خود پس هنوز سالک آن
بمقام خود و وصول نرسیده در مقام تردد و خودبینی میباشد و بعد از ترک حظوظ
خالص میباشد مقام دیگری از برای آن سالک حاصل میشود که در آن مقام ذات
خود نیز از نظرش ساقط میشود و ملاحظه نمیکند مگر عظمت و جلال حق جل و علا را
و اگر ملاحظه ذات خود نماید از آن جهت است ملاحظه کند که حق است نه از آن جهت
که ذاتش متزین بزینت حق است و این مقام مقام حق و وصول است نه مقام

و این مقام آخر درجات سلوک از خلق بسوی حق است و بعد از این سلوک سلوک دیگر است که
او را بالحق فی الحق گویند و سفر دوم در حق نامند چنانکه اشاره کردم و شیخ نیز بیان فرموده اند
و از برای تتمیم و توضیح این مقامات نقل خواهیم نمود و شارح محقق یعنی حکیم طوسی قدس سره
القدوسی فرموده است که منافاتی نیست در میانه غیبت از ذات و ملاحظه ذات بنابر آنکه
در مقام سابق ملاحظه ذات بجهت اینست که منتقش است بزینتی که از حق حاصل آمده
پس در حقیقت مبتهج است بذات خود و ابتهاج بذات اگر چه بسبب حق باشد امّا حجاب است
و توجه بذات است پس گاهی توجه بذات است و گاهی توجه بحق لهذا الشیخ نیز حکم فرموده اند
و امّا در این مقام پس ملاحظه ذات بالعرض است نه بالذات زیرا که ملاحظه ذات بجهت
اینست که متوجه نه بجهت اینست که ذات است چنانکه ملاحظه اب انسان جهت اینست که در
حقیقت ملاحظه ابوت است نه ملاحظه اب مگر بالعرض و بالتبع تمام شد کلام شارح محقق
و امّا این جهت است که شیخ در فصل تالی این فصل گفته است و التبجح بزینة الذات من حیث هی الذات و ان کان
بالحق تیه و الاقبال بالکلیة علی الحق خلاص یعنی ابتهاج بزینت ذات اگر چه حاصل باشد آن
زینت از حق و اگر چه سالم باشد که از حق است تحیر و ضلالت و تردد و حیرت است زیرا که ملتفت
بچیزی که غیر محبوب حقیقی و غیر مطلوب اصلی است با آنکه غرض اصلی و غایت کلی از سلوک نجات از حیرت
و ضلالت است لهذا فرموده که اقبال کلی بسوی حق خلاص است یعنی نجات یافتن از حیرت و ضلالت است
زیرا که در این صورت رسیده است که حق نیز از خود جابری (?) توحید عرفان تکمیل کرده میشود و در این مقام
در این مقام درجات سیر الی الله یعنی سفر از خلق بسوی حق که در حقیقت درجات تحلیه و تزکیه
است بنهایت میرسد و در این حالت منکشف میشود از برای سالک خبیر و عارف بصیر حقیقت
معنی کلام معجز نظام لمن الملک الیوم لله الواحد القهار و از برای اشاره باین مقام در صحیفه الهیه
وارد است و من کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا و لا یشرک بعبادة ربه احدا زیرا که حقیقت

عبادت

عبادت پروردگار در سلوک بسوی او و طلب قرب او است چنانکه در حدیث معتبر وارد است الصلوة
معراج المؤمن یعنی نماز نردبان مؤمن است چنانکه در شرع یعنی حدیث معتبر رسیده هر عبادت که نیت قربت
معتبر است و بدون او باطل است و مراد از قربت طلب قرب است و مراد از قرب حصول این مقام اعلی است
علما معتبر است اینکه ان نیت منظور باشد (?) و هم نیز نباشد و الا باتفاق ان عبادت محکوم ببطلان
است نیز معتبر که در قبول عبادت حضور قلب و خلوص نیت را شرط کرده اند چنانکه در صحیفه
وارد است مخلصین له الدین و نیز اخبار و آثار وارد است که تا حضور قلب نباشد عبادت
مقبول نمیشود و مراد از حضور قلب آنست که در حال عبادت جز عظمت و جلال خداوند
چیزی منظور عابد نباشد بلکه همه اغیار حتی انیت خود عابد نیز از نظر شی ساقط گردد
و الا غیر در باطن و سر عابد بخواهد بخشید اگر ضرر حاصل نکند لهذا در صحیفه الهیه وارد است
فویل للمصلین الذین هم عن صلوتهم ساهون الذین هم یراؤن و یمنعون الماعون یعنی وای
بر نمازکنندگانی که از نماز خود غافلند و بر کسانی که بازمیکنند زکوة را و در نزد صاحبان بصیرت منکشف است که
غفلت از عبادت موجب غفلت از معبود است زیرا که عبادت نسبتی است در میانه عابد و معبود
و از بدیهیات است که غفلت از نسبت موجب غفلت از منتسب الیه است ولی باید ملحوظ شود از جهت
خود مطلق بالذات است پس منکشف گردید که مقصود از این شرح اشاره بکیفیت سلوک و مطلق
شریک است که باشد با خود و اینکه حق وصول و لقاء که عبادت از کمال قرب است وقتی میسور میشود
که اغیار بالکلیه حتی خود عارف نیز از نظر عرفانش ساقط گردند تا نوبه (?) فی الحق باشند چنان
شونا که حق گردد عیان متفطن و متلطف باشی بدانکه رئیس محققین در مقامات العارفین
از کتاب اشارات فرموده است العرفان مبتدا من تفریق و نقض و ترک و رفض ممعن فی جمع هو جمع
صفات الحق للذات المریدة بالصدق منته الی الواحد ثم وقوف حکیم طوسی قدس سره القدوسی
در شرح این کلام فرموده است که شیخ بزرگوار همه مقامات عارفین را در این فصل جمع کرده است

رمز اشاره باینکه حضور قلب از شرایط قبول عبادت است نه شرط صحت (?)

رمز اشاره باینکه عبادت نسبتی است در میانه عابد و معبود

نقل کلام تتمیم مرام

نقل کلام از شیخ رئیس ابرار اشاره بهمه مقامات بنحو اجمال

تقریر کلام و توضیح مرام مشی آنست که در نزد اهل بصیرت و عرفان مقرر است اینکه تکمیل با نقصی بدو چیز
مقصور است یکی تحلیه و دیگری تخلیه چنانکه معالجهٔ مرض بدو چیز مقصور است یکی تنقیه و دیگری تقویه
و گاهی تعبیر میکنند از تخلیه بتزکیه و گاه از تحلیه بتصفیه و از برای هر یک درجات مختلفه و مراتب متفاوته
است اما درجات تزکیه و تخلیه پس تفصیل در کلمات سابقهٔ شیخ گذشت و در این فصل جمع کرده
است در چهار مرتبه اول تفریق دوم نفض سیم ترک چهارم رفض تفریق مبالغه در فرق است و
او جدا کردن چیزیست از چیزی که در میانه اتصال جمیع نباشد و از این باب است فرق الشعر یعنی مو را — در درجات تخلیه باجمال
از هم جدا کردن و نفض حرکت دادن چیزیست تا جدا شود از او چیزی که نسبت باو حقیر شمرده شود
مثل گرد نسبت برخت و غیر از او و تلفت فرس یعنی تکانیدن رخت و مانند آنست و ترک تخلیه و انقطاع
از چیزیست و رفض ترک چیزیست باهمه و بی باکی پس حقیقت عرفان ابتدا اینست جدا کردن عارف است
ذات خود را از جمیع حظوظ نفسانیه و امور یکه باز میدارند او را از ملاحظه عظمت و جلال حق بعد از آن
تکانیدن آثار آن اشیا است مثل میل و التفات بآنها در ذات خود تا تجرد از ما سوای حق کامل
شود و اتصال بحق حاصل گردد بعد از آن ترک نمودن طلب کمال است از برای خود از ذات خود
بعد از آن ترک نمودن است بالکلیه و عدم التفات است بسوای او مطلقا و اصلا و ابدا اینها
چهار مرتبه که مذکور شد مراتب تخلیه است و اما تحلیه پس درجات او نیز و دیگر در فصل آتی — بیان مراتب درجات تحلیه باجمال
مذکور خواهد شد و بیان آن درجات باجمال آنست که هرگاه عارف کلی از ذات خود
منقطع گردد و اتصال معنوی در میانه او و محبوب حقیقی تحقق پذیرد هر قدرتی را مستغرق
و مستهلک می بیند در قدرت تامه حق که متعلق بهمه مقدورات است و هر علمی را مستغرق و
مستهلک می بیند در علم او که غایب نمیشود از او چیزی از اشیا و هر اراده را مستغرق می بیند
در اراده او که ابا نمیتواند نمود از او ممکنی از ممکنات بلکه هر وجود و هر کمال وجود بر این میبیند
که از او صادر است و از نزد او فایض است پس بحق می بیند آنچه را می بیند و بحق میشنود

آنچه را

آنچه را میشنود و بحق میگوید آنچه را میگوید و بحق میداند آنچه را میداند و بحق موجود است میشود پس متخلق
در این حالت عارف باخلاق خداوندی چنانکه از مشکوة نبوت وارد است تخلقوا باخلاق الله
و مراد از اخلاق خدا صفات اضافیه و تنزلات صفات حقیقیه او است اینست معنی کلام
کامل شیخ که عرفان معنی است در جمیع صفات حق از برای کسیکه اراده کند حق را با این بدانکه
صفات حق اگر چه کثرت دارند بحسب مفهومات و عنوانات ولکن بحسب ذات و حقیقت عین ذات اند
پس بحسب وجود و ذات تغایر ندارند بلکه همه بیک وجود موجودند چنانکه در کلام مجید وارد است
اجعل الالهة الها واحدا پس در این مقام بغیر ذات صرف و صرف ذات چیزی در نظر عارف و اصل باقی
نمانده اینست معنی کلام شیخ منتهی الی واحد و اینست معنی کلام خاتم اوصیا علیه التحیة والثنا
و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه پس در آن مقام نه واصف است در نظر عارف و نه موصوف و — اشاره بمعنی کلام خاتم اوصیا و کمال الاخلاص نفی الصفات
نه سالک است و نه سلوک و نه عارف است و نه معروف زیرا که ذات عارف و همه صفات حتی صفت
عرفان نیز از نظر سالک ساقط گردیده اند اینست معنی کلام او ثم وقف تمام شد کلام شیخ
محقق با اندک تغییری و تتمیم کلام آن محقق که بحق می بیند آنچه را می بیند تا آخر اشاره است
بحدیث مشهور قدسی که نزدیک میشود بمن بنده من بسبب نوافل تا اینکه دوست میدارم او را و بعد از — اشاره بمعنی حدیث شریف [illegible] تا آخر
آنکه دوست داشتم او را میباشم من نظر او که باو می بیند و سمع او که باو میشنود و ید او که باو میگیرد
تا آخر حدیث و کلام او که در آن مقام نه واصف است و نه موصوف و تا آخر اشاره است باینکه چون
در آن مقام ذات عارف نیز از نظر ساقط میشود پس واصف و موصوف و عارف و
معروف منتفی میشوند نه اینکه ذات عارف معدوم شود و یا بعینه ذات معروف شود زیرا که — اشاره باینکه مراد از [illegible] در مقام [illegible] نه اینکه ذات عارف معدوم [illegible]
وجود معدوم چنانکه سابقا محقق گردید و مجعولیت ذاتی مجعول بالذات و علیت ذاتی
جاعل بالذات است چنانکه در اشارات سابقه بتحقیق آن در آمد و تخلف ذاتی شیئی از آن
شیئی از جمله مستحیلات است چنانکه سابقا منکشف گردید علاوه بر این احدی از محققین

عرفا و اساطین حکما دعوای آن را تجویز این معنی نکرده اند بلکه در رفع تأمل در کلمات ایشان خلاف
این معنی نهایت ظاهر و منکشف است بلکه بعضی از محققین تصریح نموده است باینکه احدیت بالمعنی
قائل نیست و مقصود از این کلام تنبیه بر بطلان توهمات فاسده جاهلی از متبدئین و متفلسفین
و بی خبران و بی خبران از قواعد حکمت و عرفان است متفطن باشی و در کلمات سابقه و
وجاهت ما فیه تنبیه تأمل تام نمایی تا سر کلمات آن دو محقق بی نظیر بحسب امکان آید و کالشمس
رابعة النهار روشن بوده و عیان گردد و از برای تأکید مطالب سابقه شیخ بزرگوار در بیان کتاب
فرموده است من آثر العرفان للعرفان فقد قال بالثانی و من وجد العرفان کانه لا یجده بل یجد المعروف به
فقد خاض لجة الوصول و هناک درجات لیست اقل من درجات ما قبلها آثرنا فیها الاختصار فانها
لا یفهمها الحدیث و لا یشرحها العبارة و لا یکشف المقال عنها غیر الخیال و من احب ان یتعرفها فلیتدرج
الی ان یصیر من اهل المشاهدة دون المشافهة و من الواصلین الی العین دون السامعین للاثر
حکیم الهی و عارف ربانی سلطان محققین محمد بن محمد طوسی قدس سره القدوسی در شرح
این کلام فرموده است که عرفان حالی است از برای عارف نسبت بمعروف پس البته باید
عرفان غیر معروف باشد و کسیکه غرض اش از عرفان نفس عرفان باشد البته خود حقیقة
بود زیرا که اراده کرده است با حق اول غیر حق اول را بلکه حق اول در این صورت مطلوب
بالعرض و منظور بالتبع خواهد بود و نفس عرفان مطلوب بالذات چنانکه در کلام شیخ گذشت
و این حالت حال کسی است که مبتهج باشد بزینت ذات خود اگرچه از جانب حق باشد و
اما کسیکه عارف باشد بحق و غایب شود از ذات خود البته از عرفان خود که حالت ذات
او است نیز فانی و غایب خواهد بود و پس او در عین وجدان عرفان واجد او نیست بلکه در حقیقت
واجد نیست مگر معروف را و حال اینچنین مگر در رتبه وصول نمیشود است مرد در بار ... وصول
و در اینجا درجات دیگر است و آن درجات درجات تحلیه و تزیین با امور وجودیه است

تنبیه
بیان آنکه نفس مقصود عارف ... باشد ... نخواهد بود

نعوت الهیه

نعوت الهیه باشند و این درجات کمتر نیست از درجات تخلیه که امور خلقیه و اوصاف عدمیه
میباشند زیرا که الهیات محیطه و غیر متناهی میباشند و خلقیات محاط و متناهی و بسوی این معنی
اشاره است در کلام مجید قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد
کلمات ربی و لو جئنا بمثله مددا پس ارتقاء در آن درجات سلوک الی الله هست و سیر الی الله است
و ارتقاء در این درجات سلوک فی الله و سیر فی الله است یعنی سلوک در نعوت الهیه و اوصاف
اضافیه خداوند یگانه است و در بهره و سلوک منتهی نمیشود و نفاد در توحید چنانکه در کلام گذشت
متفطن باشی و بدانکه تعبیر از این درجات بالفاظ و عبارات از دایره امکان بیرون است زیرا که
الفاظ و عبارات موضوع شده از برای معانی که اهل لغات تصور کرده اند و حفظ نموده اند تا
در مقام تعلیم و تعلم بتذکر آن الفاظ و عبارات آن معانی معینه در اذهان حاصل شوند اما درجات
و مقاماتی که غیر رسد بآنها مگر کسیکه از ذات خود غایب شود چه جای آنکه قوای بدنش پس چگونه
ممکن میشود که موضوع شوند از برای آنها الفاظ و چگونه متصور میشود که تعبیر کنند از آنها بعبارات
تا تفهیم و تفهم و تعلیم و تعلم حاصل گردد و همچنانکه معقولات مدرک نمیشوند باوهام و موهومات
مدرک نمیشوند بخیال و متخیلات مدرک نمیشوند بحواس و همچنین چیزیکه شأن اینست که معاینه
شود بعین الیقین محال است اینکه مدرک شود بعلم الیقین پس واجب است بر کسیکه طالب این
درجات باشد اینکه سعی کند در وصول باین درجات یعنی العیان نه اینکه طلب کند اثبات آنها
باقامه برهان اینست بیان آنچه که شیخ بزرگوار در این فصل ذکر نموده است و وجه استثناء خیال
در کلام شیخ و لا یکشف عنها المقال الا الخیال آنست که در غلط وهم بیان نخواهد که ذات عارف در
حالتی که مشغول باشد بعینه عالم قدس که مترای میشود در خیال آن قسم امور که میبینند
از آن مشاهدات محاکاة بسیار بعید میباشد کلام آن حکیم الهی و عارف ربانی چون موید و موکد
و متمم و مکمل مقامات سابقه باشتمال بر غرایب و فواید دیگر بنا بر این طول و بسط نقل نمودم

اشاره باینکه چرا باین ... نمیشود ... و عبارات بیان ...

تکمیل و تتمیم

بیان اقسام کلیه فنا

بدان ای طالب فنا اگرچه باعتبار خصوصیات و جزئیات مراتبش غیر متناهی است ولا باعتبار عموم

بیان فنای در آثار

و کلیات مراتبش منحصر در چهار قسم است اول فنا در آثار است و او عبارت است از اینکه تجلی آثار حق اول
بنحوی بر سر سالک عارف مستولی و غالب شود که آثار اشیا بلکه آثار خود بالکلیه از نظر او ساقط گردند
پس بجز آثار حق آثاری نبیند و بجز آثار او آثاری مشاهده ننماید دوم فنا در افعال است و او عبارت

بیان فنای در افعال

است از اینکه تجلی افعال حق بنحوی بر سر سالک عارف مستولی و غالب شود که همه افعال حتی افعال خود
از نظر او ساقط گردند پس همه افعال را مستغرق و مستهلک بیند در افعال حق بجز افعال او

بیان فنای در صفات

فعلی مشاهده ننماید سیم فنا در صفات است و او عبارت است از اینکه تجلی صفات حق جل و علا بنحوی
بر باطن سالک عارف مستولی شود که همه صفات اشیا حتی صفات خود از نظر او ساقط گردند پس
صفات و نعوت را مستغرق و مستهلک بیند در حق صفات حق جل و علا و بجز صفات و نعوت او صفاتی

فنای در ذات

نبیند و نعوتی مشاهده ننماید چهارم فنا در ذات است و او عبارت است از اینکه تجلی جلال و
کبریای احدیت صرف و سلطنت حقه بنحوی بر باطن و سر سالک عارف استیلا یابد و غلبه نماید
که همه حقایق و انیات اشیا حتی عین و ذات سالک عارف حتی عرفان نیز از شهود او فانی
و محو گردند حتی شعور بمحو و فنا نیز از نظر او ساقط گردد پس منظور نباشد از برای او مگر انوار
جمال و مشهود نباشد از برای او مگر عظمت و کبریای ذالجلال جل جلاله و عظمت کبریاؤه و تعالی
جده و تقدست اسماؤه الذی الیه معاد کل شیء و معاده و الیه رجوع کل شیء و مصیره و این حق حقیقت
فنا و اینست قصوی درجات او و اعلا مقامات او که در اصطلاح اهل عرفان موسوم است بفنای
ذاتی و فنای اکبر و فنای فنا و طمس کلی است متلطف باش و بدانکه بعد از طی مراتب درجات
تخلیه و وصول بمقام وقوف یعنی تخلق باخلاق الله و تزیین بنعوت جمالیه و اوصاف جلالیه
و صفات اضافیه حق جل و علا فنای در توحید که قصوی درجات سلوک و منتهی مراتب عروج
است حاصل میشود رزقنا الله الوصول الیه و الی التوحید و التخلق باخلاقه الکریمة و اوصافه الجمیلة

تجلی خاتم

تجلی خاتم النبوة و آله الکرام البررة و از برای اشاره باین مقامات از مشکوة نبوت وارد است اعوذ بعفوک
من عقابک و اعوذ برضاک من سخطک و اعوذ بک منک اول اشاره بفنای در افعال است دویم بفنای
در صفات سیم بفنای در ذات و بسوی سیم یعنی فنای در ذات اشاره است کلام مولای متقیان
یا من دل علی ذاته بذاته و کلام سید ساجدین بک عرفتک و انت دللتنی علیک و کلام مولای
متقیان و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه و غیر اینها از کلمات معدن حکمت و معرفت که در نزد
صاحب بصیرت از حد شماره افزون است متتبع و متفطن باش و بدانکه این مقام را مقام جمع
و مقام عین الیقین نیز گویند و مقامی است در فوق این مقام که او را فرق بعد از جمع و
محو بعد از محو و بقای بعد از فنا و مقام حق الیقین گویند و بیان آن بشرح و بسط در نزد شرح فقرات

لامعه عرفانیه

حدیث شریف خواهد آمد منتظر باش لامعه عرفانیه بدانکه محو و اثبات متقاربند در معنا با فنا
و بقا صاحب نفایس الفنون گفته است که محو در اصطلاح عرفا عبارت است از ازاله وجود

بیان معنی محو و اثبات

بنده و اثبات اشاره است بتحقق آن بعد از محو و محو و اثبات مضاف بمشیت ازلی و متعلقند
باراده لم یزلی یمحو الله ما یشاء و یثبت و عنده ام الکتاب و محو را سه درجه است ادنی آن محو
صفات ذمیمه و احوال سیئات است و وسط آن محو مطلق صفات است حمیده و ذمیمه و قصوی
آن محو ذات است و در مقابل هر محوی اثباتی است و معنی فنا و بقا و محو و اثبات جلید بهم نزدیک است

اشاره بفرق که در میانه فنا و بقا و محو و اثبات بیان شود

و فرق محو و فنا و اثبات و بقا آنست که بقا بعد از فنا ذات الا بصورت بنده و اثبات لازم
نیست که بعد از فنای ذات بود چنانکه اثبات اخلاق مرضیه و اعمال حسنه بعد از محو ذمایم اخلاق
و سیئات اعمال اصحاب تزکیه و ارباب تخلیه را حاصل است و همچنین فنا از افعال و صفات بکلی حاصل نشود
مگر بعد از فنای ذات و محو آن موقوف نیست بر محو ذات پس محو و اثبات اعم از فنا و بقا و عام
است چه فنا و بقا را استعمال نکنند مگر در محو بشریت و اثبات ربوبیت و در معنی محو چند لفظ
دیگر استعمال کنند همچو سحق و محق و طمس و بعضی میان این الفاظ فرق کنند و گویند مراد از محق محو

اعیان صفات است و مراد از محو محو عینی ذات و مراد از طمس آثار صفات و ذات تمام شد عبارت جناب
نفایس الفنون بدانکه از تامل در تحقیقات سابقه و بیانات مقدمه منکشف میشود در نزد صاحب بصیر
و فطنت که فرقیکه در میانه فنا و بقا و محو و اثبات بیان نموده است خلافی واقع است زیرا که محقق
گردید که فنا و بقا از مراتب مختلفه و درجات متفاوته است و منحصر در فنای ذات نیست
بلکه در افعال و صفات نیز حاصل میشود چنانکه بسیط تمام بیان نمودیم و اشاره نمودیم که هر
هر فنائی مستلزم بقائی است پس فنای کلی در صورتی متحقق میشود که محو نیز بنده اثبات ربوبیت
بنحو کلی حاصل شود و بعد از این مرتبه از فنا و بقای کلی صورت نبندد که محو و اثبات نیز
چنین است اگر مراد محو کلی و اثبات کلی باشد چنانکه بعضی از برای اشاره بمقام محو کلی گفته‌اند مقام
محو محو است که دانا این رموزند این معنی و این مقام را فقر محض و عبودیت مطلقه نیز گویند
و حدیث شریف الفقر فخری که از مشکوة نبوت وارد است اشاره باین مقام است و حدیث
الفقر کاد ان یکون کفرا یعنی فقر نزدیک است اینکه کفر باشد محتمل است اینکه نیز اشاره باین
مقام باشد زیرا که فقر در اصل لغت بمعنی ستر و پوشیدن است و منکشف گردیده در این
مقام همه اشیا معدوم است و ذات عارف نیز از نظر شهود دنی مستور میباشد و تعبیر بلفظ
کاد بجهت سرعت مرتبه محو است بر محو و شدت ارتباط طرفین است بجمع که مقام شهود واحد فی
همه اشیا است بجهت آنکه در این مقام حاجب است هر حق و فی هذا حاجب است هر از
اشیا نباشند و بمعنی لطیفه دیگر از برای تعبیر بلفظ کاد در نزد منتهی فقر است حدیث شریف
اشاره مواهیم نمود دعا که محتمل است حدیث الفقر سواد الوجه فی الدارین نیز اشاره باین
مقام باشد زیرا که مراد از وجه تعینی ذات عارف و تعینی صفات افعال اوست و مراد از
سیاهی وجه انطلام و استتار او است در نزد ظهور عظمت و جلال وجه حق و مراد از دارین دنیا
و آخرت است یعنی حقیقت فقر آنست که سر عارف و در آن حال ازلی و ظهور جلال لم یزلی خود

بجنبه اعیان

اشاره به بطلان فرق مذکور

اشاره بمعنی حدیث الفقر فخری

اشاره بمعنی حدیث الفقر کاد ان یکون کفرا

اشاره بمعنی حدیث الفقر سواد الوجه فی الدارین

بجنبه اعیان نبود و آخر کل بالجمله از نظر شهود و مستور و دست قطع از آن برداشت پس منکشف گردیده فرق نیست در میانه فنا
و بقا و محو و اثبات مگر باعتبار معنی و مفهوم پس حقیقت محو همان حقیقت فنا و حقیقت فنا حقیقت محو
مراتب مراتب آن مراتب است چنانکه وجود و تشخص در نزد محقق و برهان بحسب ذات و حقیقت عین یکدیگرند
تغایر ندارند مگر باعتبار معنی و مفهوم منقطع نباشی   بدانکه برای صاحبان بصیرت و معرفت
و اربابان حکمت و حقیقت که اطلاع بر احوال و بدایت آثار انبیای عظام و اولیای کرام و ملاحظه کیفیت
سلوک و رفتار ایشان و ارتقاء مدارج و معارج عرفان و ایقان از بدایت احوال تا زمان بعثت انبیا
و از زمان بعثت تا زمان رحلت و انتقال ایشان بجوار حضرت احدیت جلت عظمته بخوبی معلوم است
ادراک این مطالب شریفه و مسایل غامضه در بعضی از حقیقت و حقیقت این لمعات الهامیه و اشراقات
عرفانیه که ببسط تمام در رشته تقریر کشیدیم و سلک تحریر آوردیم خصوصا احوال خیر الانبیا و سید الاوصیا و خاتم
الاولیا علیه آلاف التحیة و الثناء که در کتب احادیث و اخبار مذکور است از آنجمله در وقت مناجات با رب الارباب
غشی فرمودی حس و حرکت بر افتادی بحویکه خیال میکردند که بعالم بقا رحلت فرموده‌اند و بنود این بمعنی که بجهت
اینکه روح مقدس بجذبه قوی روحانی بعالم اعلا منجذب میشد و ذات شریف در دریای بیکران محو
جمال ازلی و ملاحظه عظمت و کبریا عالم بالا مستغرق و مستهلک میگردیده و یا زبان حال این مقال مترنم بود
تا در طریق عشق تو بیجان فنا شدم بی جان شدم و ملک جهان در جهان شدم زآن دم که یار خود شدم
دل جان در قمار عشق از هر چه عقل فرو گذشته بیش از آن شدم تا در فنای هستی خود نیست آمدم در عالم
بقا بخدا جاودان شدم و از آنجمله و اسباب که در هنگام اشتغال بنماز بکار از یارانش بیرون کشیدند
اصلا مطلع نگردیدند و بنود این معنی مگر بجهت آنکه در وقت نماز و نیاز بدرگاه خود چنان غرق محیط فنا میشد
از انیت و ذات خود بکلی نیز غایب و غافل میگردید و حضور صاحب احوال خاتم الانبیا علیه آلاف التحیة و الثنا قبل از
بعثت و بعد از بعثت و حضور ملاحظه کیفیت معراج آن حبیب حضرت عزت و صدور بیشی که سند
خلافت و نبوت که در کتب احادیث و اخبار مسطور است و از برای توضیح و تنبیه غافلین و جهت فهم

حکم نبوت و علم معراج

اشاره به آنکه ملاحظه احوال انبیا ... معلومات در فهم این مطالب ...

نقل بعضی از احوال ... در فهم این ...

استبعاد داشتند و آنچه علامه مجلسی شمه از اخبار که در کیفیت معراج آن جناب حضرت عزت وارد است نقل کرده
از آنجمله در کتاب حیوة القلوب مذکور است که بسند صحیح از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده در ضمن حدیثی که
و حضرت رسالت صلعم فرمود که پروردگار من مرا امر فرمود که ای محمد دست خود را بگیر ازان آبی
که از ساق عرش من می ریزد پس آن آب از عرش بکف دست راست خود پیش داشتم و آب را گرفتم
پس ندا رسید که باین آب روی خود را بشوی تا آنکه چون انوار عظمت و جلال مرا مشاهده نمائی
پاک و مطهر باشی و دست راست و چپ خود را بشوی زیرا که میخواهی بدستهای خود کلام مرا بگیری و بار دیگر ندا رسید
سر و پای خود را مسح کن اما مسح سر برای آنست که میخواهم دست رحمت بر سرت کشم و برکت خود را
بر تو فرو فرستم و اما مسح پاها برای آنست که میخواهم ترا بمکانی چند بالا برم که کسی پیش از تو پا در آنجاها
نگذاشته است و بعد از تو کسی پا در آنجاها نخواهد گذاشت پس ندا رسید که ای محمد رو بجانب حجر الاسود
کن که در مقابل تو است و بعدد حجابهای من مرا به بزرگی یاد کن و الله اکبر بگو حضرت صادق عم فرمود
که باین سبب مقرر شده که افتتاح نماز بهفت تکبیر بکنند زیرا که حجابها هفت حجاب بود و هر تکبیر
که آنحضرت گفت یک حجاب را طی میکرد و چون هفت حجاب را طی کرد بدریائی از دریاهای نور رب
غفور رسید و چون دو تکبیر گفت دو حجاب دیگر را طی کرد بدریای نور رسید و باین سبب مقرر شده
است تکبیر افتتاح را بجای بگویند و دعا بخوانند پس دو تکبیر دیگر بجای بگویند و دعای توجه بخوانند چنانچه
حضرت رسول باذان و اقامه و هفت تکبیر افتتاح هفت حجاب عظمت و جلال را طی نمود و بمقام
قرب و مخاطبه کریم ذو الجلال رسید و نماز معراج مومن است و مومن کامل نیز چون چنین کند
و تکبیرات هفتگانه را بگوید حجب ظلمانیه که بسبب خطایا و علایق دنیا میان او و حقتعالی
بهم رسیده مرتفع میگردد و بمقام قرب و خطاب با جناب رب الارباب میرسد پس حقتعالی
حضرت فرمود که الحال بمقام قرب و وصال من رسیدی نام مرا ببر حضرت گفت بسم الله الرحمن الرحیم
و باین سبب در اول حمد بسم الله مقرر شد پس ندا آمد آنحضرت را که مرا حمد کن گفت الحمد لله

رب العالمین

رب العالمین و در خاطر خود گفت شکرا حقتعالی فرمود بار دیگر مرا نام ببر چون از خود خبر گرفت
پس بار دیگر گفت الرحمن الرحیم تا آنکه بالهام حقتعالی سوره حمد را تمام کرد و در خاطر خود گفت الحمد لله رب العالمین
شکرا پس حقتعالی خطاب کرد که ای محمد چون قران را ختم کردی بار دیگر مرا یاد کن پس بار دیگر گفت بسم الله
الرحمن الرحیم و باین سبب در اول سوره نیز بسم الله مقرر شده پس ندا رسید که سوره قل هو الله احد را بخوان
چنانکه بر تو فرستاده ام که آن سوره مشتمل است بر نعت و صفت من پس چون آن سوره را خواندم ندا رسید
که برای عظمت من خم شو دست بر زانوهای خود گذار و بسوی عرش من نظر کن چون چنین کردم نوری از انوار عظمت
و جلال حق مشاهده کردم که مدهوش شدم و بالهام الهی گفتم سبحان ربی العظیم و بحمده و بغیر
پروردگار عظیم خود را بزرگ و بحمد و شکر او مشغول شدم چون این ذکر را خواندم از آن حال بخود باز آمدم و دهشت
تسکین یافت تا آنکه بالهام خداوند هفت مرتبه این ذکر را گفتم پس بحال خود باز آمدم و باین سبب مقرر شده
ذکر در رکوع هفت مرتبه خوانده شود پس ندا رسید که سر بردار چون سر از رکوع برداشتم صدای ملائکه را از تسبیح و تهلیل
شنیدم پس گفتم سمع الله لمن حمده چون نظر بجانب بالا کردم نوری عظیم تر از نور اول مشاهده کردم
کرده بود و دهشتم از اول زیاده تر شد پس از دهشت آنحال نزد ملک ذو الجلال بسجده افتادم و رو بر زمین
نهادم و بر آنحضرت سجده کرده بودم بالهام خداوند اعلا هفت مرتبه گفتم سبحان ربی الاعلی و بحمده و هر مرتبه
این ذکر را میگفتم قدری از آن دهشت و حیرت خود را کمتر یافتم تا آنکه از حالت حیرت باز آمدم و کمال معرفت
حاصل کرده بودم پس سر از سجده برداشتم و نشستم را از آن دهشت و حیرت و گرانی انوار عظمت
پس بالهام حق بار دیگر بجانب بالا نظر کردم و نوری از انوار دیدم پس باز سجده کردم و بار دیگر اختیار
بسجده افتادم و باز هفت مرتبه سبحان ربی الاعلی و بحمده گفتم و چون غالبیت انوار مرا زیاده شد بار دیگر
سر برداشتم و اندکی نشستم و تحمل آن انوار نکردم و باین سبب دو سجده مقرر شده و نشستن بعد از دو سجده
پس برخاستم و بار دیگر بخدمت پروردگار خود بسبب گرانی ایستادم و ندا از جانب رب العزة در رسید بار دیگر سوره
حمد بخوان چون خواندم ندا رسید سوره انا انزلناه فی لیلة القدر بخوان که مشتمل است بر نسبت تو و اهل

تا سوره قیامت پس بجا آوردم رکوع و سجود را چنانکه در رکعت اول بجا آوردم و چون خواستم برخیزم از جانب حق
ندا رسید که ای محمد یاد کن نعمتهائی را که بتو دادم و نام مرا ببر پس بالهام حق گفتم بسم الله و بالله و لا اله الا الله
والاسماء الحسنی کلها لله و چون تشهد را تمام گفتم حق تعالی فرمود صلوات فرست بر خود و اهل بیت خود گفتم صلی
الله علی و علی اهل بیتی پس خدا بر من و بر اهل بیتم صلوات فرستاد و چون نظر کردم صفهای ملائکه و انبیا را
پیغمبران را دیدم که در عقب من کشیده اند پس ندا رسید که سلام کن بر ایشان گفتم السلام علیکم و
رحمة الله و برکاته پس فرمود ای محمد منم سلام و تحیت و رحمت و برکات توئی و اولاد تو بعد از تو
پس مامور شدم که بجانب چپ التفات نکنم و اول سوره که بعد از قل هو الله شنیدم انا انزلناه بود
و چون نماز معراج دو رکعت بود باین سبب شد در رکعت اول شک و سهو نمیباشد و این نماز ظهر بود
و اول نمازی بود بر آن حضرت واجب شد و در کتاب حیوة القلوب از سلمان فارسی روایت است که حضرت خاتم انبیا
فرمود چون در شب معراج مرا باسمان اول بردند قصری دیدم از نقره سفید که دو ملک بر در آن قصر ایستاده
بودند جبرئیل را گفتم که از ایشان بپرس که این قصر از کیست چون پرسید گفتند از جوانی است از فرزندان آدم
و چون باسمان دوم رفتم در آنجا قصری از طلای سرخ دیدم نیکوتر از قصر اول و بر در آن قصر دو ملک
ایستاده بودند جبرئیل را گفتم که از ایشان بپرس که این قصر از کیست گفتند از جوانی از فرزندان هاشم
و چون باسمان سیم رفتم قصری دیدم از یاقوت سرخ و دو ملک دیدم که بر در آن قصر ایستاده بودند
جبرئیل را گفتم که از ایشان بپرس که این قصر از کیست گفتند از جوانی است از بنی هاشم و چون باسمان
چهارم رفتم قصری دیدم از در سفید و دو ملک دیدم که بر در او ایستاده بودند جبرئیل را گفتم از ایشان
بپرس که این قصر از کیست گفتند از جوانی است از فرزندان هاشم و چون باسمان پنجم رفتم قصری دیدم
از در زرد و بر در آن دو ملک دیدم جبرئیل را گفتم که از ایشان بپرس که این قصر از کیست گفتند از
جوانی از بنی هاشم و چون باسمان ششم رفتم قصری دیدم از زبرجد سبز و بر در آن دو ملک دیدم ایستاده
بودند جبرئیل را گفتم که از ایشان بپرس که این قصر از کیست گفتند از جوانی است از بنی هاشم و چون باسمان

هفتم رفتم

نقل حدیث دیگر

هفتم رفتم قصری دیدم از نور پروردگار خدا و بر در آن قصر دو ملک ایستاده بودند جبرئیل را گفتم که از ایشان بپرس که این قصر از کیست گفتند
از جوانی از فرزندان هاشم پس از آنجا بالا رفتم و پیوسته از نور بظلمت و از ظلمت بنور میرفتم تا بدرخت سدرة المنتهی رسیدم و
در آنجا جبرئیل از من جدا شد گفتم ای خلیل من در چنین مکانی مرا تنها میگذاری جبرئیل گفت بحق آن خداوندی که ترا براستی فرستاده است
این مکانی که تو طی کردی هیچ پیغمبر مرسل و ملک مقرب باین مکان نیامده است و مرا یارای آن نیست که از این بالا بیایم و ترا
رب العزه طلبیده است پس بالا رفتم بجائی که نور را افتادم و امواج عظمت و جلال مرا از نور بظلمت و از ظلمت بنور انداختند تا مرا
باز داشت خداوند رحمن در ملکوت خود و در آن مکان که خود میخواست پس مرا ندا کرد که ای محمد لبیک گفتم در خدمت تو ام پس ندا
حق را شنیدم برخود و بر زبانم [illegible] پس بار دیگر از ملکوت ندا رسید که ای احمد گفتم لبیک ربی و سعدیک
الیک بنده تو ام و در خدمت تو ایستاده ام پس ندا رسید خداوند عزیز ترا سلام میرساند گفتم او است سلام و از او است
سلام و بسوی او بر میگردد سلام پس بار دیگر ندا رسید که ای احمد که را در زمین خلیفه خود کرده گفتم بهترین این زمین را
که برادر من است خلیفه کرده ام پس ندا رسید که ای احمد کیست برادر تو گفتم پروردگارا تو بهتر میدانی علی ابن ابی طالب را
خلیفه خود کرده ام پس هفت مرتبه از ملکوت اعلی ندا رسید که ای احمد علی ابن ابی طالب نیکو کسی است او را دوست
بدار [illegible] پس نظر کن بجانب راست عرش چون نظر کردم دیدم که بر ساق عرش نوشته است که خداوندی
نیست بغیر من محمد رسول من است و او را تقویت کرده ام بعلی ای احمد نام ترا از نام خود اشتقاق کرده ام منم حمید و تو محمدی
و حمید و تو محمودی [illegible] و نام پسر عم ترا از نام خود اشتقاق کرده ام منم خداوند علی اعلی و او است علی ای ابو القاسم برگرد و هدایت کن
و هدایت امت بکن [illegible] حال [illegible] بسوی ایشان او [illegible] القصه [illegible] تا پس بدریا
و سوی جانب [illegible] بجبرئیل رسیدم نزد سدرة المنتهی جبرئیل گفت ای خلیل من خوشی فرو [illegible]
چه گفت و چه شنیدی [illegible] گفتم [illegible] پس با جبرئیل برگشتیم و باسمان هفتم رسیدیم بجبرئیل گفتم
از آن دو ملک بپرس که آن جوان هاشمی کیست که این قصر از برای او مقرر کرده اند چون پرسیدیم گفتند علی ابن ابی طالب
است و همچنین آسمانهای دیگر و در کتاب حیوة القلوب در ضمن حدیث طولانی از عطا ابن موسی الرضا مرویست
که حضرت رسالت پناه فرمود که چون در شب معراج بجائی بجای نور رسیدم جبرئیل گفت پیش برو ای محمد و خود ایستاد

گفتم ای جبرئیل در چنین موضعی از من جدا میشوی عرض کرد ای محمد این مقام منتهای سیر من است که خداوند عالم برای من
مقرر کرده است اگر از این مقام تجاوز نمایم بالهای من میسوزد پس جبرئیل مرا در دریای نور غوطه داد و من در بحار انوار
خداوند جبار سیر کردم تا رسیدم بجائی که خدا میخواست و مرا بجائی بالا برد و از علو ملک خود از حجب بسیار گذرانید
که از امام محمد باقر پرسیدم از تفسیر آیه ثم دنی فتدلی فکان قاب قوسین او ادنی فرمود حبیب عز نزدیک شد
حضرت رسالت بجناب حق جل و علا بقرب معنوی و نزدیک بیش بود بقدر دو نیم کمان یا نزدیکتر
پس خداوند فرستاد و در آن مقام بنده آنچه خواست و آنچه حبیب رسول خدا صلی الله علیه و آله فتح نمود خود را در عبادت
حق جل و علا مستغرق نموده بر اثر نعمتهای او پس مدتی بسیار طواف نمود و علی ابن ابی طالب با او بود
چون با بیت [illegible] رفت از برای سجود بجانب صفا رفتند و چون از صفا فرود آمدند نوری از آنها نمودار
و فرو گرفت کوههای مکه همه از آن نور روشن شد و دیده ها از آن نور خیره گردید و درختی عظیم
الیها ظاهر شد و چون بجانب مروه بالا رفتند حضرت رسول سر بجانب آسمان بلند کرده دو دانه
در بالای سر خود دید و دست بلند کرده هر دو را گرفت پس ندا رسید ای محمد اینها میوه های بهشت اند و [illegible]
برتو و بر علی ابن ابی طالب پس یکی را آنحضرت تناول فرمود و دیگری را علی ابن ابی طالب پس جبرئیل
آنحضرت را باسمان برد تا نزدیک سدرة المنتهی رسید ایستاد و با آنحضرت عرض کرد که پیغمبر
و نه بار از این بالاتر نتوانم رفت از این مقام بیشتر بیایم و چون آنحضرت بسدرة المنتهی رسید نظر کرد و دید درختی که
آن درخت بزیر عرش رسیده و دو عرش را فرو گرفته در این هنگام نوری از انوار عظمت و جلال خداوند تعالی
بان حضرت تجلی نمود که دیده آنحضرت از دیدن آن نور باز ماند پس حق تعالی دل آنحضرت را بینا کرد و دیده او
و نور دیگر کرامت فرمود تا آنکه از آیات پروردگار خود دید آنچه دید و از خطابهای پروردگار شنید آنچه شنید و
در حدیث طویلی روایت از حضرت صادق [illegible] رسیده که چرا تسبیح در دو رکعت آخر بهتر از قرائت است
بجهت آنکه در دو رکعت آخر نوری از انوار عظمت الهی بر آنحضرت جلوه کرد و آنحضرت را دهشتی عارض شد
و گفت سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر و باین علت تسبیح از قرائت افضل شد و سنت مستمر

مروایت

مروایتست که از امام موسی پرسیدند که چرا هفت تکبیر در افتتاح نماز سنت شده است و چرا در رکوع سبحان ربی العظیم و بحمده میگویند
و در سجود سبحان ربی الاعلی میگویند فرمود که خداوند عالم آسمانها را هفت آفریده است و زمینها را هفت آفریده است و
حجابها را هفت آفریده است و چون حضرت رسول خدا در شب معراج رفت و بمرتبه قاب قوسین رسید یک حجاب از حجابهای هفتگانه از برای
او گشوده شد یک مرتبه الله اکبر گفت و همچنین هر حجابی که گشوده میشد تکبیر الله اکبر میگفت تا آنکه هفت حجاب
از او گشوده شد و هفت مرتبه الله اکبر گفت و چون نماز معراج مومن است لهذا در اول نماز مقرر شد هفت مرتبه الله اکبر
بگویند و چون حجابها گشوده شد [illegible] از حجاب عظمتش کردید از هیبت او بر او افتاده شود و چون رسول خدا بعد از
رفع حجابهای انوار عظمت و جلال حق جل و علا بر دلش جلوه کرد اعضایش بلرزید و بر رکوع افتاد و گفت سبحان ربی
العظیم و بحمده و چون سر از رکوع برداشت نوری از آن نور عظیم بر او جلوه کرد پس بسجده افتاد و گفت سبحان ربی الاعلی
و بحمده و چون هفت مرتبه این ذکر را گفت دهشتش ساکن گردید و باین سبب مقرر گردید این ذکرها در رکوع و سجود
گفته شود و شیخ طوسی بسند معتبر از ابن عباس روایت کرده است که رسول خدا فرمود خداوند عالم بمن پنج فضیلت
فرمود و علی را پنج فضیلت عطا فرمود مرا کلمات جامعه داد و علی را علوم جامعه و مرا پیغمبر گردانید و او را وصی گردانید
و بمن کوثر بخشید و باو سلسبیل بخشید و بمن وحی عطا کرد و بعلی الهام عطا کرد و مرا باسمان برد و درهای آسمان و
حجابها را برای او گشوده او آنچه من نظر میکردم او نظر میکرد پس آنحضرت گریست عرض کردم پدر و مادرم
فدای تو باد چرا گریه میکنی فرمود ای پسر عباس اول سخنی که خداوند عالم با من گفت آنکه ای محمد نظر کن بزیر پای خود نظر کردم
دیدم که حجابها شکافته شده و درهای آسمان گشوده شده و علی را دیدم که سر بسوی آسمان کرده و بسوی من نظر میکند
پس با علی سخن گفت و من با او سخن گفتم و پروردگارم با من سخن گفت عرض کردم یا رسول الله چه سخن
با تو گفت فرمود ای محمد گردانیدم علی را وصی تو و وزیر تو و خلیفه تو بعد از تو اعلام کن او را اینک
سخن ترا میشنود پس من در همان جا در حضرت پروردگار خود ایستاده بودم آنچه فرمود بعلی گفتم
مرا جواب گفت قبول کردم و اطاعت تو نمودم پس خداوند عالم امر فرمود ملائکه را که بر علی سلام کنند و همه
سلام کردند و علی جواب ایشان گفت و ملائکه را دیدم که بشارت میدهند یکدیگر را بسلام و بیعت [illegible]

نگشته بودم ملایکه را تهنیت و مبارکباد گفتند برای خلافت علی و باین گفتار عهد بستند و دیدم که برخاستند و شادی
میکردند و چون حرکت جمیع ملایکه داخل شد باینکه خداوند عالم بر عرش اخضر تکیه کرده است و دیدم که حاملان عرش
الهی سرها بزیر افکنده اند و بجانب زمین نظر میکردند گفتم ای جبرئیل چرا حاملان عرش سرها از مناظر رفعت بیرون
کرده بسوی زمین نظر میکنند عرض کرد ای محمد هیچ ملکی از ملایکه نماند مگر بسوی علی نظر کرد و در این وقت از روی و بعد
شادی که حاملان عرش را ایشان الحال از جانب خداوند عالم ذو الجلال رخصت شده است بسوی علی نظر کنند
و چون بزمین آمدم آنچه دیده بودم بعلی گفت پس دانستم که بهر مقامی که من رفته بودم علی بر آن مطلع گردیده است او
نیز دیده بود و بسند معتبر دیگر از حضرت ابی جعفر مرویست که رسول خدا فرموده که در شب معراج چون بسدره رسیدم
مثل آن درخت در عظمت و هیبت ندیده بودم و بر هر شاخ آن و بر هر برگ آن و بر هر میوه آن ملکی بود و نوری از انوار
خداوند عالم آن درخت را احاطه کرده بود پس جبرئیل گفت این درخت سدرة المنتهی است که پیغمبران پیش از تو
ازین مقام تجاوز ننمودند استغفار حق نمودم بنشست خود و ترا ازین مقام خواهد گذرانید تا عجائب بنمایدت
خود را بی مطلبی باشی بتایید الهی و ثابت قدم باشی تا کامل گردد برای تو استقرار خداوند برکوار ز قرب حق
پس بتایید ربانی بالا رفتم تا زیر عرش الهی رسیدم و از آنجا پرده سبز برسید او بجنبید و صفت آن در نور
و ضیا و حسن و بها نمیتوانم کرد پس بران پرده در او بکشم و آن پرده مرا بالا کشید تا پرده دار خلوت خانه
قدس گردیدم و دردم مستغرق شد بتمام رفعت پرواز کردم تا بمرتبه ای رسیدم که صداهای ملایکه را
نمیشنیدم و از خود بیخبر گردیدم و جمیع ترسها و بیمها از دلم بیرون رفت و یاد غیر حق از دلم برطرف شد
و نفسم بقرب الهی ساکن شد و دیده و شادی و بهجت و سرور در دل خود یافتم و چنان خیال کردم که جز خدا کسی از دلم بیرون
رفته بود و گمان کردم که همه خلایق مرده اند و زنده ای جز حق نیست مرا مهلت داد تا بخود باز آمدم و از حیرت و
دهشت رهائی یافتم و بتوفیق الهی چشم سر را بستم و دیده دل را گشودم و بدیده دل ملکوت آسمانها
و زمین را دیدم چنانکه خداوند عالم فرموده است ما زاغ البصر و ما طغی لقد رای من آیات
ربه الکبری و بدیده دل بقدر سوزنی از انوار جلال حق مشاهده نمودم از نور که هیچ دل تاب دیدن

ان جنبش

ان نیست و هیچ عقل بار درک آن نمیتواند در حدیث و بسند معتبر از ابن عباس مرویست که رسول خدا فرمود که چون
مرا باسمانها بردند بهیچ آسمانی نگذشتم مگر آنکه ملایکه از من سوال کردند از حال علی بن ابی طالب گفتند که
بجهت بسیار گرد آوری شده و شیعه علی را از ما سلام برسان و چون باسمان هفتم رسیدم و از آنجا گذشتم و جمیع ملایکه آسمان
و ملایکه مقربین و جبرئیل از من جدا شدند و من تنها بتوفیق ربانی رفتم تا بجایی که پروردگار خود رسیدم و در آنجا
هفتاد پرده دیدم و از هر جایی بگذشتم حجاب دیگر برگرفتم از هر حجاب حجاب عزت و حجاب قدرت و حجاب بها و حجاب
کرامت و حجاب کبریا و حجاب عظمت و حجاب نور و حجاب ظلمت و حجاب کمال تا آنکه هفتاد هزار حجاب را
بقدرت ربانی و توفیق سبحانی طی کردم و ببال اقبال در حریم قدس پرواز کردم تا بجایی که جلال [illegible]
و در آن خلوت خانه خاص بقدم عبودیت با اختصاص ایستادم و با پروردگار خود مناجات کردم و
آنچه خواست بی واسطه [illegible] هر چه از اسرار خود و علم سوال کردم همه را بمن عطا فرمود و مرا در حق شیعیان و دوستان
علی وعده شفاعت فرمود [illegible] در حدیث تامل کنید ای صاحبان بصیرت و تفکر نمایید که از آنها معروف و نظر
نمایید که [illegible] در معارج و مدارج و معارج حکمت و حقیقت در کمال معانی و مضامین این انوار معرفت که
حکمت از معادن نبوت و ولایت و از ینابیع عصمت و طهارت ما نور ندیده منکشف شود در نزد شما
حقیقت نبوت ما در مراتب درجات او و حقیقت بود فنا او باشد بقا و مراتب درجات انبیا و
معارج ایشان و بحمد الله که در آیه کیفیت بسوی مسالک معرفت و حکمت انبیا باید که استقرار از خلق بسوی حق
و سفر حق در حق و سفر از حق بسوی خلق و منکشف شود نیز در نزد شما حقیقت کشف صوری و مراتب او و
حقیقت کشف معنوی و درجات او [illegible] در رسالات سابقه بیان شد فیه بحمد الله [illegible]
گردد حقیقت وحی و الهام و مراتب ایشان و حقیقت نبوت و ولایت و درجات و مقامات انبیا و منکشف
گردد سر معنی کلام خاتم اوصیا لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا و سر معنی کلام خاتم انبیا لی مع الله وقت
لا یسعنی فیه ملک مقرب و لا نبی مرسل تا در حدیث [illegible] برسایر کلمات ایشان که در شرح موجب تطویل است
هر یک در موضع و مقام خود اشاره کرده ام و منکشف شود نیز در نزد شما [illegible] در نزد مراد الهی [illegible]

ارشاده باسرار و معارف [illegible] معراج

ان مظهر اسم جامع خداوند میشود با وجود این همه معارف و حقایق و رموز و دقایق چه بسیار از اسرار حدیث شریف کمیل زیاد
و مقصود بالذات از تمهید این لمعات و مشارقات و عرض مطالب از تقدیم این کشفات و مشرقات شرح رموز و اسرار معانی
دقایق او و کشف شرف از رموز و اسرار او است بنابراین انوار معرفت از معادن حکمت ما نوریکه انجلاء
آمده کالشمس فی رابعة النهار روشن شود و عیان خواهد گردید لهذا این بسط و تفصیل نقل نمودم اخذ کنی و غنیمت شماری

الحمد لله ملهم انوار الحکم والمعارف

بدانکه توحید را معنوی است و حقیقتی و عنوانی است و مصداقی
اقسامی است و مراتبی اما اول پس میگوییم کلمه توحید مصدر باب تفعیل است و این باب گاهی بمعنی نسبت مستعمل میشود چنانکه
افاده میکند نسبت ماده فاعل این باب بمصدر [illegible] و در [illegible] این باب از او محقق است بسوی مفعولش چنانکه
فسقه است بمعنی نسبت به آن فسق را بسوی او پس بنابراین توحید بمعنی نسبت دادن وحدت است بسوی آن شیء و وحدت
در لغت عرب بمعنی انفراد است چنانکه صاحب مجمع البحرین گفته است الوحدة بالفتح الانفراد و در لغت فرس بمعنی
یکتائی است پس بنابراین معنی توحید اذعان است بوحدانیت شیء و تصدیق است بیکتائی او چنانکه از علوم ادبی
واخری در توحید این باب در حدیث شریف وجود الاحد الفرد المتفرد والاحد والواحد بمعنی والتوحید
الاقرار بالوحدة والوحدة الانفراد بعنی احد فرد منفرد را گویند و احد و واحد بیک معنی میباشند و توحید
اقرار بوحدت و وحدت بمعنی انفراد است و تعریف وحدت چنانکه در علم کلام و علم المیزان نموده اند عبارت از بودن
غیر منقسم از آن جهت غیر منقسم است و تقیید بحیثیت از برای داخل کردن واحد غیر حقیقی بمعنی اعم است مثلا زید منقسم
نیست از آن جهت که فردی از افراد انسان است و باین اعتبار واحد است اگرچه منقسم است باعتبار اینکه مرکب
از ماده و صورت و ملتئم از جنس و فصل است و باین اعتبار کثیر است و اگر این قید در تعریف وحدت
نباشد لازم میآید اطلاق واحد صحیح نباشد مگر بر ذات اقدس مبدا اول و مگر بر واحد یکه مبدا اعداد است
و بطلان این معنی غیر از بیان و مستغنی از دلیل و برهان است علاوه بر این در علم البیان و [illegible] الارکان
قائم است بر اینکه وحدت مساوق وجود بلکه عین وجود است بحسب ذات و حقیقت و مغایر او است باعتبار مفهوم
چنانکه در صفات علم و قدرت و حیوة و سمع و بصر و تشخص و ماسوا اینها از عوارض وجود از آن جهت که وجود است

شروع در مطلب

بیان معنی و مفهوم توحید

اشاره بمعنی وحدت

اشاره بمعنی توحید

اشاره بمساوقه وحدت و وجود و اینکه بدیهی التصور است

وجود ثابت

و وجود ثابت و متحقق است پس هر موجودی واحد است از جهتی یا از همه جهات و کثرت مقابل وحدت است و [illegible]
اما تعریف وحدت چنانکه در نزد تامل ظاهر میشود اگرچه مقتضای انصاف و وجدان آنست که تصور معنی وحدت
و کثرت از بدیهیات است علاوه مقتضای فرض و تحقیق آنست تعریف وحدت و کثرت تعلمی نیست مگر تعریفات لفظیه
و مقصود بالذات از آنها اخطار و احضار معانی است در اذهان نه تحصیل معنی غیر حاصل چنانکه در شرح رسائل
بیان نمودم زیرا که تعریف وحدت مشتمل است بر انقسام و در تعریف معنی کثرت ماخوذ است و تعریف کثرت نیز
مشتمل بر معنی وحدت است زیرا کثرت عبارت از انقسام بوحدات است پس تعریفات وحدت و کثرت
اگر تعریفات حقیقیه باشند دور لازم آید بخلاف اینکه اخطار معنی حاصل و مقصود باشد اخطار بال
و احضار در اذهان است پس در حقیقت توقف و احتیاج نمیشود دور مقصود نباشد لهذا مقرر داشته اند
که در تعریفات حقیقیه باید معرف اجلی و اعرف باشند از معرف و در تعریفات لفظیه تعریف بخفی
جایز دانسته اند و از این جهت است که شیخ محقق در الهیات شفا فرموده است که ما عسر علینا ان نقول
فی هذا الباب شیئا یعنی چه بسیار مشکل است که در باب تعریف وحدت چیزی بگوییم که مشتمل بر دور نباشد
و محقق طوسی قدس سره گفته است در امور عامه تجرید فرموده است ولا یمکن تعریفها الا باللفظ منفطن
و بدانکه واحد یا بنفس واحد است و یا بغیر واحد چنانکه موجود یا بنفس موجود است یا بغیر موجود اول است
او را حقیقی و معانی سوای او وحدت نباشند و واحد باین معنی دو قسم است یکی وحدت حقیقی است که مبدا اعداد است
باین معنی که با تجمع او و یا با تکرار او مراتب اعداد حاصل میشوند و دیگر واحد بوحدت حقه و
صرفه است مراد از وحدت صرفه آنست که هیچ گونه اتحاد کثرت در او متحقق نباشد بمعنی کثرت از جانب
و وجود و از جهت نقص و تمام و این قسم از وحدت مختص بذات اقدس واجب الوجود بالذات است
چنانکه در شرح رسالت است الفصل بکلمه [illegible] آنکه ذات اقدس او صرف حقیقت وجود و حقیقت صرف
وجود است و تعبیر از این معنی بتوحید عقلی حدیث است و کلام معجز نظام قل هو الله احد اشاره باین
توحید است چنانکه کلام معجز نظام و لم یکن له کفوا احد اشاره بتوحید در الهیت و واجب است و الله الصمد

اشاره بمعنای تعریف وحدت لفظیه و کثرت تعلمی نیست مگر تعریفات

یعنی واحد بمعنی اخص

اشاره بتفسیر قل هو الله احد

اشاره بتفسیر و لم یکن له کفوا احد
و اشاره بتفسیر الله الصمد

اشاره است باینکه صاحب عینیت زیرا که هر صاحب عینیتی موصوف است بصفت در مرتبهٔ ذاتش خالی از موجودیت
و تحصل است لهذا گفته هر صاحب عینیت علمی است و هر علمی نوع ترکیبی است و صمد جزئیت ندارد او را جوف نباشد یعنی
مصمت و میان پر باشد و هر جزئی محتاج بجزو خود است پس صمدیت در واجب الوجود بالذات عبارت است از اینکه
مرتبهٔ ذاتش عین موجودیت و تحصل باشد و تمام حقیقتش صرف وجود و وجود صرف باشد و یا اشاره است باینکه
مبدأ همه اشیاء و قیوم جمیع موجودات است اگر مراد از صمد سید محتاج الیه باشد منقطع بحثی و بدانکه واحد یعنی
شیء واحد بر دو قسم است حقیقی و غیر حقیقی دوم آنست که معانی متعدده مشترک باشند در معنی از معانی
و جهت وحدت آن معانی متعدده باشند اگر جهت وحدت جنسی باشد آن امور را واحد بالجنس گویند مثل
انسان و فرس که مشترکند در معنی حیوانیت و اگر نوع یا فصل باشد آن امور را واحد بالنوع گویند مثل زید و
عمرو که مشترکند در معنی انسانیت و اگر نسبت باشد واحد بالمناسبت گویند مثل نسبت نفس به بدن و نسبت
پادشاه بمملکت و متعدد نیز اگر محمول با موضوع باشند واحد بالمحمول و واحد بالموضوع گویند
مثل اتحاد زید و عمرو در کاتب و باتحاد کاتب و ضاحک در انسان قسم اول یعنی حقیقی آنست که جهت وحدت عارض
امور متعدده نباشد بلکه ذات موضوع بعینها جهت وحدت باشد نه امر خارج و منقسم میشود بواحد بالمعنی
بواحد جنسی و واحد نوعی و واحد عددی و واحد شخصی و از بدیهیات است واحد شخصی از آن جهت که واحد
شخصی است منقسم نمیشود مثل سایر اقسام واحد و لیکن گاهی از جهت دیگر قابل تکثر و انقسام خارجی میشود
بالفعل یا بالقوه مثال اول مرکبات خارجیه است از معدنیات و نباتات و حیوانات و مثال دوم
کمیات متصل است از جسم تعلیمی و سطوح و خطوط و موضوعات اینها از آن جهت معروض ضدند از برای
اینها گاهی قابل قسمت باشند مگر قسمت ذهنیه را خواه اصلا قابل اشارهٔ حسیه نباشند مثل مجردات از عقول و نفوس
یا قابل اشارهٔ حسیه باشند بالذات مثل نقطه یا بالعرض مثل سایر اعراض جسمانیه و همه مذکورات از بسایط
خارجیه و مرکبات ذهنیه اند منقطع بحثی و بدانکه بیان نمودم از معنی توحید و حقیقت معنی عرفی
و لغوی توحید است و در اصطلاح اسلامیین از حکما و متکلمین علیه در اصطلاح محمد یعنی از اصحاب الخ

اظهار توحید

اشاره بموارد غیر حقیقی معنی خاص

اشاره بمعنی واحد حقیقی عرفی

اشاره به معنی اصطلاحی توحید در نزد اسلامیین از حکما و متکلمین

اظهار توحید عبارت است از مجموع معارف و حقایق عقاید متعلق بذات و صفات خداوندگانه باشند از تصدیق
بوجود و وحدانیت او و تصدیق باتصاف او بصفات حقیقیه و صفات اضافیه و صفات سلبیه و تصدیق باینکه
صفات حقیقیه بلکه صفات اضافیه عین ذات اقدس او و باینکه ذات اقدس محال است که مدرک عقول و اذهان باشد و
باینکه حقیقت او در اعلام است که وصف ندارد و مانند اینها از سایر عقاید و معارف متعلق بذات و صفات مبدأ اعلا باشند و توحید
بمعنی مقابل عدل گفته میشود و عدل عبارت است از مجموع معارف متعلق بافعال مبدأ اعلا باشند از حیث
افعال مثل ارسال رسل و انزال کتب و بعث انبیاء و نصب اوصیاء و تشریع شرایع حقه و نوامیس الهیه و حشر اجساد و نشر
ارواح و ابقاء ارواح بعد از مفارقت از ابدان و ایجاد ملکوت از اسفل و اعلا و ما فیهما و گاهی مجموع معارف خواه
متعلق بذات و صفات مبدأ اعلا باشند یا بافعال او منقسمه و محکمه علم توحید گویند و در اصطلاح حکما …
ربوبیت نامند و گویا این معنی … است … افعال مبدأ اعلا … صفات اضافیه او … سابقه بیان
نمودم و در کتاب … اسرار التوحید … تعریفات بسیار از برای معنی توحید از عرفا نقل نموده است از بزرگان … و غیر آن
تعریفات … خالی نباشد … انها اشاره مینمایم از آنجمله بعضی گفته اند توحید اثبات قدم و اسقاط حدوث است
و بعضی گفته اند توحید جدا کردن قدم است از حدوث و بعضی گفته اند توحید اسقاط اضافات است و بعضی گفته اند توحید
اثبات ذات یگانه است که از برای او اولی و آخری نباشد و بعضی گفته اند توحید اثبات ذات واحد است که
مشارک نباشد او را در چیزی در وصف و نه در نعت و بعضی گفته اند توحید اثبات ذاتی است نه وصفی مانند
او را و نه نعتی و بعضی گفته اند توحید نفی فعل و اثبات فاعل است و بعضی گفته اند توحید محو آثار بشریت و تجرد الوهیت
است و بعضی گفته اند توحید بقا در حق و فنا ما سوا است و بعضی گفته اند توحید … عابد است ذات معبود را
و بعضی گفته اند توحید وحدت … کثرت است در عینی … وحدت است در عینی کثرت بعضی در عینی
کثرت … وحدت … و بعضی گفته اند توحید … حق است از خلق و فانی
گردانیدن خلق است در حق در نزد … صادق … این تعریفات … معنی مقصود در حقیقت
یکی … اگرچه باعتبار … مفهوم … تعریفات … از مقامات توحید …

اشاره بمعنی لغوی

اشاره بمعنی تعریفات توحید در نزد عرفا

اشارات عظیمه

وبعض مقام دیگر چنانکه در بیان مقامات توحید این معنی و معانی این تعریفات نیز مختلف خواهد شد بخصوص در اشعر فقرات حدیث
شریف منظور باشد بعبارت شناختن عنوانات و تعریفات توحید که بسبب اصطلاح حکما و علوم در کشف اسرار حقیقت
توحید او در رفات سابقه تحقیق گردیده حقیقت وجود [illegible] و حکایات و عنوانات
از حقایق وجودیه و انیات موجودات و نیز مختلف گردیده حقیقت وجود بعینها حقیقت وحدت و حقیقت
بعینها حقیقت وجود است و نیز [illegible] حقیقت وجود بعینها حقیقت نور است یعنی ظاهر بذات خود
و مظهر است مر غیر خود را پس هر حقیقت وجودیه [illegible] باز ذات خود بذات خود در مرتبه ذات خود
بالکن فی حضور [illegible] از ذات خود در مرتبه ذات خود بعینه الکشاف و وحدت ذات او است
از [illegible] مطلب ما هو و مطلب هل هو یعنی [illegible] باشند پس هر حقیقت وجودیه از آن جهت که حقیقت
وجودیه است یعنی توحید و موحد و موحَّد و وحدت است چنانکه علم هر موجود نسبت بذات خود یعنی علم و عالم و معلوم است
و تغایر تحقق نیست جز تغایر اعتبار [illegible] باعتبار مفهومات و عنوانات از اینجا ظاهر میشود که توحید ذات واجب
الوجود بالذات مر ذات خود را اصرف توحید و توحید صرف و اکمل و اقوی مراتب توحید و اظهر و اجلا درجات توحید
و اجل و اعلای اقسام توحید است و سایر مراتب و درجات توحید [illegible]
حید بالذات چنانکه نسبت سایر مراتب وجود بوجود صرف که تمام حقیقت واجب الوجود بالذات است
همچنین توحید [illegible] حقیقت تمام مراتب و درجات ثبوت است مر ذات خود را
اقوی و اکمل و اجلا و اظهر است نسبت بسایر مراتب توحید و هکذا [illegible] در این مقام لطیفه الیست
و دقیقه الیست [illegible] توحید علت مفیضه معلول بالذات و معالیل خود را در مرتبه ذات علت
مفیضه یعنی توحید ذات علت [illegible] است یعنی توحید ذات علت مفیضه بعینه توحید مفاض بالذات است
باجمال باعتباری و تفصیل باعتبار دیگر بلکه در عین اجمال تفصیل و در تفصیل اجمال است زیرا که وحدت
او یعنی وجود او [illegible] است و جامع جمیع وحدات و وجودات است چنانکه مقتضای صرافت و فوق التمامیت
[illegible]

اشاره بآنکه هر حقیقت وجودیه عین توحید و وحدت و موحد است

اشاره بآنکه توحید واجب الوجود مر ذات خود را اجل و اکمل مراتب توحید است

[illegible]

نباشد بساط لکن فی وحدات ذاتیه بعینه [illegible] وحدات وجودات معلولات است و بنحوی از اجمال و جمع در تحقق
وجود است بنهج تفصیل و فرق در تحصیل و فعلیت [illegible] اجمال و فرق [illegible] جمع نباشد و حصول آن
در مرتبه ذات بحیثیت آنست التحقیق جمعیت و شدت در وحدت وجود لازم دارد حصول اسم عنوانات و حکایات آن
وجهات و وحدات [illegible] در نزد عرفا موسوم باعیان ثابته و در عرف حکما مسمی بماهیات اند در آن مرتبه از وجود
بوجود [illegible] مرتبه از وجود [illegible] بوجود خاصه پس حقیقت آن مرتبه از وجود مظهر و مجلای است از برای آن ماهیات
مفهومات محض و مرآت است از برای آن عنوانات و حکایات [illegible] آن مرتبه از وجود اکمل و اقوی
وجهات است بوجود ذهنی و وجود ظلی است نسبت بآن معانی و ماهیات و وجود خارجی و وجود اصلی چنانکه معانی
ذهنیه و صور عقلیه در نزد قایلین باتحاد عاقل و معقول بوجود قوه عاقله موجودند نه بوجودات خاصه خود
آن وجود نسبت بآنها وجود ذهنی و وجود ظلی و مظهر و مجلا محض و مرآت است و وجود خارجی و وجود عینی و نه وجود
وجود خاص [illegible] باشد و بنابراین یعنی [illegible] اتحاد عاقل و معقول در تعقل اشیاء و ماهیات مقتضای برهان
محکم البیان و حجت [illegible] الارکان و مذهب معتقد [illegible] حکماء الهیین و مذاق و مشرب اعاظم عرفاء محققین است
و در نزد جمهور [illegible] ارتسام معانی ذهنیه و صور عقلیه قائلند آن معانی و ماهیات بوجودات خاصه خود موجود نیستند
بلکه بوجود [illegible] موجودند [illegible] آتش در ذهن بوجود آتش موجود نیست بلکه بوجود ظلی [illegible] موجود است
بنابر قاعده ارتسام و بوجود قوه عاقله موجود است بنابر قاعده اتحاد و [illegible] اتحاد عاقل
و معقول است یعنی همه صور عقلیه و معانی ذهنیه بوجود قوه عاقله موجود [illegible] بوجود خاص خود و نه بوجود
[illegible] از اینجا [illegible] میشود در نزد صاحبان معرفت و حکمت [illegible] حقیقت علم واجب الوجود
بالذات باشیاء قبل از ایجاد آن اشیاء چنانکه مقتضای براهین عقلیه و حجج نیره و مستفاد از
دلایل نقلیه و شواهد سمعیه [illegible] ضروریات اسلامیه و [illegible] است و از جهت عدم تفطن
باین قواعد [illegible] علم سابق بر ایجاد [illegible] ذات اقدس [illegible]
مقصور بر [illegible] ذات اقدس [illegible] مرتبه ذات تقدم دارد [illegible]

اشاره بآنکه توحید علت مفیضه ذات خود را بعینه توحید [illegible] باجمال بتفصیل

اشاره بآنکه توحید [illegible] معلولات [illegible] باجمال

اشاره بعلم واجب الوجود بالذات باشیا قبل از ایجاد آن اشیا

وانمرتبه واقع بلکه اصل واقع و حقیقت واقع است پس اگر علم باشیا در آن مرتبه ثابت نباشد جهل باشیا ثابت میشود اگر در میانه
علم و جهل ایجاب و سلب ثابت باشد چنانکه مقتضای فهم و تحقیق بلکه مقتضای بدیهه و وجدان است زیرا که مراد از جهل جهل بسیط است
نه جهل مرکب و یا نه علم ثابت شود و نه جهل اگر در میانه آنها عدم و ملکه ثابت باشد و در هر دو صورت جهت نقص و قوه و حیثیت
قصور و استعداد در ذات اقدس متحقق میشود و این معنی مستلزم ترکیب بلکه تجسیم است زیرا که از بدیهیات است در نزد عقول سلیمه
و اذهان مستقیمه حیثیت نقص و عدم و جهت قوه و امکان بعینها حیثیت تمام و وجود و جهت تحصیل و وجوب نمیتوانند شد
و الا اجتماع نقیضین لازم میآید چنانکه مکرر در این دو جزء مشروحا بیان نمودیم و مطلق ترکیب منافی وجوب وجود است چنانکه
در رسالات سابقه بحمد الله تعالی آمده چنانکه ترکیب از جهت قوه و فعلیت باشد و موجب جسمیت نیز میباشند زیرا که قوه
و استعداد از لوازم بلکه از مقومات هیولای اولی است و هیولای اولی بی صورت جسمیه متحقق نمیشود چنانکه در جای خود محقق
و مبرهن است منقطع باشد و بحمد الله از اینجا ظاهر میشود در نزد حذاق محقق و بصیر محدق که باید واجب الوجود من جمیع الجهات و الحیثیات
باشد چنانکه موروث از فیلسوف اعظم ارسطاطالیس و سایر اساطین حکمت و معرفت است یعنی باید جهت امکانی و حیثیت
امتناعی در ذات اقدس متحقق نباشد بلکه باید همه جا حیثیاتش جهت وجوب و وجود و همه حیثیاتش حیثیت تمامیت و وجود
و در رسالات سابقه نیز این قاعده شریفه که اصل اصیل و رکن رکین است در معارف یقینیه و معارف حقه شرح داده
نمودیم است از بعض از متبحرین مشایخ و فضلاء در بعض از کتب و رسائل خود کلام استدلالی حکمیه بر اینکه علم سابق
بر ایجاد در مرتبه ذات ممتنع الحصول است غافل از اینکه این معنی موجب ترکیب در ذات اقدس است و ترکیب در ذات
اقدس واجب الوجود بالذات موجب امتناع او است پس استدلال بر امتناع علم سابق بر ایجاد در حقیقت استدلال
بر انکار واجب الوجود بالذات است پس چنین استدلال در حقیقت توهم باطل و خیال فاسد خواهد بود و کلام [illegible]
میشود باینکه جهل ضد علم است پس اگر علم باشیا یعنی ذات اقدس و سابق بر ایجاد اشیا ثابت نباشد لازم میآید که ازلا و ابدا
در واقع ثابت باشند و لازم باطل است زیرا که محال است اینکه از برای ذات اقدس ضد علم متحقق باشد حاصل آنکه
اینکه در میانه علم و جهل تقابل ایجاب و سلب است چنانکه مقتضای برهان و وجدان است و یا تقابل عدم و ملکه است
از باب تنزل و مماشات است و الا ندیده ام در کتاب کسی و نه در کلام احدی که قائل باشند باینکه در میانه علم و جهل تقابل

اشاره باینکه در میانه علم و جهل تقابل ایجاب و سلب است

اشاره باینکه عدم تحقق علم سابق بر ایجاد در مرتبه ذات موجب ترکیب بلکه تجسیم است

اشاره بر اینکه واجب بالذات باید واجب الوجود من جمیع الجهات باشد

اشاره به توهم بعض از متبحرین فضلاء در اینکه علم سابق بر ایجاد در مرتبه ذات ممتنع است

عدم و ملکه

عدم و ملکه باشند نه تقابل تضاد و الا در میانه علم و جهل مرکب یعنی اعتقاد مطابق واقع و اعتقاد غیر مطابق واقع تقابل تضاد متحقق است
و اگر مراد از تضاد مطلق تنافی باشد لازم میآید که ذات اقدس در مرتبه ذاتش واجب الوجود نیز نباشد یعنی لازم میآید که وجود
بلکه نفی وجود نیز عین ذات نباشند زیرا که در میانه وجوب وجود و امکان و امتناع و در میانه وجود و عدم تنافی متحقق
و لازم میآید که تجرد و بساطت نیز عین ذات نباشند زیرا که تجسم منافی تجرد و ترکیب منافی بساطت است خلاصه کلام لازم
میآید در مرتبه ذات محکوم بهیچ حکمی از احکام حقیقیه از حقایق و ذاتیات از دو اسم [illegible] نشود و فضیحت
شناعت این معنی محتاج ببیان نیست و مستغنی از تجشم برهان است و حال آنکه بر این تقدیر نیز ترکیب در ذات متحقق میشود زیرا که
منتهای مطلب بر تقدیر تضاد با تنافی هر دو احتمال آنست که مرتبه ذات از هر دو خالی باشد پس باز جهت امکانی در ذات متحقق
میشود و یا جهت امتناعی و هر دو مستلزم ترکیبند چنانکه گذشت و غافل از اینکه علم مثل سایر عوارض وجود از آن جهت که وجود است
یعنی وجود است چنانکه مره بعد اولی و کره بعد اخری در این دو جزء مشروحا بیان کرده ایم و [illegible] متحقق و مختلف [illegible]
از برای وجود مراتب شدیده و ضعیفه و درجات کامله و ناقصه است پس از برای علم نیز مراتب شدیده و ضعیفه و درجات
کامله و ناقصه است پس در واجب الوجود بالذات واجب الوجود بالذات است و در جواهر مجرده جوهر مجرد و بنا بر اینکه
در علم حضولی بعقل با رتسام باشند از کیفیات نفسانیه است و بنا بر سریان نور شعور و ادراک در همه موجودات چنانکه
مقتضای تحقیق و برهان و مؤدای کشف و عرفان و مستفاد از مشکوه نبوت و ولایت است در جواهر جسمانیه جوهر جسمانی و
در مقولات عرضیه مقوله عرض [illegible] است و در کیفیات کیف و در انفعالیات [illegible] است و در وضعیات وضع و همچنین
از بدیهیات است در بعض از این صور چنانکه از برای او صدق [illegible] میشود [illegible] زیرا که باتفاق در نفس
یکی از موضوع باطل است پس جلوه نماز برای علم مطلقا صدق [illegible] بعض از مراتب او واجب
الوجود است و بعض جواهر مجرده که قائمند بذوات خود نه بمحال و نه بموضوعات پس حقیقت علم از آن جهت حقیقت
علم است با شرافت از اشیاء اتصاف ندارد مثل حقیقت وجود و باعتبار اتحاد [illegible] و در بعض از مراتب
و مقامات بتبعیت آن مراتب و درجات متصف است موصوف میشود چنانکه اتصاف حقایق وجودات باحکام مهیات
بتبعیت آن مهیات است منقطع باشد و بحمد الله این استدلال اگر تمام باشد در علم بذات نیز جاری میشود [illegible]

اشاره بابطال دلیل دیگر او

اشاره بر ایراد استدلال

اشاره به نفی تضاد در میانه علم و جهل

اشاره باینکه از برای علم مراتب شدیده و ضعیفه است

اشاره باینکه حقیقت علم [illegible]

اشاره بآنکه انتفاء علم بذات مستلزم انتفاء مطلق علم و ادراک است

علم بذات را نیز انکار او مستلزم انکار مطلق علم و ادراک است زیرا که علم بغیر مستلزم علم بذات است زیرا که عالم بغیر علم
است که عالم باشد یا نه که عالم است بآن نیز و در این علم تصور موضوع معتبر است که موضوع این قضیه ذات عالم است
پس علم بغیر موجب امکان علم بذات است و امکان علم بذات مستلزم فعلیت علم بذات است زیرا که علم بذات
بعلم حضوری اشراقی است نه بعلم حصولی ارتسامی و الا لازم می آید که علم بذات بنحو کلیت باشد نه بنحو جزئیت و تشخص
چنانکه در [illegible] و جدانیه و [illegible] اولیه است بیان لزوم آنست که صورت ذات بر تقدیر علم حصولی
در قوه جسمانیه حاصل نمیتواند شد زیرا که ذات مجرد است و صورت او نیز باید مجرد باشد زیرا که صورت شیء
مطابق او باشد تا مناط انکشاف او تواند شد پس بر تقدیر علم حصولی صورت باید در خود ذات مرتسم باشد و هر صورت
عقلیه باید موصوف بکلیت باشد زیرا که نسبت بجمیع افراد خارجیه [illegible] نسبت [illegible] حقیقت [illegible] کلیت [illegible] است و

اشاره بآنکه علم بذات علم حضوری است

نسبت کلی [illegible] است و [illegible] پس [illegible] اگر علم بذات بعلم حصولی باشد لازم می آید که علم
بذات بنحو کلیت باشد نه بنحو جزئیت و لازم می آید که غیر از ذات خود از ذات [illegible] و بطلان این مخفی
نیست [illegible] که علم بذات علم حضوری اشراقی است و علم بغیر بعلم حضوری
اشراقی عین ذات [illegible] پس علم بذات بر تقدیر [illegible] باید بالفعل باشد زیرا که انفکاک
[illegible] ذات خود [illegible] از جمله تجلیات [illegible] است [illegible] و [illegible] این مطالب از جمله [illegible] است و
است [illegible] در علم الهی حاصل نموده باشند ولی چون [illegible] زمان [illegible] تحقیق و تدقیق
و [illegible] و تقلید است [illegible] مشهور [illegible] و [illegible] معاصر باشند
لهذا [illegible] تنبیه غافلین و هدایه جاهلین و ارشاد [illegible] و الالهام [illegible] در این وجیزه لطیفه
مطلوب [illegible] بدانکه در [illegible] حقیقت وجود حقیقت وجودیه

اشراق و اشاره

اشاره بآنکه نسبت وجود ممکن بوجود حق نسبت فقر بغنا است

و [illegible] حقایق وجودیه امکانیه حقایق تعلقیه و حقایق ارتباطیه
و نسبت [illegible] بمفیض خود نسبت نقص بتمام و نسبت فقر بغنا و نسبت جلوه بمجلی و نسبت [illegible] بعالی و نسبت فرع باصل است
پس تفاوت در میانه مفیض ذات و مفاض بالذات [illegible] در میانه جاعل بالذات و مجعول بالذات [illegible]

در میانه

اشاره به تفسیر آیه والله الغنی و انتم الفقراء

در میانه متجلی بالذات و جلوه بالذات متحقق نمیتواند شد [illegible] و ضعف و غنا و فقر چنانکه در صحیفه الهیه وارد است
والله الغنی و انتم الفقراء و از غنا مراد غنای بالذات و از فقر فقر بالذات است و فقر ذاتی در صورت [illegible]
[illegible] ذات [illegible] ارتباط و تعلق بغیر باشد و در ذات و [illegible] جهت تعلق [illegible] متحقق باشد

اشاره به تنزیه حق توحید

[illegible] اشاره است در کلام سلطان اولیا و خاتم اوصیا علیه التحیة و الثنا توحیده تمییزه عن خلقه و حکم التمییز بینونة صفة لا
بینونة عزلة و مراد از بینونه صفت آنست که [illegible] مخلوق [illegible] حقیقه [illegible] قائم بغیر [illegible] قیام بغیر [illegible]
زیرا که صفت حقیقت قائم بغیر [illegible] مراد از قیام [illegible] قیام [illegible] است [illegible] قیام [illegible]
جلوه بلطیفه ربوبیه [illegible] اشاره است در کلام خلیفه [illegible] حضرت قائم صاحب الامر علیه و علی آبائه الاف التحیه
والسلام [illegible] ایام ماه مبارک رجب [illegible] کلامه [illegible] لا تعطیل لها فی کل مکان
[illegible] لا فرق بینک و بینها الا انهم عبادک [illegible] و [illegible] کلمات [illegible]
توحید [illegible] و مقامات [illegible] تعطیل [illegible] هیچ مکانی [illegible] است [illegible]
[illegible] فرق [illegible] باعتبار [illegible] معبودیت
و این فرق [illegible] عبودیت [illegible] مراد از عبودیت [illegible] ذاتی است [illegible]
ذات و حقیقت [illegible] عبودیت و فقر [illegible] متحقق [illegible] است [illegible] در میانه [illegible] بالذات
و فقر بالذات [illegible] در [illegible] معارف ربوبیه و حقایق عرفانیه [illegible]
کلمات [illegible] از معدن حکمت و معرفت و منبع ولایت و طهارت [illegible] مندرج [illegible]
و [illegible] کلمات [illegible] و دقایق [illegible] کلام [illegible]
[illegible] این فقیر [illegible] حقایق وجودیه امکانیه و

اشاره بآنکه توحید فعلی [illegible] توحید [illegible] ذاتی [illegible]

حقایق مجعوله [illegible] و لمعات و اضواء انوار [illegible] وجود مفیض بالذات و جاعل بالذات
و متعلق بالذات و مرتبط بالذات [illegible] حقیقت وجودیه از حقایق مجعوله [illegible]
[illegible] لمعات [illegible] ان حقیقه وجودیه [illegible] ذات [illegible]

مفیض بالذات است از برای او زیرا که منکشف گردیده تفاوتی و مباینتی متحقق نیست مانند ظلمت به شمس و ضعف به ضعف
بیان نمودم که این قسم از مباینت اتم انحاء مباینت است و ما فوق او متصور نمیتواند شد و با وجود این نحو از مباینت
کمال مناسبت نیز متحقق است چنانکه ما فوق آن متصور نمیتواند شد منفصل باشی با کمال ظهور که خصوصیتی دارد و قال
علی علیه السلام ... لا فوق بینک و بینهم الا انهم عبادک ... با وجود اینکه کمال مباینت در میانه علت بالذات و معلول
بالذات ثابت است چنانکه فوق آن متصور نیست چنانکه محقق گردید جمیع جهات مناسبت نیز بجهات علیت و معلولیت
برقرار ... براهین ساطعه و حجج نیره دیگر سوای انچه در این مقام اشاره نمودم در کتاب لمعات الهیه جناب اخفا
ازجهت ... رجوع و غنیمت شمار و بعضی تحقیقی در رساله خصوص جناب صدر ... بیانی
امور عامه اسفار ... اشاره نموده است در کشف حقیقت این مدعا تصنیف فرموده است باصل مدعی ... و
مبهم ... انکشاف تعلق و ارتباط از آن جهت که تعلق و ارتباط است عین انکشاف متعلق و مرتبط الیه است
از آن جهت که مرتبط الیه است چنانکه انکشاف نسبت از آن جهت که نسبت است انکشاف منتسب الیه است خواه بکلی انکشاف
جلوه از آن جهت که جلوه است عین انکشاف متجلی است از آن جهت که متجلی است خواه بکلی انکشاف فرع است بعین انکشاف
اصل و انکشاف معلول از آن جهت که معلول است انکشاف لامع و انکشاف در مرتبه ضعیف است از آن جهت که ضعیف است انکشاف
بعینه انکشاف شده اند از آن نشئه است ... بوجه نه بکنه باندازه فیض و جلوه نه باندازه مفیض و متجلی از اینجاست
که گفته اند ادراک ... مفیض خود را ... مفیض خلاصه کلام هر مرتبه از مراتب فیض وجود
حقیقت و حد انبساط است از برای مرتبات خود منکشف است و همین انکشاف مفیض است ... فیض
مفیض اطلاق وجود در مرتبه ... فیض اطلاق در مرتبه فیض مقید و ایجاد نشئه است چنانکه در رشحات سابقه
گردید و فیومیت صفت مبدء فیاض است و از بدیهیات است ... انکشاف صفتی از آن جهت که صفت است ...
موصوف است ولکن باندازه صفت نه باندازه موصوف از اینجا ظاهر میشود که توحید را مراتب ...
است چنانکه نسبت ... لاحق ... خود در مرتبه نزول نسبت نقص تمام و نسبت فقر ... و در مرتبه صعود ...
بلاحق خود همین نسبت است از اینجا ظاهر میشود ... معارف ... ارکان توحید ...

وازاینجا

تقسیم توحید

وازاینجا ظاهر میشود سر کلام قدسی کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لکی اعرف و از اینجا نیز منکشف میشود
سر کلام خاتم نبوت من رانی فقد رای الحق و سر کلام خاتم ولایت من عرف نفسه فقد عرف ربه و سر کلام معدن عصمت و
طهارت در زیارت جامعه کبیره من عرفکم فقد عرف الله و من اطاعکم فقد اطاع الله و سر کلام معجز نظام من یطع الرسول
فقد اطاع الله و ان من شیء الا یسبح بحمده و لکن لا تفقهون تسبیحهم و از اینجا نیز منکشف میشود در نزد حاذق محقق
بصیر بحقیقه ... فطرت ... در صراط مستقیم توحید ... ما من دابة الا هو آخذ بناصیتها ان ربی علی
صراط مستقیم و از مشکوة نبوت نیز وارد است کل مولود یولد علی الفطرة و لکن ابواه یهودانه و ینصرانه و یمجسانه ...
و ... از طریق نبوت و ولایت لا تعد و لا تحصی است متتبع و متفطن باشی و در رشحات سابقه
... مطلوب نقاب احتجاب ... کالشمس فی رابعة النهار ... و ...
... واشراق ... نهایت الجلا و الکشف ... مطالب عالیه و مسائل غامضه ...
تحت ... اسرار ولایت و عرفان و ... نبوت و قرآن ... تقریر کنیم و ...
مقام توقف ... کمال ... با وجود این همه توضیح و تفصیل ... طلاب معارف حقایق ...
... و من لم یجعل الله له نورا فما له من نور ... توحید ...
و این فقیر در کتاب لمعات الهیه ... قسم از برای او بیان نموده ام و ... اقسام ... در رشحات سابقه ...

بیان اقسام توحید

تقریر کنیم ... توضیح و تتمیم ... اول آن اقسام توحید بمعنی احدیت است ... عبارتست از ...

بیان توحید بمعنی احدیت

حقیقت واجب الوجود بالذات و اعم جمیع الکمالات و البسیط من جمیع الحیثیات است و ...
... سوم توحید بمعنی لا شریک له فی وجوب الوجود است یعنی ... ذات اقدس خداوند ...

بیان توحید بمعنی لاشریک له

در مفهوم ... وجود ذاتی ... مفهوم واجب الوجود بمعنی مصداق ...
و تحقق مصداق و حقیقت ... دو معنی از جمله ... بالذات است لا اله الا الله وحده

بیان توحید بمعنی لاشریک له فی الایجاد

لا شریک له سیم توحید بمعنی لا شریک له فی الایجاد است یعنی ... ذات اقدس خداوند ...
ممکنات و اختراع علویات و سفلیات جوهرا و عرضا مجردا و مادیا عقلا و نفسا ماده و صورة ...

بیان توحید بعض از عرفا ... فی ...

و مبادی غیر محصوره و کیفیت حقیقت و واقفیتی در رسالات سابقه با بیانات شافیه و تبیانات کافیه بحیث [illegible] فی
الجملا آمده چهارم توحید بعض از [illegible] معنی و مفهوم کان است یعنی [illegible] خداوند [illegible] معانی
در هیچ مفهومی از مفهومات بالحقیقه اشتراک معنوی در عوارض وجود از آن جهت که وجود [illegible] علم و قدرت و حیات و ما [illegible]
انحا و کیفیت این مطالب و مقصد اعلا را در کتاب لمعات الهیه بابسط وجوه بیان نموده ام و از رسالات سابقه [illegible]

بیان توحید در صفات حقیقیه

لمعات عرشیه در نزد تامل حاذق و متعمق کامل استعداد میتواند رسید منقطع باشی پنجم توحید در صفات حقیقیه و اوصاف
کمالیه است یعنی همه صفات عین [illegible] ذات اقدس واجب الوجود بالذات [illegible] وجود و تحقق و باعتبار ذات [illegible]
مصداق باین معنی [illegible] وجود ذات [illegible] وجود آن صفات [illegible] وجود ذات است و تغایر [illegible] مفهوم است

بیان توحید در صفات سلبیه و اوصاف جلالیه

[illegible] باعتبار معنی و مفهوم چنانکه در رسالات سابقه بتفصیل تمام مذکور گردیده ششم توحید در صفات سلبیه و اوصاف
جلالیه است یعنی همه صفات جلالیه و اوصاف تنزیهیه یک صفت سلبیه و صفت تنزیهیه عبارت است از [illegible] سلب

بیان توحید در صفات اضافیه

باشد بر همه [illegible] و آن یک صفت عین ذات اقدس است هفتم توحید در صفات فعلیه و اوصاف اضافیه است یعنی همه
صفات فعلیه و اوصاف اضافیه یک صفت اضافیه بر همه [illegible] آن صفت عبارت است از قیومیت مطلقه و فیاضیت
عامه است و در رسالات سابقه محقق نموده ام این قسم از توحید باعتبار توحید در افعال بر [illegible]
همه صفات اضافیه [illegible] اطلاق [illegible] فعل مطلق ذات اقدس است [illegible] و بعضی از محققین عرفا

اشاره بتقسیم دیگر از برای توحید

توحید را سه قسم است اول توحید افعال دوم توحید صفات سیم توحید ذات [illegible] و تمسک نموده است در این
باب بکلام خاتم انبیا علیه التحیة والثنا اعوذ بعفوک من عقابک و اعوذ برضاک من سخطک و اعوذ بک منک
و بعضی از محققین این دو قسم از برای او ذکر نموده است اول توحید احدیت دوم توحید فردانیت مراد [illegible]
از توحید احدیت توحید عامه مسلمین است خواه از تقلید علما و اکیاس ماخوذ شود و یا از دلیل و برهان حاصل

تقسیم دیگر

آید و مراد [illegible] از توحید فردانیت توحید کمل عرفا است از انبیا و اولیا و عرفا یعنی [illegible] الطریق [illegible]
عیان از برای ایشان حاصل شود و مشاهده جمال ازلی و جلال لم یزلی [illegible] دیده بصیرت ایشان [illegible]
و بعضی از ایشان قائل است که توحید دو قسم است اول توحید الوهیت نامیده است دوم توحید وجودی مراد [illegible]

از توحید

اشاره بتقسیم اول

از توحید الوهیت توحید احدیت است در تقسیم سابق و از وجودی توحید فردانیت است در بیان تقسیم و بعضی از محققین [illegible] گفته
که توحید سه قسم است اول توحید عامه است که مستفاد شود از شواهد نقلیه و دلایل عقلیه بجهت تفکر در مصنوعات متقنه و آیات
محکمه از مبدعات و کائنات انفسی و آفاقی و مفاد این توحید تصدیق بمفاد لا اله الا الله وحده لا شریک له الاحد الصمد
الذی لم یلد و لم یولد و لم یکن له کفوا احد است و این توحید منوط است بر احکام اسلام و باین توحید [illegible] دار الکفر
دار الاسلام و باین توحید صحیح میباید همه عبادات [illegible] محفوظ میشود دماء و اموال و لازم میشود قصاص و دیات دوم
توحید خاصه است و او ثابت میشود بحقایق یعنی بمکاشفات عینیه و مشاهدات نوریه و انوار ساطعه و اسقاط اسباب
ظاهره و ترقی از معارضات عقول و اوهام و تجرد از تعلقات شواهد و دلایل یعنی [illegible] صاحب این مقام در
توحید خود دلیل و آیتی [illegible] در توکل خود سببی [illegible] و در نجات خود از عقوبت دنیا و آخرت وسیله [illegible] حاصل شود
این توحید بعلم فنا و بعلم جمع یعنی فنا در اسما و صفات نه بعین فنا و عین جمع یعنی فنا در ذات [illegible] و در توحید
سیم عبارت است توحید سیم توحید حق است مر ذات خود را و غیر [illegible] این توحید [illegible] ذات اقدس او و فایض میشود [illegible]
توحید احدیت [illegible] از خاصان بارگاه احدیت مثل کمل از انبیا و اولیا و بعضی از فنا
در توحید او [illegible] چنانکه سابقا بیان نمودم [illegible] از توحید اشاره است بکلام خاتم انبیا
علیه التحیة والثنا و کمال الاخلاص له نفی الصفات عنه [illegible] گفته است تعبیر از این توحید بعنوان [illegible] اسقاط حدث

اشاره بتقسیم دیگر از توحید

و اثبات قدم است [illegible] التفات [illegible] توحید [illegible] دوم توحید است [illegible]
در معرفت اشاره نمودم [illegible] صاحب نفایس الفنون گفته است که توحید در نزد عرفا اسقاط اضافات
و نفی صفات محدثات است از حق اول و مراتب او چهار است مرتبه اولی توحید ایمانی است و او عبارت است از [illegible] اعتقاد
بمبدئیت و قیومیت واجب الوجود بالذات و وحدانیت و ازلیت و سرمدیت و بقای او و باین صفات ثبوتیه
و سلبیه و اذعان بحقیقت و حقیت بعثت رسل و انزال کتب و خاتمیت و اکملیت و افضلیت صفوة انبیا
محمد بن عبدالله بن عبد المطلب علیه اکمل الصلوات والتحیات و تصدیق بامامت ائمه معصومین [illegible]
و بجمیع آنچه در شریعت حقه و ملت بیضای او وارد است از حشر و نشر و ثواب و عقاب و صراط و حساب و [illegible]

بیان اقسام بطریق صاحب نفایس الفنون

وجنت و نار و غیر آنها و فایدهٔ این توحید خلاص از شرک جلی و انتظام در سلک اهل اسلام است مرتبهٔ دوم توحید علمی است و او عبارت است
از آنکه موحد از سر یقین بداند که موجود حقیقی و موثر مطلق و قیوم بالفعل و ماسوا نیست مگر ذات حق اول و جمیع ذوات
و صفات و افعال در ذوات و صفات و افعال او مستغرق و مستهلکند و این توحید مستفاد است از باطن علم و او را علم الیقین
خوانند و اول مرتبهٔ اهل عرفان این توحید است مرتبهٔ سیم توحید حالی است و او عبارت است از آنکه حال توحید وصف لازم ذات موحد
گردد و جملهٔ رسوم وجود و ظلمات بقیه در غلبهٔ اشراق نور توحید متلاشی و مضمحل شود و نور علم توحید در نور حال
مستتر و مندرج گردد چنانکه نور کواکب در نور آفتاب و در این مقام وجود موحد در مشاهدهٔ واحد چنان مستغرق
و مستهلک گردد که جز ذات و صفات واحد در نظر شهود او نیاید تا غایتی که این توحید را صفت واحد بیند نه صفت وجود
خود و این دیدن را هم صفت او بیند و هستی او بدین طریق قطره‌وار در تصرف تلاطم امواج بحر توحید افتد و غرق
جمع شود منشأ این توحید نور مشاهده است و منشأ توحید علمی نور مراقبه و بدین توحید اکثر از رسوم بشریت
منتفی شود بر مثال نور آفتاب که در غلبهٔ ظهور او بیشتر اجزاء ظلمات از روی زمین برخیزد و به توحید علمی بعضی از رسوم
مرتفع گردد بر مثال نور ماه که در ظهور او بعضی از اجزاء ظلمت منتفی شود و بسبب وجود اندکی از رسوم بشریت در توحید
حالی است که موحد را نسبت تعلق و صدور افعال و تذبذب اقوال از موحد عملی است چنانکه از خاتم نبوت و افراد
انه لیغان علی قلبی و انی استغفر الله فی کل یوم سبعین مرة و در روایتی وارد است مائة مرة و در این جهت بسی
حق توحید در حال حیات چنانکه باید و شاید گزارده نشود چنانکه گفته‌اند التوحید غریم لا یقضی دینه و غریب لا یؤدی حقه
و بدین توحید بیشتر از رسوم بشریت مرتفع گردد و خواص موحدان را در حال حیات از حقیقت توحید حرفی جلی
آید و رسوم وجود او منتفی نشود که گاه گاهی لمعه بر مثال برق خاطف لامع گردد و فی الحال منتفی شود و در این مرتبه
در توحید انسانی مرتبهٔ دیگر عالی نیست مرتبهٔ چهارم از توحید الهی گویند عبارت است از بودن ذات حق اول
بنفس ذات خود در ازل موصوف بوحدانیت بحیثیتی که نبوده باشد با او چیزی و باقی باشد بوحدانیت خود ابدا و
فانی شوند همه اشیا در نزد غلبهٔ ظهور نور او و پس این قسم از توحید عبارت است [illegible] ثابت است از برای ذات حق
ازلا و ابدا و ماسوای او متحقق باشند یا نه باشند و این قسم از توحید منزه است از نقصان پذیرفتن و توحید دیگران

بسبب نقصان

بسبب نقصان وجود انسان بر او از نقصان برخی بیت تمام شد کلام او و عارف محقق و نحریر مدقق کمال الدین ابن میثم بحرانی
در شرح کبیر خود بر نهج البلاغه گفته است بدانکه معرفت صانع جل اسمه را مراتب است در جانب [illegible] ادنی آن مرتبه
شناسند او از برای عالم صانعی است یعنی این معنی را تصور نماید دوم آنست که تصدیق کند بوجود او سیم آنست
که تجنب [illegible] تصدیق کند بتوحید و تنزیه او از شرکا چهارم اخلاص در توحید است و او
عبارت است از مشاهدهٔ ذات و صفات حق اول بحیثیتی که همه اغیار از نظر او ساقط گردند بلکه [illegible] و ذات خود
پنجم مشاهده و معرفت است آنست که این معرفت در جانب [illegible] نبود و صفات او نیز از نظر سالک عارف ساقط گردد
و بسوی این مقام از مقامات عرفان اشاره است کلام آنحضرت و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه و این
مرتبه از توحید و معرفت غایت عرفان و منتهای قوهٔ انسان است تمام شد کلام آن محقق و اخذ نموده است
این مراتب را از کلام سلطان اولیا علیه التحیة و الثنا که در کتاب نهج البلاغه مذکور است و او اینست اول
الدین معرفته و کمال معرفته توحیده و کمال توحیده الاخلاص له و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه الی آخر
مقصود بالذات در این مقام اقسام مراتب توحید است و از بیان اکثر مراتب اول و ثانیه در کلام آن محقق
از مراتب توحید حسب مفهوم در بادی رای و در نزد جلیل النظر چنین است ولی در نزد دقیق النظر
منکشف میشود که چون [illegible] از مراتب توحید افراد را تفاوت در جانب مراتب معرفت بشدت و ضعف
و کمال و نقصان است چنانکه از کلام معجز نظام آنجناب نیز مستفاد میشود و تفاوت بجمیع درجات شدت و ضعف
متصور میشود مگر در صورتی که شدید و ضعیف را اصل حقیقت متحد باشند چنانکه در میانهٔ مراتب سواد
و حرارت مشاهده است توضیح آنکه بسا بعضی اهل الکشف آمده حقیقت معرفت نوریست فائض از
مبدأ فیاض که منشأ انکشاف [illegible] حقیقت لذات است و آن نور در بدایت مشوب بظلمات
تعلقات ابدان است و بتدریج بریاضات علمیه و عملیه اشتداد میابد تا بغایت مراتب عرفان برسد و در حقیقت
زایل میشود [illegible] نقصانات و تعینات چنانکه در صباوت و رجولیت بسبط تمام گذشت پس مرتبهٔ اول از معرفت
مرتبهٔ ضعیف توحید است چنانکه مرتبهٔ اخیره توحید اقوی و اجلای معرفت است و همچنین مرتبه [illegible]

بیان اقسام و مراتب توحید بمذاق حجة الاسلام غزالی

مرتبه ضعیف بر جولیه و مرتبه جولیه مرتبه کامل صاحب اوست منفعل نمی‌شد با کمال وضوح غایب عنوض نماید و حجة الاسلام
غزالی در کتاب احیاء العلوم گفته است که توحید منقسم میشود بلب و لب لب و بقشر و قشر قشر و مثال آن بجوز را ... مثال باشد
مثل توحید منافقین و قشر عبارت است از اذعان و تصدیق قلب بمعنی کلمه توحید و این قسم از توحید عوام مسلمین است و قشر
عبارت است از توحیدیکه بطریق کشف و شهود حاصل شود و محقق میشود این معنی در وقتیکه مشاهده کند عارف که جمیع
اشیاء کثیره و امور متکثره را صادر و فائض از واحد حقیقی مشاهده نماید و این قسم از توحید توحید مقربین است و قسم لب اللب آنست
از مشاهده حق اول بجنبه رحمه اغیار رخ بنماید و ذات خود عارف نیز از نظر شهود کشفی ساقط گردد و مستغرق
شود باطل ... بمشاهده واحد قهار ... معنی فنا در توحید نزد اهل عرفان و این قسم از توحید توحید صدیقین
است تمام شد کلام او و سلطان المحققین برهان الحکماء الاسلامیین نصیر الملة والدین محمد بن محمد الطوسی قدس

بیان اقسام و مراتب توحید بمذاق حکیم کامل محقق طوسی

سره القدوسی در کتاب اوصاف الاشراف فرموده است که مثل مراتب توحید و عرفان مثل مراتب معرفت آتش است
مرتبه اولی معرفت آتش آنست که مسموع شود که در عالم وجود موجودیست که هر چیزی که ملاقی او شود اثر او ظاهر گرداند
چیزی که ... باشد باو ... و هر چه ازو اخذ شود موجب نقصان او نباشد و آن جوهر را آتش نام نهاده اند
دین یعنی ... بپیغمبر سید المرسلین ... تقلید آبا و اجداد و یا باتباع ... و انحراف ازو ... بعضی
بر ... بغیر ... اطلاع بر براهین عقلیه ساطعه و حجج نیره قاطعه مرتبه دوم از مراتب معرفت آتش معرفت کسی است
که دود را مشاهده نماید و حکم کند ... که این اثر بدون موثر و حادث بدون محدث متحقق نمیتواند شد

بیان انکه معرفت آتش منطبق است بر مراتب توحید

پس یقین کند بانکه موثر این اثر خاص در عالم وجود متحقق ... این قسم از ... است و نظیر این مرتبه
از مراتب توحید و عرفان معرفت کسی است که از براهین عقلیه و حجج نیره حاصل شود مرتبه سیم از مراتب معرفت
آتش کسی است که احساس کند حرارت او را بسبب مجاورت و قرب او و مشاهده نماید امور را که بنور او مستنیر
و روشن شده و نظیر این مرتبه از مراتب توحید و عرفان معرفت خلص مؤمنین است که دلهای ایشان مطمئن
گردیده بحکمت خدا و ... یقین نموده اند ... شهود ... نور آسمانها و زمین ... چنانکه در
صحیفه الهیه وارد است الله نور السموات والارض مرتبه چهارم از مراتب معرفت آتش معرفت کسی است که

باشند او

باشند او ... بخود و ... باشند در ... و نظیر این مرتبه از مراتب
توحید و عرفان معرفت کسی است که ... مقام ... در توحید ... مشاهده جمال و جلال ازلی
... مرتبه کمال اخلاص که نفی نعوت و اوصاف است حاصل شود و در تحت اشعه جلال واحد قهار مستغرق و مستهلک
گردند و از همه چیز غافل شوند حتی از انیت و تعینی ذات خود از توحید و عرفان خود هم ... و ... رسند
و این مرتبه از توحید و عرفان اقصای مراتب توحید و عرفان و اعلای درجات ایقان و ایمان است ... خواهند
یکانه ... وصول باین درجه و وقوف بر آن ... درجه ... خود ... مقام ... کلام آن حکیم الهی و عارف ربانی ...
درجات فی العلم والیقین ... در این مقام لطیفه ایست عرفانیه و دقیقه ایست ... که در ... سابقه
اشاره نمودیم ... در مقامات توحید و عرفان ... اعلای این مقامات دو درجه است اعلای
از همه این درجات ... بقا بعد از فنا و صحو بعد از محو و فرق بعد از جمع است و عبارت است از آنکه مشاهده
حق ... از مشاهده خلق ... مشاهده خلق حاجب از مشاهده حق نباشد ... در عین وحدت کثرت
بینی ... در عین کثرت وحدت بینی ... حالت فنا ... از فنا ... است زیرا که در اول ...
... از مشاهده خلق و در دوم مشاهده خلق حاجب از مشاهده حق است و حق الیقین عبارت است از این مرتبه
توحید است چنانکه عین الیقین عبارت از مرتبه سابقه است ... مرتبه سابقه حق الیقین ... و سابق بر
آن مرتبه را علم الیقین خوانند ... مراتب توحید ... است
باعتبار ... مرتبه قسمت ... باعتبار ... مراتب تعبیر کرده اند و بعضی باقسام و این مراتب و اقسام که مذکور
شد مراتب کلیه و اقسام کلیه توحید ... و اقسام ... توحید مثل ... کشف معنوی ... مشاهده
چنانکه در ... سابقه ... در حقیقت ...
ولی ... و ... و اصل مقصود ... و
تفصیلات مسائل علم توحید و عرفان است ... ما اطلاب ... و حقایق از هر ...
بردارند ... انشاء الله ... والله الموفق والمعین ... تکمیل ... زیادة التحقیق ...

بیان انکه ... [illegible]

لمولفه

صدد شرح معانی و کشف اسرار او هستم هنوز رسید معتبر بلکه غیر معتبر در کتب متداوله احادیث بنظر قاصر این فقیر نرسیده است
و لیکن جمعی از محققین علما و متبحرین فضلا و معتبرین عرفا در کتب و رسایل خود نقل نموده اند سلطان اولیا و خاتم
اوصیا و سید النقبا امیر مؤمنان و مولای متقیان علیه و علی ذریته الطاهرة آلاف التحیة و السلام نسبت داده اند مثل
عالم مدقق و عارف محقق آخوند ملا محمد تقی مجلسی ره در شرح زیاره جامعه کبیره و قدوة العرفا و زبدة العلما آخوند
ملا محسن فیض در کتاب حقایق و علامه العلما شیخ المشایخ شیخ احمد احسائی در شرح جامعه کبیره و رسایل دیگر و فاضل مدقق
و عارف محقق قاضی نور الله شوشتری در مجالس المؤمنین و قدوة المحققین و عمدة المدققین ابن جمهور احسائی ذکر
کتاب در کتاب مجلی و صاحب کتاب نوادر العلوم در همان کتاب و عارف محقق ملا عبد الرزاق کاشی در
شرح منازل السایرین و عارف مدقق سید محمد نوربخش در کتاب اسرار التوحید و قاضی زاده لاهیجی
در شرح گلشن راز و علامه بی نظیر سید علیخان در طراز اللغة و بعضی تمام حدیث نقل کرده اند و بعضی اکتفا به بعضی از
فقرات او نموده اند و بعضی شرح مختصری بقدر صد بیت یا صد و پنجاه بیت یا پنجاه بیت نوشته اند و زیاده بر این
ندیدم و بعضی به ترجمه اکتفا نموده اند و بعضی اشاره اجمالیه به بعضی از فقرات نموده بیان متعرض نشده اند
و از بعضی از اخوان صفا شنیدم که شیخ رئیس ابی علی سینا اعلی الله قدره شرحی بر این حدیث شریف نوشته
و لیکن هنوز بنظر نرسیده است علاوه بر این کلمات شریفه که متضمن مطالب رفیعه و رموز دقیقه و اشارات لطیفه است
بر اسرار حقایق و معارف توحید بینات واضحه و شواهد صادقه اند بر اینکه این حدیث شریف از مصدر اعلا صادر
و از منبع اقدس فایض است و راوی حدیث شریف عارف واصل و محقق کامل صاحب مقامات رفیعه و درجات
عالیه کمیل ابن زیاد النخعی است رضی الله عنه در کتاب مجالس المؤمنین مذکور است که او از کمل موحدین و صاحب
سر امیر المؤمنین ع بود و آن حضرت را رسم بود که هرگاه علوم و اسرار در باطن به مقتضی موطن او موج زدی
خواستی که به عرفانی بیرون اندازد کمیل زیاد را بمجلس خود دعوت فرمودی و جواهر اسرار افشا فرمودی و شیخ
ابن حجر عسقلانی در کتاب اصابه آورده که کمیل زیاد بن نهیک نخعی مشهور است و ادراک زمان حضرت رسالت
پناه درک داده و گفته است که ابن خثیمه روایت نموده است که او نود ساله عمر داشت پس از ایام حیات

بیان احوال فخر عالم کمیل ابن زیاد

حضرت نبوی

بیان فقرات شریفه حدیث کمیل ابن زیاد

حضرت نبوی ص هجده سال ادراک نموده باشد و از ابن سعد نقل شده که شریف و مطاع بود اما قلیل الحدیث است و ابن حبیب
و جماعتی توثیق او کرده اند و از ابن عمار نقل نموده که او از رؤسای شیعه بود و آورده اند که جریر از مغیره نقل نموده که
حجاج در مقام آن شد که کمیل را بدست آورد و او بی مقر فرار نمود پس حجاج عطای قوم او را بر ایشان
کوتاه نمود و منقطع ساخت و چون کمیل مشاهده این حال نمود با خود گفت من مردی پیرم و ناتوان شده ام سزاوار نیست که
آخر عمر سبب انقطاع معیشت قوم خود شوم آنگاه نزد حجاج آمد آن ملعون چون نظر بر او افتاد گفت میخواستم ترا
مواخذه کنم کمیل در جواب او گفت اندکی از عمر من باقی است هر چه میخواهی بکن بازگشت من و تو بخدا است و حضرت
امیر المؤمنین ع خبر داده که تو قاتل منی حجاج گفت تو از جمله قاتلان عثمان بودی پس حکم کرد سر او را از تن جدا
ساختند و بالجمله کمیل النجیب شیخ در سنه هشتاد و سه از هجرت بحکم حجاج ملعون شرف شهادت یافت و آورده اند که
روزی آن حضرت بر شتری نشسته کمیل را در عقب خود سوار کرده بود در آن اثنا کمیل مبادرت نموده عرض کرد یا امیر المؤمنین
ما الحقیقة فقال ع ما لک و الحقیقة فقال کمیل او لست صاحب سرک قال بلی و لکن یرشح علیک ما یطفح منی فقال کمیل او
مثلک یخیب سائلا فقال امیر المؤمنین ع الحقیقة کشف سبحات الجلال من غیر اشارة فقال زدنی بیانا قال محو الموهوم
مع صحو المعلوم فقال زدنی بیانا قال هتک الستر لغلبة السر فقال زدنی بیانا قال جذب الاحدیة لصفة التوحید
فقال زدنی بیانا قال نور یشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره فقال زدنی بیانا قال اطف السراج
فقد طلع الصبح تمام شد کلام مجالس المؤمنین فقرات این حدیث شریف را زیاده بر این نقل نکرده اند بعد
تحقیق این شرافات و تمهید این لمعات بحق ولی مطلق امیر مؤمنان و مولای متقیان علیه و علی ذریته الاف
التحیة و السلام شروع مینمایم در شرح معانی حدیث شریف و کشف اسرار و رموز او بقدر قوه و استعداد خود
و الا شرح او کما ینبغی نه در صفحات اوراق روزگار گنجد و نه در صفایح الواح لیل و نهار تحریر یابد لو کان البحر
مدادا و الاشجار اقلاما و السموات و الارضون الواحا لوقفت قبل ان یکتب رموزه و دقایقه و ما کشفت عن اظهار
اسراره و حقایقه لانها تکشف بالمشاهدة و العیان لا بالمقالة و البیان پس میگویم کلام کمیل ابن زیاد اعلی الله درجاته
در سؤال خود ما الحقیقة بیان اشتیاق با ستیفاء تمام کلیات و از برای تقرب یاد کن طلاب حقیقة

شرح فقره اول از فقرات حدیث شریف

شرح قوله ما الحقیقه

و معرفت بنحو اجمال معلوم شد سؤال بکلمه ما از تمام ماهیت یا از تمام حقیقت مشترک است میان انها یا مخصوص بعضی
ثابت است و ثابت اولا دو قسم است یکی ثابت بالذات و دیگری ثابت بالغیر اول نیز دو قسم است یکی ثابت بالذات و للذات
و دیگری ثابت بالذات و لیس مصداق اول ذات اقدس واجب الوجود بالذات و مصداق دوم حقایق وجودات
صادره از واجب الوجود بالذات است و مصداق ثابت بالغیر ماهیات ممکنات است که باعتبار انصباغ و اتصاف بحقایق
وجودیه مصداق معنی ثابت میگشتند چنانکه تمام این مطلب با بسط وجوه در رسالات سابقه بحمد الله و المنه گذشت
و مراد از حقیقت درین مقام حقیقت توحید است که بعد از سلوک عرفانی و مرور از مقام قلب و روح
نهایاتی حاصل میشود چنانکه سابقا در بیان اقسام و مراتب توحید که بجهت سلوک سالک عرفان حاصل میشود
اشاره نمودم زیرا که ظاهر از سیاق سؤال و جواب و از کلمات شریفه ان معدن علوم ربانی و مخزن معارف
یزدانی در بیان حقیقت و کشف مراتب و مقامات او بنحوی که مشروح خواهد گردید انست که مقصود سائل
از مراتب و درجات سلوک سالک حقیقت توحید و معرفت است از برای سالک سفر از خلق بسوی حق و سیر
از ما سوی بسوی مبدا اعلی نیز حاصل میشود و ثمر مقام محو و اثبات و فنا و بقا و تجلی شهود میگردد و منتها
باندازه استعداد و قابلیت سالک عارف انوار جلال یزدانی بتجلی آمده تعینات و تعلقات سالک را
بباد فنا داده مستغرق بحر توحید میسازند تا سلوک و سیر با تمام رسیده و سالک صراط مستقیم توحید و معرفت
غرق بحر محیط فنا گردد و بعد از ان بقا بعد از فنا و صحو بعد از محو و فرق بعد از جمع در مقام تمکین و استقامت
و سفر از حق بسوی خلق است حاصل آید چنانکه در رسالات سابقه و بخصوص در ضمن احادیث معراج
خاتم نبوت منکشف گردید و بوجه ابسط نیز خواهد آمد و شاهد این مدعی یعنی آنکه مراد از حقیقت درین
مقام حقیقت توحید عیانی انکشافی است که بمجاهدات نفسانیه و متابعت شریعت حقه حاصل میشود
بیان است و از تامل صادق در رسالات سابقه از برای صاحبان بصیرت و فطنت بغایت ظهور
انکشاف دارد و از جمله شواهد بلیه درین باب بلکه صریح است حدیث حارثه است که علامه مجلسی در بحار
نقل نموده اند و او انست که حضرت رسالت پناه فرموده اند مر حارثه را کیف اصبحت قال اصبحت مؤمنا حقا

بیان شواهد این مدعی از کلمات معصومین

فقال ان لکل حق حقیقة فما حقیقة ایمانک قال رایت اهل الجنة یتزاورون و اهل النار یتعاوون و رایت عرش
ربی بارزا قال علیه السلام اصبت فالزم یعنی چون تصحیح کرده ای حارثه عرض کرد صبح کردم با ایمان حق پس پیغمبر
از برای هر حقی حقیقتی است پس چیست حقیقت ایمان تو عرض کرد دیدم اهل بهشت را که بزیارت همدیگر میشتابند
و دیدم اهل جهنم را که با هم دیگر دشمنی میکنند و یا از همدیگر دوری میجستند و دیدم عرش پروردگار را آشکار
پس آنحضرت فرمودند که بحقیقت رسیدی پس لازم بدار این حالت را از برای خود و جه استشهاد ازین خبر
و از بیانات است که مراد از ایمان توحید است و مراد از حقیقت توحید توحید الکشفی عیانی است که بمجاهدات
شاقه نفسانیه و متابعت شریعت حقه ایمانیه حاصل میشود و تعبیر ازان در نزد اهل بصیرت بعین الیقین
یا حق الیقین است و توحید علم الیقین که از برهان محکم البنیان و حجت مشید الارکان حاصل میشود در برابر علم
الیقین موجب شهود اهل بهشت و جهنم و مستلزم بروز عرش رحمانی نمیشود و مشیر باین معنی مختصر تعلیم
و ارشاد است که از ریاضات شاقه نفسانیه و سلوک سالک ایمانی حاصل میشود چنانکه در رسالات
سابقه بسط تمام گذشت و از کلام آنحضرت که فرموده اند لکل حق حقیقة نیز این معنی مستفاد میشود و منفطن باشی
و از جمله شواهد کلام معجز نظام خداوند تبارک است کلا لو تعلمون علم الیقین لترون الجحیم ثم لترونها عین الیقین
و ان هذا لهو الحق الیقین منفطن باشی و از جمله شواهد کلام حضرت ختمی مآب است که الشریعة اقوالی
و الطریقة افعالی و المعرفة راس مالی و العقل اصل دینی و الحب اساسی و الشوق مرکبی و الخوف رفیقی
و العلم سلاحی و الحلم صاحبی و التوکل ردائی و القناعة کنزی و الصدق منزلی و الیقین ماوای و
الفقر فخری و به افتخر علی سائر الانبیاء و المرسلین یعنی تصدیق باآنچه که از جانب خداوند عالم آورده
شریعت است و متابعت بآنچه که علیم از عمل بمقتضای شرع یعنی طریقت و اعمال حسنه است و بهذا
کلام مجید فرموده اند و لکم فی رسول الله اسوة حسنة و معرفت سرمایه من است و عقل اصل دین من و محبت
خدا بنیان توحید من است و شوق مرکب من و ترس رفیق من است و علم سلاح من و علم مصاحب من
و توکل ردای من و قناعت گنج من است و صدق منزل من و یقین محل قرار من و فقر و عبودیت فخر من است

بیان شواهد این مدعا از تقدم نبوت و ولایت

و داود افتخار کرده به بیان انبیا و مرسلین مرتضی علی که آن معدن علوم ربانی و منبع معارف یزدانی چگونه اولا اشاره بتوحید
علم الیقینی فرموده اند و بعد از آن به نهج البلاغه و اشاره بکیفیت سلوک مسالک حقیقت نموده اند و بعد از آن
اشاره فرموده اند بآنکه غایت سلوک و مجاهدات نفسانیه و تحصیل ملکات جمیله و اخلاق حمیده حصول مرتبه
یقینی عیانی و عبودیت ذاتیه و فنا در توحید است و تعبیر از این مقام بمقام ولایت است که مقدم بر مقام
نبوت و رسالت است یعنی نبوت و رسالت بر این مقام اعلا مترتب اند لهذا در تشهد نماز شهادت بر عبودیت
مقدم بر شهادت برسالت مقرر فرموده اند و از اینجا و از آنچه که در شارقات سابقه مذکور کردیده و توضیح
بعد از این مشروح خواهد شد منکشف میشود که هر نبی باید ولی باشد و عکسش لازم نیست و لیکن چون ولایت و
عبودیت خاتم نبوت کلی و اطلاقی است و ولایت سایر انبیا جزئی و تقییدی است و مرتبه اطلاق فوق همه مقیدات
و محیط بهمه متعینات است لهذا موجب تفوق و افتخار آن جناب ختمی مآب بر همه انبیا و مرسلین کردیده است
متفطن باش و از جمله شواهد این مطلب نص صحیح است در این باب کلام سلطان اولیا و خاتم اوصیا است در
جواب سائل و ملکه لا تدرکه العیون فی مشاهدة الابصار و لکن رأته القلوب بحقایق الایمان و کلام باقر
علوم اولین و آخرین است در جواب خارجی بل لم تره العیون بمشاهدة الابصار و لکن رأته القلوب بحقایق
الایمان ملخص ترجمه هر دو حدیث آنست که پروردگار عالمیان بمشاهده چشمها دیده نمیشود و لکن بحقیقتهای
ایمان دیده میشود و از بینات است که مراد از حقایق ایمان که مناط مشاهده و انکشاف تواند شد
توحید اهل نهایات است نه مطلق توحید اهل بدایات از اهل سلوک و نه توحید اهل حجت و برهان است که از
تأمل و نظر در مصنوعات حاصل میشود متفطن و متنبه باش و بدانکه مؤید این مدعا است کلام بعضی
از محققین عرفا که مراد از حقیقت در این مقام ظهور ذات حق است بی حجاب تعینات و محو کثرات موهومه
در اشعه انوار ذات زیرا که ظهور ذات بی حجاب تعینات و با محو کثرات موهومه از مراتب حقایق توحید
و نهایات است بلکه ظاهر کلام معنی آنست که مراد کشف قصور درجات نهایات باشد که ماسوای حق بالکلیه از نظر
سالک عارف ساقط باشند و محقق و مقصور باشد نظر او بمشاهده انوار ذات و ملاحظه جمال و جلال او

باندازه

شرح فقره مالک و الحقیقه

باندازه خود نه باندازه ذات و بنا بر این مراد از حقیقت در کلام کمیل ابن زیاد این مرتبه مخصوص خواهد
و بنا بر تقریر این فقیر باین مرتبه اختصاص نخواهد داشت چنانکه از تحقیق شرح تتمه حدیث منکشف خواهد شد و مؤیدات دیگر
نیز در اثنای شرح بعضی از فقرات حدیث خواهد آمد منتظر باش و در کلام آن معدن علوم ربانی مالک و
الحقیقه بعبارت که اول اشاره است بنقصان مرتبه کمیل ابن زیاد از ادراک مقام حقیقت که حقیقت توحید
است زیرا که مقام کمیل در سلوک مسالک معرفت مقام قلب و کشف قلبی بوده است چنانکه بعضی از محققین عرفا گفته
اند که کشف قلبی اول مراتب شهود عینی است که از برای سلاک معارج حقیقت و معرفت حاصل میشود و با مقام
سر و کشف سری بوده است که فوق مقام قلب است و مقام حقیقت توحید مقام ولایت کشف خفی یا اخفی است
دانی را چگونه میسر است نیل عالی و صاحب مقام ادنی را چگونه متصور است ادراک مقام اعلی مگر بعد از تحصیل
استعداد تام و سابقه عنایت حق تعالی و فایده نور توفیق و هدایت از خلاء و ملاء بی نیاز پس ملخص جواب آنست که
تو هنوز اهلیت در این مقام ادراک ادراک آن مقام کما هو حقه نمیتوانی کرد و در این کلام اشاره لطیفه است بتحریص

شرح فقره اولست صاحب سرک

و ترغیب کمیل بن زیاد بتجرید و تفرید سر از همه تعلقات و تعینات تا استعداد تام از برای نیل این مقام عالی
حاصل شود پس کمیل بن زیاد عرض کرد اولست صاحب سرک یعنی آیا نیستم من صاحب سر تو بدانکه در شارقات
سابقه بیان نمودم که بعضی از عرفا سر را از سنخ ذوات و اعیان میدانند و بعضی از سنخ معانی فرقه اولی

بیان معنی سر

طایفه اند بر مذاق آنکه مقام سر فوق مقام روح است چنانکه مقام روح فوق مقام قلب است و دیگری
مذهب آنست که مقام سر فوق مقام قلب و تحت مقام روح است و طایفه سیم را مذهب آنست که سر جان روح است
متصف بوصف عزیز که بعد از استخلاص کلی از تعلقات قلبی و نفسی حاصل میشود و فرقه دوم دو طایفه
یکی را مذاق آنست که سر حالتی است مستور در میانه بنده و خدا که غیر را بر او اطلاع نباشد و سر سر او را
حق گویند و آنست که بنده را نیز اطلاعی بر او نباشد بلکه مطلع نباشد بر او مگر خدا که عالم السر و الخفیات
است و دیگری را مذهب آنست که سر معنی لطیف است مکنون در ضمیر روح و عقل را القای آن متعذر و با
در دل و زبان را تعبیر از آن متعسر چنانکه زبان ترجمان و معبر دل است عقل ترجمان روح و مفسر او است

و هر معنی که از اسرار روح از غیب مکشوف شود و بنظر عیان او درآمده نماید و خواهد که بطریق مکالمه و محادثه بیان
در میان نهد عقل که ترجمان اوست بواسطه شود و تقریر آن با دل تقریر کند و لیکن بعضی معانی مدرکه روح آن بود که
عقل از تقریر آن با دل قاصر آید چنانکه بعضی معانی مدرکه دل آن بود که زبان از تعبیر آن عاجز شود پس آن معانی که
روح باقی بماند و عقل از تقریر آن قاصر باشد اسرار روح است که دل را بر آنها اطلاع نباشد و آن معانی که در دل
باقی ماند و زبان از تعبیر آن عاجز شده اسرار دل بوده که مخاطب بر آن اطلاع نیابد اخذ کن و بدانکه چون بیان
ازلالی تحقیقات شریفه و جواهر دقیقه لطیفه و مقاصد رفیعه و مطالب عالیه و انوار ساطعه و اشراقات لامعه
در این باب دُرّ ثمین در رشته کشیده و مسلک تحریر آورده ام و بعد از آن همه را مذکوره را بوجهی منقح نموده و بوجهی
تصحیح کرده ام و بوجهی چنان جمع نموده ام که اسرار کریمان وحدت بیرون آورده اند و بوجوه لطیفه از اسرار بعضی
حقیقتی و جمع نقلیه تحقیق نموده ام که کتمان اسرار از غیر اهلش در شریعت عقل و شرع از جمله لوازم و واجبات
است و از اهلش از جمله محذورات و منهیات است لهذا آن عارف ربانی بعض تکمیل این زیاده و عرض کرده اوست
صاحب سر که بعض افشای اسرار بر غیر اهلش جایز نیست و ایام اهلیت خود ارم با وجود آنکه صاحب سر تو نیستم
پس معلوم است که مراد تکمیل از سر مقام فوق قلب و تحت روح باشد و یا مقام فوق روح و تحت خفی باشد
و با معانی مکشوفه در نزد روح باشد که قلب را اطلاع بر آنها ممکن نباشد و یا معانی مکشوفه در نزد قلب
باشد که نفس را اطلاع بر آنها مقدور نباشد و بر همه تقادیر مراد تکمیل آنست که آیا با وجود آنکه من صاحب مقام
سر تو هستم و با اسرار روح و قلب تو مطلع مستعد نیل آن مقام عالی نیستم که بهدایت و التفات تو بآن مقام
عالی واصل شوم و در سلک اهل حقایق مندرج گردم و محتمل است که استفهام بر حقیقت خود باشد چنانکه
تقریر نمودیم ملخص اینست که ما دامیکه در این مقام نیل آن مقام نمیتوانم نمود ولی با وجود آنکه صاحب سر تو میباشم
آیا مستعد نیل آن مقام نیز نیستم و هیچ دست بار رسیده دستگیری مثل تو مولائی بآن مقام واصل شوم و محتمل است
که استفهام انکاری باشد یعنی اگر چه ما دامیکه در این مقام نیل آن مقام نمیتوانم نمود ولی بجهت آنکه صاحب
سر تو میباشم مستعد نیل آن مقام اعلی و وصول بآن درجه قصوی هستم و موقوف بالتفات و هدایت آن جناب

[illegible]

مثل تو

شرح فقره و لم یرشح علیک ما یطفح منک

مثل تو بزرگوار است پس آن معدن علوم ربانی فرموده که و لم یرشح علیک ما یطفح منک صاحب صحاح گفته است رشح الاناء
رشحا اذا عرق یعنی قطرات عرق از او ظاهر شد و نیز گفته است الرشح الندی من رشح الام ولدها باللبن القلیل یجعل فی فیه شیئا
بعد شیء الی ان یقوی علی المص یعنی رشح آنست که بریزد مادر شیر کم کم در دهان طفل تدریجا تا زمانیکه قوت بگیرد طفل
پستان در بر گیرد است طفح الاناء طفوحا اذا امتلأ حتی یفیض و الطفحة انا و طفحة نظیف و الطفاحة ما طفح فوق القدر
زبد القدر و طفح السکران فهو طافح اذا ملأه الشراب یعنی طفح ریختن ظرف است از آب بجهت لبریز از اطراف
بریزد و معنی انفعال از باب افعال و تفعیل از باب تفعیل پر کردن ظرف است از آب بجهت لبریز از اطرافش بریزد و
طفاحه کفی است که در بالای دیگ واقع شود مثل کف دیگ که از شدت جوشش بهم رسد و در بالای آب او واقع میشود
و مقصود طفح السکران در وقتیکه پر کرده باشد شراب شکم او را ملخص ترجمه این لطیف است که آیا نریزد بر تو مقدار کم
از قطرات لمعات انوار توحید آنچه که بجهت پری و لبریز بودن سر تو باطن تو زیاده آمده از اطراف جوانبش جاری
میشود و در نزد ارباب فصاحت و اصحاب بلاغت مخفی نیست که لطافت و براعت و فصاحت و بلاغت این کلام
معجز نظام بخصوص در این مقام بحدیست که افصح فصحای عرب و عجم با دنی پایه از رموز و مزایای او و با دنی درجه از اسرار
و دقایق او تواند رسید و باعتراف بکمال قصور و نقصان در راه ابواب بعضی از آن رموز و دقایق اشاره
میکنیم از آن جمله آنست که در کلمه یرشح استعاره مصرحه تبعیه است باین معنی که اطلاع فائضه لمعات و القای انوار توحید
بر باطن سائل بنهج تدریج تا استحکام یابد و استعداد تمام حاصل کند از برای وصول باعلی مقامات توحید تشبیه گردیده
بر باطن سائل بنهج تدریج تا استحکام یابد و استعداد تمام حاصل کند از برای وصول باعلی مقامات است برکیفیت قطرات
شیر بکام طفل بنهج تدریج تا استحکام یابد و از مستعد از برای ملکه لبنیان شود و بعد از آن مشبه به را ذکر فرموده و مشبه
انداخته است که در لفظ یطفح ترشیح بیانی است زیرا که از ملایمات مشبه به است با آنکه در او نیز استعاره مصرحه تبعیه
است و لفظ یرشح ترشیح بیانی است از برای او و محتمل است که این کلام لطیف از استعاره مکنیه و تخییلیه محسوب شود
باین معنی که آن جناب در ضمیر خود نفس قدسی سائل را تشبیه فرموده بطفل بنهج مذکور مشبه را ذکر فرموده
مشبه به را انداخته است زیرا که لفظ منک متعلق است به یرشح نه بر یطفح بمذهب کوفیین در باب تنازع و اگر متعلق بفعل

بیان لطایف معانی در این فقره شریفه

دوم باشد در اول مقدر به باشد و از مقررات است در نزد اهل عربیت مقدر در علم مذکور نبود و اثبات ترشح از او ص
منبه به است استعاره تخییلیه است و در لفظ یطفح نیز استعاره تبعیه مشهور است با این معنی تشبیه فرموده است غایت
باطن شیر بیغش مرجع انوار توحید با خواهر بکلو کثرت و وفور انوار توحید را در باطن و سر شریف خود بحیثیکه
از غایت احاطه و کثرت و از شدت احاطه و جامعیت فایض شود بر ما دون خود از سایر اشیا چنانکه
مقتضای ولایت مطلقه است با احاطه و جامعیت ظرف مراب را خواهر بکلو کثرت و وفور آب در ظرف بحیثیکه از
غایت وفور و کثرت از اطراف و جوانبش بریزد و ذکر ترشح رشیح چانفیه چنانکه اشاره نمودم و ممکن است که بر
استعاره مکنیه و تخییلیه محمول شود و نیز در قرینه اولی مبین کرده به تفطن باش و بدانکه لطایف و دقایق
رموز و اسرار بلیغه در این دو تشبیه مندرج و مندمج است با پایان نه در صفایح اوراق روزگار گنجد و نه در صفایح
لیل و نهار تحریر یابد و با عتراف بقصور خود بعضی از آن رموز و اسرار و لطایف و نکات اشاره مینمایم
تا ابواب رقایق و حقایق از برای طلاب معارف و دقایق مفتوح گردد و بظهور رسد ترشح از بعد رموز و اسرار
این کلام معجز نظام حاصل آید و فقرات دیگر این حدیث شریف را در این ابواب بر این فقره شریفه قیاس
نمایند پس میگوئیم از آن جمله در این تشبیه لطیف اشاره است بکیفیت تعلیم و ترتیب و آداب آن که باید معلم
ملاحظه نماید استعداد متعلم را و مربی ملاحظه نماید قابلیت مربی را و باندازه استعداد و قابلیت او تعلیم و تربیت
نماید تا حاصل تواند شود و نه لغو و ضلالت نیفتد و استعداد و قابلیتش باطل نشود و از عبارات ترشح رقایق
لحیانیش در باب بیانشده و هم لحیانش را و دو خانه ندارد و نیز چلونه در کوزه گنجد و کوزه چگونه در کاسه جا گیرد و طفل را
غذای مرد نشاید و مرد را غذای حیوان نه نزدوان مطلب اعلا در باب و جوب کتمان اسرار بر اهلش عقلیه
دلایل نقلیه با استقصا تمام بعد از این آنکه مقدر باشد و نیز در این تشبیه لطیف اشاره است بانکه تربیت
ناقصین و تعلیم جاهلین باید بنهج تدریج باشد زیرا که مقتضای عالم قوه و استعداد همین است و از عبارات
امور استعدادیه آنکه صلاحیت هر فعلیتی نیستند و بمرتبه قابلیت سزاوار بصورت نمیتوانند شد مثلا استعداد نطفه تا
صورت علقه است نه سزاوار صورت مضغه و قابلیت از برای صورت نباتی است نه از برای صورت حیوانی

اشاره به رموز و اسرار ... و در این دو فقره ...

اشاره به امر اول

از جوکنندم

از جوکندم نرویده و از گندم الکور حاصل نیاید پس باید استعداد ... بعد اتصال و تدریج حاصل آید و هر استعدادی کمال
مترتب شود تا عالم قوه و استعداد بانتها رسد و اتصال بعالم قدس متحقق گردد و این مطلب اعلا نیز در رشحات
سابقه بعد از این آید و نیز در این تشبیه لطیف اشاره است بانکه معطی هر کمالی باید تمام باشد یعنی تمام در آن کمال
باشد بحیثیکه از غایت تمامیتش در آن کمال فایض نشود فیضان آن کمال نماید و اگر مطلق فاقد آن کمال باشد
و یا بتمامیت نباشد چگونه بر دیگری افاضه میتواند نمود و ناقص خود محتاج است او را از قوه بفعلیت
و از حضیض نقص باوج کمال آورد پس چگونه تکمیل دیگری میتواند شد الهم مگر تا باید کار مطرد و اعداد تام موجبات
فیاضیت حقیقیه و برکه ولایت مطلقه تامه و فوق التمام از الهیین در فواعل مفیضه گفته اند و در علم کلام از علم الهی محقق
است و در رشحات سابقه نیز اشاره لطیفه است بانکه فواعل طبیعیه و مؤثرات مادیه در حقیقت فواعل اعدادیه
نه فواعل ایجادیه و مبادی فیاضیه سبب حصول استعداد است در مواد از برای فیضان کمالات از مبادی مفارقه فیاضه
در آن مواد مستعده اند نه فواعل مفیضه مثلا آتش مستعد میسازد ماده آب را از برای فیضان سخونت در آن ماده از مبدأ
فیاض نه اینکه صورت آتش مفیض آن سخونت است در آن ماده از اینجاست که گفته اند که فاعل در اصطلاح علم الهی
غیر فاعل در اصطلاح علم طبیعی است اول آنست که مفیض و مفید باشد دوم آنست که شأنش تحریک و اعداد
مواد باشد و این قانون الهی در رشحات سابقه اشاره نمودیم و نیز در این کلام شریف اشاره است بانکه
خود آنجناب در باب علوم و معارف حقانی و در باب انوار و حقایق یزدانی تام بلکه فوق التمام است چنانکه از زبان
معجز بیان فرموده اند لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا و نیز فرموده اند انا وجه الله انا جنب الله انا عین الله انا یمین الله انا
المسلط علی الخلق اجمعین و هم حدیث عرجیر در این باب اشاره مینمایم که دلالت میکند بر احاطه و سلطنت
آنجناب نسبت بهمه مخلوقات و کاینات اگرچه موجب تطویل باشد و اگرچه نخواهد این مدعا از خلوه نبوت
و ولایت از جز شماره ذرون و از حد احصا بیرون باشد ولی عنان اختیار از دستم بیرون رفته رشحه
بر گردم اکنند و دست هلند هر جا رخاطر خواه او است و نعم ما قال قبل را یاد آمد از هند و ستان اعداد رخان
ان ذکره هو المسک ما کررته یتضوع و آن دو حدیث اینست که ابن جمهور احسائی در کتاب مجلی از مقداد ابی الاسود

اشاره به امر دوم

اشاره به امر سیم

اشاره به امر چهارم

اشاره به بعد و حدیث غریب در سلطنت و احاطه مولای متقیان

نقل کرده است که در جنگ احزاب بعد از آنکه عمرو ابن عبدود به شمشیر حیدر صفدر به جهنم واصل گردید لشکر ابو سفیان پراکنده
شده چهار فرقه گردیدند و رو به هزیمت نهادند دیدم آنجناب را که در کنار خندق ایستاده و هر فرقه نظر کردم دیدم
در آن [illegible] فرقه را تعاقب کرده است و شمشیر خود را بر ایشان میزند و بعضی را بهلاکت می‌افکند و بکنار خندق نگاه میکردم
میدیدم که در همانجا ایستاده است و قاعده آن بزرگوار بجهت بلندی همت و کرامت اخلاق چنان بود که فرار کننده را
تعاقب نمیفرمودند و نیز در همان کتاب از جابر انصاری نقل کرده است که در جنگ جمل در خدمت مولای خود علی
ابن ابی طالب بودم و هفتاد هزار نفر در نزد عایشه جمع شده بودند بعد از آنکه آتش حرب اشتعال یافت
و لشکر عایشه رو به هزیمت نهادند [illegible] ملائکه خلقت [illegible] دیدم [illegible]
ملائکه خلقت [illegible] و شنودم در میمنه ملائکه صدای [illegible] و شنودم در میسره ملائکه صدای [illegible]
میشنیدم و در این حال [illegible] دیدم [illegible] و فرو رفته است پس گفتم ای [illegible]
افراخته است گفت علی ابن ابی طالب گفتم [illegible] شیطان [illegible] و در دست او [illegible] شمشیر [illegible]
گفت ای جابر [illegible] که گاهی بسوی صعود میکند و گاهی بزمین [illegible] میشود و از جانب مشرق برآید و از جانب
مغرب برآید و همه مشارق و مغارب را ببینی [illegible] ملائکه [illegible] و او ملاقات
میکنند [illegible] ملائکه [illegible] نگاه
[illegible] عجب کردم چون این [illegible] حدیث شریف دلالت بر احاطه و جامعیت [illegible]
و سلطنت آنجناب میکرد [illegible] خالی از غرابت نبود [illegible] والا فضایل و کمالات
او ورای ادراک [illegible] و برای تنبیه لطیف اشاره است باینکه اشاره و رمز پنجم
سایل از اهل بدایات است نه از اهل نهایات [illegible] سلوک [illegible] عرفان [illegible] از خلق بسوی حق است
بوده است نه در نهایات سلوک مسالک ایقان که سفر بالحق فی الحق و مرتبه حقایق و ولایت است چنانکه
سابقا اشاره نمودیم زیرا که [illegible] توحید و عرفان [illegible] تدریج باستحکام و استعداد تمام حاصل شود
بدایات مقصود است نه در نهایات متفطن باشی و در اشارات سابقه مخصوص [illegible] در تحقیق

کشف و فنا

کشف و فنا [illegible] مراتب او مستعد است و مخصوص که در بیان حقیقت موت ارادی و مراتب او و حقیقت محو و فنا
و درجات انها معقود است [illegible] مطلب [illegible] آید و مجال تامل و مقام توقف نماند
با وجود این در شرح فقره [illegible] حدیث شریف [illegible] شروع خواهد کرد اگر چه این مقامات [illegible] دارد و بحث
طولانی و زیاده از آنچه بیان نمودم و اشاره کرده ام و بیان خواهم نمود و اشاره خواهم کرد بسط و تفصیل میخواهد
زیرا که از غوامض و اسرار مسائل حکمت و عرفان و از امهات و اصول مقاصد معرفت و ایقان است و لیکن این دیگر گنجایش بیان
اشاره و رمز ششم بسط و تفصیل [illegible] این فقره را مجال [illegible] تحقیق و تدقیق و نیز در این تنبیه لطیف اشاره است باینکه آن معدن علوم ربانی
و منبع معارف یزدانی در مقام تمکین و استقامت و در مرتبه تعلیم و هدایت در مقام فرق بعد الجمع و صحو بعد المحو
و بقاء بعد از فنا است بوده اند زیرا که مرتبه و فور کمالات انوار توحید و عرفان حقیقی که از غایت شدت و کثرت
لب لب گردیده از اطراف و جوانب جاری شود و در این مرتبه محقق میشود نه در مراتب سابقه چنانکه سابقا اشاره
نمودیم و [illegible] و در شرح کلام آنجناب نور شرقا من صبح الازل تا آخر شروع خواهد کرد و نیز تکمیل و تعلیم
جاهلین و تربیت و هدایت ناقصین در صورت صحو و هشیاری مقصود است نه در صورت محو و بی هوشی و در زمره
[illegible] خود [illegible] حال دیگران و هدایت و تکمیل بدون شعور [illegible] نه مقصود میشود
اشاره و رمز هفتم و در مقامات سابقه محو و فنا [illegible] رسیده است چگونه از اطراف و جوانب سر بزند و جلوه
وفق التمام متحقق میشود و نیز در این تنبیه لطیف اشاره است باینکه سایل مستعد است [illegible]
و لمع [illegible] بوارق و لوامع [illegible] اهل بدایات وارد میشوند از اسرار انوار و حقایقی که مخصوص اهل نهایات
و ولایات است زیرا که افاضه و تکمیل بنحو تدریج بنهج مذکور که از تنبیه مستفاد است در اهل نهایات در مقام
[illegible] فوق عالم قوه و استعداد [illegible] عالم قدس و طهارت است مقصود نمیباشد پس ملخص جواب اینست
که صاحب اسرار [illegible] در مقام قلب حاصل میشود [illegible] صاحب مقام سر [illegible]
است که از انوار تجلیات صفات است [illegible] بعد از [illegible] جمیع حجب ظلمانیه از انوار تجلیات
ذات متجلی میگردد و سالک عارف [illegible] مستغرق [illegible] بوارق و لوامع

که از تجلیات صفات حاصل میشود و لی استعداد نیل و ادراک حقیقت توحید که مقام مشاهده انوار ذات
و مقام صاحب ولایات و نهایات و مقام سیر سر بلکه سر السر است هنوز از برای تو حاصل نشده است
پس چگونه نیل آن مرتبه و وصول بان درجه از برای تو میسر میباشد مگر بعد از تحصیل استعداد تام بمجاهدات
نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه و رفع جمیع حجب ظلمانیه و تصفیه سر از همه شواغل نفسانیه علایق شواغل
قلبیه و توجه تام بحضرت ربوبیت و انقطاع تام بدرگاه احدیت پس در این کلام شریف بلکه در این تشبیه
لطیف اشاره است بترغیب و تحریص کمیل ابن زیاد بتحصیل استعداد تام از برای وصول باین مرتبه
علیا و باین درجه قصوی که حیات را تشنه که در شب به مقصود و [illegible] مرتبه از تحقق قطرات شیر ابی
طفل و [illegible] که غذای آن طفل باشد تا قوت بگیرد و دیگر آنکه لذت شیر را بیابد تا راغب شود
بتحصیل پستان منتظر باش و اخذ کن این دقایق و لطایف و این نکات و اشارات که به برکت توجه
و انقطاع بان معدن علوم ربانی و مخزن معارف یزدانی از این کلام شریف بلکه از این تشبیه لطیف
که در این استعاره ملاحظه فرموده اند استنباط نمودم و سابق بر خود در این باب بلکه در اکثر تحقیقات
سابقه ندیده ام و غنیمت شمار الحمد لله ملهم انوار العلوم و المعارف پس کمیل را باید عرض کرد او خلاف
تحیة سائلا اعزبا مثل تو معدن علوم و اسرار ربانی و منبع معارف و حقایق یزدانی و مثل تو کاملی که متصاعد مقامات
مقام تمکین و استقامت و مقام افاضت و هدایت است ما امید میکردند سائل خود را بدانید ارباب حاجات
بصیرت که در منبع این کلام شریف [illegible] بنحوی که با کلمات سابقه ملایم شود و منافی [illegible] ظاهر متبادر مشود نفع
گردد موقوف است بتمهید مقدمه و او امیست که در شرح فقرات سابقه در کشف حقیقت و [illegible] و الهام
بیان نمودم که قلب شریف انسانی بجهت نورانیت و ملکوتیت قابل تجلیات انوار حقایق و معارف
است و حامل نفیسه در میانه او و لوح محفوظ که مصور بهمه علوم و حقایق و مزین بهمه معارف و اسرار
است مگر تعلقات دنیاویه و تشبثات نفسانیه که حجب و ستائر اند در میانه آن لطیفه ملکوتیه و عرش [illegible]
برزخیه و میان انوار عقلیه که در لوح محفوظ نقش اند مصور و منتقش اند پس نسبت قلب انسانی بلوح محفوظ

اشاره به ترغیب [illegible] در این تشبیه لطیف

شرح فقره او خلف تحیة سائلا

مثل نسبت

مثل نسبت آینه است که مصور باشد بنقوش و عکوس با آینه دیگر که در مقابل او و او نیز مصور باشد بنقوش و عکوس [illegible]
پرده در میانه آن دو آینه حایل باشد و مانع شود از انعکاس صور و نقوش هر یک از آن دو آینه با آینه
دیگر و از بیانات سابقه معروف که حجاب پرده از میان آن دو آینه برداشته شود صور و عکوس هر یک
از آن دو آینه در دیگر منتقش میشود و هر یک از آن دو آینه بصور و عکوس خود در دیگری متجلی میشود و اگر یکی
مصور باشد و دیگری خالی از صور در حالت ارتفاع حجاب پرده اولا مصور منعکس میشود بجای از صور
و ثانیا خالی از صور بجهت صور منعکسه منعکس میشود بصور و بجهت نحو از اتحاد در میانه صور اصلیه و صور
منعکسه امتیاز در حس نمی باشد و بخیال در میرسد که انعکاسی دیگر تحقق ندارد و نه خفی است و لیکن در این مقام
دقیقه است مراتبه و لطیفه عرفانیه و او اینست که جلا و انکشاف صور منعکسه در شدت و ضعف تابع صفا
و کدورت آینه است یعنی هر آینه که صیقلی [illegible] بر مرتبه صفا دارد و تجلا و ظهور صور اصلیه
باشد یا منعکس در او بیشتر و اقوی میباشد از جهان صور در آینه دیگر پس صور آینه مصفا که در آینه
مکدره یا کدورات ناقص ضعف منعکس میشود و بنهج کدورت متجلی میگرداد و صور آینه مکدره در آینه و صفا بنهج
اظهر و اجلا منعکس میشود و بنهج شدت و قوت ظاهر میگرد و خلاصه کلام اختلاف صور مرتبه در شدت تجلا و
ظهور و ضعف ان مناسبت بشدت صقالت و صفا مرآة و ضعف صفا و صقالت او است حتی انکه هرگاه
مراتب بنهایت صفا و صقالت رسید تمیز در میانه صورت مرآة و مرآة نمیتوان داد بلکه بحسب حس گویا
صورت مرآة است و مرآة صورت از این حالت حالی است کلام بعضی از شعرای عرب که گفته رق الزجاج و رقت
الخمر فتشابها و تشاکل الامر فکانما خمر و لا قدح و کانما قدح و لا خمر الکوسی مثلا لاستعداد ام شموس [illegible]
بجام از صفا و لطافت جام هم آمیخت رنگ جام و مدام همه جام است نیست گویی [illegible] مدام است نیست
گویی جام [illegible] منقطع باش که لطیف المسلک و صعب المنال است و با غایت وضوح نهایت غموض دارد
و بدانکه خلاصه این مقام حکایت است غریب و مقصد است عجیب که حجة الاسلام غزالی در کتاب احیاء العلوم
نقل کرده است اگرچه موجب تطویل است و لیکن بجهت توضیح مرام و تحقیق مقام ایراد مینمایم و او اینست که

رق الزجاج [illegible] قلب [illegible] آینه [illegible]

صفا

نقل قصه عجیبه مناسب مقام

جاشی اهل روم گویا کلم پادشاه خود وارد بلاد چین گردید و بخدمت پادشاه چین رسیده عرض کردند ما را با اهل
چین در مهارت صناعت نقاشی و تصویر در همه آفاق اشتهار دارند سخنی و دعوایی است یعنی ما صنعت نقاشی و
تصویر را بهتر از ایشان میدانیم پادشاه چین فرمود که از کجا متحقق میشود که مهارت شما در صنعت نقش و تصویر
بیشتر و بهتر از مهارت اهل چین است اهل روم عرض کردند که بفرمایید موضعی از برای ما معین نمایند تا مشغول
نقش و تصویر شویم بشرط آنکه از ما بر عمل دیگری مطلع نشود و بعد از فراغ از عمل هر دو را نظر پادشاه برسانیم در میانه
ما و ایشان حکم فرمایند پس پادشاه صفه بزرگی از برای ایشان معین فرموده که در یک سمت آن اهل روم نقش
کنند و در سمت دیگر آن اهل چین و فرمود که پرده در میان ایشان کشیدند پس هر یک از ایشان بنقش
و تصویر دیوار مشغول شدند چون اهل روم میدانستند که مهارت اهل چین در تصویر و نقاشی بیشتر است
و با ایشان در این باب مقاومت نتوانند کرد پس در مدتی که اهل چین بدقت تمام بنقش و تصویر
مشغول بودند اهل روم بدقت تمام بتصقیل و تصفیه دیوار خود اشتغال داشتند تا بنهایت صفا رسید پس بخدمت پادشاه رسیده عرض کردند که از عمل خود فارغ شدیم پادشاه قدم رنجه فرموده
ملاحظه فرمایند و در میانه ما و ایشان موافق آنچه مطابق واقع است حکم فرمایند پس پادشاه با خدم و حشم
تشریف آورده فرمود تا پرده را برداشتند بمجرد ارتفاع پرده نقشهای لطیف و تصویرهای دقیق که اهل
چین در دیوار خود بدقت تمام کشیده بودند بدیوار اهل روم که بدقت تمام تصفیه و تصقیل کرده
بنهایت صفا و صقالت رسانیده بودند منعکس گردید و بغایت حسن و لطافت و بنهایت جلا و لمعان در آن
دیوار ظاهر گردید و از غایت ظهور و جلا و از شدت حسن و لطافت گویا در سطح آن دیوار و در اشراق
و لمعان بود و گویا اصل نقش و تصویر بود و اصلا دیوار در میان نبود لهذا پادشاه چین حکم
کرد که نقش اهل روم احسن و الطف و مهارت ایشان در صنعت نقاشی از اهل چین بیشتر است منقطع
باشد لطافت این قصه را و متذکر باش بداعت و غرابت او را و بدانکه غایت ایجاد و عرض کلی از ایجاد
انسانی و ریاضات علمیه و عملیه و عبادات بدنیه و اذکار قلبیه در شرایع حقه و نوامیس الهیه مقرر فرموده

تصفیه و تصقیل

تصفیه و تصقیل این لطیفه ربانیه و این عرش ملکوتیه است که برزخ است جامع در میانه عالم غیب و عالم شهادت
و در میانه روحانیات و نفسانیات و مجمع البحرین است در میانه مفارقات و مادیات تا منجلی شود در او انوار
غیبیه و منجلی شود در او معارف ربانیه و منکشف شود در او اسرار و حقایق روحانیه و منعکس گردد در او لوامع ملکوتیه
و مستور شده از برای فیوضات رحمانیه و مظهر و مجلا گردد از برای اشراقات عقلیه و لمعات الهیه و الا هر چه حاصل
شود در او خالی از وسواس و شبهات و بر آید او هام و ظلمات و عارض آن اغلاط و کدورات نخواهد بود در آن
قطره مرئیه آفتاب را از روی او راه میبیند مثل را بنفسه عاقل را امداد ره کافی است و جاهل را صد هزار قصه و حکایت
و اقوی نیست بصیر را اندک اشاره ای دفع و اعمی را هزاران بیان و تبیان کافی نیست صم بکم عمی فهم لا یعقلون و من لم یجعل
الله له نورا فما له من نور و تلک الامثال نضربها للناس و ما یعقلها الا العالمون بر ملکه ایم با صلاح عمره و احسن که
کامل ارتفاع پرده حجاب از میان آن دو آینه بسعی و عمل حاصل آید تا صور و نقوش هر یک از آن دو آینه در دیگری
منجلی شود و با صور و نقوش آینه مصوره در خالی از صور منعکس گردد و گاه بریاح الطاف و نفحات عنایات ازلی
و جذبات ربانی و ربانی گردد و پرده حجاب را از میان آن دو آینه برداشته باد فنا همه بهم خواهد کرد گاه موج دریای
رحمت سابقه رحمانی بجنبش آید و بنیان اساس پرده حجاب منهدم ساخته بقلزم فنا اندازد تا صور و نقوش هر یک
از آن دو آینه در دیگری منجلی گردد و لمعات و انوار هر یک از آن دو مرآة در دیگری منجلی شود ولی کیفیت تجلی و انجلاء
صور مرآتیه و لمعات نورانیه در شدت و ضعف ظهور و خفا در هر دو صورت بسته بکیفیت تجلی صفا و جلاء
مرآة است چنانکه بعد از آن صفا و جلا آمده و لله المثل الاعلی فی السموات و الارض ان فی ذلک لآیات لاولی
النهی و یضرب الله الامثال للناس لعلهم یتذکرون متفطن باش و بدانکه تجلی و انعکاس لمعات و انوار در
مرآة قلبیه و بصیرت عقلیه در صورت دوم جذبه و الهام گویند و تفضل و احسان خوانند چنانکه در شان فتح
سابقه اشاره نمودیم و گفته اند جذبه عبارت است از تقرب بنده بخدا بمجرد اقتضای عنایت ازلی و سابقه
مشیت لم یزلی بدون آنکه از بنده نظر و فکر حاصل آید و با علم و مجاهده صادر شود و این حالت در ایام
انبیا و اوصیا بیشتر حاصل میشود و در ماده دیگران کمتر تحقق می پذیرد چنانکه در نزد اصحاب بصایر

رسا به تفرق در میانه تفضل و عدل و احسان و استحقاق

و ارباب معارف مخفی و مستور نیستند و اخبار و آثار در خصوص ادعیه ماثوره از ائمه اطهار علیهم السلام آناء اللیل و
النهار مشحون‌اند از تعلیم یا بن اللطیف رب الفیض و تلویح یا من دقیقه الهیه و ارباب یا من لعله الهامیه و اشاره یا حی حیوه
روحانیه از جمله دعاء مشهور است از مشکوة ولایت وارد است اللهم عاملنا بفضلک یا کریم و لا تعاملنا
بعدلک یا رحیم و کلام سید ساجدین است در صحیفه کامله اللهم صل علی محمد و آل محمد و اجعل سیرتک علی التفضل و
لا تحملنی بعدلک علی الاستحقاق و فقره دعای مشهور است یا مبتدئا بالنعم قبل استحقاقها و غیر اینها از ادعیه و آثار که
از حیز شماره افزون و از حد احصا بیرون اند پس ظاهر این حالت روحانیه را جذبه و الهام نمود و خواه تفضل
و احسان بخوان و بدانکه تجلی و انعکاس لمعات روحانیه و انوار غیبیه را بر مرآة قلبیه و بصیرت عقلیه و در حصول
اولیه ارتفاع پرده حجاب از میان آن دو مرآة محبت سعی و عمل و سبب ریاضات علمیه و عملیه میباشد
و استحقاق و استکشاف و استکشاف گویند در متفطن باشی بعد از تمهید این استغرافات و لمعات ملکوتیه در شرح
کلام کمل ین زیاد زاد الله درجاته در مقامات ملکوتیه بعد از آنکه آن معدن علوم ربانی اشاره فرموده‌اند و صعود
از مراتب استعداد تام از مراتب ادراک حقیقت توحید در مقام اهل نهایات است حاصل نکرده‌است و
ترغیب و تحریص فرموده‌اند او را بتحصیل این استعداد با نیل آن مقام بتوسط ولی مطلق حاصل کردد و عرض
در تفضل و احسان بامن رفتار کن نه بعدل و استحقاق یعنی فیضان انوار حقایق و معارف از کاملین
در مقامات مقام تکمیلی و استفاضت و مرتبه اشرف مرتبه افاضه و انوار هدایت و کمالات است چنانکه مقام
مثل تو بزرگوار است زیرا که ولی مطلق و واسطه جمیع فیوضات فیاض علی الاطلاق مقصود برای استعداد
و استحقاق نیست بلکه بجذبه و الهام و تفضل و الهام نیز متحقق میشود و بو زیدن نسایم الطاف بی
نهایات مثل تو کاملی و مکملی جمیع حجب ظلمانیه از مرآة قلب من بر خواسته بباد فنا برود و بجود و عنایت
توجه مثل تو بزرگوار در رسیدن وصول بان مقام عالی میکردم چون مقتضای بیطالبی تام است که مرتب
بر عنایات ازلی و منت لم یزلی آنست هر دو حالت واقع شوند و هر دو صورت جاری کردند چنانکه
بیان نمودم لهذا آن معدن علوم ربانی اجابت فرموده مبادرت بجواب سوال نموده فرموده‌اند الحقیقة

کشف سبحات

رش رکشف سبحات جلال من غیر اشاره

کشف سبحات الجلال من غیر اشاره صاحب صحاح گفته است کشف الشی فانکشف و تکشف یعنی بیرون آورد چیز را از تحت
حجاب پس منکشف شد و بعضی محققین عرفا گفته است کشف الشی فانکشف و تکشف یعنی بیرون آورد چیز را از
تحت حجاب پس منکشف شد و بعضی از محققین عرفا گفته است الکشف لغة رفع الحجاب یقال کشفت المراة وجهها
ای رفعت نقابها و اصطلاحا هو الاطلاع علی ما وراء الحجاب من المعانی الغیبیه و الامور الحقیقیه وجودا
او شهودا یعنی کشف بحسب لغت برداشتن حجاب است گفته میشود کشف کرد زن روی خود را یعنی برداشت
نقاب را از روی خود و بحسب اصطلاح مطلع شدن است بر آنچه در پشت حجابهاست از معانی غیبیه و امور حقیقیه
از حیثیت وجود و شهود و صاحب نفایس الفنون گفته است حقیقت کشف بیرون آمدن چیزیست از حجاب
بر وجهی که ادراک کند آنرا بر آن وجه مدرک که نباشد و هر چند در عالم انسانی هفتاد هزار زد پرده از انوار که هفتاد
هزار عالم از جسمانیات و روحانیات تواند کرد مودع است اما اهل عرفان مکاشفات بر آن معانی اطلاق
مدرکات باطنی ادراک آن کرده باشند تمام شد عبارت نفایس الفنون صاحب صحاح گفته است سبحه بضم
مهر یعنی و مهمانی است و بآن تنزیه کرده میشود خدا و سبحه نیز تطوع از ذکر و نماز است و تسبیح یعنی سبحان الله
تنزیه خداوند عالم است منصوب است بمصدریت گویا گفته است ابرا الله من السوء براة و کلام اینان در سبحان الله
سبحات وجه ربنا بضم السین و الباء ای جلاله یعنی سبحات وجه یعنی جلالت وجه است و سبوح از اسماء خدا
نقل کرده است به اسم بر وزن فعول است پس اولش مفتوح است مثل سبوح و قدوس تمام شد کلام صاحب
صحاح و صاحب کنز اللغه گفته است سبحات جلال و بزرگی و عظمت و نور حق تعالی است و صاحب قاموس گفته
سبحات بضم سین و با مواضع سجود است و سبحات وجه الله انوار وجه خداست و این کلام و کلام صاحب صحاح
اشاره‌اند بحدیثی که از مشکوة وارد است فرموده‌اند ان لله سبعین الف حجاب من نور و ظلمة
و لو کشفها لاحرقت سبحات وجهه ما انتهی الیه بصره من خلقه یعنی از برای خداوند هفتاد هزار حجاب است از نور و ظلمت
که هرگاه برطرف کند آن حجابها را هر آینه میسوزاند انوار وجه او آنچه را منتهی میشود بسوی او بصر او از خلق
از حجب نورانیه معارف و روحانیات است و مراد از حجب ظلمانیه اجسام و جسمانیات است و مراد از کشف

شیخ حدیث ان لله سبعین الف حجابا من نور و ظلمة

بر او انتفی بر داشتن تعینات مراتب به نحو وجود دانسته در سیر نزولی و قعقد تا هیولی اولی منتهی شود و مراد از حجابات

وجه انوار ذات است و با انوار فیض اول که روح اعظم است مرتبه امر اول که مقام ولایت مطلقه و خلافت عامه

السالفات است مقام خاتم نبوت و بعد مقام خاتم ولایت است چنانکه چنانکه در احادیث مستفیضه از مشکوة

ولایت وارد است که ایتم وجه خدا هلاکت از برای او صفت و مراد از احراق و سوزانیدن عالم خلق افنای

او است باین معنی که علم خلق متحقق نیست بلکه متحقق نیست در عالم وجود مگر ذات اقدس و انوار وجه او

زیرا که کثرت در موجودات و اعتبار خلق از امر باعتبار تعینات مراتب وجود است طور و عوض چنانکه

باستغفار تام در شارعه از برای بیان وجوب کتمان اسرار منعقد است بحبل الکشف آمده و بر تقدیر ارتفاع

حجب نورانیه و ظلمانیه بعضی باقی بمانند تا خلق مقصود و کثرت متحقق شود اینست معنی حدیث شریف که کلمه لو

بمعنی خود باشد و او عبارت از امتناع جزا است بجهت امتناع شرط چنانکه گفته مسبوق بوجه نفی لا عطیک درهما

بمعنی اگر آمدی برای به عطا میکردم بتو درهم یعنی چون نیامدی عطا نکردم و ممکن است که کلمه لو بمعنی ان شرطیه باشد

و اشاره به سیر صعودی و سفر از خلق بسوی حق باشد چنانکه آگاه است که نفوس بشریه انسان بحجب ظلمت و حجب

شاه وجودش بهم حجب نورانیه و ظلمانیه مشتمل است و آنا فآنا از حجابی از حجب ظلمانیه بحجاب دیگر منتقل شود

تا بحجب نورانیه منتهی شود و همچنین آنا فآنا از حجابی از حجب نورانیه بحجاب دیگر صعود نماید تا سیر الی الله با تمام رسد و بعالم

انوار مجرده و عقول مفارقه داخل شود چنانکه در مراتب موت طبیعی و ارادی و در تحقیق در حجابها خود فنا

باستغفار تام بحبل الکشف آمده پس مراد از هفتاد هزار حجاب حجب الهیه در مراتب شأن انسانی متحقق

از درجات جسمانیه و درجات روحانیه و مراد از کشف حجب ارتفاع آن حجب است بحیثیات ربانیه و ریاضات

علمیه و عملیه و مراد از احراق انوار وجه عالم خلق را آنست که بعد از آنکه حجب ظلمانیه و نورانیه مرتفع

مرتفع گردید و نفس با انوار الهیه و اخلاق ربانیه حاصل گردید حقیقت سالک عارف و انسان

کامل بالکلیه محترق گردیده محو جمال ازلی و فانی در جلال لم یزلی میباشد پس بنابراین معنی این حدیث شریف

اشاره است باول مقامات و درجات اهل نهایات است که سفر الثانی بالحق فی الحق است چنانکه گفته

شرح کشف

فرق در میان صفات جمال و صفات جلال

شرح کشف سبحات الجلال من غیر اشارة باین مقام است و بر او در شرح کشف خواهد شد متفطن باش و عقیقت شمار

و صاحب صحاح گفته است جل یجل بالکسر جلالة ای عظم قدره و الجلیل العظیم یعنی جلالت بمعنی بزرگی و جلیل بمعنی

بزرگ است بدانکه صفات ذات اقدس خداوند یگانه را منقسم کرده اند اول بصفات ثبوتیه و صفات سلبیه اول

عبارت است از معانی وجودیه و نعوت ثبوتیه که از برای ذات اقدس ثابت میکنند و تعبیر از این قسم صفات

بصفات جمالیه و اوصاف کمالیه است زیرا که مفاد آنها وجود و ثبوت است و جهات وجود از آن جهت

که وجود است زینت و جمال و خیریت و کمال است دوم عبارت است از معانی و اوصافی که مفاد آنها تقدیس

و تنزیه و معنای آنها سلب قصورات و نقصانات است و بالمرات غیر محصوره بر جمله داخل بصفت واحد

که تعبیر از و بسبوحیت و قدوسیت است و بحسب وجود مصداق عینی ذات اقدس میباشند چنانکه اثبات نمودم در کتاب

الهیه مبسوطا تمام محقق نمودم و این قسم از صفات صفات جلالیه و اوصاف جلالیه گویند زیرا که مفاد آن صفات

آنست که ذات اقدس اجل است از آنکه بنقصانات و قصورات منسوب بصفات مخلوقات موصوف شود و اعظم است

از آنکه مدرک ابصار و اوهام و محاط عقول و اذهان گردد و کلام معجز نظام تبارک اسم ربک ذی الجلال و الاکرام

اشاره باین قسم از صفات الهیه است حیثیت منافی جماعتی از محققین حکما و عرفا در بیان صفات جمال و صفات جلال

و از کلمات بعضی عرفا استفاده میشود که هر صفتی که مفاد آن قهاریت و افنا و جباریت و کبریا است صفت جلال است

حرامانت و اعاده و افنا را از صفات جلالیه و ممیت و معید و مغرض از اسماء جلال و جباریت و عظمت و کبریا

از صفات جلالیه و جلال و جبار و عظیم و متعال را از اسماء جلال شمرده است و گفته است هر صفتی که از صفات

جلال صفات فعل و هر صفت دوم از صفات جلال صفات ذاتی است و هر صفتی که مفاد آن لطف و ابقا و

و زینت و کمال است صفت جمالی است از صفات ذات باشد مثل علم و قدرت و حیات و مانند اینها یا از صفات

فعل مثل رازقیت و خالقیت و احیا و امثال اینها و اگرچه ممکن است برگشتن این اصطلاح با اصطلاح

اول چنانکه بر بصیر حاذق محقق مخفی و مستور نمی‌باشد ولی کلمات این قائل خالی از مسامحات

نیست و بعضی از محققین این طور گفته است که جمال عبارت از ذات است و جلال عبارت از صفات

بیان معنی کشف سبحات جلال
الحق و النفی انوار جلال ذات

ومراد از انوار جلال انوار ذات است و مراد از انوار جمال انوار صفات بعد از شناختن مقدمات مذکوره معلوم شد که
مراد از کشف سبحات جلال رفع حجب و استار تعینات نفسانیه و تعلقات روحانیه و قلبیه است که حجب و استار انوار
انوار جلال است انوار جلال که عبارت از انوار عقلیه و مجردات نورانیه و عقول مفارقه اند منکشف و منجلی
گردد چنانکه همین معنی از کلمات منقوله از اهل لغت و غیر ایشان ظاهر گردید و مقتضای محاورات در استعمال
کلمه کشف و مرادفات او از لغت عربیه و فارسیه نیز همان است که از اهل لغت ظاهر گردید و در مصطلح عرفا نیز همین
معنی اراده است غایتش اینست که ایشان متعلق کشف را معانی غیبیه و امور حقیقیه و یا مدرکات باطنیه مقید ساخته
اند پس معنی کشف سبحات الحق فانتفی این انوار است در نظر عارف سالک بجهت ارتفاع حجب خلقیه نه برداشتن آن
انوار است از نظر او تا نه از نظر او ساقط گردند و منعدم و مفقود گردند چنانکه جاهلان از فحول عرفا و غیر ایشان
فهمیده اند لهذا این فقره شریفه را بر مقام جمع و فنای کلی حمل کرده اند و سه فقره بعد از او را عبارت اخری
اخری او گرفته اند و فقره چهارم را بر مقام فرق بعد از جمع و صحو بعد از محو و بقا بعد از فنا و مقام [illegible]
والتمکین و مرتبه تکمیل و هدایت حمل کرده اند و باین جهت فقرات حدیث شریف را که از معدن حکمت [illegible]
و معرفت صادر است از تلاطم و تناسب انداخته و بعضی از مشایخ عظام از جهت فرار از این معنی فقره اخیره
اخری فقره اولی گرفته و همه فقرات را بر یک معنی حمل نموده است اگر چه بنابر این اختلال مرتفع میشود ولی اختلال
دیگر در اصل حمل او و شرح او نیز بحال خود باقی است چنانکه اشاره خواهیم نمود با آنکه بیان خواهیم نمود اگر معنی
فقره شریفه آن باشد که ایشان فهمیده اند نیز حمل آن فقره بر مقام فنای کلی ذاتی خالی از اشکال و اختلال
نخواهد بود منتظر باشی و بدانکه انوار جلال که تعبیر از آنها در لسان شریعت حقه بعبارات مختلفه و اسامی
گاهی بعقل است گاهی بامر و گاهی بنور است و گاهی بقلم و گاهی بمفاتیح و گاهی بخزاین و گاهی بید مبسوطه است
و گاهی برحمت واسعه و گاهی بروح است و گاهی بمشیت ثانیه عبارات غایة و حد واحد و کل الی ذلک الجمال [illegible]
نیز انتها همه بحسب سیر ایشان نزولی است و بحسب سیر نهایی صعودی نیز عبارات مختلفه و عنوانات متشتته دارند
و در شرح فقرات سابقه همه را با شواهد از آیات و اخبار باستیفای تمام بیان نمودم بالکلیه از علایق مادیه

و لوامح

اشاره بانکه این عالم انوار مجرده
بجهت وحدت و کثرت

و لوامح نقشبندیه مجرد اند ظلمات انوار محضه و فعلیات صرفه اند بیخبر کلا [illegible] که مکان عالم امر بل ارفع از آن عالم است العقل
بوجه واحد نبوده بوجه کثرت ولی جنبه کثرت این انوار در جنب وحدت ایشان مستهلک و مستغرق است و از این است اشاره
بآن در وحی در صحیفه الهیه وارد است ن والقلم و ما یسطرون و ما امرنا الا واحدة نمیبینی که چگونه ضمیر جمع بقلم راجع است
ضمیر مذکر عاقل آورده با آنکه قلم مفرد است افراد اشاره بجهت وحدت و جمع اشاره بجهت کثرت و صیغه جمع مذکر عاقل
اشاره است با آنکه صاحبان علم اند و نمیبینی که چگونه تعبیر از آن عالم بصیغه امر فرموده نه بصیغه اوامر و باوجود آنکه
کلمه امر مفرد مذکر است صفت او را که عبارت از واحده باشد مؤنث آورده است و از کلمه امر و وصف او بوحدت اشاره
اشاره بجهت وحدت و تأنیث لفظ اشاره بجهت کثرت است پس در معنی تفریع و اشاره بوحدت آن عالم اشاره بکثرت
نیز فرموده است منفعل باشی لهذا مقام بجهت کثرت است پس در معنی تفریع و اشاره بوحدت آن عالم اشاره بکثرت
نیز فرموده است منفعل باشی لهذا مقام ایشان امر مطلق و فعل مطلق و صنع مطلق و رحمت واسعه و ید مبسوطه
است و محیط اند بعد ما دون خود باحاطه اطلاق و وجود لهذا اکثر آنها امکان فرمود حقایق وجودیه اند
و از این جهت است که توحید سالک عارف در این مقام اقوی و اکمل و اجلی و اظهر است از مقامات سابقه و چون بالکلیه
از جهات خلقیت مجرد و منزه میباشند بعد از سلاک مسالک حقیقت و معرفت از خلق بسوی حق بایشان منتهی میشود
و سلوک نهایت در این مقام بانتها میرسد و بعد دیگر مخصوص اهل نهایات و ولایات است از سیر که غیر میشود
و او را بالحق فی الحق گویند چنانکه در شرح فقرات سابقه با وجه تسمیه بیان نمودم و لهذا اشاره جنبه نفسیه و
قلبیه و روحیه در آن مقام متصور نمیباشند بلکه نظر بجهت وحدت آنها و احاطه و اطلاق آنها قابل هیچ اشاره
نمیباشند پس محض معنی فقره شریفه اینست که حقیقت توحید سالک عارف کشف انوار جلال است بدون هیچ
اشاره از اشارات مذکوره و باید بدون هیچ زیرا که سالک در این مقام فانی است در فعل مطلق حق
جل و علا منفعل باشی و در شرح فقرات سابقه بیان کرده ام که تا کمال انکشاف حاصل شود اگر چه حقیقت
انکشاف این مقامات بمقابله میسر نمیشود بلکه بمجاهدات نفسیه منجر [illegible] تا مقام حال منتهی شود و
و مشاهده عیانی حاصل گردد و بدانکه تخصیص انوار بجلال بجهت آنست که این انوار بجهت تنزه و تقدس

اشاره [illegible] من غیر اشاره

شرح زدنی بیانا

از علایق و تعینات خلقیه مظهر اسمای ربیه و صفات جلالیه میباشند و بسبب این دقیقه عرفانیه اشاره است آیه شریفه
نحن نسبح بحمدک و نقدس لک وجه اشاره در تقدیم ضمیر فصل است که افاده حصر و اختصاص می نماید وجه تخصیص آنست که
حق تنزیه حقیقت تقدیس در صورتی متحقق میشود که وجود منزه وجود منزه بوده باشند تا توانند آینه و حکایت شوند
تقدس و تنزه حقیقی خود و مظهر و مجلا گردد از برای ظهور قدسیت و نزاهت جاعل خود لهذا آیات الفوق (?) آفاق
در آیینه منفا و تند و لهذا روح اعظم را در لسان نبوت آیتی کبری گفته اند و لهذا انسان کامل را در لسان عرفا مظهر
جامع گویند متفطن باشی و بدانکه اگرچه آن انوار قدسیه بجهت تزیین بزینت کمالات حقیقیه از علم و قدرت و حیات
و ما نفعلها (?) مظاهر صفات جمالیه و نعوت کمالیه نیز میباشند و لیکن چون آن جنبه را نحو اختصاصی با آن انوار قدسیه میباشد
نه این جنبه را از برای تنبیه باین دقیقه عرفانیه باصطلاح جلالیه تخصیص فرموده است نه بجمالیه و وجه تخصیص بنا بر اصطلاح
دوم در صفات جلالیه آنست که این انوار مظاهر جباریت و قهاریت و مجلای عظمت و کبریا و محل اماته و افنای تعینات
خلقیه میباشند خواه بجهت جباریت و قهاریت و واسطه اماته و افنای حق جل میباشند نسبت بسایر اشیا
زیرا که مقام انسان مقام مربیت و قیومیت است چنانکه باستیفای تمام در رشحات سابقه تحقیق آن گذشت و آنکه وجه
تخصیص بنا بر اصطلاح سیم ظاهر است زیرا که در نزد ایشان صفات مظهر ذات اند و این انوار مظاهر صفات اند متفطن
باشی در جمیع آنچه در رشته تقریر کشیده و سلک تحریر در آورده شد ضمنیه شمار پس کمیل ابن زیاد عرض کرد زدنی بیانا
صاحب صحاح گفته البیان ما بیّن به الشی من الدلالة و غیرها یعنی بیان چیزی است که ظاهر شود با و چیزی از
دلالت و غیر آن و نیز گفته است بان الشی بیانا اتضح فهو بیّن یعنی بیانا بمعنی اتضاح است و بیّن بمعنی متضح
و صاحب کنز اللغه گفته است بیان آشکارا شدن و روشن شدن و سخن فصیح گفتن است و نیز گفته است
اتضاح روشن شدن و آشکارا شدن است پس منکشف گردید که بیانا اخص از منطق علم و ادراک
است بلکه از کلمات منقوله مستفاد میشود که در صورتیکه کلمه بان و بیان را استعمال میکنند اکثر که در مرتبه
مکاشفه و مشاهده باشند زیرا که آشکارا و روشنی ترجمه بیان است بحسب متفاهم اهل فارسی مستعمل میشوند
مادر صورتیکه شی در مرتبه مشاهده و مکاشفه باشند لهذا صاحب صحاح بیان را باتضاح تفسیر نموده است به وضوح

و تبیینی

بیان آنکه مراد از زیادتی بیان زیادتی کشف است

و تبیینی تعبیر نموده است نه بظهور زیرا که زیادتی مبانی دلالت میکند بر زیادتی معانی چنانکه در نزد اهل عربیت
مقرر است و مقتضای قواعد ممهده در اصول فقه تقابل لفظ است در معنی خود تا خلاف آن ثابت شود و لهذا بعضی
اهل عرفان در تقسیم یقین گفته اند علم الیقین ما حصل بالبرهان و عین الیقین ما هو فی حکم البیان و حق الیقین
ما هو فی حکم العیان یعنی علم الیقین چیزی است که حاصل شود به برهان و عین الیقین چیزی است که در حکم
بیان باشد و حق الیقین چیزی است که در حکم عیان باشد متفطن باشی و بدانکه ظاهر این کلام و از کلمات
سابقه از سؤال و جواب چنانکه مشروح گردید و ظاهر از کلام آنجناب الطف السلام فقد طلع الصبح
چنانکه بیانش خواهد گردید و ظاهر از جلالت قدر کمیل بن زیاد که از اصحاب اسرار آن معدن علوم
علوم ربانی و منبع معارف یزدانی بود و اقل مرتبه او این بوده است که مکاشفات قلبیه که از علوم
ارثیه و خاصه ارباب سالک حقیقت و معرفت و مخصوص اصحاب قلوب و اصحاب مجاهدات نفسانیه
و ریاضات علمیه و عملیه است از برای او حاصل بوده باشد آنست که مقصود او از اصل سؤال از حقیقت
توحید و از طلب زیادتی آنکه فوق ظهور مراتب آن حقیقت است بحسب سلوک عرفانی و منهج بیان و شهود
بجذبات التفاتات و بیانات آن صدر نشین بارگاه ولایت و خلافت ربانی و متمکن مقام استقامت و جهات
سبحانی حاصل شود نه بیان مفهومات و عنوانات که تعبیر واقع میشود از حقایق آن مقامات و درجات بحسب بیانات
علمیه نه شنیدن برای آنکه کمیل ابن زیاد اجل است از آنکه عنوانات و تعبیرات و بیانات علمیه آن مراتب تفهیم نباشد
و ندانسته باشد حقیقت توحید را با مراتب و مقامات آن است با آنکه آیات و اخبار از این معانی و بیانات از
اشاره باین مقامات و درجات مشحون شده چنانکه در رشحات سابقه بعضی از آنها اشاره نمودیم پس منکشف
گردید که مقصود کمیل ابن زیاد از کلام خود که زدنی بیانا آنست که بحسب التفات تو مرتبه
از مراتب حقیقت را بر من منکشف و عیان گردان بعد مرتبه دیگر را منکشف گردان متفطن باشی و بدانکه اگر مقصود
بیان عنوانات و مفهومات حقیقیه توحید و باختلاف مراتب و درجات او باشد بحسب بیانات علمیه
باید مقصود او در این صورت نیز از زدنی بیانا مقام دیگر و درجه آخر از توحید باشد زیرا که حقیقت و

معنی توحید چنانکه در شرح فقرات سابقه گذشت الی آخره عبارت از ظهور معانی و حدانیت و فردانیت تعزرات و
محقق گردیده توحید را مراتب و مقامات است پس بیان و الی آخره مراد به تحقیق این مقام را از توحید
خواهد بود از اینجا ظاهر میشود فساد کلمات بعضی از شراح حدیث شریفه او را سئولات را بر بیانات و عنوانات
و مفهومات علمی حمل کرده اند و بعد از آن بعضی هر چهار فقره را عبارت اخری از کشف سبحات جلال گرفته است و بعضی فقره
اولی از چهار فقره را عبارت اخری از کشف سبحات گرفته است احد کمی و منتظر مزید تحقیق باشی پس فی مودای آن
معنی علوم ربانی محو الموهوم مع صحو المعلوم صاحب صحاح گفته است محا لوحه یمحوه محوا از باب نصر ینصر و یمحیه محیا
بمحاه ایضا از باب ضرب یضرب و علم یعلم یعنی زایل گردانید نقش ها را از سر لوح خود و صاحب کنز اللغه گفته است
محو بفتح و سکون بمعنی زایل گردانیدن سود است و نیز در صحاح گفته است و صحیح فی الکتاب صحوا از باب علم یعلم و نفع ینفع
در مصدر بمعنی غلط و سهو کرده در حساب و صحیت فی الشی اصحی و صحا از باب ضرب یضرب بسکون حا در مصدر بمعنی
رفته ذهن او بسوی آن شئ و حال آنکه اراده کرده بود غیر او را و توهم بمعنی ظن صحیح و ابهام و توهیم بمعانی دیگر
مرا احتمی است و صاحب کنز اللغه گفته است و هم بفتح ها در حساب و غیر آن غلط کردن و وهم بسکون ها دل بچیزی
رفتن و گمان اندک بردن و گمان بغلط بردن صاحب صحاح گفته است صحو بمعنی بشارت شده از مستی آشکار
و از این جهت است که مست را بعد از هشیاری صاحی گویند و بمعنی رفتن ابر است و از این جهت است که روز
را بعد از زوال ابر صاحی گویند بمعنی بیرون آمدن از زیر ابر و گفته میشود اصحت السماء ای انقشع عنها الغیم
فهی مصحیه یعنی پراکنده شده از آسمان ابر پس نمایان گردید بعد از شناختن معانی مفردات فقره
مذکوره بحسب لغت بدانکه محو و صحو در اصطلاح اهل عرفان چنانکه مناسب فقرات یان نمودم از معانی ماخوذ
است و وهم در اصطلاح حکما و متکلمین عبارت است از قوه که مودع است در اول بطن دوم از دماغ و شأن
ادراک معانی جزئیه متعلقه بمحسوسات است مثل ادراک صداقت زید و ادراک عداوت عمرو و در مقدم بطن
سیم قوه مودع است که شأن حفظ مدرکات قوه واهمه است و او را حافظه گویند و در مقدم بطن اول از
قوه مودع است که شأن ادراک صور محسوسات است از طریق حواس ظاهره پنجگانه و عبارتند از سامعه و

شرح فقره محو الموهوم مع صحو المعلوم

اشاره بحواس پنجگانه باطنه و بیان محل آنها از دماغ

وذائقه

وذائقه و شامه و لامسه و چون این نوع لفظی است یونانی بنطاسیا گفته اند و چون جمیع صور مدرکه به حواس ظاهره
پنجگانه است حس مشترک گویند و در مؤخر بطن اول از دماغ قوه مودع است که شأن حفظ مدرکات حس مشترک
است و او را خیال و قوه خیالیه گویند و در مقدم بطن دوم از دماغ قوه مودع است که شأن تفصیل و ترکیب معانی
جزئیه و صور خیالیه و ترکیب معانی جزئیه با صور خیالیه است و اگر این قوه عقلیه [مستعمل او] باشد متفکره گفته اند و اگر قوه واهمه
باشد متخیله گفته اند و گاهی متصرفه هم گویند مستعمل این هر چه باشد چون شغل محاکات صور است بسی او مستنبط
میشود مقامات صادقه و کاذبه چنانکه در شرح فقرات سابقه اشاره نمودیم و چون عملش ترکیب و تفصیل است او مستنبط
میشود شبه اکثر صنایع با علوم یات و قیاسات برهانیه و غیر برهانیه از برای نفس انسانیه و چون قوه واهمه رئیس قوای باطنه است
زیرا که تفاوت نیست در میانه مدرکات او و مدرکات قوه عاقله مگر با اضافه بسوی مادیات و عدم اضافه بسوی آنها مثلا
معنی صداقت با اضافه بسوی زید از مدرکات وهم است و با قطع نظر از اضافه از مدرکات عقل پس فی الحقیقت وهم
عقل مضاف است لهذا تجرد وهم و مدرکاتش از سایر قوی و مدرکات آنها بیشتر است حتی آنکه از لواحق ماده نیز
مجرد میشد بخلاف حس مشترک و مدرکاتش اگرچه از ماده مجرد شده ولی از لواحق ماده که عبارت میشد از مقدار و شکل
و غیر آنها مجرد نیست لهذا گاهی وهم میل و خیر و اراده حکم میکند بر همه قوای باطنه را او موهوم میگویند و قصد مطلق
مطلق مدرکات قوای باطنه را و وجه تسمیه آنها بوهم و بقوه واهمه آنست که غالبا بجهت ضیق وقت و کثرت ... موجب
سهو و غلط میشود در باب عقلیات و مجهولات با بودن قوه عاقله در آن ابواب معاند و معارض عقل است لهذا
از جنود جهل و شیطان شمرده میشود و بعضی قدر الکفایه مسلم از مباحث قوی از باب مقدمه و الا آن مباحث را
موضوع بعض است این وجیزه را گنجایش آن و نه این فقیر را مجال بیان پس میگوییم فرمودند بجناب حقیقت توحید
زایل گردانیدن موهوم است با آشکار شدن معلوم مراد از موهوم مرتبه انوار جلال است و وجه اطلاق موهوم
با این مرتبه آنکه هر شاهد حق جل و علا در حقیقت توحید و قوه یعنی سالک عارف است در این مرتبه اضعف
مراتب مشترکة از الکشف فنا و در مرتبه فوق آن هر مرتبه بعد صحو و فنا در صفات است چنانکه مذکور شد وهم
اضعف اسم مراتب مشترکه از الکشف در مدرکات عقل و بجهت آنکه وهم بمعنی ظن مستعمل میشود لسبب این مرتبه ارجح

اشاره به نکته موهوم و [illegible] جامع معانی و [illegible]

بمراتب فوقانی نسبت نقص تمام و نسبت فعل بمقامی است و جهت اینست که عارف متعلق میشود باین مرتبه و حال آنکه مراد او
نیل باعلا مراتب توحید است که مقام جمع و فنای در فنا و مرتبه لو کشف الغطاء و بجهت اینست که بنظر آمده که اگر عارف
فوق این مقام مقصود نمیباشد و یا بجهت اینست که غفلت سالک در این مقام موجب غفلت از مراتب فوق میباشد
متذکر و متفطن باشی و مراد از معلوم ذات اقدس حق جل و علا است که بوجهی در مراتب سابقه بخصوص در
این مرتبه از برای سالک عارف معلوم است و الا سلوک بسوی او و طلب نیل لقای او مقصود نمیباشد و لکن
با حجابی با حجب لهذا فرمودند مع محو المعلوم زیرا که صحو بیرون آمدن آفتاب است از زیر ابر و مرتبه انوار جلال
که مرتبه فعل است در منزله غمام است نسبت بمراتب فوق چنانکه اشاره نمودم پس این کلام لطیفه ایست که
بفنا و استغراق سالک عارف در بحر مشاهده صفات حق جل و علا و مکاشفه و مشاهده آن صفت تجلیات در جمله
افعال از نظر او ساقط کردید چنانکه فقره سابقه اشاره است بفنا و استغراق او در دریای فعل مطلق حق جل
علا و مکاشفه و مشاهده او تجلیات جمیع افعال از نظر او ساقط کردید و این قسم از کشف را کشف خفی خوانند
چنانکه کشف در مرتبه سابقه را کشف سری گویند بنابراینکه مقام سر فوق روح باشد چنانکه در اشارات سابقه
منکشف کردید و کلام سلطان اوصیا علیه التحیة و الثنا در حدیث مشهور و کمال توحیده الاخلاص له اشاره
باین مرتبه از توحید است متفطن باشی و محتمل است که مراد از موهوم و معلوم خود سالک عارف باشد بهر دو جهت
فنا و استغراق و دهشت و تحیر اینکه صادق است بر او هست و نیست پس بوجهی موهوم است و بوجهی معلوم و
مراد از محو ازاله دهشت و تحیر او باشد که بجهت فنای در افعال حاصل است و مراد از صحو هشیاری او باشد
از این دهشت و اضطراب بجهت وصول جذبه از جذبات الهیه تا استعداد مشاهده ما فوق را مشاهده
صفات است حاصل شود و عرف عطف فنای آن صحو گفتار دو چنانکه کیفیت این معنی در احادیث معراج خاتم
جمیع مراتب نبوت بتفصیل تمام مذکور گردیده و از برای اشاره باین مقام از آن جناب منقول وارد
است اللهم زدنی فیک تحیرا چنانکه ابن جمهور لحسائی در کتاب مجلی نقل کرده است متفطن باشی و بدانکه اتقدر
از لطایف و دقایق معانی و بیان و اسرار بلاغت و رموز فصاحت و دقایق و نکات دیگر در فقره

اشاره به معنی و کمال توحیده الاخلاص

اشاره به معنی حدیث اللهم زدنی فیک تحیرا

سابقه و

اشاره به تشبیه از لطایف و دقایق علم بیان که در این فقره شریفه است

سابقه و بخصوص در این فقره شریفه مندرج و مندمج که توان وصف آن او رای تقریر و تحریر نمود و بشمه از آن لطایف
که بفهم قاصر این حقیر رسیده است اشاره مینمایم اگرچه موجب تطویل و اطناب باشد ولی چون موجب مزید ایمان و وصل
مطلوبست ایراد مینمایم و از برای اینکه موجب زیادتی اطناب نباشد باین فقره شریفه اقتصار مینمایم و لطایف
و دقایق و رموز و اسرار فقرات دیگر را بعقاید و استنباط طلاب حقایق و معارف میگذارم پس معلوم در کلمه
محو استعاره مصرحه تحقیقیه است باین معنی که مشبه به را ذکر نموده و مشبه را انداخته اند و در حقیقت متضمن
استعاره تحقیقیه است یکی در تشبیه از الة الحجب انوار است از نظر سالک بازاله نقوش از لوح در ایجاب اکثر
دوم در تشبیه آن حجب غریبه است بنقوش در تلالؤ یا در حجابیت یا بنوعی اگر محو بعض بیرون باشد چنانکه در
کلام کز اللغه گذشت در رقت و نازکی حجاب در این مقام از سلوک در تشبیه سر عارف است بلوح کتابت در انتقاش
علمیه و حقایق عرفانیه و در کلمه موهوم نیز استعاره مصرحه تحقیقیه است بوجوه عدیده چنانکه اشاره نمودم متفطن
باشی و در کلمه صحو در مقام حال است اشاره لطیفه است بانچه در اشارات سابقه منکشف شد که صحو مستلزم
انجلای و موجب بقای و موجب هوش و ولادتی و در کلمه صحو نیز استعاره مصرحه تحقیقیه است در حقیقت
متضمن دو استعاره تحقیقیه است یکی در تشبیه کمال انکشاف صفات است از حجاب سحابیات بتمام انکشاف آفتاب
از زیر غمام دوم در تشبیه سحابات است بغمام در رقت و نازکی بسا از زینت نمودیکه آن فشرده بوجهی مستور باشند
و بوجهی مشهود دیم در تشبیه صفات است بآفتاب در نورانیت و ظهور ذاتی و در مستور بودن بحجب عارضی
و در انکشاف تمام بعد از زوال آن حجاب و در کلمه موهوم و معلوم ترشیح بیانی است و در میانه محو
و معلوم و همچنین در میانه محو و صحو طباق است و در انداختن مسند الیه در این فقره بقرینه فقره سابقه
احتراز از عبث و تخییل رجوع باقوی دلیلین است و در کلمه محو اشاره بدهشت و تحیر سالک است در این
مقام و در کلمه صحو بلکه در کلمه محو نیز اشاره است باینکه هنوز در این مشاهده حجاب باقی است و در کلمه موهوم
بوجهی و در کلمه محو بلکه صحو نیز چنانکه ایما نمودم اشاره لطیفه است باینکه حجاب بغایت رقیق و علامه
نازک است متفطن و متامل باشی در لطایف حلاوت این تشبیهات و استعارات در افاده این مطلب

شرح فقره هتک الستر لغلبة السر

دقیق المسلک و در افاضه این مقصد صعب المنال که در فوق قوه بشریت است پس عرض کرد کمیل ابن زیاد که زدنی
بیانا یعنی زیاد کن برمن بیان را پس فرمود که آن معدن علوم ربانی هتک الستر لغلبة السر صاحب صحاح گفته است الهتک خرق
الستر عما ورائه یعنی هتک پاره کردن پرده است از چیزیکه پشت سر آن پرده است و صاحب کنز اللغة گفته است هتک
پرده دریدن است و نیز صاحب صحاح گفته ستر بکسر سین معنی دستور است و ستاره بمعنی سین چیزیست که پوشانیده میشود
باو هرچه باشد و ستر بفتح سین مصدر سترت الشیء استره و ستر است یعنی پوشانیدم آن شیء را و در کنز اللغة
مذکور است الستر بکسر سین پوشش و پرده است و در صحاح مذکور است که سر بالکسر آنست که پنهان داشته شود
و جمع آن اسرار است یعنی حقیقت توحید پاره کرده پرده و حجاب است از برای غلبه و قوت سر تا شاهد مطلوب
تجلیات فوق الجلال و مرتبه کمال مشاهده و عیان آید و اعیان الکلیة از نظر عرفان سالک ساقط گردند که مراد
مراد از ستر صفات حق جل و علا است زیرا که همه آن صفات نیز حجابند از مشاهده ذات لهذا آن معدن علوم
ربانی در حدیث مشهور فرموده اند و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه لشهادة کل صفة انها غیر الموصوف
و شهادة کل موصوف انه غیر الصفة یعنی کمال التوحید الاخلاص در توحید ذات اقدس نفی صفات
است از او یعنی ملاحظه ذات او است بدون ملاحظه صفات زیرا که هر صفتی شهادت میدهد باینکه او غیر موصوف
است و هر موصوفی شهادت میدهد باینکه او غیر صفت است پس مشاهده ذات با صفات منوط بملاحظه اغیار و
مشاهده اغیار با ذات خالی از شرک اگرچه خفی باشد و اگرچه رقیق از شرک خفی باشد نخواهد بود لهذا
از مشکوة نبوت وارد است دبیب الشرک فی امتی اخفی من دبیب النمل السوداء علی الصخرة الصماء فی اللیلة
الظلماء یعنی جنبش نرم شرک در دلهای امت من پنهانتر است از رفتار مورچه سیاه بر روی سنگ
سیاه سخت در شب تاریک و این از بدیهیات است که مراد الجناب از شرک در این حدیث شرک خفی است
و در مقابل توحید خاص الخاص واقع میشود نه شرک جلی که در مقابل توحید عام مستعمل میشود و بسوی
این معنی نیز اشاره است کلام معجز نظام و ما یؤمن اکثرهم بالله الا و هم مشرکون یعنی ایمان
نمی آورند بیشتر ایشان بخدا مگر در حالتیکه شرک کنند وجه اشاره آنست که ایمان با شرک جلی مجتمع نمیشود

اشاره بمعنی و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه

اشاره باینکه شرک دو قسم جلی و خفی

شد پس باید

شد پس باید مراد از شرک در این آیه شریفه شرک خفی باشد خلاصه کلام همچنانکه توحید را مراتب مختلفه و درجات متفاوته است
چنانکه در فقرات سابقه بیان نمودم شرک را نیز مراتب مختلفه و درجات متفاوته است هر مرتبه از شرک در مقابل مرتبه
از توحید واقع میشود ولی شدت در مراتب توحید حقیقی موجب تضعیف مراتب شرک خفی باشد و ریاح جذبات الطاف
الهی ریشه شرک خفی را از جویبار سر سالک عارف میکند و برباد فنا میدهد حقیقت توحید حقیقی از غش شرک خفی خالص
میگردد و بسوی این لطیفه عرفانیه نیز اشاره است کلام معجز نظام الا لله الدین الخالص و من یبتغ غیر الاسلام دینا فلن یقبل منه
منفصل باشد و بدانکه مراد از سر در این فقره شریفه سر سالک عارف است که بجهت غلبه قهر نور ذات اقدس مغلوب
و مقهور و محجوب شده و قوت تابش نور الانوار فانی و مستهلک شده چنانکه انوار ستارها در نزد قهر و غلبه نور آفتاب
بجهت شدت قوت تابش او مقهور و مغلوب و فانی و مستهلک میشوند و ممکن است که مراد از سر ذات اقدس نور
الانوار باشد زیرا که او است سر الاسرار چنانکه او است نور الانوار بلکه چون چنانست چنین است و چون چنین است
چنانست هو الاول و الآخر و الظاهر و الباطن و هو بکل شیء علیم و مآل هر دو توجیه یکیست لکن در توجیه اول
کلمه غلبه مصدر بمعنی مفعول است و در توجیه دوم بمعنی فاعل پس این فقره شریفه اشاره است بمقام فنای در ذات
یعنی بمرتبه مشاهده باشد از برای عارف که نور مجرد اعلا و منظور نباشد از برای او مگر جمال حق جل و علا و هم
انتفای صفات نیز از نظر او ساقط گردد چنانچه بعضی کلام ختمی مآب که در شب معراج بمقامی رسیدم که در میان من و خدای
علام هیچ واسطه نماند و معنی کلام الجناب الفقر کاد ان یکون کفرا یعنی فقر ذاتی نزدیک است که ساتر باشد اشیاء را
از نظر سالک عارف زیرا که کفر در اصل لغه بمعنی ستر است منقطع باشد و بدانکه بسوی این مقام خاص توحید نیز اشاره
است کلام معجز نظام فمن کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا و لا یشرک بعبادة ربه احدا چنانکه سابقا بیان نمودم
و بدانکه در این مقام اعلا ذات عارف نیز منظور و ملحوظ نمیباشد مگر از جهت که ملاحظه حق است نه از جهت
حیثیت که ذات اوست بلکه عرفانش نیز منظور و ملحوظ نمیباشد مگر از آن حیثیت که عرفان حق است نه از آن حیثیت
که ذات اوست بلکه عرفانش نیز منظور که عرفان او است و مقام است در فوق این مقام و اعلائی است جلیل
از این مقام او آنست که ذات او و عرفانش نیز بالکلیه از نظر او ساقط گردد بلکه بالکلیه انفعلا

اشاره بمعنی حدیث الفقر کاد ان یکون کفرا

اشاره بمقام فنای فنا و هو کمال

اشاره بحدیث الفقر فخری

دعوی فانی خود نشر غریب نیز جایز باشد و این مقام را در لسان عرفا محو کلی و فنای اکبر و فنا فی الله گویند این حقیقت کمال
فقر و تمام عبودیت چنانکه از مشکوة نبوت وارد است الفقر فخری و اینست حقیقت اتصال چنانکه از مشکوة ولایت
وارد شده در حدیث کمیل اذا وجدوا وصلوا و اذا وصلوا اتصلوا و مراد از اتصال کمال وصل و تمام قرب است
با آن معنی چنان نمودم و لیکن آن نیز از روایات کلمات خاتم در احادیث معراج چنانکه بتفصیل نقل نمودم
در حدیث [illegible] از موسی ابی جعفر علیه السلام [illegible] حضرت ختمی مآب [illegible] فرموده [illegible] بالا رفتم تا زیر عرش
الهی رسیدم و از آنجا پرده سبز [illegible] آویختند و صفت آن در نور و ضیا و حسن و بها نمیتوانم کرد پس
در آن پرده در آویختم و آن پرده مرا بالا کشید تا برده در خلوت خانه قدس گردیدم و در حرم سرای
عزت جلال رفعت پرده از کردم تا بمرتبه رسیدم که صدای ملک نشنیدم و از خود تهی گردیدم و جمیع ترسها و بیمها
از دلم بیرون رفت و با دیگر خدا از خاطرم برطرف شد و نفسم بقرب الهی ساکن گردید و شاد شد و سرور در
دل یافتم و چنان غیر خدا از دلم بیرون رفته بود که گمان کردم که همه خلایق مرده اند پس زمانی حق تعالی مرا مهلت
داد تا بخود باز آمدم و از حیرت و دهشت رهایی یافتم و بتوفیق الهی چشم سر را بستم و دیده دل را گشودم و بدیده
دل ملکوت آسمانها و زمین را میدیدم چنانکه در صحیفه الهیه وارد است ما زاغ البصر و ما طغی لقد رای من آیات
ربه الکبری تا آخر حدیث چون از اکثر این مقامات مشتمل بود از برای تیمن دوباره نقل کردم منطبق باشی
و رجوع کن با آن احادیث تا این مقامات بکمال [illegible] کالشمس فی رابعة النهار [illegible] و عیان

شرح فقره جذب الاحدیة لصفة التوحید

گردد لهذا تکمیل این رساله عرض کرده در دنیای ما و آن معدن علوم ربانی از برای اشاره باین مقام
اعلام نموده جذب الاحدیة لصفة التوحید در صحاح اللغة مذکور است الجذب المد و یقال الرجل اذا
کرع فی الماء جذب منه نفسا و نفسین یعنی جذب بمعنی کشیدن است و گفته میشود مرد را [illegible] که آب را
بدهن خود کشی از موضع آب نه بدست خود یعنی جذب کرد یک نفس یا دو نفس و در کنز اللغه مذکور است
که جذب بمعنی کشیدن و ربودن است یعنی حقیقت توحید کشید یا ربود نور اقدس ذات احدیت
مر صفت توحید عارف موحد را بسوی خود یعنی بدان ای صاحب بصیرت مراد از احدیت مرتبه

غیب الغیوب

غیب الغیوب بود و صرف صرف ذات اقدس جل و علا است که هیچگونه اکثرت و تعینیت در او مفهوم نباشد و
مقدم است بر مرتبه واحدیت که مرتبه ذات با ملاحظه اسماء و صفات است چنانکه در شرح فقرات سابقه بکمال انکشاف
آمده و مراد از صفت توحید عرفان عارف موحد است و او عبارت از مشاهده وحدت ذات معروف است و

اشاره بمعنی عرفت ربی بربی و بک عرفتک

مراد از جذب این صفت عرفان بودن این صفت کشیده او بسوی خود یعنی این صفت نیز در نظر او بالکلیه قطع
گردد یعنی شاعر باینکه این صفت از نظر او ساقط است نیز باشد تا حق حقیقت عرفت ربی بربی و رب بی
برب و عرفت الله بالله و بک عرفتک و انت دللتنی علیک و دعوتنی الیک چنانکه از مشکوة نبوت و ولایت
وارد و حالی از این مقام اشرف و مجلای اعلا است متحقق شود و تا صفت توحید نیز بذات منحصر گردد
و موحد جز ذات باکی شی ها نماند غیرت شیخ در جهان نگذاشت و از برای اشاره بچنین این مقام بعض
موحدین گفته اند که کسیکه اشاره کند بسوی توحید زندیق است و کسیکه اشاره کند بسوی او بت پرست است و
کسیکه گمان کند واصل است از برای او حاصلی نیست و کسیکه گمان کند که او نزدیک است از ساحت قرب او
دور است این معنی فنا در توحید و مقام جمع و فنای فنا و طی بطی و محو بمحو در السنه محققین از عرفا
متداول است منطبق باشد که دقیق المسلک و صعب المنال و وصول بحق حقیقتش منتهای امانی و آمال آن

اشاره بمقامات لطیفه و مثلهای [illegible] از برای این مقام از توحید [illegible] تمثیل [illegible]

بلند نظر [illegible] این مقام از توحید در حقیقت نیز متحقق است چه جای از عقلیات مثال اول اضمحلال
و استهلاک انوار ستارها است در نزد شعاع آفتاب با اینکه انوار ستارها در نفس الامر موجود [illegible] و
نسبت بایشان [illegible] قاهریت و غالبیت و شدت و قوت نور آفتاب مغلوب و مقهور و مضمحل و مستهلک [illegible]
صاحب چشمی [illegible] نور آفتاب [illegible] من هذه [illegible] شعاع آفتاب [illegible] آفتاب
و من هذه [illegible] نور آفتاب را از اینجا منکشف میشود سر معنی حدیث [illegible] بصری
[illegible] چنانکه سابقا اشاره نمودیم منطبق باشی مثال دوم اضمحلال و استهلاک نور چراغ
است در نزد شعشعه نور آفتاب چنانکه در ستارها نسبت بنور آفتاب بیان نمودیم مثال سیم قصه بودن
جمال آفتاب مثال یوسف مصر است علی نبینا و علیه السلام ادراک و شعور برده نشیمان [illegible]

را ازش بهدآن جمال عدیم مثال از خود مهجور گشته بعنوان جمال با کمال گردیده بعوض ترنج دستمال خود را بریده بلکه
بلمث عربانکه بحود دست نشستند منتبه نشود نمودش عربانکه دستمال خود را از روی بی‌شعوری میبرید منتبه نشوند
چنانکه شهادت میدهد بدین آیه کلام معجز نظام فلما رأینه اکبرنه وقطعن ایدیهن حاش لله ما هذا الا ملک کریم
ولله المثل الاعلی فی السموات والارض ان فی ذلک لآیات لاولی النهی ویضرب الله الامثال للناس لعلهم یتذکرون
وتلک الامثال نضربها للناس وما یعقلها الا العالمون منفعل باشد و بدانکه از برای اصحاب حقایق معارف تحقیق
است اعلا از این مقام افق که مخصوص کملین انبیا و اولیا است و او مقام بقا بعد از فنا و صحو بعد از محو
و فرق بعد از جمع است و صاحب این مقام چنانکه سابقا اشاره نمودم در عین وحدت بیننده کثرت باشد و در عین
کثرت بیننده وحدت باشد و در عین آنکه با حق است با خلق است و در عین آنکه با خلق است با حق است نه مشاهده حق او را
او حجاب است از مشاهده خلق و نه مشاهده خلق او را حجاب است از مشاهده حق لا یشغله شأن عن شأن و لا یحجبه
شیء عن شیء بخلاف مقام جمع و حال فنا که بجهت شدت استغراق در مشاهده حق و ملاحظه جمال او محجوب از مشاهده
خلق است و بخلاف فرق پیش از بقا بعد از فنا که بجهت استغراق در مشاهده خلق و تشبث بتعلقات
عالم فرق محجوب از مشاهده انوار ذات قدسی مبدأ اعلا است پس در هر یک از جمع بعد از فرق محض و فرق حقیقی
در صدر و نقصانی در بصیرت و حجابی در نظر باقی است اگر چه در اول بغایت رقیق است و در دوم بغایت
غلیظ لهذا محققین عرفا گفته‌اند در این مقام میگویند احتراز کنید از جمع تنها و از فرق تنها زیرا که اول موجب
زندقه و الحاد و دوم موجب تعطیل فاعل علی الاطلاق است بیانش آنکه اول بحکم را استقرار میکند و دوم
بحکم حجاب اول از اتصاف او بصفات کمال او و صفت جلال و از احاطه و قیومیت نسبت به اشیا و اعیان
غافل و دوم از استقلال او در افاضه فیوضات و افاده خیرات ذاهل است و تحصیل کند مقام جمع با فرق
را که حق توحید و حقیقت توحید است و مقام فوق او و اعلا از او زیرا که انسان کامل متصف بشد
زیرا که هر دو جهت ناظر است و وحدت را با کثرت و کثرت را با وحدت میبیند فیاض را با فیض و محیط را
با محاط منتهی ما بعد لا یشغله شأن عن شأن و لا یحجبه شیء عن شیء پس مقام اعلا از این مقام از برای سالک

اشاره بمقام فرق بعد از جمع و صحو بعد از محو

سالک حقایق

سالک حقایق معارف در حیز امکان متصور نمیباشد و مقام او اعیاد ان قربیه و لیس فوق محدد الجهات جهة و کار بریچگونه
جمع بدون فرق و فرق بدون جمع تعطیل و جمع با فرق توحید است بیانش آنکه در هر دو صورت از صفات و افعال
و آثار حق جل و علا غافل است در صورت اول فیض میبیند تا فیاض را از برای او ثابت نماید مظهر میبیند
تا ظاهر را از برای او پیدا شود و در صورت دوم فیاض میبیند تا فیض را از برای او ثابت نماید و در رقات
سابقه بخیال است فاکبر بلکه کالشمس فی رابعة النهار است هر چه عیان گردیده واجب الوجود بالذات واجب الوجود
من جمیع الجهات و الحیثیات تمام بلکه فوق التمام است و در شدت وحدت کمالات و وجود غیر متناهی بلکه فوق
غیر متناهی است بعدة و مدة غیر متناهی و الا ترکیب در ذات اقدس منتفی متحقق میشود و از مرتبه واجب و حیثیت ساقط
میباشد بخلاف مقام جمع با فرق که صاحب ذو العینین است فیض را با فیاض میبیند مظهر را با ظاهر صنعت
با موصوف بدهد مایه اثر را با موثر خلق را با حق میبیند حق را با خلق لهذا این مقام جمع جمع و جامع جمیع مراتب
صاحب این مرتبه کامل بود در اکمال این آن هر دو راست بل بلکه صاحب این مقام اعلی صاحب خلافت کلی و ولایت
الاطلاق است و مامور است بتکمیل ناقصین و هدایت جاهلین چنانکه در صحیفه الهیه وارد است فاستقم کما امرت یا ایها
الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک و از این جهت است که این مقام را مقام تمکین و استقامت نیز گویند و بسوی این مقام
اعلا اشاره است کلام معجز نظام الم نشرح لک صدرک و وضعنا عنک وزرک الذی انقض ظهرک یعنی آیا نگشادیم
سینه ترا و برداشتیم از تو سنگینی ترا یعنی تنگی مقام زیرا که ... و کلام معجز نظام ما زاغ البصر و ما طغی
ولقد رای من آیات ربه الکبری چنانکه مولوی این جمعه در حدیث سابق استشهاد فرموده اند کلام معجز نظام فکان قاب
قوسین او ادنی زیرا که مراد از قاب قوسین مقام جمع و فنا کلی است بنحوی که منکشف گردیده و مراد از او ادنی مقام
فرق بعد از جمع و صحو بعد از محو است که مقام تمکین و استقامت و مرتبه تکمیل و هدایت و سیر بالحق من الحق الی الحق در
خلق است و این مقام احق است باینکه نامیده شود بحق الیقین چنانکه مصطلح ارباب یقین است و وجه اعتبارات
معالج در رساله ثالثه مفصل نقل نمودم اشارات لطیفه بکمالات مکرم است با مرتبه مقصور از توحید و با ...
درجه علیا از اینکه تعلیق مقدور باشی و بدانکه مسوی این اسس غیر اشاره است کلام خاتم اولیا علیه التحیة والثنا

اشاره بآنکه مقام اعلا از انتقال از برای سالک معارف در حیز امکان

اشاره بآنکه نبوت و ولایت محقق نمیشود

اشاره بتفسیر آیه الم نشرح

شرح فقره نور شرفاء صبح الازل

لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا و غیر اینها از آیات و اخبار که از حیز شمار افزون و از حد احصا بیرون اند لهذا بتکمیل این
زیاد عرض گردید فی بیانها و آن معدن علوم ربانی از برای اشاره بهمین مقام اعلام نمود که نور شرفاء صبح الازل
فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره در صحاح مذکور است که نور بمعنی روشنی است و از عبارت شارح زیرا که ظاهر باشد بنفس خود
و مظهر باشد غیر خود را چنانکه در شرح فقرات سابقه باستیفا تمام گذشت و نیز در آن کتاب مذکور است شرقت الشمس
اذا طلعت و اشرقت اذا اضائت یعنی شرقت الشمس یعنی طلعت الشمس است یعنی طلوع کرد آفتاب و اشرقت الشمس از باب
افعال بمعنی اضائت است یعنی روشنی کرد اینجا آفتاب پس اشرق وجهه ای اضاء و تلألأ حسنا یعنی روشن شد روی او
و تلألأ کرد بواسطه حسن و نیز مذکور است که صبح بمعنی فجر است و فجر در لغت فرس بامداد را گویند و چون حل
این فقره شریفه موقوف بر بیان حقیقت و کیفیت صبح صادق و کاذب است لهذا بعنوان اجمال معلوم
شکل زمین کرویست اگرچه بجهت وجود بادیها و کوه ها از کرویت حقیقی افتاده است ولی از کرویت حسی بیرون
نرفته است زیرا که نسبت قطر اعظم جبال بقطر زمین مثل نسبت سبع عرض شعیره است بگوی که قطر او یک ذراع
باشد چنانکه محققین اهل هیئت تحقیق نموده اند و از بینات است که سبع مذکور در جنب کره مذکور نسبت
محسوسه ندارد و نیز اهل این فن ابعاد و اجرام تحقیق نموده اند که جرم آفتاب صد و شصت و شش و ربع و ثمن
برابر زمین است پس از انعکاس جرم آفتاب بر زمین نصف بیشتر او روشن میشود و نصف کمتر در ظلام

بیان کیفیت صبح صادق و کاذب

خود باقی مانده و دایره صغیره در میانه مستضیء و مظلم از کره زمین حادث میشود زیرا که آن دایره از کره
زمین مرور نمیکند و این دایره ظل مخروط است که از انعکاس نیر آفتاب بر زمین حادث میشود زیرا که از
مقررات است که ظل جسم کثیف کروی که از انعکاس جرم نیر حاصل میشود شکلش مخروطی میباشد و هیئت شکل
مخروطی بالاخره بنقطه منتهی میشود و در ابعاد و اجرام بیان نموده اند که طول این ظل مخروطی در افلاک
زهره بانتها میرسد پس اگر آفتاب در نصف النهار تحت الارض باشد راس این ظل در نصف النهار فوق
الارض خواهد بود زیرا که صحیح است که سهم مخروط منطبق است بقطری از اقطار زمین و همان قطر از زمین منطبق
بقطری از اقطار آفتاب پس بعد زوال آفتاب از دایره نصف النهار تحت الارض و حرکت او بسوی مشرق

راس ظل

راس ظل مخروط از نصف النهار فوق الارض زایل میشود و بسوی مغرب حرکت میکند و بعد از قطع مسافت ربع دور منطبق
میشود راس مخروط با افق مغرب و مرکز قاعده مخروط با افق مشرق و بعد از غروب راس مخروط در سمت مغرب سافل
نقطه ای از افق مشرق طالع میشود و بعد از آن نقطه دیگر از آن قاعده با افق منطبق میشود و هکذا تا نقطه قاعده مخروط
با افق مشرق بالتمام منطبق میشود و در این هنگام نقطه ای از سطح جرم آفتاب نیز با افق مشرق ملاصق نقطه مذکوره منطبق
میشود و زمان بودن این ظل در فوق الارض شب است چنانکه زمان بودن آن ظل در تحت الارض روز است و نقطه
مذکوره فصل مشترک است در میانه شب و روز لهذا منجمان و فقها رضی الله عنهم مبدا روز را طلوع آفتاب و

ارتفاع طبقات هوا

انتهای شب را غروب آفتاب گرفته اند متعلق بانش و بعد العلم از برای هوا چهار طبقه ثابت است اول هوا مجاور آب و زمین
است طبقه دوم طبقه زمهریریه است که بجهت صعود ابخره و عدم ارتفاع اشعه منعکسه بسوی او نهایت برودت دارد
لهذا سحب و رعد و برق و صاعقه در این طبقه متحقق میشود و بیانش بنحو تفصیل موکول بعلم طبیعی است طبقه سیم
هوا غالب نزدیک بخلوص است چهارم طبقه دخانیه است که ادخنه صاعده از زمین تا آن طبقه میرسند و بجهت شدت
حرارت بمجاورت کره آتش مراو مشتعل و منطفی میشوند لهذا ستاره های دنباله دار و نیازک در این طبقه میشود
و چون بسایط علویه و سفلیه از افلاک و عناصر کرویست و هر یک محیط است بدیگری پس هوا بملاحظه
جهات منتهی میشود لهذا اولا جرم آفتاب با قطعه از قطعات طبقه زمهریریه محاذی میباشد و آن طبقه بجهت انعکاس
شعاع آفتاب قابل نور و ضیا میباشد زیرا که آن طبقه بجهت صعود بخارات ارضیه از صرافت افتاده کثافت
حاصل نموده است و هر کثیف بجهت منع نفوذ اجزاء اشعه مستضیء و مستنیر میشود بخلاف دو طبقه فوق که کره آتش که
بجهت صرافت و لطافت قابل استناره و استضائه نمیباشند از اینجا است که گفته اند در فوق طبقه زمهریریه
نه روز متحقق میشود و نه شب پس در هر زمانی که در هر آنی قطعه از قطعات طبقه زمهریریه از انعکاس
شعاع آفتاب مستنیر و روشن میشود و در نزد قرب جرم بحرکت یومیه با افق مشرق هر بلد از بلاد در طول
و در طول واقع است سفیدی طولانی شبیه بذنب السرحان یعنی دم گرگ در فوق افق بجهت مقابله جرم
آفتاب نمایان میشود ولی منطبق با افق نمیباشد و آن سفیدی را صبح کاذب گویند زیرا که تاریک افق

وعدم انبساط بیاض در افق وعدم انفصال شی بافق ملتزم است لیکن آن بیاض از انعکاس شعاع آفتاب باشد بجهت
نزدیکی اول نظر و بجهت قرب جرم آفتاب بافق مشرق آن بلد انبساط در آن بیاض حاصل میشود در جهات افق
و در زمین متصل میشود و آن سفیدی دوم را صبح صادق گویند زیرا که راست بعد صدق است بر اینکه از منظر آفتاب
حاصل است و بتجربه معلوم کرده‌اند که اول صبح صادق و آخر شفق در وقتی است که آفتاب هجده درجه از دایره
معدل النهار در سمت الارضی از افق دور باشد و بعد از آن هر چه آفتاب بافق نزدیکتر میشود آن بیاض
قوت و شدت در می‌یابد تا آنکه در بلد طلوع آفتاب بجهت غلبه نور آفتاب بسرخ مبدل میشود و از اینجا ظاهر میشود
حال شفق که در سمت مغرب بعد از غروب آفتاب پیدا میشود ولی کیفیت شفق بعکس کیفیت صبح است
یعنی اول حمره است بعد از آن بیاض منبسط و بعد از آن بیاض طولانی پس منکشف گردید حقیقت
صبح صادق و کاذب باینکه عبارتست از آن بیاض و نوری که در قطعه از قطعات طبقه بخاریه از هوا بجهت
مقابله جرم آفتاب حادث میشود و بسبب قرب و بعد آفتاب متفاوت میشود آن بیاض شدت و ضعف
و کمال و نقص و بسبب زوال مقابله آفتاب بالکلیه معدوم و منتفی میشود و لکن در این مقام دقیقه‌ایست
که بر وجه بسایط عنصریه و فلکیه مترتب میشود و او اینست که در هر زمانی از ازمنه شبانه روزی بلدی در
هر آنی از آنات شبانه روز صبح و شفق و صبح صادق و کاذبی و در بلدی صبح صادق است و در دیگر
کاذب و در بعضی از بلدان در بلدی زوال است و در دیگری نصف شب و در دیگری بعضی از ظهر و در دیگر
بعد از ظهر از اینجا ظاهر میشود سر آنکه هرگاه در بلدی از بلاد در طول بلد دیگر واقع شود که هلال مرئی شود
لازم نیست که در دیگری نیز مرئی شود خصوصا که تفاوت فاحش در طول در میانه آن دو بلد متحقق
باشد منقطع باشی صاحب صحاح گفته است ازل بفتح زاء بمعنی قدیم است و قدم در مقابل حدوث گفته
میشود و صدر محققین در شرح هدایه گفته است ازل به سه معنی گفته میشود اول آنکه وجودش هیچ
مسبوق بغیر نباشد علت باشد آن یا زمان و یا غیر اینها بلکه بنظر بنفس ذات خود با قطع نظر از جمیع جهات
و حیثیات خارجه از حاق ذات مصداق و محکوم علیه موجودیت باشد و این معنی مساوق وجوب ذاتی

بیان معانی ازل

الدیسی

است پس هر ازلی واجب الوجود بالذات و هر واجب الوجود بالذات ازلی است دوم آنکه زمان وجودش
در جانب ماضی غیر متناهی باشد و از بینات است که هر چه که متعلق الوجود بزمان و زمانیات نباشد مثل
اشیا و وجه مفارقات که در ذوات خود و افعال خود از ماده و مادیات مجرد هم بازلیت باین معنی موصوف
نمیتوانند شد پس عند ربک صباح و لا مساء بلکه زمان و محل زمان و محل محل زمان که جرم افلاک است بلکه تمام
بسایط فلکیه و عنصریه نیز بازلیت باین معنی موصوف نمیتوانند شد زیرا که متعلق الوجود بزمان نمی‌باشند
بلکه معیت دارند در وجود با زمان بجهت آنکه تعین سبق زمانی در میانه اینها و زمان و محل زمان متحقق
نمیتواند شد الا لازم می‌آید که از برای زمان زمانی باشد چه ظاهر است که لازم می‌آید چیزی از وجود زمان زمانی باشد و این معنی
دور یا تسلسل است و هر دو از مستحیلات و ممتنعات میباشند بلکه در میانه مفارقات و محل زمان و در میانه زمان سبق ذاتی
متحقق است نه سبق زمانی با آنکه برهانی که دال است بر تناهی کمیات قاره و ابعاد مقداریه دلالت میکند بر امتناع تمادی
کمیات غیر قاره الی غیر النهایه بنا بر آنکه حرکت قطعیه فلکیه که محل زمان است در خارج موجود باشند زیرا که برهان تطبیق و
تضایف و غیر اینها در کمیات غیر قاره نیز جاری میباشند پس بنا بر این بسیاری از اشیا واجب است که مجرد باشد یا مادی
مرکب باشد یا بسیط بازلیت باین معنی موصوف نمیتوانند شد سیم آنکه وجودش مسبوق بماده و زمان نباشد اگرچه
بعلت فیاضه و امکان ذاتی مسبوق باشد و ازلیت باین معنی در ذات اقدس و در جمیع مفارقات عقلیه و اجرام فلکیه
و نفوس فلکیه بلکه در کلیات بسایط عنصریه و هیولیات اینها متحقق است و بازلیت باین معنی موصوف میباشند
زیرا که مسبوق الوجود بماده و زمان نمی‌باشند لهذا ما سوای ذات اقدس را از مذکورات از سنخ مبدعات شمرده
اند نه از سنخ کائنات بخلاف مرکبات عنصریه که بازلیت باین معنی موصوف نمیتوانند شد زیرا که مسبوق
الوجودند بتحقق مزاج و حصول استعداد و از بینات است که این معنی بدون مسبوقیت بماده و زمان متصور
نمیباشد منقطع باشی و بدانکه ابدیت در مقابل ازلیت گفته میشود و او نیز سه قسم است اول ابدیت
ذاتیه که منحصر بذات اقدس است و او عبارتست از امتناع طریان عدم نظر بنفس ذات با قطع نظر
از جمیع جهات و حیثیات خارجه از حاق ذات دوم آنکه زمان وجود در جانب مستقبل غیر متناهی باشد

بیان معانی ابد

سبب آنست که عدم طاری شی مسبوق بماده و زمان نباشد خواه عدم طاری جایز باشد نسبت با و یا محال باشد نسبت بآن
معلوم میشود حال ابدیت بدو معنی اخیر و هم اتصاف و عدم اتصاف اشیا باینها و حال ابدیت ذاتیه در
اختصاص بذات مبدا اعلا و ابدیت بمعنی دوم بنفوس ناطقه موصوف میتواند شد زیرا که براهین عقلیه و آیات
قرآنیه و احادیث نبویه و آثار ولویه قائمند بانکه فنا و نابود بنفوس ناطقه در جانب ابد غیر متصور است تمام شد کلام
ان محقق با اندک ربطی و تفصیلی صاحب صحاح گفته است لاح البرق و الاح اذا ومض و لاح النجم اذا بدا لغوی لاح
از باب نصر ینصر و الاح از باب افعال بمعنی درخشید و بمعنی ظاهر شدن مستعمل میشود و ابن سکیت گفته است لاح
سهیل یعنی ظاهر شد سهیل و الاح سهیل یعنی متلالا شد سهیل صاحب کنز اللغه گفته است لوح درخشیدن و هویدا شدن و
شدن است صاحب صحاح گفته است هیکل بنای بلند و خانه ترسایان نصاری است و صاحب کنز گفته است صورتی که [illegible] مشتغل
و آثار جمع اثر است و اثر بتحریک [illegible] باقی ماند از علامت شیء و از ضربه شمشیر و نسبت پیغمبر [illegible] و اثر در اصطلاح
عبارت است از چیزی که مترتب شود بر چیزی دیگر [illegible] و معنی توحید لغة و عرفا و حکمة [illegible] در شارحات سابق
باستیفا [illegible] کذلک فی آمد بعد از کشف معانی مفردات این فقره شریفه معلوم میشود سر اطلاق نور بر حقیقت توحید
آنست که هم توحید نوری است از انوار الهیه و لمعه ایست از لمعات باهره چه حال از حقیقت توحید که مرتبه [illegible]
مشاهده و عیانست چنانکه در شارحات سابقه بحمد الله کذلک ف آمد و مراد از ازل ازلیت ذاتی است که مخصوص بذات
مبدا اعلا است و مراد از صبح ازل بزبانی مرتبه عقل کل و روح اعظم است که اول صادر است نسبت بملکوت و
و باعتبار فیض اطلاق ازلیت و بزبانی رحمت واسعه و مشیت ثانیه است و وجه اطلاق صبح بر آن مرتبه از وجود
از بیان و حقیقت و کیفیت صبح صادق از برای صاحبان بصیرت و فطنت در نزد تامل صادق ظاهر و منکشف میشود
بیان آنکه ف از برای توضیح و تنقیح آنست که ذات اقدس مبدا اول بمنزله آفتاب است و ماهیت و عین ثابته عقل کل
بمنزله طبقه بخار است و مواجهه ماهیت عقل کل با ذات مبدا اول بسبب استعداد فطری بمنزله مقابله است و تجلی مبدا اول
یعنی ثابت عقل کل بمنزله انعکاس آفتاب است بطبقه بخاریه و نور فایض از مبدا اول بجهت ماهیت روح اعظم یعنی
عقل کل بمنزله بیاض صبح صادق است و لله المثل الاعلی فی السموات و الارض پس اطلاق صبح بآن مرتبه از وجود و نور

اشاره بانکه مراد از صبح ازل مرتبه عقل کل و فیض اول است

بیان تطبیق صبح حقیقت ازل بصبح حسی

الانوار است

الانوار است نسبت بماده و نیز چنانکه مرتبه عقل اولی و واسطه بعد از نور [illegible] بحمد الله کذلک آمده است استعاره معقوله تحقیقیه
و بنابر تحقیق تعمیم در معانی الفاظ تامل شامل همه مراتب و مقامات باشد چنانکه مقتضای فحص و برهان و مؤدی حجت
شدید الارکان و مستفاد از مشکوة نبوت و ولایت است اطلاق صبح بر آن حقیقت نورانیه از قبیل حقیقت خواهد
بود نه از باب استعاره و مجاز بلکه بنابر این از حقیقت صبح است و این رشحه از رشحات او و عکسی از عکوس او و
لمعه از لمعات او منعطف باشد و بدانکه در این مقام دقیقه است و او اینست که معنی [illegible] ازل که از صدر المتالهین نقل
نمودیم منزله معنویست بغیر از ذات اقدس و بر همه مفارقات عقلیه صادق است زیرا که مسبوق الوجود بماده و مدة
نمیباشند بلکه آن محقق اجرام فلکیه و نفوس فلکیه نیز از مصداقات ازلی باین معنی شمرده است اگرچه این معنی خلاف مذاق ان
محقق است در سایر کتب و رسایلش زیرا که مذهب او در آن کتب و رسایل حدوث تمام [illegible] جسمانیات است مادة و صورة
جوهرا و عرضا [illegible] حرکت در جواهر صوریه و نفوس سماویه و ارضیه و توابع اینها چنانکه تفصیل تمام
شارحات سابقه بحمد الله کذلک ف آمد و بر هر تقدیر بنابر این معنی ازلی تحقق میباشد و اصباح [illegible] ازلی را صبح و هر صبح
ازلی [illegible] درجات متفاوت [illegible] مراتب مفارقات [illegible] طولی مختلفند [illegible] ضعف
و شدت و کمال و نقصان متفاوتند بکمال و نقصان مراتب صبح ازل نیز بحسب [illegible] متفاوت میباشند و [illegible] این دقیقه الهیه
اشاره است در عبارت که از مشکوة ولایت [illegible] است بفقره شریفه [illegible] فی ازل الازال [illegible]
آن نور [illegible] صبح ازل [illegible] و لکن مراد از ازل در این فقره [illegible]
ازلیت ذاتیه و از صبح ازل صبح اول است زیرا که این اشراق و طلوع بعد از وصول بمقام فنای کلی و طی کلیه
استجابه از صبح فقرات سابقه منکشف گردید و بنابراین تحمل لطیف سایر مراتب ازال و اصباح داخل
در بیان کل توحید خواهند بود و محتمل است که مراد از ازل حسی ازل باشد و اضافه صبح بسوی ازل نیز از برای
افاده حسنی باشد و مراد از حقق آن حسنی باشد در ضمن همه افراد نه در ضمن یک فرد غیر معین نه اجمالی خاص
بماند و از برای سایل تردیدی باقی نماند پس بنابراین صبح ازل در این فقره شریفه شامل همه ازال و اصباح ازال
خواهد بود و داخل در تحت بیان کل در مظاهر توحید بخواهد بود منقطع باشد و بدانکه محتمل است اینکه اضافه صبح

اشاره بتحقیق ازل [illegible]

بیان مراد از صبح ازل

از اضافه و بیانی باشد و مراد از ازل ازلیت ذاتیه اولیه باشد و با ازلیت حقیقیه ثانویه که مرتبه نسبت ثانیه میباشد و دوم تعبیر

بصبح ازثانی باستیفای تمام منکشف گردیده و وجه تعبیر بصبح از اول بعد از ازلیت ذاتیه آنست که مطلع جمیع انوار عقلیه

و مشرق همه لوامع نورانیه است چنانکه صبح حسی مطلع انوار حسیه و مشرق اضواء کوکبیه است و مراد از ضیاء کامل توحید مقام

وجوه اطلاقیه و مرادها از ایمان خارجیه است بنا بر آنکه در اشارات سابقه بحمد الله منکشف آمده همه موجودات بحسب

فطرت اصلیه بر صراط مستقیم توحید میباشند چنانکه در صحیفه الهیه وارد است ان ربی علی صراط مستقیم منطبق باشد

تحمل کند آنکه مراد از ضیاء کامل توحید قلوب مستعدین از عباد باشد که بحسب فطرت ثانیه قابل انوار توحید و عرفان و مستعد

فیضان لمعات ایمان و ایقان میباشند و مؤید این معنی است و معنی لغوی که از برای کلمه ضیاء کامل از کتاب صحاح نقل

نموده منطبق باشد و مراد از آثار لمعات و انوار رشحات و فیوضات است که از معدن ولایت و خلافت عبارت تجوز

از تجرد و سفر از حق بسوی خلق بر مظاهر و اعیان وجود در تحت او واقع اند و مرایا و مظاهر تجلیات آن باشند و یا

بر مجالی قلوب و ارواح مستعدین از عباد که مرایا و مجالی حقیقت توحید اند فیضان و لمعان آن مانند منطبق

و بدانکه از اینجا ظاهر میشود در نزد صاحبان بصیرت و فطنت که هر نبی باید ولی باشد و باید نبوتش فرع و متفرع

باشد بر ولایتش زیرا که ولایت عبارتست از کمال قرب است و کمال قرب چنانکه متنوع گردید در این مقام اعلا

متحقق میشود و یا عبارتست از کمال محبت است و او نیز در این مقام اسنی میسر میشود و یا عبارتست از کمال التصرف و ظاهر است

نسبت باو و از بیانات است که احاطه تامه حاصل نشود ظاهر است منصور نشود الا شده او نیز در این مقام اقصی متحقق

میشود و نبوت چنانکه در اشارات سابقه منکشف گردید باعتبار اتصال سر است باین مقام اعلا و باعتبار

تقوی و حراست از این مقام است پس منکشف گردید که تعرفات الجانبیه نیز باعتبار جنبه ولایتش است چنانکه در این

فقره نیز بعضا اشاره فرموده اند و تعرفات اعداد دیده و نیز تعبیه اسنی باعتبار جنبه نبوتش است چنانکه در صحیفه الهیه

از برای اشاره باین لطیفه ربانیه فرموده اند ما علی الرسول الا البلاغ انک لا تهدی من احببت ولکن الله یهدی

حکایتا منطبق باشد و در اشارات که از برای کشف حقیقت و مراتب و حروالهام منعقد ساخته ام تأمل

نامل نمای تا حق حقیقت این مطلب اعلا بحمد الله منکشف آید و کالشمس فی رابعة النهار هویدا و عیان گردد

بیان مراد از ضیاء کامل

بیان مراد از انوار

بیان آنکه نبوت فرع ولایت است

اشاره بآنکه تعرفات الجانبیه [illegible] ولایت و تعرفات [illegible] اسنی بجهت نبوت است

از تأثیر

از تأمل صادق در این اشراقات و لمعات و در این تحقیقات و تلویحات هویدا و آشکار است و در نزد عقول سلیمه واذهان

مستقیمه سر کیفیت اختلاف مراتب درجات نبوت و سر استقلال بعضی از انبیاء و رسل در نبوت و رسالت و تابعیت بعضی از

ایشان مر دیگری را در این باب و سر خاتمیت در نبوت و رسالت و اختصاص او بمحمد بن عبد الله ابن عبد المطلب صلی الله علیه و آله و سلم

و سر خاتمیت در وصایت و ولایت و اختصاص او بعلی ابن ابی طالب علیه السلام زیرا که ولایت و سر فرع ولایت است چنانکه

سابقا بیان نمودیم پس مخفی نماند که در این فقره شریفه اشاره بحقیقت توحید عبارت است از نور صبح طالع میشود از صبح ازل

بعد از مقام جمع الجمع فرق آید و فنا ایشان مبدل ببقا گردد و مقام محو ایشان مبدل بمقام صحو شود پس ظاهر شود و لامع گردد در

انوار و لمعات و اضواء او در مقام و مرایای صفات و صفات و اعیان و در مجالی و مشاهد قلوب و ارواح پس معلوم گردد که

مجالی تجلیات و اشراقات آن نور از غایت سمو و علو و از غایت شدت و قوت محیط است بر همه صفات و اعیان

و مشاهد و مجالی و مرایا و مظاهر آن نور را کنند تا در عین وحدت بیرنگ باشند و در عین کثرت عین وحدت باشد

و در عین اینکه حق است با خلق باشد و در عین اینکه با خلق است حق است هر دو نموده و بسوی این لطیفه ربانیه اشاره فرموده

کلام معجز نظام و اشرقت الارض بنور ربها و بدین بیانات و اخبار چنانکه سابقا اشاره نمودیم منطبق باشد و بمضمون

الحمد لله مشرق انوار العلوم و المعارف پس کمال این زیادت از غایت شوق و شعف و از غلبه و قهر نور حقیقت توحید در

سر ایشان گویا عنان اختیار از دست او ربوده مست جام وحدت نموده بود عرض کرد زدنی بیانا و الاعقاب

در فوق این مقام و مرتبه بالاتر از این مرتبه بالاتر مقصور نمی باشد تا طلب زیادتی نماید پس آن معدن علوم الهی

از برای تنبیه بر اینکه مقامی در فوق این مقام متصور نمیباشد فرموده اطفئ السراج فقد طلع الصبح یعنی خاموش کن

چراغ عقل و قلب خود را که مثل ایشان در جلوه و مبدا داشت و بجهت مناط شوق و شعف و طلب زیادتی بیانات

صبح حقیقت توحید بر سر باطنت طالع گردیده است بعد حقیقت توحید باندازه حوصله و استعدادات تجلیات

و عیان آمده با عیان چه حاجت به بیان و با مشاهده چه احتیاج بمقاله پس در این کلام معجز نظام تنبیه فرموده

مثل اشتیاق که از ابتدا داشته تحریک غلبه نور توحید حاصل گردیده است و الا بعد از طلوع صبح صادق

توحید چه احتیاج بچراغ عقل و بارقه قلب است و نیز در کلام شریف تنبیه است بر اینکه نور عقل [illegible]

اشاره بمراتب اختلاف [illegible]

اشاره بعین وحدت در عین کثرت [illegible]

شرح فقره اطفئ السراج فقد طلع الصبح [illegible]

و تفکر و استدلال نگنجد از مقدمات است نور ولایت که از نشئهٔ مشاهده و عیانست نسبت عرفانی مستغرق است بصبح صادق
چنانکه نسبت نبوت و ولایت بذات اقدس نور الانوار همین نسبت است که تعبیرات غیر متناهیه اقوی و اکمل است از نور و آنکه
چنانکه در رشحات سابقه بجد الکشف آمده و محتمل است اینکه کمیل ابن زیاد توهم کرده باشد که منافی در فرق این مقام
مشهود است پس در جواب او فرموده که منشأ این توهم حجب ظلمانیه و حجب عقلیه است که موجب سئولات خفا بینه باید
علیه می‌باشند هنوز بکردن باطن خود را از این حجب استتار و تجرد ساز خود را از این علائق و اوهام تا حقیقت توحید
و عرفان بحد رشد مشاهده و عیان آید و کالشمس فی رابعة النهار عیان گردد و احتیاج بیان و تبیان و حاجت بمفهوم و عنوان تمام علم
پس در حقیقت این کلام شریف ترغیب و تحریض کمیل ابن زیاد است بر تحصیل استعداد و مقامی که محتاج بیان و تبیان
پس ملخص جواب آنست که بیانات علمی و تبیانات مفهومی و عنوانی از برای تعلیم مراتب و درجات حقیقت توحید تا منتهی
رسیده زیاده بر او از این باب متصور نمی‌باشد پس صبح بیانات علمی و عنوانی بر ضمیر قلبت طالع گردید بجهد و سعی
خود را از تعینات عقلی و قلبی تا صبح مشاهده و عیان نیز از مشرق الانوار بر سر باطنت طالع گردد الا صبح حقیقت
توحید و عرفان که عبارت از صبح ازل باشد ازلا و ابدا طالع است و تجلی با غیب تکرار نیست و تعینات تو
تا تو چراغی هستی باشد نهان تو نهان شو تا که حق گردد عیان هشیار باش تا نکو بشنوی و بینی که این یار عزیز
فارفع بلطفک انّی من البین و بهر دو تقدیر بعضی شده سئوال از حقیقت تحیر باشد یا خیال و توهم تکلم آنست
این کلام شریف از امثال عرب باشد که در نزد کمال ظهور و انکشاف مطلوب مستعمل باشد و همه امثال عرب از این
قبیل باشند بعضی مورد اصطلاح دارند و در سایر موارد مثل هیئت مورد اصطلاح مستعمل می‌شوند لهذا علمای علم بیان
گفته‌اند که جمیع امثال در اصل استعارات مصرحه تمثیلیه می‌باشند که هر مورد یکه شبیه باشد بمورد اصطلاح در او نیز
بجهت تحقق علاقه مغز مورد اصطلاح مستعمل می‌شوند و مراد از تمثیلیه از استعارهٔ مصرحه تمثیلیه آنست که مشبه و مشبه به
و وجه شبه هر یک هیئت منتزعه از امور متعدده باشند و هیئت مشبه به مذکور باشد و باقی محذوف و مثالش تقدم رجلا
و تؤخر اخری در شأنیکه تردد باین هیئت مشبه مخصوص است سبحان الله در چه مقام بودم بچه مقام افتادم رموز و اسرار
غامضهٔ حقایق توحید و عرفان که متعلق بانوار قدسیه و لمعات نورانیه و اشراقات عقلیه است کجا و مطالب

اشاره باینکه این فقرهٔ شریفه
ممکن است از امثال عرب باشد

اشاره باینکه امثال در اصل
استعارات مصرحه تمثیلیه اند

و مطالب علم بیان که متعلق باصوات مستعار و الفاظ عبارة و امور حسیه و اطلاقات عرفیه و استعمالات لغویه
است کجا ظلمت چه نسبت بنور است و ذره را چه مناسبت با آفتاب چه نسبت خاک را با عالم پاک ولی چون مطلوب تعجیل مهما امکن کشف
لطایف و دقایق و شرح رموز و اسرار فقرات حدیث شریف است لهذا متعرض بیان این مقام نیز گردیدیم اگرچه بالوضوح و التبع
از باب مقدمه باشد خداوند احد و خالق کریم و مشکور سپاسگزاریم که با فاضهٔ انوار علمیه و الهامات غیبیه و واردات قلبیه
موید گردانید در شرح حقایق و دقایق این حدیث شریف و کشف رموز و اسرار این کلام لطیف که باین بیانات شافیه و
تبیانات کافیه و باین تحقیقات شریفه و تدقیقات لطیفه و لمعات منشاره که چون رشحات لامعه در صفحات این اوراق و در صحایف
این الواح ببرکت انقطاع بمعدن علوم ربانی و مخزن معارف یزدانی سلطان اولیاء و سید اوصیا علیه الاف التحیة و الثناء
در رشتهٔ تقریر کشیدیم و سلک تحریر آوردیم و در شرح فقرات این حدیث شریف باین نحو از توضیح و تنقیح و باین قسم از بسط و
تفصیل و باین نوع از کشف رموز و اسرار و بیان حقایق و انوار سابق بر خود ندیدیم و بعد از تفحص تمام شرح از حکیم
محقق ملا عبدالرزاق کاشی دیدیم بقدر یک ورق و نیم از صاحب اسرار التوحید دیدیم بقدر یک صفحه و از بعضی دیگر
دیدیم بقدر یک ورق و بعضی دیگر از عرفا و فضلا بیک فقره یا دو فقره متعرض شده‌اند و متعرض شرح باقی فقرات نشده‌اند
و چون دو محمل صحیح و دلپذیر و دو معنی لطیف ادق در شرح فقرات این حدیث شریف بخاطر فاتر رسیده یکی بر بیان کیفیت
سلوک سالکان عرفان منطبق باشد بعد از شرح فقرات حدیث باندو محمل دیگر بکیفیت شرح بعضی از فقرات که در نظر
اول و الصق است بفقرات حدیث نسبت بشرح دیگران اشاره بمراتب حقیقت حال منکشف شود و لبّ از فقرتین شود
اختیار نمایم   بدانکه محمل دوم در شرح فقرات شریفه آنست که مراد از حقیقت در کلام کمیل ابن زیاد
که عرض کرد ما الحقیقه حقیقة الحقایق باشد و او عبارت از ذات اقدس واجب الوجود بالذات است که بسیط
من جمیع الجهات و واحد من جمیع الحیثیات و مبدأ المبادی و غایة الغایات است که مطلوب در باب هو سئوال از تمام
حقیقت شریف است که توانند در مدارک و اذهان حاصل شود و در رشحات سابقه بجد الکشف آمده که ذات
ذات اقدس محال است که در مدارک و اذهان حاصل شود پس وجه معقول و معنی صحیح از برای این سئوال
نخواهد بود و شأن کمیل ابن زیاد اجل است از اینکه سئوال او غیر معقول باشد با اینکه آن معدن علوم ربانی

اشاره بتحقیق عقلی و محمل ثانوی

اشاره بشرح دوم
از برای فقرات حدیث

شرح فقرهٔ کشف سبحات الجلال
بنا بر وجه دوم

سؤال اولا مقبول دانسته جواب فرموده سلوک طریق تحقیق است لیکن سؤال با هو از حقیقت است نه حصول لوازم و عنوانات است
و از حقایق ذات آن غرض نیست میشود و قایم مقام ذاتیات او میباشند از جهت انها ذاتیات مصطلح او نباشند
چنانکه در شارقات اولی کتاب الکشاف آمد رئیس المحققین شیخ ابو علی ابن سینا تصریح نموده است باینکه [illegible]
بلوازم و عنوانات ذاتیه در افاده حقیقت کمتر از تحدید نمیباشند چنانکه استدلال از لوازم ذاتیه بملزومات کمتر نمیباشند
در افاده یقین از استدلال علت بر معلول که موسوم ببرهان لم است خلاصه کلام مقصود کیلانی از ایراد این سؤال
الکشف فوق ظهور حقیقة الحقایق است باعتبار اوصاف خاصه و نعوت مخصوصه و عنوانات ذاتیه و حکایات
و مفهومات منتزعه چنانکه تعریف هر حقیقتی از حقایق وجودیه باین نهج و باین کیفیت است زیرا که در شارقات
سابقه تحقیق الکشف آمده که هیچ حقیقتی از حقایق وجودیه و اعیان خارجیه در مدارک و اذهان حاصل
نشد بلکه در نزد دقیق النظر منکشف میشود که جمیع حدود و ماهیات ما حصل نسبت بحقایق وجودیه از آن جهت که حقایق
وجودیه اند از قبیل رسوم اند نه از باب حدود بلکه [illegible] ما حصل نیز بحسب تحقیق از نظر حکایات و عنوانات و
رسوم و علامات اند از آن حقایق [illegible] حقایق محدوده ماخوذ شوند در این نظر حدود و از رسوم امتیاز [illegible]
نه انیت که منظور او الکشف حقیقة الحقایق باشد تا مخالف برهان محکم البنیان و مصادم حجت شدید الارکان
و منافی حال صاحب توحید و عرفان باشد پس بنا براین در حقیقت سؤال از نعوت و اوصاف است [illegible]
میشود بانها حقیقة الحقایق اگرچه برسم باشد نه بحد بوجه باشد نه بکنه پس ملخص سؤال براین تقدیر [illegible]
چه چیز است نعوت ذاتیه و اوصاف حقیقت حقیقة الحقایق که بانها شناخته میشود و امتیاز یابد از سایر اشیاء
بیان تطبیق جواب بمقتضای سؤال آنکه کلمه کشف مصدر بمعنی اسم مفعول است و مضاف است بسوی نایب فاعل
محذوف و الف و لام الجلال عوض از مضاف الیه است و همچنین است کلام در کلمات محو و هتک و متعلق محو و هتک
محذوف است و ممکن است که هر یک بمعنی اسم فاعل باشند چنانکه کلمه جذب بمعنی اسم فاعل است و ممکن است مضاف در
در هر چهار فقره مقدر باشد و ان مضاف کلمه ذو باشد و محتمل است که هر چهار فقره از قبیل زید عدل و از باب
[illegible] اقبال و ادبار باشند بنا بر حمل مصادر مذکوره در فقرات چهارگانه از برای افاده مبالغه باشند پس ملخص

اشاره باینکه [illegible] سؤال از لوازم [illegible]

اشاره بتطبیق این فقره [illegible]

اشاره بوجوه توجیه فقره [illegible]

الشرح

انست که حقیقة الحقایق حقیقتی است که انوار جلال او مکشوف باشد از برای او و از برای غیر او آن انوار یا کاشف انوار
جلال است و یا صاحب کشف انوار جلال است و یا از سبحات و نیز سبحات و کثرت کشف انوار جلال که و یا نفس کشف انوار است
در حالتیکه مقارن اشاره حسیه و اشاره قلبیه و اشاره روحیه نباشند و از برای هر یک از این احتمالات چهارگانه در
کلمات عرفا استعمالات است که شواهد بر آن [illegible] در نزد کسیکه اندک تتبع در آن کلمات و استعمالات
داشته باشد مخفی و مستور نباشد و هر یک از این استعمالات خالی از نکته از نکات عربیت و عبارات از دقایق و اسرار فصاحت
و بلاغت نمیباشند و ذکر آن شواهد و بینات و بیان آن دقایق و نکات موجب تطویل و اطناب و خروج از وظیفه
این کتاب مستطاب است [illegible] و بدانکه در این کلام شریف اشاره لطیف است بعالم امر و فعل مطلق و مشیت ثانیه و رحمت
واسعه زیرا که مرتبه انوار جلال از همه مراتب وجودات [illegible] بوجهی واحد [illegible] بوجهی کثیر چنانکه سابقا بیان نمودیم [illegible]
[illegible] ازین مرتبه وجود بوجهی فعل الهی [illegible] قوم سند و بوجهی صفت اضافی [illegible] محیط اند بر مراتب
پس نیست هیچ کمالی از کمالات باقی مراتب [illegible] چنانکه سابقا باستیفای تمام بیان نمودیم و جمیع [illegible] از عالم اجسام و
مادیات مجرده قابل اشارات مذکوره [illegible] بوجهی قابل هیچ اشاره نمیباشند پس این کلام لطیف بجای [illegible] چنانکه
در کلام معجز نظام وارد است و بجای [illegible] لکن فیکون است زیرا که مراد از [illegible] است که مراد از [illegible]
[illegible] چنانکه از [illegible] موسی الرضا [illegible] مراد [illegible] کاف [illegible] بلکه مراد حقیقت [illegible]
است [illegible] خلاصه کلام این کلام لطیف اشاره بقیومیت مطلقه و فیاضیت عامه است که
[illegible] صفات فعلیه [illegible] اضافیه [illegible] و مندرج [illegible] چنانکه [illegible] در شارقات
سابقه مذکور گردید [illegible] انوار جلال [illegible] اشاره است کلام سلطان الاولیا علیه الاف التحیة والثناء چنانکه [illegible]
از اعاظم علمای امامیه در بعضی از مصنفات خود روایت نموده است [illegible] العلوم نیز مذکور است [illegible]
[illegible] الکمل از آن حضرت [illegible] سؤال نمود فرمود صور عاریة عن المواد خالیة عن القوة والاستعداد
تجلی لها ربها فاشرقت وطالعها فتلألأت والقی فی هویتها مثاله فاظهر عنها افعاله وخلق الانسان ذا نفس
ناطقة ان زکاها بالعلم فقد شابهت جواهر اوایل عللها واذا اعتدل مزاجها وفارقت الاضداد فقد شارک بها السبع [illegible]

بیان [illegible] اشاره [illegible]

نقل [illegible] حدیث شریف

البته هنداد بعض عالم ملکوت اعلا و انوار جلال است صورت انوار ربیه را از مراتب مجرد و از قوه و استعداد بخالیند تجلی شود و از
انها بر روزگار انها پس برف گردیده و طلوع نموده با انها پس مثلا لا گردیده اند احتمل ربوبیت آنها مثال خود را پس
ظاهر گردانید تا انها افعال خود را آفرید انسان را صاحب نفس ناطقه هر گاه ترک کند او را بعلم تحقیق شبیه میشود بجواهر عالیه
علیها خفقه و هر گاه معتدل نشود و نزاع او مفارقت کند عالم اضداد دو را پس تحقیق شد که مشتمل است بجنب آنکه معارف
بالنفوس و ملکی بعنت اسماء که بدالله اسرار و رموز بسیار از مقاصد شریفه و مطالب عالیه علم الهی در این حدیث
شریف مندرج بود بر صاحبان بصیرت و فطنت و بر ارباب معرفت و حکمت مخفی و مستور نمی باشند و از تاملات دقیقه
در شارقات سابقه و لمعات گذشته رموز و اسرار و حقایق و انوار او منکشف و معلوم شده علاوه بر این مجال بیان و
مقام تبیان نیز ندارم لهذا بر همین اکتفا با اصل مدعا و مطلوب در این کلام شریف نیز اشاره است بآنکه انوار منکشفه
از بر این خود چنانکه در علم الهی محقق و مبرهن است و در شارقات سابقه نیز اشاره رفته که بعد فنا وجود فنا ذاتی و علم است
بذات خود بنفس ذات خود بحیثیتیکه علم و عالم و معلوم بحسب ذات و وجود یکی و واحد بوده و تغایری ندارند مگر باعتبار و مفهوم
و منکشف و منکشف از برای ذات اقدس حقیقه الحقایق بوجود علمیه عینیه و اعیانات خارجیه بعین علم حضوری اشراقی بحیثیتیکه
علم و عالم بحسب ذات و وجود یکی و واحد بود چنانکه در شارقات سابقه اشاره نمودیم و در لمعات الهیه بالبسط
وجوه بیان نموده ام که علم ذات اقدس مبدا اعلا در مرتبه ایجاد همه اشیا بعین علم حضوری اشراقی است و در این
کتاب مستطاب بعنایات شافیه و تبیانات کافیه محقق نموده ام که علم از فروعات و رشحات علم سابق بر ایجاد است
و بعینه ذات اقدس است بحسب ذات و وجود و تغایری متحقق نیست مگر باعتبار عنوان و مفهوم و کلام الکتاب مع
محو الموهوم اشاره است بآنکه ذات اقدس حقیقه الحقایق از کثرات و جهتیه که عبارت از کثرات عالم خلق است
مبرا و منزه است و یا اشاره است بنفی مطلق کثرات از جهت وجود از حیث نفقی و تمام پس بنابر توجیه اول
اشاره است بتجرد ذات اقدس از ماده و مادیات و بنابر توجیه دوم اشاره است باحدیت صرفه و بساطت حقه
و هر دو مطلب شریف از امهات مسائل علم توحید و الهی میباشند و محتمل است که اشاره باشد باعاده اشیا
بسوی غایات اصلیه و اغراض کلیه برفع تعینات آنها با فاده خیرات ذاتیه و کمالات عقلیه و محو نقصات آنها

بافاضه

بافاضه علوم یقینیه و معارف حقیقیه چنانکه در شرح اول اشاره نمودم و در شرح سیم بتفصیل مذکور خواهد شد لهذا
نام [illegible] در شرح بعضی حقه از جمله اسماء حسنی شمرده اند منفطن باشی و کلام الکتاب مع صحو المعلوم اشاره است بآنکه
چون ذات اقدس در اعلا مراتب تجرد است پس عالم بذات خود بعلم حضوری اشراقی اکمل و اظهر انحاء علم است
لهذا بکلمه صحو تعبیر فرموده که بمعنی کمال ظهور و انکشاف است و بنابر توجیه اخیر اشاره است بآنکه هر موتی مستلزم
حیاتی و هر انتقالی از نشاه به نشاه دیگر در سیر صعودی موجب ولادتی و هر کونی از نشاه مستلزم ظهوری است
و در نشاه دیگر او را از حیات سابقه و ولادت متقدمه و ظهور اول است پس در این کلام شریف اشاره لطیفه
است بعود قانونی کلی از قوانین علم الهی منفطن باشی و کلام الکتاب هتک الستر لغلبة السر اشاره است بآنکه ذات
اقدس حقیقه الحقایق سر الاسرار و باطن البواطن است لهذا حجابی از رحمانیت او و ساتر اشیا متحقق شد
و سر الاسرار علة العلل و مبدا المبادی است و در علم کلی از علم الهی محقق است که علم تام بعلت تامه مستلزم
علم تام است بمعلول بلکه بعینه علم بمعلولات بالذات است باجمال باعتباری و تفصیل باعتبار دیگر بلکه در عین
اجمال تفصیل و در عین تفصیل اجمال است چنانکه در لمعات الهیه بسط تمام بیان نموده ام ولی دقیق المسلک
و صعب المنال و وصول بحقیقتش از غوامض مشکلات است و محتمل است که اشاره بتعین صفات
حقیقیه باشد زیرا که بنابر بقای آن صفات چنانکه مذهب طایفه اشعریه است مرتبه ذات اقدس مقدم است
بر آن صفات در تحقق و وجود و این صفات میباشند پس محدود میباشد و هر محدود در ناقص و معلول و محجوب
و مستور است بسبب آنکه جمیع حجب و استار در صورتی متحقق [illegible] شده که تام بلکه فوق التمام باشد بلغو
و شدت وجود و کمالات وجودیه غیر متناهی بلکه فوق غیر متناهی است معنی کلام الکتاب لغلبة السر و این معنی
در صورتی متصور و متعقل است که صفات عین ذات و عینیت [illegible] باشند منفطن باشی که خالی از دقت
و لطافت نیست و محتمل است آنکه مراد از ستر اعدام ممکنات باشد بیانش بنابر توجیه سیم حدیث شریف
بتفصیل خواهد آمد و کلام الکتاب جذب الاحدیة لصفة التوحید اشاره است بآنکه ذات اقدس حقیقه
الحقایق جامع جمیع کمالات وجودیه است از آن جهت که کمالات وجودیه اند بنحو ارفع و اعلا و نهج اقدس و

شرح مع صحو المعلوم بنابر دو وجه

شرح هتک الستر لغلبة السر بنابر دو وجه

بیان آنکه [illegible] صفات [illegible] حقیقت

شرح جذب الاحدیة لصفة التوحید بنابر توجیه دوم

شرح محو الموهوم بنابر توجیهین

اوست بعینه تجلی بلکه فارع در احدیت صرفه و با عن حقه بلکه در قوت و شدت وجود و کمالات وجود غیر متناهی است
بعده غیر متناهی و با قوت وجودات و کمالات آن وجودات رشحات و لمعات واضوا و انوار ند از آن نور الانوار و عکوس
واظلال و فروع و آثار ند از آن سر الاسرار یعنی نسبت آنها با آن ذات احدیت نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت
و نسبت فقر بغنا است و در صحیفه الهیه وارد است والله هو الغنی وانتم الفقراء یعنی که چگونه هست او بر ذات اقدس حق
منحصر فرموده و فقر را باسوای مقصور داشته پس اشاره است بر حق ولایت وارد است الفقر کم الظهور و بالیس الا منفعلی
و در رشحات سابقه بلکه تا تو تمامی ان انتهای او قوانید بیان اشاره آنست که اضافه صفت بسوی توحید بیانی است
و الف و لام التوحید الف و لام جنس است چنانکه مقتضای فحص و تحقیق است که مفرد محلی بلام حقیقه در جنس
سایر معانی مجازات و یا از برای استغراق است زیرا که احدیت در این مقام متحقق نمیباشد پس لا محاله باید بگیرد جنس
یا استغراق محمول شود و بهر تقدیر مطلوب حاصل است و در رشحات منکشف گردیده که توحید را عنوانی است و حقیقتی
و مفهومی است و مصداقی و حقیقت و مصداق توحید حقایق وجودات است از آن جهت که وجود اند پس هذا بیت صفت
توحید مستلزم جدا بینی جمیع وجودات و کمالات آن وجودات است بنحو ارفع و اعلا و بلیغ قدسی و اقوی متلطف باشی
در لطیف المسلک و صعب المنال است و با غایات وضوح و ظهور که فیاض بالذات باید در انجا افاضه بکند اکمل و اقوی
باشد از مفاض بالذات و باید نسبت مجعول بالذات بجاعل بالذات نسبت فقر بغنا و نسبت جلوه بمتجلی باشد و وصول
بحق حقیقی از غوامض و اسرار است و کلام آن معدن علوم ربانی نور اشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره
اشاره است باحاطه و شمول قدرت و اراده و قیاسیت و قیومیت ذات احدیت نسبت بهمه موجودات یعنی که ای شیء
از اشیاء و موجودی از موجودات از حیطه قدرت و قیومیت او بیرون نمیباشد بلکه هر وجودی و هر کمال وجودی رشحه
از رشحات فیض فیض است و لمعه از لمعات انوار تجلی اطلاقی او است بیان اشاره است که مراد از صبح ازل
مرتبه وجود امری اطلاقی و مرتبه مشیت ثانیه است چنانکه سابقا اشاره نمودم و مراد از هیاکل توحید مظاهر و مرایا
مهیات و اعیان موجودات است و مراد از حصول تشبیه رشحات و لمعات فیوضات وجود است و هیاکل
جمع هیکل و آثار جمع اثر است جمع مضاف مفید عموم و استغراق است چنانکه مقتضای فحص و تحقیق و متفق علیه نزد

شیخ نور الشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره

محققین از اهل عربیت و اصول است پس ملخص معنی این فقره شریفه اینست که ذات اقدس حقیقه الحقایق نور از الست
مشرق و متجلی است از صبح ازل یعنی از عالم امر و مشیت چنانکه مولای متقیان در حدیث سابق فرموده ان الله اظهر
افعال چنانکه در حدیث دیگر مروی است خلق الله المشیة بنفسها و خلق الاشیاء بالمشیة پس ظاهر میشود در همه مظاهر و اعیان
اشیاء همه لمعات و آثار آن نور پس آثار تجلیات نور الانوار همه اعیان و ماهیات ممکنات را فرو گرفته است و لمعات
و رشحات جمال سر الاسرار همه مظاهر و مرایا تابیده است و از برای اشاره باین مسئله ربوبیه و عقیده ایمانیه در صحیفه الهیه
وارد است و هو معکم اینما کنتم و اینما تولوا فثم وجه الله و از حق ولایت وارد است کل شیء مشرق بحیطه و
المحیط باحاطه اسماء هو الله الاحد الصمد الذی لا یعزب عنه ذره فی الارض خلاصه کلام آنست چنانکه فقره سابقه متضمن کثرت در وحدت
با آن معنی که اشاره نمودم و او اینست که ذات اقدس حقیقه الحقایق در قوت و شدت وجود و کمالات وجود تام بلکه فوق
التمام است بخیفی و نسبت سایر وجودات و کمالات آن وجودات با و نسبت فرع باصل و نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف
بقوت و نسبت فقر بغنا و نسبت جلوه بمتجلی است این فقره شریفه اشاره است بثبوت وحدت در کثرت با آن معنی که اشاره
نمودم و او اینست که فیض اطلاقی و رحمت واسعه محیط است بهمه اعیان ممکنات و شامل است بهمه مظاهر و مرایا و ماهیات
متلطف باشی که دقیق المسلک و صعب المنال است و بلکه تا تو تمامی سابقه با تحدید المکشاف آید و محل توقف و اختفا
نماند و کلام ان جناب اطفی السراج فقد طلع الصبح کنایه است از اینکه مطلوب بسبب بیان نهایت وضوح و ظهور رسیده
چراغ سؤال را خاموش کن که عبارت و بیان زیاده بر این تاب ندارد و بلطیفه کن سر خود را و کامل گردان
استعداد خود را تا آنکه مطلوب بنحو دیگر جلوه نماید و بطریق دیگر مکشوف و مشهود گردد

شرح اطفی السراج فقد طلع الصبح بیان توحید

بدانکه بحمل مجمل از برای شرح فقرات حدیث شریف بعد از توجه تام و انقطاع تمام بباطن معدن علوم
ربانی و مخزن معارف یزدانی بنظر قاصر رسیده جهت خود را در تقریر و تحریر او در صفحات این اوراق
قاصر یافتم و قصد خود را از ترک تقریر و تحریر باطل ندیدم گفتم سبحان الله این چه حالت است و چه معنی
مرتجل و حشت بعنوان صفا و حضور است در افاده معارف حقایق بر اصحاب ذکا و ترک باید کرد و
در از این نعمت الهی منت خداوند جل و علا و با رهبان معدن ولایت و طهارت توجه نمودم و تایید خواستم

کلام عربیه و نقل نمودم بفهم

تا عزم جازم و قصد لازم آمد و پرده بدل مرتفع گردید پس معلوم شد که مراد کمیل بن زیاد از حقیقت حقیقت
اشیا باشد و مراد از حقیقت اشیا باطن و ملکوت اشیا است که از همه جهات تحصل و فعلیت بالفعل متحقق باشد
و از همه جهات قوه و استعداد مبرا و معرا باشد و او عالم امر و حیثیت ثابته و معارفات محضه است که بحسب ذات منفعل
از ماده و مادیات مجرد و در شارفات سابقه محقق گردیده که وجود اصل است در تحقق و مجعول بالذات نیز وجود است
و نیز محقق گردیده که ذات اقدس صرف صرف حقیقت وجود است پس فیض اول او نیز باید صرف باشد مگر بقدر منفک
مجعولیت و معلولیت است اگرچه مفیض بالذات غنی بالذات و مجعول بالذات فقیر بالذات باشد و این معنی
غایت بینونت است و سوای این معنی اشارة است کلام جناب صاحب الامر در دعای ایام رجب لا فرق بینک
و بینهم الا انهم عبادک چنانکه سابقا با سایر فقرات نقل نمودم و این معنی نهایت آنست که فیض تابع مفیض و اثر
تابع موثر است اگرچه یکی غنی باشد و دیگری فقیر یکی اصل باشد و دیگری فرع چنانکه مقتضای تابعیت و متبوعیت است
پس باید مرتبه وجود امر اقوی و اکمل باشد از وجودات مادون و نسبت مادون با او نسبت فرع با اصل و نسبت فقر
بغنا و نسبت جلوه بمتجلی باشد لهذا تعبیر از این مرتبه از وجود در لسان نبوت و ولایت گاهی برحمت واسعه است
و گاهی بید مبسوطه و گاهی بخزائن است و گاهی بمفاتح پس این مرتبه از وجود حقیقت است و باقی عکوس
و اظلال او او اصل است و باقی فروع و اضواء او بوجهی واحد است و بوجهی کثیر چنانکه سابقا اشاره
کردم لهذا در زبان حکمت اشراق با نیات صرفه و انوار محضه موسوم و منعطف باشند و در جمیع شارفات
و با استیفای تمام این مقصد اعلا در آن شارفات بحمد الله فی آمده است و چون این مرتبه از وجود
مرتبه ولایت مطلقه و خلافت کلیه است میتوان گفت که مراد از حقیقت در سؤال کمیل ابن زیاد حقیقت
ولایت مطلقه است که جامع جمیع ولایات است بنحو اشرف و اعلا و اما بیان فقرات شریفه حدیث پس
مدعی بین معلوم است الف و لام الحقیقه عوض از مضاف الیه است و کشف بمعنی اسم مفعول است و اضافه او
بسوی سبحات اضافه صفت بسوی موصوف است و متعلق در کلام محذوف است یعنی حقیقت اشیاء
عبارت است از انوار جلال که مکشوف شد از برای خدا و از برای مفیض خود بنحوی که در توجیه سابق بیان نمودم

شرح فقره ... از فقرات حدیث

بیان آنکه مراد از حقیقت در سؤال کمیل حقیقت اشیا است

و اشاره کردم

و اشاره کردم که اشاره بدو قانون قانون علم الهی است یکی آنکه علم علت مفیضه بمعلول خود در مرتبه ایجاد علم
حضوری اشراقی است زیرا که ظاهر از مکشوفیت بالذات است نه باعتبار صور مطابقه و دیگر آنکه هر موجودی قائم بذات
عالم است بذات خود بنفس ذات خود و ممکن است که کشف بمعنی اسم فاعل باشد زیرا که این مرتبه از وجود در ابراز انوار و
فیوضات است اگرچه منبعث باشد نه باستقلال منفعل باشد و ممکن است که کشف بمعنی خود باشد و اشاره باشد بآنکه
جهت الملک فی همه اشیا است از برای ذات اقدس مبدا اعلی چنانکه جهت ارتباط همه اشیا است بعلت اولی و چنانکه جهت
قیومیت و بقای همه اشیا است و همه الکشفات بالکشف اطلاق در او برحسب ... چنانکه همه ارتباطات بآن و ارتباطات اطلاق
بر هیکل ... منفعل باشد و در شارفات بطرز نیکو تامل نمائید مباحث و مقدمات این مطالب عالیه و مقاصد عالیه
تا مجرا اثبات فی و انجلا آید و محل باهر و مقام توقف نباشد و کلام الجناب هم غیر اشارة اشاره به ... اشاره لائح گردیده است
و باید اشاره مطلق بنحوی که سابقا اشاره نمودم و ممکن است که اشاره بنفی علم حصولی ارتسامی باشد زیرا که
قسم از علم معلوم بالذات صورت عقلیه است و او قائم است بقوه عاقله از قبیل قیام اعراض بموضوعات خود و با او
اشاره و مشبه بسوی معلوم خارجی که معلوم بالعرض است و بنابر توجیه بر ظهر اشاره متعلق بکشف خواهد بود با ظرف
لغو باشد نه ظرف مستقر چنانکه در توجیه سابق است منفعل نباشد و کلام الجناب محو الموهوم مع صحو المعلوم بیانش
بنابر این توجیه آنست که کلمه محو بمعنی اسم مفعول است مضاف بسوی نایب فاعل خود و متعلق بمعنی جار و مجرور کلام
محذوف است یعنی حقیقت اشیاء عبارت است ... زائل گردیده شده از او موهوم یعنی از تعینات خلقیه و از
وجهه معبر و مبرا باشد بلکه نظر بجهت اطلاق و احاطه وجود امر از آن جهت که وجود امر نسبت بمرکبات جسمانیه و
ملکیه مرکبات هستند و وجود نیز بسیط است زیرا که از برای حقایق وجودیه از آن جهت که حقایق وجودیه اند جمیع
فصول نیست بنده و مهیات در از این تعینات و وحدات است و از بینات است که جهت اطلاق و صرافت منافی است با جهت
تعین و تحدید لهذا محققین از حکمای الهیین مهیت را بعالم خلق تخصیص داده و جمیع عنوانات و مفهومات
نسبت بوجود مغایر و عالم امر را اسما و مبدا اندیشه مهیات بسیار این مرتبه از وجود که تعبیر از او بیانات در حدیث
انا نقطة تحت البا نیز بسیط الحقیقه است و علی ... نیز ... بسا طنشی متبع ... مبدا اول است و تفاوت شدت و ضعف

شرح فقره کشف سبحات بیان ... توجیه

شرح فقره محو الموهوم مع صحو المعلوم بنابر توجیه ...

وعبارة قو است لهذا فیلسوف اعظم ارسطاطالیس در کتاب اثولوجیا گفته است العقل کل الاشیاء الغیر کلها اعتبار شده
در مرافقه جودش و باعتبار اینکه فیض اول مبدأ اول است جامع جمیع وجودات و کمالات وجود شمار دون است بنحو اشرف
و اعلا و بنحو اقدس و اطهر و همه مادون نسبتها و فروع و اظلال و عکوس و اضواء اویند و از برای اشاره باین است
و مرافقه و کلیت و جامعیت از مشکوة ولایت وارد است جف القلم بما هو کائن چنانکه در شرح فقرات سابقه اشاره بآن نمودم
پس این کلام شریف اشاره بتجرد آن انوار است از جهات ماده و استعدادات و حقیقت آن انوار و عدم ترکیب آنها از
اجناس و فصول و از هیئت وجود منقطعی باشد و معلوم در صحو معلوم عبارت از نقش حقیقت امر بسیط باید مراد
جنس معلوم است و هر دو صحیح است زیرا حقیقت عالم است بذات خود و نسبت باشیاء بعلم حضوری اشرف و اکمل و اظهر
انواع علوم است و مرتفع است نسبت بفیض خود نیز بنحو شهود و عیان است نه بنحو بیان و برهان لهذا الجمله صحو تعبیر فرموده
و بمعنی کمال ظهور و وضوح است و محتمل است که الجمله بمعنی اسم فاعل باشد و اشاره باشد بسیر صعودی اشیاء بسوی
مبدأ اعلا چنانکه در شرح فقرات سابقه منکشف گردید که اهم اشیاء بحسب فطرت و جبلت طالب غایات اصلیه
و کمالات حقیقیه می باشند و چون اجسام و جسمانیات که موسوم بعالم خلق و عالم کائنات میباشند مشتمل بر جهات
قوه و استعداد است پس در خروج از قوه بکمالات بفعلیت کمالات بتجرد محتاجند و از برای رفع دور و تسلسل باید منتهی
بلکه بمجرد بالکلیه از جهات قوه و استعدادات معرا و مبری باشد و او وجود امری و موجود مفارق است چنانکه
منکشف گردید و در شرح فقرات سابقه بجذب المحو آمده که خروج اشیاء از قوه بفعلیت عبارت از زوال تعینات و
نقصانات آن اشیاء است و تلبس او است بخصلی بعد از تخلص بنحو الفصال تدریجی و اخشن او چون اشیاء از جمیع جهات
قوه و استعدادات بیرون آید و بغایات اصلیه و کمالات حقیقیه فائض گردد پس شأن وجود امری و موجود
ازاله تعینات و استعدادات و رفع قصورات و نقصانات اشیاء است تا بسیر بسوی غایات حقیقیه و کمالات
عقلیه بانتها رسد چنانچه در شرح فقرات سابقه بجذب المحو آمده که افاضه وجودات اشیاء بعضها اعاده بعضها است
بسوی کمالات حقیقیه و خزائن عقلیه نه بتدبیر دیگر و افاضه اخروی این معنی غایه احکام و اتقان است در تدبیر و افاضه
و در تکمیل و افاده پس بهمان جز که واسطه ایجادات بعینه واسطه اعاده است بهمان جزئیه واسطه ایجاد بعینه

واسطه اعاده

اشاره باینکه وجود امری [illegible] و فصل [illegible] حقیقت و وجود [illegible]

اشاره بمحل [illegible] از برای [illegible] فقره

واسطه اعاده است منقطعی باشی و چنانکه سابقا بیان نمودم که هر موجودی مستلزم حیات است و هر انتقالی از نشئه بنشئه دیگر
موجب ولادت و موجب زوال نقصانات و مستعقب کمالی است و از برای اشاره باین دقیقه فرموده محو المعلوم و اثر
کلمه معلوم اشاره است باینکه این خروج و اخراج از قوه بفعلیت از روی شعور و اختیار است چنانکه سابقا بیان نمودم
و ماه حیات و زندگانی در همه موجودات جاری و نور شعور و ادراک در مبدعات و کائنات ساری است و در این
معنی بیت است قول قائل لولا عشق العالی لانعطل السافل الا الی الله تصیر الامور انا لله و انا الیه راجعون منقطعی باشی
و تدبر نمای و در این بیان امور منکشف که با غایت لطافت مسلکش در افاده این مرام و در کشف معنی این کلام
معجز نظام برهانی است محکم البنیاد و حجتی است شدید الارکان بر ثبوت وجود امری و تحقق موجود مفارق که از
امهات مسائل علم توحید و فن ربوبیات است و غنیمت شمار و ممکن است که محو بمعنی خود باشد چنانکه در کشف
بیان نمودم منقطعی باشی و کلام جناب [illegible] است نقلته الستر یا [illegible] بنابراین توجیه آنست که [illegible] بمعنی اسم مفعول
مضاف است بسوی نایب فاعل خود و متعلق در کلام محذوف است و الف و لام الستر از برای جنس یا استغراق است
بمعنی حقیقت اشیاء و حقیقتی است که دریده شده باشد حجب و استار در نزد او و یا از برای او پس اشاره به این است
کلام شریف باینکه حقیقت اشیاء که وجود امری و فیض اطلاق است سر الاسرار و باطن البواطن است نسبت
بمادون خود لهذا تجلی او ساتر و حجاب او ساتر اشیاء است و محقق شود شده نحوی که در توجیه دوم بیان
نمودم و ممکن است که اشاره باشد باینکه همه صفات حقیقیه و نعوت کمالیه این مرتبه از مراتب وجود
نیز عین ذات او میباشند بنحوی که در توجیه سابق بیان نمودم و ممکن است آنکه بمعنی اسم فاعل باشد و مراد
سواتر اعدام ممکنات باشد که با قطع نظر از وجود علت فیاضه از برای ممکنات ثابت میباشند پس ملخص
معنی این کلام لطیف آنست که تجلی این مرتبه از وجود و بجهت فوقیت و شدت نفی در وجود و کمالات وجود جامع
جمیع کمالات وجودیه است بنحو اشرف و اعلا همه [illegible] ممکنات از سواتر و ظلمات و اعدام و لیسات ذاتیه بیرون
آمده بزینت کمالات وجودیه متزین گردیده اند پس در حقیقت این مرتبه از وجود مانند همه سواتر و ظلمات
و طارد همه اعدام و لیسات است و محو [illegible] است و [illegible] که هتک بمعنی خود باشد چنانکه در فقره سابق اشاره

شرح هتک الستر لغلبة السر

شرح جذب الاحدیة

نمودم اخذ کنی که خالی از دقت و لطافت نیستند و کلمه جذب در کلام آن جناب جذب الاحدیة لصفة التوحید بمعنی
اسم فاعل است و مراد از احدیت مرتبه وجود است که فیض اطلاق است زیرا که منکشف گردیده که فیض اطلاق نیز بسیط
الحقیقة و احدی الذات است اگرچه باطنش فرع ب ظاهر حق اول است و احدیت مبدا اعلا است و
اشاره است این کلام شریف بکثرت در وحدت چنانچه در توحید سابق بیان نمودم ولی نسبت بادون خود از

شرح نور یشرق من صبح الازل

سایر مراتب نه نسبت بجمیع اشیاء و کلام آن جناب نور یشرق من صبح الازل نیز اشاره بوحدت در کثرت است
سابقا بسط تمام داده شد ولی بنحو اجمال است و در اینجا بنحو تبعیت و در آنجا بنحو فوق التمامیت خلاصه بنحو اجمال بنحو
اشده بیان است و در اینجا بنحو ضعیفت چونکه خالی از اعلام است که مراد از صبح ازل در اینجا نیز توحید ذات اقدس جل
اول است چنانچه سابقا اشاره نمودم و مراد از اشراق طلوع و تجلی او است از مبدا اعلا و ممکن است که مراد از صبح ازل
جوهر عالم باشد و مراد از اشراق تجلی جوهر عالم باشد بادون خود اگرچه بتبعیت باشد نه باستقلال مخصوص این است که
بدانکه تجلی است غیر از تجلی حقیقی بتقیید و تضییق خارجی محتاج نیست اگرچه بحیثیت تعلیلیه که عبارت از ذات اقدس جل
اول است محتاج باشد منضبط باشی که خالی از دقت و لطافت نیست و مقالات آن جناب الطف اللطایف است فقط

از شرح ما باید این دو وجه نقل توجیه اول از خلاصه این باب جز خیر نیست

همان است که در توجیه سابق شروع کردید اخذ کنی این دو محل صحیح المبنا و این توجیه اسلم الارکان را و غنیمت شمار
و این کلمات از تدقیقات لطیفه و تحقیقات شریفه و این کلمات از تطبیق از قوانین برهانیه و قواعد مستحکمه الهیه از
الهامات غیبیه و مواهب ربانیه و واردات قلبیه است که شخص تمام سابق در این دو توجیه لطیف از سایر فقرات این
حدیث شریف نیز بهره مند بدیدم الحمد لله ملهم انوار الحکم و المعارف بدانکه عارف محقق

نقل مقالات نوربخش

و فاضل مدقق صاحب تاویلات ملا عبدالرزاق کاشی شرح مختصر از برای این حدیث شریف نوشته است
بقدر یک ورق تمام و صاحب اسرار التوحید سید محمد نوربخش بعضی از فقرات حدیث را در همان کتاب شرح نموده
است لهذا کتب و بعضی از اجله مشایخ نیز بعضی از فقرات را شرح مجمل نوشته است بقدر یک ورق و بعضی یک
فقره یا دو فقره اکتفا نموده اند و بعد از فحص تام شرح دیگری بنظر فاتر نیامد بلی صاحب اسرار التوحید گفته
که شروح متعدده از برای این حدیث نوشته اند و بوجوه متعدده معنی کرده اند ولی آن معانی را نیز نقل نموده است

نقل شرح ملا عبدالرزاق کاشی

و جمعی از اجله مشایخ بنظر فاتر دور از کار آمد و صاحب اسرار التوحید هم آن مختصر را نوشته است متابعة
صاحب تاویلات نموده است لهذا شرح آن عارف محقق را نقل میکنم بس ملیح گفته است آن محقق که مراد از
حقیقت در سئوال کمیل ابن زیاد ذات اقدس واجب الوجود بالذات است و صاحب مجالی المؤمنین قاضی نور الله
شوشتری گفته است مراد از حقیقت در سئوال کمیل ابن زیاد حقیقة الحقایق است که عبارت از ذات اقدس حق جل و علا
باشد چنانچه صاحب تاویلات ملا عبدالرزاق کاشی گفته است و با وجود این معنی حمل کرده آن محقق این حدیث
شریف را بر بیان کیفیت سلوک سالک عرفانی و فقره کشف سبحات را باین فقره دیگر بر فنای ذاتی حمل کرده است و
معنی علاوه بر اینکه موجب ارتکاب تکلفات بعیده است در تطبیق فقرات حدیث بحسب ظاهر صحیح نیز ندارد زیرا که
در مقام بیان کیفیت سلوک که عبارت از سیر صعودی است مقصود بیان مقامات سالک عارف است و در
مقام فنای ذاتی که مقام ولایت و مطلوب کمیل ابن زیاد است چنانچه خود آن محقق تصریح نموده است که کمیل
در مقام طلب بوده و طلب نمود مقام ولایت را لهذا آن جناب فرمود ما لک و الحقیقة یعنی تو مستعد آن مقام نیستی
نیز ذات عارف محال است اینکه در نفس الامر معدوم شود و محال است اینکه عین ذات معروف گردد چنانچه تفصیل
بسط تمام در شارقات سابقه بیان نمودم و تصریح نموده است باین محقق عارف محقق و فاضل مدقق ابن ابی جمهور الاحسائی در
اواخر کتاب مجلی او از کلام او مستفاد میشود که احدی از محققین عرفا باین معنی قائل نشده است مراد از فنای
ذاتی آنست که مکرر در شارقات سابقه و لمعات ماضیه بسط تمام بیان نمودم پس فی الحقیقة بنا بر این توجیه
محتاج است که در فقره ما الحقیقة گرده شود و گویا بنا بر این توجیه مراد این است که چه چیز است وصول بحقیقة الحقایق
یا چه چیز است وصول درجه معرفت توجه بحقیقة الحقایق و یا چه چیز است فنای کلی و محو کلی در حقیقة الحقایق
بخلاف توجیهی که بنده فقیر نمودم بنا بر اینکه حدیث شریف در بیان کیفیت سلوک سالک عرفانی باشد نیز از
اصلا بتاویل محتاج نشود زیرا که حقیقت را بر حقیقت توحید حمل نمودم و مراتب توحید در سلوک بعینها
مقامات سالک است و شواهد نقلیه از مشکوة ولایت و نبوت در این باب نقل نمودم رجوع کن و بدانکه آن
محقق بعد از شرح بسیار موجز از برای فقرات سئوال که جواب آن را اولا در بیان آن جناب بکمیل ابن زیاد

واقع شده گفته است در شرح قوت الحقیقة کشف سبحات الجلال من غیر اشارة و این جواب بحسب نشأة سائل است و صاحب مقام قلب بود
و آن مقام مقام تجلیات صفات است و جلال عبارت است از احتجاب وجه باقی بصفات چنانکه جمال عبارت
است از نور وجه در وراء حجاب شهود شود و وجه عبارت است از ذات موجودة با همه لوازم و سبحات عبارت از
لوازم است و انوار تجلیات صفات حجب وجهند و سبحات جلال موسوم شدند چنانکه انوار تجلیات ذات سبحات جمال موسوم شدند
کلام الجناب من غیر اشارت رقائق بود با هیچ اشارة اگرچه عقلیه باشد و چند باشد زیراکه اشاره منوط است باثنینیة و مقام
ولایت عبارت است از مقام فنا محض یعنی حقیقت طلوع وجه باقی است بسبب کشف صفات ازو و فانی شدن سبحات
وجه ما سوی بحیثیتی که غیر اشاره بسوی چیزی اصلا چنانکه خداوند عالم فرموده است کل من علیها فان و یبقی وجه ربک ذو الجلال
و الاکرام و فرموده است کل شیء هالک الا وجهه و مصداق این معنی اینکه انوار تجلیات صفات جلال حجب وجهند کلام
پیغمبر است علیه السلام ان لله سبعین الف حجاب من نور و ظلمة لو کشفها لاحرقت سبحات وجهه ما انتهی الیه بصره من خلقه
پس هرایتیه فرمود الجناب کمیل این زیاد را مقام فنا و بیرون کردن از حجب صفات موجب کشف صفات و کمیل همین قدر
اکتفا نمود از برای وفور قوه استعدادش و بجهت علمش باینکه این کشف کار محقق میشود باینکه صاحب این مقام
غنوی نباشد و دلالت نمیکند بر مقام وحدت و فنا مگر بالتزام زیراکه ذات احدیت از صفات لازم جدائی نپذیرد
و طلب نمود زیادتی بیان را پس عرض کرد زدنی بیانا الجناب فرمود محو الموهوم مع صحو المعلوم پس اشاره فرمود الجناب علیه السلام
خود محو المعلوم باینکه نمودن از برای عارف و سالک بجهت اینست که صاحب خیال میکند بتوهم خودش که در برابر
غیر حق او را نیز وجود حقیقی استقلالی است و حال آنکه نه چنین است بلکه وجود او غیر روشن و [illegible] است و
و بجهت استیلای قوه واهمه و وساوس شیطانی بر قلبش بخواطرش میرسد که از برای غیر حق وجود حقیقی
و وجود استقلالی هست پس سالک خالص بگرداند او را از خواهش عالم از بندگان خود و تشی زایل [illegible] از او
این وجود موهوم یعنی این وجود نا مقتضی زایل کرد از او الهذا بعضی از عرفا گفته است الباقی باقی فی الازل و الفانی
فان لم یزل کما قال الالهیون الماهیت ما شمت رایحة الوجود و بکلام خود مع صحو المعلوم است [illegible] فرموده اهم
بسوی اینکه اعتبار لازم دلالت التزامیه است بجهت سلطنت قوه عقلیه و ملاحظه اوست که نزد صفات و انتساب

نزد او

نزد او حضرت واحدیت که ذات با ملاحظه صفات است پس کسیکه شناسه حق جل و علا را بطریق علم فالعلی نمیشود از حجب
صفات و ترقی نمیکند بسوی حضرت ذات پس منکشف نمیشود حقیقت بسوی سالک عرفان مگر از برای کسیکه معزول بدارد
عقل خود را بنفیعات نور حق و مجنون شود بجنون الهی چنانکه امام جعفر صادق علیه السلام فرموده است العشق جنون الهی
در این وقت اشکال لامیشود معلوم و از تحت تمام کثرت صفات بیرون میآید و از کدورات اعتبارات صادق میگردد
و نور عشق حقیقی که ذات عقلیه از او مرتفع میشود تا اینکه میرسد صاحب او بمقام اخلاص چنانکه الحضرت فرموده است
و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه پس میگردد علمش عینی و توحیدش عیانا نه علم و بیان و چون نفی کرد الجناب سلطان
وهم و عقل را و منع کرده بود بعد انها را در طریق حق شناسی یقین کرد سائل که شهود و تحقق نمیشود مگر بظهور سلطان
عشق و این معنی اختیاری نمیباشد و منوط است بیرون اراده سالک نمیباشد پس منکشف شد این معنی بر سائل پس طلب کرد
زیادتی بیان از الجناب فرمود هتک الستر لغلبة السر یعنی پرده [illegible] از برای تو سیر است که رسانیده وجود او را [illegible]
مادامیکه او ضعیف است عقل پرده و ساتر میشود او را و قلب میرسد حاجب میگردد از برای او پس در این حالت
صاحب حقیقت نمیرسد بلکه عالم عارف نه عارف صاحب بهرگاه سر قوت بگیرد و بر عقل تو غالب شود و زایل نمود
نور عقل بنور سر چنانکه محو میشود نور ماه بنور آفتاب بجهت مغلوب و محکوم و اسیر در دست آن سر پس میباشد
در این حالت صاحب حقیقت و ولایت پس بخواطر سائل رسید که این مقام مقام سکر است پس گاهی بعضی از مجانین
سکار و ستر میرسانند و گاهی از برای دیگران هم نمیرسد و گاهی بعضی از شراب محبت مراتب مستند و با وجود این سکر
از برای او حاصل نمیشود و این معنی بجهت قوت استعداد و کمال حال آن سالک طرفین محبت است و بعضی بسبب
کمی استعداد و سکر هم نمیرسانند مثل حال موسی در تجلی شنوای او در ارنی انظر الیک نسبت بکمال محمد ابن عبد الله
و در نزد قول حق [illegible] ما زاغ البصر و ما طغی پس لازم نمی‌آید از غلبه سر حصول مقام حقیقت که مقام ولایت
است پس طلب کرد زیادتی بیان از او الجناب به اندازه استعداد او را پس فرمود جذب الاحدیة لصفة التوحید یعنی
در وقت غلبه سر قوت جذب نور ذات است در حضرت احدیت که اصلا کثرت را با او راهی نمیباشد در صفت توحید
که مشعر بکثرات اعتباریه است که در حضرت واحدیت که منشأ اسما و صفات است حاصل نمیشود پس [illegible]

بان جذبه از برای غیر او نیز در نظر سالک عارف به جهت کمال این بار دست داده است که مقام وحدت و فنا در ذات اگرچه مقام
ولایت است ولکن تمام نیست زیرا که صاحبش صلاحیت هدایت ندارد و لهذا بعد از رجوع به تفرقه و از وحدت بکثرت خیامده است که مقام
صحو بعد از محو از برای او حاصل شده است و به مقام تکمیل و استقامت که به مقتضای فاستقم کما امرت بود نرسیده است طلب کرد ثانی
بیان را ابن الخطاب فرمود دعه نور یشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره یعنی ظهور ذات احدیت ما هیکله
او را نمود چه مشرق از ازل آزال و ظاهر است بر مظاهر صفات حق و ذات او و به عبارت او موجود است و ما سبق الخطاب
آثار الهیاکل توحید یعنی صور اسماء اعراض یعنی در مقام توحید صفات و افعال آن نور یعنی ظهور ذات در مظاهر صفات
و شهود وحدت در صور کثرت شد حضور جمع در عین تفصیل پس در این وقت به سالک میسر شد تکمیل این زیاده
عارض شد در بود شده ... و باز طلب زیادتی بیان نمود ابن الخطاب فرمود اطفئ السراج فقد طلع الصبح
یعنی ترک کن بیان علم و حد مطلقا را و خاموش کن نور عقل را که او نسبت به نور حق مثل چراغ است نسبت با آفتاب پس
تحقیق بر تو تابش نور حق و اطلاع ... نسبت به نور حق مثل نور صبح است به نور آفتاب در وقت استوا و در زمان
ظهور صبح احتیاج به چراغ نمانده تمام شد ترجمه کلام شیخ آن محقق چون ... اسقاط از این شرح دو در این مقام ...
و کمال فضل و براعت آن محقق در مقامات توحید و عرفان کالشمس فی رابعة النهار مشهور و معروف است لهذا
تمام شرح او را نقل نمودم تا این وجیزه مشتمل جامع شرح و تفصیل کامل شرح و تفتیش مشتمل نیز باشد ... اما
بیان ادعا آن محقق منع فاهر آیا به بیان ... و تنبیه غافلان بعضی از آن منافات اشاره به ... مقام
اول آنکه کشف سبحات را به معنی رفع سبحات و برداشتن سبحات فهمیده است چنانکه بعضی از اجله مشایخ و دیگران نیز چنین
فهمیده اند و چون معنی واضح شده است که این فقره شریفه را بر مقام فنا کلی حمل کرده اند فرد این معنی خلاف استعمال
لغویه و عرفیه است زیرا که کشف بمعنی رفع حجاب است به معنی مطلق رفع لهذا حمل شده کشف المرأة و جهها یعنی نقاب را از روی
خود برداشت پس بروی ظاهر و نمایان گردید و همچنین میگویند کشفت الشیء فانکشف یعنی برداشتم حجاب آن شیء را
پس ظاهر و نمایان گردید چنانکه در کلام صاحب صحاح گذشت و تصریح نموده است به این معنی صاحب اسرار التوحید و صاحب
کتاب ... الفقه چنانکه در رسالت سابق گذشت و صاحب کنز اللغة گفته است که الکشف ... و بر داشتن

جزء از ذوات

اشتباه

اشاره به منافات شاول صاحب ... ولایت

جزء از ذوات چه جزء وجود او را شی در بید اس حقیقی است و از این معنی که از کلام کنز اللغة مستفاد میشود که کشف بمعنی بود
ساختن ظاهر ساختن نیز آمده است و این معنی لازم معنی اول است نه عین معنی اول و بر این تقدیر اشکال قوی تر
وارد میشود زیرا پس کشف بمعنی اول اگر مضاف شود به سوی حجاب از باب تأکید خواهد بود مثل امس الدابر و یا از
تجرید خواهد بود چنانکه در کلام ابن حاجب در تعریف کلمه الکلمة لفظ وضع لمعنی مفرد گفته اند زیرا وضع تخصیص
شیء است پس وضع متضمن است معنی او را و بعد از وضع متضمن ... خواهد بود و در جواب گفته اند
این معنی ... وضع است از ... معنی پس کشف سبحات بر داشتن حجب و استار است
سبحات ... و نمایان شوند بر داشتن حجب ... سبحات است
... و نمایان گردد ... کشف مضاف شود به سوی حجب و استار چنین خواهد بود و لیکن این معنی به اعتبار
... به اعتبار ... چنانکه در حدیث ان لله سبعین الف حجاب من نور و ظلمة لو کشفها لاحرقت یعنی معنی ...
و لو یا به این حدیث ... آن محقق و متابعین او ... از این جهت این فقره را
بر مقام فنا ذاتی حمل کرده و دو فقره دیگر را به عبارت اخری او گرفته اند چنانکه ... مقام
و نتیجه ... منافقه دوم آنست که ... این معنی و دلالت این کلام و دلالت این کلام لطیف بر مقام فنا ...
به دلالت مطابقه تمام نیست ... به دلالت التزامیه زیرا که ... و در ... نفی اثرات و
وضع او از برای عموم و استغراق در نزد اهل عربیه و اصولیین از ... است
... اثبات ... نفی جمیع ... صفات ... صفت
توحید ... اصل وضع نه باعتبار دلالت التزامیه پس ... از افاده جذب ... بود
... چه ... زیرا که جذب الاحدیة ... عنوان مطابقه ... صفت ...
و ... به عنوان ... خواهد بود ... منافقه ... آنست که ... آن
محقق ... فقره دیگر ... بعد از او واقع ... از کشف ... خواهد بود ... از او
باشد و فقره نور یشرق را خود آن محقق به مقام فرق بعد از جمع و صحو بعد المحو حمل نموده ...

اشاره به منافقه دوم به صاحب ... ولایت

اشاره به ... قسم ... ولایت

علوم ربانی و مخزن معارف یزدانی از تعلیم و غالب ساقط میشود و معنی ثانی بجا نماند در کلام کمیل این زیاده بر مختلف و مشتاق

میشود این معنی بسیار مستبعد است در کلمات چنین مسئول و چنین سائلی بلکه در نزد ارباب بلاغت و اصحاب فصاحت

از شنعات و مستقبحات شمرده میشود بانکه تحقیق نمودیم که مراد کمیل این زیاده از فرد بیان تا زیاد فی الجمله شهود

و عیان است نه باعتبار مفهوم و عنوان و این معنی ملایم است با توجیهات آن محقق متفطن باشد مناقب چهارم آنست

که بنا بر توجیه آن محقق که فقره اول از افاده معنی در بیان فنای محض باشد قاصر خواهد بود چنانکه این معنی

از ناموس صادق در شیخ اول از برای فقرات مذکوره ظاهر میشود و این معنی مستبعد و مستنکر بلکه غایت جسارت است

در شان آن معدن حکمت و معرفت مناقب پنجم آنست که دانستی سائل آنکه شهود محقق میشود بلکه ظهور

سلطان عشق و این معنی اختیاری نیست و منوط بسعی و اراده نیست بلکه عین مطلوب است در مقام سلوک تا انقطاع

تام حاصل شود پس چه اشکال خواهد داشت با آنکه جواب این اشکال را نمی‌توان بیان کرده است که موکد و مقرر اشکال است که

آنکه معلوم شد اشکال آنست که طلب نمیشود که چنین میشود و در چه حالت این معنی محقق میشود متفطن باشی مناقب ششم

آنست که آنچه او در توحید سؤال سیم بیان نموده است ربطی باین مقام ندارد زیرا که کلام در فنا کامل است و در این

مقام شعوری نمی‌باشد بلکه عالم فنا عالم سکر است اگرچه مراتب سکر مختلف باشد و شعور بعد از صحو از محو و فرق بعد

از جمع است و ما زاغ البصر و ما طغی در شان آنحضرت هم در این مقام بوده است نه در مقام فنا که ما نحن فیه است با آنکه

از احادیث معراج که سابقاً نقل نمودیم مستفاد میشود که از برای آنحضرت نیز در سلوک دهشت و سکر اتفاق

افتاده و خود نیز در بعضی از آن احادیث تصریح باین معنی فرموده است بلکه از آن احادیث مستفاد میشود که

ما زاغ البصر و ما طغی بعد از صحو از محو بوده است رجوع کنی تا حقیقت حال منکشف شود بدانکه مناقشات دیگر

نیز در بیانات آن محقق بنظر قاصر میرسد ولی اقتصار بر این شش مناقشه نمودیم تا موجب زیاده اطناب نباشد

بماند که در صاحبان حقیقت و معرفت و برادران صاحب بصیرت و حقیقت مخفی نماند

که حدیث شریف باین نحو از بسط و تفصیل و باین نحو از تحقیق و تدقیق شرح کردم از جانب مفیض کمالات و

ملهم خیرات ملهم گردیدم و از شرح مذکور باین نحو از اظهار دقایق و اسرار و ابراز حقایق و معارف کشف

میشود بلکه

اشاره به مناقشه چهارم با صاحب ولایات

اشاره به مناقشه پنجم با صاحب ولایات

اشاره به مناقشه ششم با صاحب ولایات

تحقیق عرفانی و تحقیق ...

میشود بلکه فیض منیر بعالم سر صادر و راسخ باشد و در فقره دوم عرفانیه و فقرات الهیه پس الهام غیبی را معمور کردیم و شیخ

اول را که مبنی بر بیان کیفیت سلوک مسالک عرفان و ظاهر سیاق فقرات حدیث شریف است ملحوظ نمودیم که توحید

و مستدعی این نیز فیض ایشان و انتقام حاصل نمی‌شد تا فقرات جزئی تر از او جمیل تر و فیض شامل تر باشد پس جلوه

در تخصیص شیخ اول که کمیل این زیاده عرض کرد بخدمت آن معدن علوم ربانی که ما الحقیقة یعنی چیست حقیقت

مراد از حقیقت حقیقت توحید است زیرا که ظاهر سیاق حدیث بیان کیفیت سلوک مسالک معرفت و کیفیت

هر نفوسی شریف انسانی است از جز نقصان معرفت که بطریق تقلید یا دلیل حاصل میشود و با شهود در مقام قلب

باز و حی بیدا میشود و نیز و معنی السعی باحق الیقین و مراد از حقیقت توحید باطن توحید است که در مقام

سر و فوق آن محقق میشود زیرا که توحید را ظهری است و بطنی و بطن را بطنی تا هفت بطن یا هفتاد بطن

یا هفتاد هزار بطن یا بیشتر و بسط تمام در شرح رقات سابقه در بیان مراتب کشف معنوی و درجات توحید

مذکور گردید چنانکه وارد است که قرآن را ظهری است و بطنی تا هفت بطن یا هفتاد بطن یا هفتصد بطن یا بیشتر چنانکه

از مشکوة ولایت وارد است لهذا آن معدن علوم ربانی فرمود ما لک و الحقیقة یعنی چه کار است ترا با حقیقت

یعنی حقیقت توحید مرتبه ایست علیا و درجه ایست قصوی و مقامیست اسنی و محبوبیست دلربا و عشقی است

پنهان و دریائی است بی پایان عشق اشکار کسی نشود دایم بازجستی کا نجا همیشه باد مخالف است دایما

و مقام تو در سلوک مسالک عرفان مقام قلب است و نسبت قلب بحقیقت که مقام ولایت است نسبت قطره

بدریا و نسبت ذره با آفتاب است قطره چگونه محیط دریا میشود و ذره چگونه بکنه آفتاب میرسد حوصله

دریا اگر بجیوه زند هوش را از بیخ است بر کند پس کمیل این زیاده عرض کرد او لست صاحب سرک یعنی آیا

نیستم صاحب سر تو بدانکه معنی سر و اختلاف آنکه در مصداق و حقیقت و مرتبه او کرده اند در شرح رقات

سابقه بسط تمام مذکور گردید و از آن جمله مذهب کسی است که سر مقامی است فوق مقام قلب و تحت مقام

روح و از آن جمله مذهب کسی است که سر عبارت است از روح در حینی که متصف باشد بوصف عزیمت یعنی

استخلاص کلی از تعلقات قلبی و نفسی حاصل میشود و از آن جمله مذهب کسی است که سر معنی لطیفی است

در تحقیق شیخ اول

تحقیق شیخ و صاحب سرک

در روح و عقل را نفس آن متعدد و باد و ضمیر و له زبانها را تعبیر از آن متعذر است و در این کلام شریف بعضی از آن
معانی اهل منتهی را و ملخص این شیخ ابا شن از ارباب مکاشفات را در مقام روح و قلب را در مقام فوقانی
قلب حاصل میشود خیمه بعض اینها با وجود اینکه از مصاحب مقام سر توام با اسرار روح با قلب نه مطلع مستعد
آن مقام عالی نیستم پس فرمود ندان معدن علوم ربانی علی و لکن یرشح علیک ما یطفح منی یعنی و لیکن
بریزد بر تو نهج تدریجی از قطرات و لمعات انوار توحید الخ که تحت پر رو لبالب بودن سر من زیاد آمده
از اطراف و جوانب جاری شود مخفی چون آنکه صاحب اسرار نیست در مقامات قلبیه بار وحیه و آن اسرار انوار و
لمعات مکاشفات است از برای اهل بدایات از تجلیات صفات در مقام قلب یا روح حاصل میشوند و انوار رشحه است
و بعد از ارتفاع جمیع حجب ظلمانیه از تجلیات نور ذات فائض میشود و سالک عارف را مستغرق بحر فنا و توحید میسازد
پس مستعد از برای لمعات عقلیه و بوارق قلبیه و شوارق روحانیه و تکمیل استعداد و نیل و ادراک حقیقت توحید
مقام مشاهده انوار ذات و مقام صاحب و لا شیء و نهایات و مقام سر بلکه سر الاسرار است نبودن از برای تو حاصل
شده است پس چگونه نیل آن مرتبه و وصول بآن درجه از برای تو میسر خواهد بود مگر بعد از تحصیل استعداد تام بمجاهدات
شاقه نفسانیه و ریاضات علمیه و عملیه و رفع جمیع حجب ظلمانیه و تصفیه سر از همه شواغل نفسانیه بلکه شواغل قلبیه
و روحیه و توجه تام بحضرت ربوبیه و انقطاع تام جانب گاه احدیت بس آن معدن علوم ربانی در این کلام لطیف
اثبات استعداد از برای آن سالک عارف یعنی کمیل ابن زیاد فرمود و نفی استعداد نیز فرموده اند منفصل با تحقیق
و بدانکه رموز و اسرار بسیار در این کلام شریف مندرج است بعضی از آن اسرار در اصل شرح اشاره نمودیم و بعضی
و تنبیه شمار پس کمیل ابن زیاد عرض کرد و شنان بجنبش سئلا یعنی آیا مثل تو معدن علوم اسرار ربانی و مخزن معارف و
حقایق یزدانی و مثل تو کاملی و مکملی که مقامش مقام تکمیل و استقامت و مقام هدایت و افاضت است ناامید میکند
سائلی خود را از اسرار صاحب بصیرت و طالب حقیقت و معرفت که کامل از ارتفاع حجب و استتار بسته بجهت نفی نفیسه
و ریاضات علمیه و عملیه و تحصیل استعداد تام است هر چند تخلیه و ترکیه گویند چنانکه بسط تام در شرح رشحات
سابقه تحمید الله فاکره و فیوضات و انوار که از مبدء فیاض در انزال این قسم از تخلیه و ترکیه واقع میشود بحجاب

بالعیتار انیکه

باعتبار اینکه افاضه خیرات و کمالات در ازاء استعداد و استحقاق مذکور بعضی موسوم است و کاهی شامل
الطاف فی نهایات عنایات ازلی و مشیت لم یزلی و زیدن گردد و حجب و استتار را از میان سالک عارف مطلوب
حقیقی بر داشته بیاد فنا نیست یعنی انوار علوم و معارف بر سر سالک مجاهد نماید و این قسم از افاضه و تجلی را جذبه
والهام و فضل و احسان خوانند و غالبا این حالت در انبیاء و اولیا حاصل میشود و در دیگران نیز گاهی متحقق
میشود و بسوی جذبه و قسم اشاره است در دعای مشهور اللهم عاملنا بفضلک یا کریم و لا تعاملنا بعدلک یا رحیم و
ملخص سؤال کمیل ابن زیاد است که اگر چه بالفعل بجهت ریاضات و مجاهدات مستعد آن مقام اعلا نیستم و لکن
جذبه و تفضلی از مثل تو کاملی و مکملی و مثل تو جامع کمالاتی جمیع حجب و استتار را صفحه ضمیر بر خواسته مستعد و موصول
بآن مقام اعلا و مرتبه قصوی میگردم لهذا آن معدن علوم ربانی از باب تفضل و احسان مسئول او را
اجابت نموده فرمود کشف سبحات الجلال من غیر اشارة یعنی حقیقت توحید و عرفان و باطن ایمان
و ایقان عبارت است از ظهور و انکشاف انوار جلال ذات اقدس نور الانوار بدون تحقق اشاره از
حسیه یا قلبیه یا روحیه در ان ظهور و انکشاف یا در آن سبحات و انوار جلال مراد از انوار جلال معارف عقلیه
وجودات مقدسه است که بالکلیه از علایق مادیه و لواحق نفسانیه مجرد باشند بلکه انوار محضه و فعلیات صرفه اند یعنی
همه کمالات که از برای ایشان ممکن است بامکان عام بالفعل متحقق است و هیچ کمال منتظر و جهت قوه و استعداد
در ذات ایشان متحقق و متصور نمیباشد بوجهی واحد اند و بوجهی کثیر ولی جنبه کثرت ایشان در جنبه وحدت
ایشان بغایت مستهلک و مستغرق است لهذا مقام ایشان امر مطلق و فعل مطلق و صنع مطلق و رحمت
واسعه و مشیت عام است و محیط اند بما دون خود باحاطه اطلاقی وجودی لهذا انکشاف انوار ایشان فیضان حقایق
وجودیه است از ایشان حجب است که توحید سالک عارف در این مقام اقوی و اکمل و اعلا و اظهر است از مقامات
سابقه و چون بالکلیه از جهات خلقیت مجرد و مبری میباشند لهذا اسیر سلاک سالک حقیقت از خلق بسوی حق با این
مقام منتهی میشود و سلوک اهل بدایات در این مقام باتمام میرسد و سلوک دیگر مخصوص اهل نهایات است از سیر فی الله
میشود و او را السفر بالحق فی الحق گویند چنانکه در شرح رشحات سابقه باو جه تسمیه با سفار تمام گذشت و جمیع اعلا

تلخیص شیخ ابوعلی ...
تلخیص شیخ ... تحقیق عطا
ابن شیخ تحقیق عطا و فضل
تحقیق سبحات

مقام عالم امر و فعل مطلق حق جل و علا است لهذا قابل هیچ اشاره نمی باشد زیرا که اشاره با اطلاق مقصود نمی باشد
سالک عارف در این مقام فانی میگردد و در فعل مطلق حق اول جمیع افعال جز فعل حق از نظر او ساقط میگردد
لهذا این مرتبه را اول مرتبه از مراتب حقایق شمرده اند پس کمیل ابن زیاد عرض کرد زدنی بیانا یعنی زیاده کن مرا
بیان را یعنی برکت جذبه التفات و بیان تو مرتبه از مراتب حقیقت توحید از برای من مکاشفه و مشاهده گردید مقام
دیگر را منکشف و مشاهده گردان تا یقینم زیاده گردد و شهودم مضاعف شود پس آن معدن علوم ربانی فرمودند
محو الموهوم مع صحو المعلوم یعنی حقیقت توحید در اول سلوک نفی موهوم است تا اشکال رسند تا معلوم بدانکه مراد
از موهوم همین مرتبه انوار جلال است و وجه اطلاق موهوم باین مرتبه آنست که نسبت این مرتبه از توحید بمرتبه آخر
و فوقش نسبت نقص بتمام و نسبت ضعف بقوت و نسبت ظن بیقین است و وهم در لغت بمعنی ظن مستعمل شده است
و از برای تنبیه و اشاره باین دقیقه بتعبیر از مرتبه بموهوم فرموده اند وجوه لطیفه دیگر نیز از برای این تعبیر در شرح
مبسوط بیان نموده ام رجوع کن و مراد از معلوم ذات اقدس حق اول است که بوجهی در مرتبه سابقه و بخصوص
در این مرتبه از برای سالک عارف معلوم است و الا چگونه سلوک و طلب مقصود میشود و بلکه باعجاب یافت او گردیده
فرمودند مع صحو المعلوم زیرا که صحو بیرون آمدن آفتاب است از زیر ابر و مرتبه انوار جلال که مرتبه فعل است در
مرتبه عام است نسبت بمراتب فوق پس باین کلام لطیف اشاره است بفنا و استغراق عارف در مشاهده تجلیات صفات
ذات اقدس و مکاشفه آن صفات بحیثیتی که جمیع افعال از نظر بصیرت او ساقط گردد چنانکه فقره سابق اشاره است
بفنا و استغراق عارف در بحر محیط فعل مطلق حق بحیثیتی که همه افعال از نظر او ساقط گردد و کلام سلطان اولیا
علیه التحیة و الثنا و کمال توحیده الاخلاص له اشاره باین مرتبه است و معنی دیگر در رموز او خبر در شرح سابق مسطور
از برای این فقره بیان نموده ام متذکر باش پس عرض کرد کمیل ابن زیاد زدنی بیانا یعنی زیاده کن مرا بیان فرمودند
آن معدن علوم ربانی هتک الستر لغلبة السر یعنی حقیقت توحید پاره کردن و دریدن پردها و حجابهاست از انوار جلال [illegible]
و اظهار او با تمام [illegible] جمیع و قرب [illegible] تمام انفعالات [illegible] و اغیار [illegible]
[illegible] از [illegible] و [illegible] لهذا [illegible]

فرموده

فرموده و کمال الاخلاص نفی الصفات عنه لشهادة کل صفة انها غیر الموصوف و شهادة کل موصوف انه
غیر الصفة فمن وصفه فقد قرنه تا آخر حدیث یعنی کمال اخلاص در توحید ذات اقدس نفی صفات است از او یعنی شهود
آن ذات است بدون ملاحظه صفات از برای شهادت هر صفت باینکه او غیر موصوف است و شهادت هر موصوف
باینکه او غیر صفت است پس کسیکه مشاهده کند او را با صفت پس بتحقیق که ملاحظه کرده است با او غیر دیگر را پس شهود
ذات بشهود آن ذات از تحت حجاب صفات خالی از شرک اگر چه خفی باشد و اگر چه رقیق از شرک خفی باشد
نخواهد بود و مراد از سر در این کلام لطیف سر سالک عارف است که بجهت غلبه و قهر نور ذات اقدس مغلوب
و مقهور و بجهت شدت و قوت تابش نور الانوار فانی و مستهلک میشود چنانکه انوار ستارها بجهت غلبه و قهر
نور آفتاب مغلوب و مقهور و فانی و مستهلک میشوند و محتمل است اینکه مراد از سر ذات اقدس نور الانوار باشد
زیرا که او است سر الاسرار چنانکه او است نور الانوار هو الاول و الآخر و الظاهر و الباطن و هو بکل شیء علیم و
حال هر دو توحید یکی است منفک نمی باشد پس باین کلام لطیف اشاره است بمقام فنا در ذات یا بمعرفت حق
نباشد از برای عارف مگر نور مبدا اعلا و منظور نباشد از برای او مگر جمال حق جل و علا و همه اشیا حتی صفات
نیز از نظر او ساقط گردد و اینست معنی کلام خیر خاتم که در شب معراج بمقامی رسیدم که در میانه من و خدا
حایل حجاب و واسطه باقی نماند و اینست معنی کلام معجز نظام فی کان بر جو لقا ربه فلیعمل عملا صالحا و لا یشرک بعبادة
ربه احدا چنانکه نزد اهل بیان و بدانکه در این مقام ذات عارف نیز منظور و ملحوظ نباشد مگر از آن جهت
که ذات او آنست که علم و عرفان نیز منظور و ملحوظ نباشد مگر از آن جهت که عرفان حق است نه از آن جهت که
عرفان او است و لی بدان ای صاحب بصیرت و طالب حقیقت که در مرتبه ولایت و نهایات سلوک
در فوق این مقام و او اینست که ذات نفس و عرفان نیز بالکلیه از نظر او ساقط گردد و نه باینکه غیر ملحوظ
اصلا نباشد خود و عرفان خود نیز نباشد و این مقام را در زبان عرفا طی کلی و محو کلی و فنا
اکبر و فنا در فنا گویند و اینست حقیقت کمال فقر و تمام عبودیت چنانکه از خاتم درجات نبوت وارد که
فرمود الفقر فخری و اینست حقیقت اتصال چنانکه از مشکوة ولایت وارد است و از جمله کلام او

اشاره به تحقیق خبر لا احدیه بصفة التوحید

وجه واد وصلوا اواز او وصلوا الصلو یعنی وقتیکه میرسانید حق الصلو میرسند باو و وقتی میرسند باو متصل میشوند باو و مراد از
اتصال کمال قربست بآن معنی که بیان نمودیم و در احادیث معراج هم بسیار نقل نمودیم بوجوه عدیده باین مقام
اشاره فرموده اند چند بر باشد بعد کمیل ابن زیاد عرض کرد زدنی بیانا یعنی زیاده کن بر من بیان را او آن معدن علوم ربانی
از برای اشاره باین مقام اقصی فرموده اند جذب الاحدیة لصفة التوحید یعنی حقیقت توحید کشیدن و ربودن
نور ذات احدی است مر صفت توحید عارف موحد را بسوی خود بنحوی که مراد از احدیت مرتبه غیب الغیوب
و صرف صرف ذات اقدس است که هیچ گونه از انحاء کثرت در او متصور نمیباشد و مقدم است بر مرتبه واحدیت که
مرتبه اسماء و صفات است و مراد از صفة التوحید عرفان عارف موحد است او عبارت از مشاهده وحدت
وحدت ذات معبود است و مراد از جذب احدیت صفت عرفان را بودن این صفت و کشیدن او است بسوی خود
بحیثیکه این صفت نیز از نظر او بالکلیه ساقط گردد و ملتفت نباشد که این صفت از نظر او ساقط است تا انکه
ما حق حقیقت عرفت ربی بربی و عرفت الله بالله و لم اعرفک چنانکه سابقا از مشکوة ولایت وارد و حاکی از
این مقام اعلا است متحقق شود تا صفت توحید نیز بذات اقدس منحصر گردد و موحد حق ذات پاک شی باقی نماند
غیر تشبیه غیر در جنب ملذات و از برای این مقام از توحید نظایر و امثال در عرفیات بسیار است چه جای عقلیات
و بتفصیل در رشح سابق مبسوطا گذشت و لله المثل الاعلا فی السموات و الارض ان فی ذلک لایات لاولی
النهی و تلک الامثال نضربها للناس و ما یعقلها الا العالمون و باید ارباب صاحبان بصیرت و عرفان را از اسرار
حقایق و معارف مخفی نماند که اعلا از این مقام مخصوص کملین انبیا و اولیا است و او مقام بقا بعد الفنا
و صحو بعد المحو و فرق بعد الجمع است و صاحب این مقام در عین وحدت بیننده کثرت است و در عین کثرت
بیننده وحدت است و در عین انکه با حق است با خلق است و در عین انکه با خلق است با حق است نه
مشاهده حق حجاب است او را از مشاهده خلق و نه مشاهده خلق حجاب است او را از مشاهده حق لا یشغله شأن
عن شأن و لا یحجبه شیء عن شیء بخلاف مقام جمع و فنا که بجهت شدت استغراق سالک عارف در مشاهده انوار حق
و مشاهده جمال او محجوب است از مشاهده خلق بخلاف مقام فرق قبل از جمع و بقا قبل از فنا که بجهت استغراق

او در مشاهده

اشاره به تحقیق طلوع نور از صبح

او در مشاهده خلق و اشیا و متعلقات عالم فرق محجوب است از مشاهده انوار وحده اعلا پس در هر یک از جمع بعد از فرق و
فرق بعد از جمع هنوز ضیق در صدر و نقصانی در بصیرت باقی است اگرچه در اول بغایت رقیق و در دوم بغایت غلیظ
باشد و الیه این مقام اشاره است کلام معجز نظام الم نشرح لک صدرک و وضعنا عنک وزرک الذی انقض ظهرک یعنی
آیا ما نگشادیم سینه ترا و بر نداشتیم از تو ثقل مقام ترا و او [illegible] در کلام معجز نظام فکان قاب قوسین او ادنی و حدیث کشف
الغطا نیز اشاره باین مقام است متفطن باش و بدانکه چون صاحب این مقام جامع جمیع مراتب مقامات است و
حق را با خلق و خلق را با حق میبیند و مشاهده حجاب هیچ وجه از وجوه از برای او متحقق نیست لهذا مامور بتبلیغ
از جانب خدا و هدایت عباد به تکمیل ناقصین و هدایت مسترشدین چنانکه در صحیفه الهیه وارد است فاستقم کما امرت
یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک پس از برای طلب این مقام اعلا کمیل ابن زیاد عرض کرد زدنی بیانا یعنی زیاده کن
بر من بیان را و آن معدن علوم ربانی فرمودند نور یشرق من صبح الازل فیلوح علی هیاکل التوحید آثاره یعنی توحید
نوریست که طالع شود از صبح ازل یعنی از مقام جمع بمقام فرق و از مقام محو بمقام صحو آید پس ظاهر و لامع گردد در تجلیات
و انوار و لمعات و اضواء در مظاهر و مشاهد صفات و اعیان و یا در مجالی و مرایای قلوب و ارواح پس ظهور
اوست در آن مظاهر و مجالی لمعات و اشراقات آن نور را از غایت سمو و علو و از غایت قوت و شدت تجلیات
بر هم صفات و اعیان [illegible] مشاهده و مجالی و مرایا و مظاهر آن نور باید تا در عین وحدت کثرت ببیند و در
عین کثرت وحدت ببیند و در عین انکه با حق است با خلق باشد و در عین انکه با خلق است با حق باشد و تکمیل
ناقصین نماید و هدایت مسترشدین فرماید از خداوند جل و علا اخذ نماید و بر بندگان او تبلیغ نماید و بسوی
این لطیفه عرفانیه اشاره است بکلام معجز نظام و اشرقت الارض بنور ربها و بکلام مشکوة ولایت الایمان
نور یقذفه الله فی قلب من یشاء متفطن باش و در رشح سابق مبسوطا بجوامع کلمه بر رموز و اسرار ایما و بر دقایق
و تحقیقات بیشمار مشتمل است و ضمیمه شمار بس که کمیل ابن زیاد از غایت شوق و شعف و از غلبه و قهر نور
حقیقت در سر سر او باطن گویا عنان اختیار را از دست او ربوده است جام وحدت نموده بود دیگر عرض کرد
زدنی بیانا و الا مقام در فوق این مقام و مرتبه بالاتر از این مرتبه متصور نباشد تا طلب زیادتی نماید پس آن

اشاره بتحقیق شرح اطفأ السراج

معدن علوم ربانی از ابرار نیست برانکه سقاوی در فوق این مقام مقصود نظر باشد فرموده اطفأ السراج فقد طلع الصبح یعنی خاموش
کن چراغ عقل و مصباح فکر را چون بامداد دمید حصول وصول و مشاهده تجرد و مناط شوق و شعف و طلب یادی بیان است که
صبح حقیقت توحید در مقام ولایت بر سر باطن طالع گردیده است یعنی حقیقت توحید باندازه وصول و استعداد آن
بحد شهود و عیان آمد و با عیان دیگر احتیاج به بیان و برهان نیست چه احتیاج بمکالمه وجوه دیگر نیز در معنای این کلام لطیف
در شرح سابق مبسوطا بیان نموده ام رجوع کن و تامل نما تا دقت و لطافت این وجه و آن وجوه و سایر تحقیقات و
تدقیقات و رموز و اسرار شروح که در بعد بحد شهود و عیان آید و احتیاج بمکالمه و بیان نباشد

اشاره بوصف نام این دو جزو شریف

بدانید ای برادران حقیقت و حکمت و ای صاحبان بصیرت و معرفت و ای طالبان حقایق معارف و ایقان و ای
قاصدان عروج باوج مراتب و درجات عرفان که لب لباب حکمت و عرفان بود در این دو جزو شریف که نام شان انوار
جلیه و کشف اسرار حقایق علویه است جمع نموده ام و لمعات و رشحات و مبادی و اشراقاتی از سرادق کشف
اسرار این حدیث شریف که از مخزن حکمت و معرفت و معدن ولایت و طهارت وارد است مرتب کرده ام
در رموز و دقایق و اسرار و حقایق این حدیث شریف که ظهور و لمعات آن آشکار و کالشمس فی رابعة النهار
شهود و عیان گردیده محتاج بحواله و افتقار نگشتند علاوه برین چه بسیار از اصول و امهات مسائل الهیات
و ربوبیات در ضمن تحقیق آن لمعات و اشراقات ببراهین محکمة البنیان و با حجج شدید الارکان تحقیق و توضیح داده
آمده اند و چه بسیار از فروع و نتایج که از اصلاب و ارحام آن اصول و امهات بیرون آورده و در ذیل آن اصول
و امهات برشته تقریر کشیده و سلک تحریر آورده ام چه بسا که از آن فروع و نتایج نیز در حد تفریع داد از اصول
و امهات شده نسبت بفروع دیگر و نتایج آخر و در این دو جزو شریف مستنتج گردیده که بحمد الله و المنه آمده اند و چه
بسیار از رموز و اسرار آیات قرآنیه و اخبار نبویه و آثار ائمه اثنا عشریه که در این دو جزو شریف از حجاب خفا و
استتار بیرون آمده مشهود و عیان گردیده اند و قواعد عقلیه و قوانین عرفانیه را بوجوه لطیفه و بیانات
شافیه و تقریرات کافیه بآیات صحیفه الهیه و باحادیث مشکوة نبویه و اخبار و آثار مشکوة ولویه تطبیق و
متحد ساخته ام و اسرار کریمان وحدت بیرون آورده مبین [illegible] گردیده اند لهذا بسیاری از اخبار غامضه و

احادیث مشکله

احادیث مشکله که عقول فحول و فحول عقول در وصول به رموز و اسرار آنها و در بلوغ بمعانی و مقاصد آنها عجز و ناتوانی
اعتراف نموده اند مسخر گردیده نقاب اختفا از رخسار و حجاب انداخته بحمد الله کشف و عیان آمده اند و این حدیث
شریف بالاده در غموض و اشکال مشهور آفاق و در میانه علمای اخیار و فضلای نامدار معروف بانغلاق و مسلک
لاح است بدرکت انقطاع تام بمخزن حکمت و معرفت و توجه تام بمعدن ولایت هر قسم شرح نموده ام و هر یک موافق قواعد
برهانیه و قوانین عرفانیه و شواهد قرآنیه و دلایل نبویه و آثار ولویه است و هر یک مقرون بآن بیانات شافیه و تقریرات
واضحه و با آن اشراقات لامعه و لمعات مشارقه و با آن تحقیقات شریفه و تدقیقات لطیفه از مواهب الغیبیه و
الهامات غیبیه و واردات قلبیه و فیوضات ربانیه است و بعد از فحص تام و تتبع تام در هیچیک از شروح
کتاب سابق بر خود ندیدم و بعد از الهام غیبی از جانب علام خیر و تحقیقات و سروش قدسی از جانب مفتح الابواب فیوضات
و کمالات ملخص از برای طالبان شرح اول که مبنی بر سلوک مسالک عرفان و ایقان و ظاهر سیاق این حدیث محکم
البنیان است اختراع نموده مفصل بشروح سابقه برشته تقریر کشیده ام چنانکه [illegible] و مستبدین نیز انتقادی یابند و فیض
حاصل نمایند تا بنوشتن [illegible] جمیل تر [illegible] برادران حقیقت و حکمت و صاحبان
بصیرت و معرفت آنست که اگر در بادی نظر [illegible] استنباط نمایند مبادرت بر تخطئه ننمایند و در مبادی مقدمات که متوقفا
هر یک منحصر در مقام [illegible] تامل فرمایند بلکه مباحث سابقه و لاحقه را نیز ملاحظه نمایند و مطلب
در مقامی بعنوان اختصار مذکور گشته و در مقامی بعنوان اطناب مقامی مقتضی اجمال بوده است و مقامی دیگر
موجب تفصیل علاوه بر این غالبا هر لاحقی بسابق خود موقوف و هر آخری باول خود مستتبع است کما قال الشاعر
[illegible] صادق [illegible] و خطای محقق [illegible] باصلاحش بپردازند
[illegible] و ما ابرئ نفسی ان النفس لامارة بالسوء الا ما رحم ربی رب اشرح لی صدری و یسر لی
امری و احلل عقدة من لسانی یفقهوا قولی الحمد لله الذی هدانا لهذا
و ما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله الحمد لله اولا و آخرا
الکتاب بعون الملک الوهاب علی ید [illegible]
خلق الله محمد [illegible]
[illegible]
[illegible]
سنه ۱۲[illegible]

نام معروف علوی در حکمت حکمت علائی از ابوعلی سینا

۱۵ دری

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]